ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى -روپۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

1995
ۋىل
3-ئىيۇن
№22
شەنبە
3979
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- ۋىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ساخالىندا قاتتىق يەر تەۋرىدى

ئۆتكەن شەنبە 27-ماي كۈنى كې-چىسى سائەت بىردە روسسىيەنىڭ سا-خالىن ۋىلايىتىنىڭ شىمالىدا قاتتىق يەر تەۋرىگەن.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، يەر تەۋرەشتىن ئاساسىي جەھەتتىن نېفتېگورسك شە-ھەرچىسى تامامەن دېگىدەك ۋەيران بولغان. بۇ يەردىكى بەش قەۋەتلىك 20 ئۆيىنىڭ 19ىزى، قازانخانا، كلۇب، ماگا زىن، ئاشخانا ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ تو لۇق ۋەيران بولغان.

ھالاكەت يۈز بەرگەن جايغا روسسە يە ھۆكۈمەت كومىسسىيەسى كەلگەن. مەزكۇر كومىسسىيە نەق مەيداندا ئە ھۋالنى ئۆگىنىپ، زەرداپ چەككەنلەر گە لازىملىق ياردەم بېرىش ئىشلىرىنى ئۇيۇشتۇرماقتا.

ئاخىرقى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، قۇتۇلدۇرغۇچىلار بىنالارنىڭ خارابىلىرىدىن 150تىن ئوشۇق ھالاك بولغان، شۇنداقلا 160تىن ئوشۇق تىر ىك قالغان ئادەمنى ئېلىپ چىققان. 280ئادەم مېدىتسىنا ياردىمى سوراپ مۇراجەئەت قىلغان. يارىدار بولغان 200گە يېقىن ئادەم نېفتېگورسكتىن نا ھىيە مەركىزى ئوخا، خاباروۋسك، ۋلا دىۋوستوك شەھەرلىرىگە ئېلىپ كېتىل-دى، ئۇلارغا مېدىتسىنا ياردىمى بېرىل-مەكتە. دوختۇرلار بىنالارنىڭ خارابى-لىرى ئاستىدا قالغان ئادەملەرنىڭ بە-دەنلىرى ئۇششۇپ قېلىشى مۇمكىن، دەپ خوۋۇپلانماقتا، چۈنكى كېچىلىرى ھاۋا ھارارىتى مىنۇس ئۈچ گرادۇسقى چە تۆۋەنلىشىدۇ.

نېفتېگورسكىدا بولۇۋاتقان روسسە يەنىڭ پەۋقۇلاددە ۋەزىيەتلەر بويىچە مىنىستىرى سېرگېي شويگۇ ئەھۋال بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن، ھالاك بولغا نلارنىڭ سانى كام دېگەندە 2000ئادە منى تەشكىل قىلىدۇ، دەپ پەرەز قىل-غان. لېكىن خېلە پېسسىمىستىك تەخمى نلەرگە قارىغاندا، 2.5مىڭغا يېقىن ئا-دەم ھالاك بولغان. يەر تەۋرەشتىن ئىلگىرى شەھەر تىپىدىكى نېفتېگورسك پوسيولكىسىدا 3200ئادەم ياشىغان.

(روسسىيە مەتبۇئاتىدىن).

جۇمھۇرىيەت ياردەمگە كېلىشكە تەييار

قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ بىلەن جۇمھۇرىيەت باش مىنىستىرى ئەكېژان قاژىگېلدىن روسسە يە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن بىلەن روسسىيەھۆكۈ-مىتىنىڭ رەئىسى ۋىكتور چېرنومىردى-نغا كۆپلىگەن ۋەيرانچىلىقلارغا ۋە ئا دەملەرنىڭ قۇربان بولۇشىغا ئېلىپ كەلگەن ساخالىن ۋىلايىتىدە يۈز بەر-گەن كۈچلۈك يەر تەۋرەشكە باغلىق چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرۈپ تېلېگراما ئەۋەتتى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ نامىدىن ۋە پۈتكۈل قازاقستان خەلقىنىڭ نامىد ىن ھالاك بولغانلارنىڭ ئۇرۇق-تۇققا-نلىرىغا ۋە يېقىنلىرىغا، تەبىئىي ئاپەت-ئاقىۋىتىدە زەرداپ چەككەنلەرنىڭ ھە مىسىگە كۆڭۈل ئېيتىشنى ئىلتىماس قىلدى، موشۇ قىيىن پەيتتە، دەپ تەكى تلىنىدۇ تېلېگراممىدا، قازاقستانلىقلار سىلەرگە ياردەمگە كېلىشكە تەييار.

* * *

29-ماي كۈنى ئالمۇتا ۋاقتى بو-يىچە سائەت 4تىن 48مىنۇت ئۆتكەندە قازاقستاننىڭ شەرقىدە يەر تەۋرەش يۈز بەردى. ئۇنىڭ ئېپىتسېنتىرى زاي-سان شەھىرىدىن 51كىلومېتىر شەرقىي-جەنۇپتا بولدى.

پەۋقۇلاددە ھادىسلار بويىچە جۇ مھۇرىيەت دۆلەت كومىسسىيەسىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ئېپىتسېنتىردا يەر تەۋرەش كۈچى 3-4،زايسان شە ھىرىدە 2 باللىنى تەشكىل قىلدى.

قۇربان بولغانلار ۋە ۋەيرانچىلى-قلار يوق.

(قاز تاگ).

ئېچ يول بىلەن كېلىشتۈرۈشنىڭ ئىمكانىيەتلىرى مەۋجۇت

30-ماي كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇل تان نازاربايېۋ بىر باش كاتىبىنىڭ مەخسۇس ۋەكىلى رامىروپىرس-با-للونىي قوبۇل قىلدى. ئۇ تاجىكلار ئارا ماجرانى كېلىشتۈرۈش ھەققىدىكى ئەھدىنامىلىق ۋەزىپىلەرنى ئەمەلگە ئا-شۇرۇش مەخسىتىدە ۋۇرگەن ۋەكىل. ئىككى ئالىي مەرتىۋىلىك ئەرباپ ئوت-تۇرىسىدىكى سۆھبەت يېپىق ئىشىك ۋە زىيىتىدە ئۆتتى.

سۆھبەت ئاياقلاشقاندىن كېيىن ن. نازاربايېۋ بىلەن ر. پىرس-باللون ئۆتكۈزۈلگەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيە-سىنى ئۆتكۈزدى. قازاقستان پرېزىد-ېنتى ژۇرناللىستلارغا خەۋەرلىگىنىدەك، جۇمھۇرىيەت رەھبەرلىگى بىلەن پۈت-كۈل خەلق قېرىنداش تاجىكىستاندا پۇخرالىق ئېچلىق بىلەن ئۆز ئارا كېلى-شىمنىڭ بەرقارار بولۇشىغا ھەممە-پەس بولۇۋاتقاللىغىنى تەكىتلىدى. بىز ئۈچۈن خوشنا ئەلدە ئادەم خۇنى تۆكۈلۈۋاتقاللىقىغا بىپەرۋا قاراپ تۇ-رالمايمىز.

(قاز تاگ).

نۇرانىي ئانىلارنىڭ چېھرىسىدىن،
كەتمەس باھار، كەتمەس ھېچ ئىللىق ئاپتاپ.

ئوقۇيمەن گۈزەل داستان كۆزلىرىدىن،
ئۆمرىچۇ بۇ ئانىنىڭ توم-توم كىتاپ...
ر.يۈسۈپوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

ئۈرۈمچىدە 1995-ۋىلىنىڭ سودا -ئىختىسادىي يەرمەڭكىسى ئۆتكۈزۈلدۇ

ئۈرۈمچى. موشۇ ۋىلىنىڭ 1-8-سېنتەبر كۈنلىرىدە 1995-ۋىلىنىڭ ئۈ-رۈمچى سودا ئىختىسادىي يەرمەڭكى-سى ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ توغرىلىق خېكېپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ كاتىۋى ۋەزىپىسىنى ئور ۋۇنلىغۇچى ۋاڭ لېتسيۈئان ئېلان قىلدى.

مەزكۇر يەرمەڭكىدە بىر قاتار ئېخ تىكا-ئىختىسادىي ھەمكارلىق لايىھىلىرى تەكلىپ قىلىنىدۇ. بۇ لايىھەلەر نېفت ۋە گازنى چوڭقۇر قايتا ئىشلەشكە، رەڭ-لىك مېتاللار كانلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈش ۋە پايدىلىنىشقا، توقۇلما ماتېرىياللىر-نى ئىشلەشكە، ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇ لاتلىرىنى ئىشلەشكە مۇناسىۋەتلىكتۇر. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوننىڭ غەربىي خىتايدىكى ئىختىسادىي جەھەتتىن تەرەققىي ئەتكەن ئۆلكە ھېسا پلىنىدۇ. ئۇنىڭ مەيدانى خىتاي تېرر-ىتورىيىسىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ ئالتە دىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ ئارا تەبىئىي رېسۇرسلارغا باي ۋە ئۇنىڭدا ئىنۋېستىتسىيە ئۈچۈن ياخشى شارائىت موجۇت. ئۇ غەربىي خىتايدى-كى نېفت سانائىتىنىڭ ئەڭ چوڭ باز-سىغا ۋە ئاشلىق، پاختا، قىزىلچا ھەم مېۋە يېتىشتۈرۈش بازىسىغا ئايلاندى.مۇش ئۇ ئارا ئاشقى ئىختىسات ۋە سورىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن گېوگرا فىيەلىك ھەم تەبىئىي ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە. ئۇ سەككىز مەملىكەت، شۇ جۇم لىدىن روسسىيە بىلەن 5600كىلومېتىر لىق چېگاراغا ئىگە. ھازىرىش ئۇ ئاردا 15تەكشۈرۈش -ئۆتكۈزۈش پۈنكتى ئېچىلدى. چېگارا يېنىدىكى 13شەھەر ۋە ناھىيە چېگارا يېنىدا سودا قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. 1994-ۋىلدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئېكس-پورت ۋە ئىمپورتىنىڭ ئومۇمىي كۆلە-مى بىر مىللىيارد ئاقش دوللىرىدىن ئېشىپ كەتتى. 1992-ۋىلدىن تارتىپ ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان ئۈرۈمچى سودا-ئى ختىسادىي يەرمەڭكىسى خىتاينىڭ ئەڭ چوڭ تورت يەرمەڭكىسىگە ۋە مەدەنىيەتلەرنى ھەم باشقا چېگارىداش ئەللەر بىلەن سودا ئىختىسادىي ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن موھىم دېرىزە ۋە كۆرۈككە ئايلاندى.

(شىنخۇا-قاز تاگ).

تۈرلۈك سوئاللار ۋە ئۇنىڭ جاۋابلىرى

(بېشى ئۆتكەن ساندا)

ھەرىكەتلىنىۋاتقان زاۋۇت ئۇسكۇنىلىرىنى كۆرگەن ئادەم بۇ ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئۆزىچە بار بولۇشى ۋە ئۆزىچە ھەرىكەتلىنىشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ۋە جانسىز نەرسىلەرنىڭ ئالداق پىلانلىق ھالدا نەرسىلەرنى ئىشلىشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلگەچكە ئېختىنىڭ ئۇستامنى كۆرمىسمۇ، ئۇنىڭ ئەسىرى بولغان زاۋۇدنى كۆرۈپ، ئۇستامنىڭ ئىشلىگەنلىكىگە ئىشىنىدۇ. ئەڭ ئاددىي مىسال، ئاۋاي بولمىسا، نان ئۆزى يېقىلىپ پىشمايدۇ. ئىنسان ئۆزىنىڭ ئىچكى-تاشقى ئەزالىرىنى ئۆز ھاياتىغا مۇناسىپ قىلىپ ياساشقا ئۆزى قادىر ئەمەس، بالىنى ئاتا-ئانىمۇ قۇراشتۇرۇپ جان كىرگۈزەلمەيدۇ. ئۇ ھالدا شۇنچە بىپايان ئالەمدىكى سان-ساناقسىز شەيئىلەرنىڭ ئەسلى بولغان ھۇجەيرە-زەررىلەرنىڭ بار بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ھەم ئۇ زەررىلەرنىڭ ئۆزىچىلا قوشۇلۇپ، كىلىشىپ، پىكىر قىلىپ، بىر قىسمى ئادەمگە كۆز، بىر قىسمى قۇلاق، بىر قىسمى بۆرەك، ژۈرەك، جىگەر، ئۈچەي، تال ۋە باشقىلار بولۇپ قېلىشى ۋە ئۇلارنىڭ بەدەندە ئۆزىگە مۇناسىپ ئورۇنغا ئورۇنلىشىشى، ئادەمگە پايدىلىق ھالدا خىزمەت قىلىشى مۇمكىن ئەمەس.

شۇڭا ئېيتىمىز: ئالەمنى ياراتقۇچى چەكسىز قۇدرەتلىك، بىپايان ئىلىملىك بىر خۇدا بار. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەجايىپ قۇدرىتى، كۈچى بىلەن ئالەمنى ياراتتى ۋە چەكسىز ئىلمى ۋە پىلانى بىلەن ئالەمدىكى تۈرلۈك مەخلۇقلارنى قالايمىقان بولغىلى قويماي باشقۇرۇۋاتىدۇ. ئۇ خۇدانى ئىنسان كۆرمەسلىكى مۇمكىن، ئىنساننىڭ كۆزى يورۇق چۈشكەن جىسىملا كۆرەلەيدىغان، بەك سۈزۈك ھاۋادەك، شامالدەك ماددىلارنى كۆرەلمەيدىغان، ھەتتا قاراڭغۇدا قېشىدا تۇرغان نەرسىنى كۆرەلمەيدىغان كۈچى ئاجىز نەرسە بولغاچ، خۇدانى كۆرەلمەيدۇ. مىكروسكوبلارمۇ جىسمانىي ماددىنىلا كۆرەلىگەچكە خۇدانى كۆرەلمەيدۇ. خۇدانى كۆزۈمىز كۆرمىسىمۇ ئالەمدىكى شۇنچە كۆپ ئىجادىيەتلىرىنى ۋە ئېنتىزاملىق باشقۇرۇشلارنى كۆرگەچكە بىز مۇسۇلمانلار خۇدانى بار دەپ ئىشىنىمىز.

ئىنساننىڭ ھايۋاندىن پەرقى شۇكى- ئىنسان ئەمەلىي بىلىم، پاكىتقا ئىشىنىدۇ. كۆزى كۆرمىگەنگە ئىشەنمەسلىك ئەقىللىق ئىنساننىڭ ئىشى ئەمەس. ئەقىللىق ئىنسان تۇتۇننى كۆرۈپ ئوتقا ئىشىنىدۇ. ئىشلەنگەن نەرسىنى كۆرۈپ ئىشلىگۈچى ئۇستىغا ئىشىنىدۇ.

3- سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىغا ئەمەلىي ۋە ئىلمىي پاكىتلار قايسى؟

جاۋاب: دۇنياغا ئىنسان يارىتىلغان نامەلۇم زاماندىن تارتىپ 18- ئەسىرگە قەدەر پۈتۈن ئىنسانلار ئالەمنى پەيدا قىلغان ۋە باشقۇرۇۋاتقان قالداقتۇ بىر تاشقى كۈچ بار دەپ تونۇپ كەلگىنى، تارىختا ئىنسانلار دىنسىز ياشىمىغانلىقى، ئىنسانلارنىڭ ئەقلى قابىلىيىتىدە ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىغا ئىشىنىشنىڭ تەبىي بىر نەرسە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئەقلى يوق مەخلۇقلار بۇنى بىلەلمىسىمۇ، ئادەمدە ئەقىل بولغانلىقتىن ئۇلۇغ، خۇلقى گۈزەل، ئوخشىمىغان خاراكتېرلىق نەرسىلەرنىڭ ئۆزىچە پەيدا بولۇپ قېلىپ، بۇ قەدەر تەرتىپلىك ھالدا ساناقسىز ژىللار ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىۋېرىشى مۇمكىن ئەمەس شۇنىڭ ئۈچۈن ياراتقۇچىلارغا ئوخشىمايدىغان، ماددا بولمىغان باشقىچە كۆچلەك ۋە ئىلىملىك بىر كىم بولماي مۇمكىن ئەمەس دەپ قاراپ دىنغا ئېتىقات قىلىپ كەلگەن. ئامما ئىنسانلارنىڭ پىكرى-قابىلىيىتى ئوخشاش بولمىغاچ پەيغەمبەرلەرنىڭ تەربىيەسىگە، چۈشەندۈرۈشىگە ئۇچرىشالمىغان ئادەملەر ھەقىقىي خۇدانى تونۇيالماي، ھەر خىل كىشىلەر ۋە نەرسىلەرگە ئېتىقات قىلغان. ھەر ھالدا بۇ كەڭ ئالەمگە بىر ياراتقۇچى بولماي بولمايدۇ، دەپ قاراپ كەلگەن.

ئاسمان جىسىملىرىنى تەكشۈرگۈچى ئالىملار (كائىناتشۇناسلار) مۇنداق دېگەن: يەر شارى بولسا قۇياش ئائىلىسىدىكى، يۇلتۇزلارنىڭ بىرسى، قۇياش ئائىلىسىدىكى يۇلتۇزلار بىرلەشمىسى گالاكتىكا ئائىلىسىدە بىر ئەزا.

كائىناتتىكى يۇلتۇزلار 100 مىليون گالاكتىكا ئائىلىسىدىن كۆپرەك بولۇپ، ھەر بىر گالاكتىكا تەركىبىدە مىللىونلارچە تۈرلۈك يۇلتۇزلار بار. مۇنچە كۆپ يۇلتۇزلارنىڭ ئۆزىچە پەيدا بولۇشى ۋە بىر-بىرىگە سوقۇشماي ئىنتىزام بىلەن ھەرىكەتلىنىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئالەمدىكى مەخلۇقلاردىن باشقىچە ئالاھىدە قۇدرەتلىك بىر زاتنىڭ يارىتىشى ۋە باشقۇرۇپ تۇرغان بولۇشى لازىم.

4- سوئال: نېمە ئۈچۈن خۇدا كاپىرلارنى ياراتقان؟ نېمىشقا ئۇلار ياراتقان ئېگىسىگە ئىشەنمەيدۇ؟

جاۋاب: ئاللاتائالا ئىنساننى ھور مەلىك بىر مەخلۇق قىلىپ ياراتتى. دۇنيادىكى ھەممە نەرسىگە خوجايىن قىلىپ، ھەممە نەرسىنى ئىنساننىڭ مەنپەئىتىگە بوي سۇندۇرۇپ، يەر شارىنى ئىنسان ئەقلى ۋە كۈچى بىلەن گۈللەندۈرۈشنى ئىختىيار قىلغانلىقتىن، ئىنسانغا باشقا ھېچ بىر مەخلۇققا بەرمىگەن ئەقىل، ئىلىم، قابىلىيەت بەرگەچكە، ئىنسانغا دۇنيا ئىشلىرىنى قىلىشقا ئەركىنلىك بەرگەندەك، دىنغا ئىشىنىشتىمۇ ئەركىنلىك بەرگەن.

ئۆزىنىڭ ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ ياراتقۇچىنى تونۇپ ئۆز ئىختىيارى ئىشىنىپ، بوي سۇنغانلارغا ئاخىرەتتە ئەجرى-مۇكاپات بېرىش ئۈچۈن جەننەت يارىتىپ قويىدى. ئەقلىنىڭ رولىنى جارى قىلماي، ئۆزىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى تونۇماي، ئىنكار قىلىپ، شەھۋانى نەپسىگە قۇل بولۇپ دۇنيادىن كەتكەنلەرنى جازالاشنى قارار قىلغان.

دۇنيادا ئىنساننى دىنغا مەجبۇرلاش ئۇنىڭ ئەقلىگە، ئاللاتىغا ھۆرمەت قىلماسلىق بولغاچ، دىنغا مەجبۇر قىلمايدۇ.

5- سوئال: قۇرئاننى كىم يازغان؟

جاۋاب: قۇرئان ئاللاھ تائالانىڭ سوزلىرى، پەرىشتە ئارقىلىق مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا 23 ژىل ئىچىدە ئۇ گەتكەن. قۇرئان ھەرگىزمۇ مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ پىكرى، ئىجادىيىتى ئەمەس. چۈنكى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر كىمدە ئوقۇمىغانلىقى، ئۆز زامانىدا مەككە شەھرىدە مەكتەپ ۋە مۇئەللىم يوقلىقى ھەممىگە مەلۇم. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام 9 ياشتا چاغدا تاغىسى ئەبۇتالىپ بىلەن بىللە شام شەھرىگە بارغان بولسىمۇ 2-3 كۈن تۇرۇپ قايتىپ كەلگەن. ئۇ يەردە بىر كىمدە ئىلىم ئۆگەنمىگەن. ئەگەر خرىستىيانلاردىن بىر نەرسە ئۆگەنگەن بولسا، بىللە بارغان سودىگەرلەردىن مەككىدە كىشىلەر ئاڭلىماي قالماتتى. تارىختا يېزىلاتتى.

25 يېشىدا خەدىچەنىڭ خادىمى مەيەزە قاتارلىق يولۇچىلار بىلەن بىر قېتىم شامغا بېرىپ 4-5 كۈن تۇرۇپ تىجارەت قىلىپ كەلگەن جەريانىدىمۇ بىر كىمدىن ئىلىم ئالمىغان. ئەگەر بىر كىمدىن ئىلىم ئۆگەنگەن بولسا ئۆز زامانىسىدىكى مۇشرىك دۈشمەنلەر قۇرئاننى، ئەلۋەتتە، شامدا ناسارالاردىن ئۆگىنىپ كەلدى دەپ گەپ تاپماي قويماتتى، كىشىلەر ئاڭلىماي قالماتتى. ياكى 40 يېشىدا ئەمەس ياش، پىكرى ئوتكۈر چاغدا قۇرئاننى ئورتىغا قوياتتى. ھەم قۇرئان ئەگەر مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز پىكرى بولسا، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالاممۇ ئىنسان. 14 ئەسىردىن بېرى بىرەر تالانتلىق ئىنسان دۇنياغا كېلىپ، قۇرئانغا تاقابىل تۇرالىغان بولاتتى. دۇنيادا ئوتمۇشتىكى ھەر قانداق ھۆكۈمەت قانۇنى، شەخسلەر كۆز قارىشى ئۆز زامانىدا كىشىلەرنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشسىمۇ، كىشىلەر ئەگەشسىمۇ، ئۇزۇن ئۆتمەي ئەمەلدىن قالدى. تەنقىت قىلىندى. تۈزۈتۈش كىرگۈزۈلدى. ئەگەشكەنلەر چېكىندى،

قۇرئانغا ئىشەنگەنلەر نېمىشكە يانمايدۇ؟ نېمىشكە دۇنيادا بارغانچە مۇسۇلمانلار كۆپىيىدۇ؟ ياۋروپانىڭ داڭلىق ئالىملىرى نېمىشكە بىر قانچە ژىل تەكشۈرگەندىن كېيىن ئىسلام دىنغا ئىشەندى؟ ياپونىيەدەك تەرەققى قىلغان مەملىكەت ياكى مىللەتنىڭ ئالىملىرىدىن بەزىلىرى نېمىشكە شۇنچە ئىلىم بىلەن بىللە تۇرۇپ ئىسلام دىنغا ئىشىنىدىغان بولدى؟ قۇرئان نېمىشكە ھازىرغا قەدەر ھېچ قانداق ئادەم سوزىگە، يازغۇچىلار ئەسەرىگە ئوخشىمايدۇ؟ بۇ پاكىتلار، ئەلۋەتتە، قۇرئاننىڭ ئادەم سوزى ئەمەس، ئاللاھ تائالانىڭ كىتاۋى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆرسىتىدۇ.

ئىسلام دۈشمەنلىرى بولغان خرىستىيانلار:

قۇرئاننى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ پەۋقۇلاددە ئوتكۈر ئەقلى بىلەن تاغدا يېتىپ ئويلاپ چىققان دېسىمۇ بۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەس، ئەمەلىيەتكە ئويغۇن ئەمەس. چۈنكى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام 9 يېشىدا بىر قېتىم، 25 يېشىدا بىر قېتىم شامغا بېرىپ، ئىككى-ئۈچ كۈن تۇرۇپ تىجارەت قىلىپ كەلگەندىن باشقا ئەرەبىستاندىن سىرتقا ئومۇر بويى چىقمىغان. ئەرەبىستان ئىچىدىكى رەسۇلۇللانى ئېتراپ قىلمىغان داڭلىق شائىر، پەيلاسوف، ئوتكۈر پىكىرلىك ئادەملەر مۇھەممەتكە تاقابىل تۇرۇمىز، قۇرئانغا ئوخشاش گەپ يېزىپ چىقىمىز دەپ مۇزاكىرە ۋە مۇلاھىزە ژۈرگۈزۈپ، قانچە كۈنلەر ئويلاپ بېقىپ قۇرئاندىن بىر سۈرە ياكى بىر ئايەتكە ئوخشاش بىر گەپنى قاملاشتۇرالماي مەغلۇپ بولغان.

ئاممۇيى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۇپونلىرى ھەققىدە

ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۇپونلىرىمنى فوندلارغا تاپشۇرغاندىن كېيىن ئۇلاردىن قانداق پايدىلىنىمەن؟

كۇپونلىرىڭىزنى ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش فوندىغا (ئىخف) تاپشۇرغاندىن كېيىن، فوند ئۇلارنى مەخسۇس ئائۇكسىونلاردا كومپانىيەلەرنىڭ ئاكسىيەلىرىنى سېتىپ ئېلىش ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ. بۇنداق ئائۇكسىونلارغا پەقەت ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندلارلا قاتنىشالايدۇ. ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش فوندى سىزنىڭ ئىنۋېستىتسىيەلىك كۇپونلىرىڭىزنى ئائۇكسىوندا ئۇتۇپ ئالغان ئاكسىيەلەر ئۈچۈن تولەشكە پايدىلىنىدۇ.

مېنىڭ ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۇپونلىرىم قايسى ۋاقىتقىچە ئۆز كۈچىگە ئىگە بولىدۇ؟

كۇپونلارنى ژىغىپ تۈگىتىش ۋاقتى ھازىرغىچە ئېنىق ئەمەس. بەزىبىر ھۆكۈمەت ئادەملىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلارنى ئوتكۈزۈش قەرەلى 1995-ژىلىنىڭ ئىيۇلىغىچە داۋام قىلىدۇ.

دىۋىدېندلارنى (پايدا پروتسېنتىنى) قاچان ئېلىشىمغا بولىدۇ؟

ئەپسۇسكى، ئىشەشلىك ھالدا دىۋىدېندلار ئاكسىونېرلارغا قاچان بېرىلىدىغانلىقىنى ئېنىق ئېيتىش مۇمكىن ئەمەس. پايدىسى كوپ كومپانىيەلەرلا ئاكسىونېرلارغا كىرىم پروتسېنتىنى تولەيدۇ. كىرىمى يوق كومپانىيەلەر بولسا ئاكسىونېرلارغا دىۋىدېند تولەلمەيدۇ. بىراق ئېسىڭىزدە بولسۇن، ئەگەر سىز ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش فوندىغا ئىنۋېستىتسىيەلىك كۇپونلىرىڭىزنى تاپشۇرمىسىڭىز، ئۇ چاغدا سىز ھېچ قاچان دىۋىدېند ئالالمايسىز. ئەگەر ئىنۋېستىتسىيەلىك كۇپونلىرىڭىزنى ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش فوندلىرىغا تاپشۇرسىڭىز، ئۇ چاغدا سىزنىڭ دىۋىدېند ئېلىش ئىمكانىيىتىڭىز پەيدا بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىنۋېستىتسىيەلىك كۇپونلىرىڭىزنى فوندلارغا كېچىكمەي تاپشۇرۇشقا تىرىشىڭ.

مەن ئىشلەپ ژۈرگەن كارخانا ئاممۇيى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش پروگراممىسىغا بىنائەن يېقىندا خۇسۇسىيلاشتۇرۇلماقچى. مەن ئىشىمدىن ئايرىلىمەنمۇ؟

ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندلار كومپانىيەنىڭ ئاكسىيەلىرىنى سېتىپ ئالغاندىن كېيىن، شۇ كومپانىيەنى باشقۇرۇشقا جاۋابكار بولىدۇ. ئەلۋەتتە، ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندلار كومپانىيەنىڭ ئىنچەملىك، ئۈنۈملۈك ۋە كىرىمى كوپ بولۇشىنى خالايدۇ. بۇ بولسا ئىشچى كۈچىنى ئازايتىشنى تەلەپ قىلىشى ئېھتىمال. بىراق، قازاقىستاننىڭ بازار ئىختىسادىغا كۆچىشى پۈتكۈل جۇمھۇرىيەت خەلقىنى ئىش بىلەن تەمىنلەشكە قارىتىلغان.

ئەگەر قانداقتۇ بىر كارخانىنىڭ ئاكسىيەلىرى مېنىڭ قولۇمدا بولسا، مەن شۇ كارخانىنى باشقۇرۇش ئىشىغا قاتنىشالايمەنمۇ؟

ئىنۋېستىتسىيەلىك كۇپونلىرىڭىزنى ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندقا تاپشۇرغاندىن كېيىن، فوند ئۇلارنى كومپانىيەلەرنىڭ ئاكسىيەلىرىنى سېتىپ ئېلىش ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئىنۋېستىتسىيەلىك فوند كومپانىيە ئېگىلىرىنىڭ بىرىگە ئايلىنىدۇ، سىز بولسىڭىز ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش فوندىنىڭ ئاكسىيەلىرىگە ئىگە بولىسىز. شۇ سەۋەپتىن كومپانىيەنى باشقۇرۇشقا ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندنىڭ باشقۇرغۇچىلىرى بىۋاستە ئارىلىشىدۇ. سىز ئاكسىونېر سۈپىتىدە فوندنىڭ باشقارمىسىغا ئېگىشلىك مەسىلىلەر بويىچە ئۆزىڭىزنىڭ سوئاللىرى بىلەن تەكلىپلىرىڭىزنى بېرەلەيسىز.

دولەت ئائۇكسىوندا سېتىلغان كارخانىلارنىڭ بارلىقىنىڭ مەلۇم قىسمىنى ئۆز ئىگىدارچىلىقىدا قالدۇرامدۇ؟

دولەت ئاممۇيى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش داۋامىدا كوپلىگەن خۇسۇسىيلاشتۇرۇلدىغان كارخانىلار ئاكسىيەلىرىنىڭ 39 پروتسېنتىنى ئۆز ئىختىيارىدا قالدۇرۇۋاتىدۇ. يېقىندا دولەت ئۆز ئىختىيارىدىكى ئاكسىيەلەرنى سېتىش مەخسىتىدە نەق ئاخچىلىق ئائۇكسىونلارنى ئۇيۇشتۇرۇشقا باشلايدۇ. بۇ ئائۇكسىونلارغا ھەر قانداق ئادەمنىڭ قاتنىشىش ھوقۇقى بار. ئۇ ۋاقىتتا دولەت قولىدىكى ئاكسىيەلەرنى سېتىپ ئېلىش ئۈچۈن ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندلارغا بېرىشنىڭمۇ ھاجىتى قالمايدۇ.

يېزا يەرلىرىدە ئىلگىرى بېرىلگەن تۇرۇشلۇق ئوي كۇپونلىرىنى شەھەردىكىدەك قوبۇل قىلمايدۇ. كۇپون ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىگىلىرىگە ئاخچا بېرىلمەيدۇ. يېزىلاردا ھەممە ئادەملەر دېگىدەك ئۆزلىرى سالغان ئويلەردە ياشىغاچقا، كۇپونلار دولەت ئويىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈنمۇ پايدىلىنىلمايدۇ. ئۇلارنى نېمە قىلىش كېرەك؟ ئۇلارنىڭ خۇنى قانچە تۇرىدۇ؟ تۇرۇشلۇق ئوي كۇپونلىرىنى قەيەردە پايدىلىنىشقا، ياكى قەيەرگە ئوتكۈزۈشكە بولىدۇ؟

ئەگەر يەككە ياكى دولەتنىڭ ئەمەس قانۇنىي تۇپلار (ئائۇكسىون-كونكۇرسلارنىڭ غالىپلىرى، ياكى كىچىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش جەريانلىرىغا قاتناشقۇسى كېلىدىغانلار) بانكىنىڭ تۇرۇشلۇق ئوي كۇپونلىرىنى سېتىپ ئېلىش ھېساۋىغا ئاخچا ئاغدۇرماقچى بولسا، شۇ بانك بولۇمچىلىرى تۇرۇشلۇق ئوي كۇپونلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ.

بىرمىڭ تۇرۇشلۇق ئوي كۇپونىنىڭ باھاسى ئەللىك تەڭگە تۇرىدۇ. بۇ كۇپوننى بانكىنىڭ يەرلىك بولۇمچىلىرىگە موشۇ باھا بىلەن ئوتكۈزۈشكە بولىدۇ.

تۇرۇشلۇق ئوي كۇپونلىرى ئاساسەن تۇرۇشلۇق ئويىنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش ئۈچۈن، شۇنداقلا كىچىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش ۋاقتىدا پايدىلىنىش ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن. سېتىپ ئېلىنغان ئوبيېكت باھاسىنىڭ 50 پروتسېنتىنى شۇ كۇپونلار بىلەن تولىنىشكە تېگىش. يېزا ئىگىلىكىدە مۈلۈكنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش ۋاقتىدا تۇرۇشلۇق ئوي كۇپونلىرىنى پايدىلىنىش بۇ توغرىلىق قائىدىدە ئېنىق كورسىتىلگەن. ئاتاپ ئېيتقاندا، يېزا ئىگىلىكىدە خۇسۇسىيلاشتۇرۇلغان مۈلۈك باھاسىنىڭ 75 پروتسېنتىنى تۇرۇشلۇق ئوي كۇپونلىرى بىلەن تولەشكە بولىدۇ.

ئىختىسات بولۇمى.

ئاسىم باقى ئوغلى

مىللىي ئىنقىلاپنىڭ پارتلىشى ۋە يېمىرلىشى

فىلولوگ ئالىم، پۇبلىتسىست، گېزىتىمىزنىڭ جانكۆيەرى ۋە كۆپ يىللار داۋامىدا گېزىتىمىزنىڭ پائال ئاۋتورلىرىدىن بىرى بولغان مەرھۇم ئاسىم ئاكىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئىنقىلاۋىغا بېغىشلانغان مەزكۇر ماقالىسىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدۇق.

تەھرىرات

ھەقىقىي تارىخنەسلەر دەۋرىنىڭ چوڭ بىر ئۆزگىرىش ۋاقىئەلىكىنى تولۇق يورۇتۇش ئۈچۈن 50 يىل ۋە ھەتتا ئومرى يەتسە 100 يىل ۋاقىت كۈتۈشىدۇ. مۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەپ-شۇ تارىخىي چوڭ ئۆزگىرىشكە بىۋاستە باغلىق ھوججەتلەر، فاكتلار، دەلىللەرنىڭ ئۇزاق مۇددەت ئوتۇشى بىلەن سىرلىق، خۇپىيانە تەرەپلىرىنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتكەنلىكىدۇر.

گومىنداڭ مۇستەملىكچىلىكىگە قارشى ئىلىقا ناھىيەسىدە كوتىرىلگەن مىللىي ئىنقىلاپمۇ قارا نىيەت كۈچلەر تەرىپىدىن ئەينە شۇنداق ناھايىتى پىنھان تۇتۇلغان فاكتلار مەلۇماتلار بىلەن تولۇپ تاشقان ئىدى. ئۇز دەۋرىدە ئۇنىڭ سىرلىق تەرەپلىرىنى بەزىدە بىلىپ، بەزىدە بىلمەي سوزلەشمۇ چوڭ خوۋۇپلۇق ئىدى. غايىۋىي تەزىيقلار، توسۇقلار نەتىجىسىدە بۇ مىللىي ئىنقىلاپنى «ئىلى ئىنقىلاۋى»، «ئىلقا ئىنقىلاۋى»، «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى»، ۋە نىھايەت «شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋى» دېگەن ناملار بىلەن ئاتاشقان ئىدى، مانا 50 يىل ئوتۇپ، بۇ ئىنقىلاپ كېيىنكى ئىمپىرىيەسى تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئېكسپورت ئىنقىلاپ ئىكەنلىكى ئاشكارىلاندى.

قىزىل ئىمپىرىيە ۋە ئۇنىڭ تىزگىنىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇرغان ستالىن غەرىپتە گىتلېرنىڭ باسقۇنچىلىق ئۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىنىپ، ھەربىي مۇۋازىيەتنى يوقاتقان بىر پەيتتە شەرىقتىن خىتاي گومىنداڭى ۋە ياپون ئىمپېرىيالىزمىنىڭ ھۇجۇم قىلىش خوۋپى سېزىلگەندە شەرقىي تۈركىستان ۋە كورېيە يېرىم ئارىلىدا قوزغىلاڭ-مىللىي ئىنقىلاپلارنىڭ كوتورۇلۇشلىرىگە چاپسانلىق بىلەن ھەرىكەت قىلىشقا باشلىدى. 1942-يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا كېيىنكى ئىتتىپاقنىڭ مەخسۇس ئورۇنلىرى تاشكەنت ۋە ئالمۇتىدا ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ غايىۋىي نىيەتلىرىنى ئۇگىنىشكە جىددىي كىرىشىپ كەتتى. كەڭ دائىرىدە ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنى ئەگەشتۈرۈپ ماڭالايدىغان مىللىي رەھبەر ياكى سەرۋەرنى ئىزدەشكە كىرىشتى. ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا ئابروي-ئېتىۋارغا ئىگە شەخس-گومىنداڭنىڭ تەقىپلەشلىرىگە، زۇلۇملىرىغا ئۇچرىغان پاتىخ مۇسلىموۋ كېيىنكى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلپ قىلدى ۋە ئۇنى تەربىيەگە چاقىردى. بۇ تەربىيەنىڭ تۈپ ماھىيىتى شەرقىي تۈركىستاندا گومىنداڭغا قارشى مەردانە كۈرەشۋاتقان قورقماس، جاسارەتلىك باتۇرلارنى تېپىپ، توپلاپ قوراللىق قوزغىلاڭ كوتىرىش ئىدى.

ستالىن ۋە ئۇنىڭ رازۋېدكىسى قازاقستان، ئوزبەكستان ۋە قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ ئاساسىي قاتلىمى-زىيالىلار سالمىقىنى ئۆگۈنۈپ، تاشكەنتتە ئۇيغۇر تىلىدا **«شەرىق ھەقىقىتى»** ژۇرنالىنى، ئالمۇتىدا **«يېڭى ھايات»**، **«قازاق ئېلى»** ژۇرنالىنى كوپ-مىڭ تىراژدا نەشر قىلدى. ھەتتا تاشكەنتتە ھەر يىلى 1000 باسما تاۋاق مەخسۇلات بېرىدىغان مەخسۇس **«شەرىق ھەقىقىتى»** نەشرىياتىنى ئاچتى، بۇ نەشرىيات ئەتراپىغا ئۇيغۇرلار تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى، ئەدەبىيات-سەنئىتىنى، خەلق ئېغىز ئىجادىنى ياخشى بىلىدىغان ئالىملار، شائىرلار، يازغۇچىلار، سەنئەتكارلار جەلىپ قىلىندى. ئاۋايىدىن تارتىپ غاپۇر غۇلامىغىچە، ئابايدىن تارتىپ سابىت مۇقانىغىچە، زىيا شىرۋانىدىن تارتىپ شەيخزادىغىچە ئىستىدات ساھىبلىرىنىڭ ۋەتەنپەرلىككە، مىللىي ئازاتلىققا دائىر دەۋەتكار ئەسەرلىرى بېسىلىشقا باشلىدى. ماركسىزم، لېنىنىزم ۋە جاھان كلاسسىكلىرى ئەسەرلىرى، مىللىي ئىنقىلاپلارغا دائىر مونوگرافىيەلەر، چوڭ-كىچىك تەتقىقاتلار، ھەر خىل ئەدەبىي ئەسەرلەر نەشر قىلىندى. **«شەرىق ھەقىقىتى»**، **«يېڭى ھايات»** ژۇرناللىرىدا ئاتاقلىق شائىرلارنىڭ ئازاتلىققا چاقىرىدىغان شېئىرلىرى باللادىلىرى، داستانلىرى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ ئېلان قىلىنىپ تۇرۇلدىكى، بۇلار شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ قەلبلىرىگە بېرىپ يېتىپ، ئاڭلىرىغا ئورۇنلۇشۇپ قالدى، ئېيتايلۇق، ئوزبەك شائىرى چۇستىنىڭ **«يار ئىشىگىدە كىم بار، بىلدىڭمۇ بىلمىدىڭمۇ؟»**، **«ئاينى ئاغرا قىلسام»**، **«يېڭى دۇنيا كېرەك بولسا»** دېگەن غەزەللىرى ئۇيغۇر دىيارىدا ياڭراپ كەتتى:

يار ئىشىگىدە كىم بار، بىلدىڭمۇ، بىلمىدىڭمۇ؟
ۋەسلىڭ تىلەپ تۇرار يار بىلدىڭمۇ،
بىلمىدىڭمۇ؟

چىرتەرىشىك ۋاپادار، بىلدىڭمۇ، بىلمىدىڭمۇ؟
خىزمەت قىلىشقا تەييار، بىلدىڭمۇ،
بىلمىدىڭمۇ؟

چۇستىنىڭ ئىشقى لىرىكىسىدا ھەر تەرەپلىمە بەركامال، ۋاپادار يار ئوبرىزى تەسۋىرلەنگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئىچكى روھىغا، مەنتىقىي كۈچىگە نەزەر تاشلانسا ئۇيغۇرستان خەلقىگە بولغان سەمىمىي مېھىر-مۇھەببەت، ساداقەتلىك، قېرىنداشلىق، ھەمدەردلىك ئۇيغۇ يالقۇنلاپ تۇرىدۇ. ئىشىكىڭىزنى تاقىلدىتىپ مەن تۇرىمەن، دۈشمىنىڭگە قارشى جەڭگە چاقىر، خىزمەت قىلىشقا تەييارمەن دەيدۇ.

كاشكى، يۈزۈڭنى دىلبەر، مىڭ يىل ئازادە
قىلسام،

كىمكى قەست قىلسا ساڭا، مىڭ پارە-پارە
قىلسام.

ياشلىقتا دىلنى بەردىم، ئاخىر چېچىم ئاقاردى،
رەڭ بەرسە ماڭا خالىڭ، چېچىمنى قارا
قىلسام.

دۇنيا ئىلىنى ئەي يار، تويۇڭغا ئەكلىپ
قىلساڭ،
جارچى بولۇپ پەلەكتە ئاينى ئاغرا قىلسام.

بۇ خىل غەزەللەر، مۇخەممەسلەر، داستانلار، مىللىي-ئازاتلىققا دەۋەت قىلىدىغان ماقالىلار، چاقىرىقلار **«شەرىق ھەقىقىتى»** ژۇرنالىدا داۋاملىق بېسىلىپ، ئىجتىمائىي ئاڭنى ئويغىتىۋەتتى. بۇ تەرغىباتلاردىن فاتىخ مۇسلىموۋ ئۇزۇقلىنىپ، ئەتراپىغا مەسلەكداشلارنى توپلاشقا كىرىشتى. ئاۋال ئىنىسى خەمىتنى، غۇلجىدىكى كېيىنكى كونسۇلخانىسىدا ھارۋىكەشلىك قىلىپ يۈرگەن بايچۇرىننى ۋە ئەنجاندا تورۇشلۇق ياش ئەپچىل يىگىت قۇرۋان بۇرھاندىنوۋنى يېنىغا ئېلىپ، تاغلار ئېشىپ، خىتاي مۇستەملىكچىلىرى بىلەن يەكمۇيەك كۈرەش قىلىپ كېلىۋاتقان غېنى باتۇر ئىزىدىن ماڭغان ئۇرۇم، ھوشۇر، ئوسمانلار قوشۇلدى. تاياق-توقماق، ئارا-گۈچەك بىلەن قوراللانغان يۈزدىن ئوشۇق پىدايىلار سەپ تارتىپ، بىرىنچى قېتىم ئىلقا ناھىيەسىگە تەۋە قاراسۇ يېزىسىغا ئورۇنلاشقان دۈشمەن قوشۇنىغا ھۇجۇم باشلىدى ۋە غەلىبە قىلىپ، دۈشمەن ھېساۋىغا قوراللاندى.

بۇ ۋاقىتتا ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ئەشەددىي قانخور، جاسۇس لىۋبەندى قاراسۇ ۋاقىئەسىدىن خەۋەر تېپىپ، «ئالتە ئوغرى» دېگەن ئاتالغۇنى توقۇپ چىقاردى. ئۇنىڭ پىكرىچە، «ئالتە ئوغرى» پاتىخ، غېنى، ئۇرۇم، ھوشۇر، ئەكبەر، ئوسمانلار ئىدى. قۇرۋان، خەمىت، بايچۇرىنلارنى بىلمەس ئىدى. «ئالتە ئوغرى» ئىچىدە فاتىخ خېلە مەلۇماتلىق بولۇپ، كەڭ دېخانلارنى مىللىي زۇلۇمدىن ئازات قىلىش لايىھەلىرى، پروگراممىلىرى، ئادىل-يونىلىشتە ئىش كورۇش غايىلىرى بىلەن ئاجرىنىپ تۇراتتى.

لىۋبەندىنىڭ مەركەزگە-ئۇرۇمچىگە يوللىغان تېلېگراممىلىرىدا «ئالتە ئوغرى» بۇلاڭچى، قاراقچى، دولەت مۈلكىنى بۇلاپ-تالىغۇچى باندىتلار»-دەپ تەرىپلىنەتتى. مەركەزنىڭ كورسەتمىسى بىلەن «ئالتە ئوغرى» تېخىمۇ قارىلىنىپ، «ئالتە ئوغرىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ ساقچى مەھكىمىسىگە تاپشۇرغانلار بىر ئات، بەش يامبۇ بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ، سېلىقلاردىن ئازات قىلىنىدۇ» دېگەن ئەشۇۋىقات ۋاراقلىرى كوچا-كوچىلارغا چاپلانغان ئىدى.

1944-يىلى سېنتەبىر ئېيىدا «ئالتە ئوغرىنىڭ» سىياسىي قىياپىلىرى ئېچىلىشقا باشلىدى. تورت ئۇيغۇر ياكى تورت قازاق باش قوشسا ئۇلار «ئالتە ئوغرى» ئەمەس ئىكەن، زۇلۇمغا قارشى مەردانە كۈرەشچىلەر ئىكەن. ئاتىسا ئوق ئوتمەيدىغان، چاپسا قىلىچ كەسمەيدىغان كىيىملىرى بار ئىكەن. موسكۋادا ستالىن بىلەن بىۋاستە سوزلىشىپ تۇرىدىكەن، ۋەتەننى گومىنداڭچىلاردىن تولۇق ئازات [illegible] بەل باغلىغان قەھرىمانلار ئىكەن»،-دېگەن سوھبەتلەر كېڭىيىپ، ئاقىۋەتتە «ئالتە ئوغرىغا» ھېسداشلار كوپەيدى.

«ئالتە ئوغرى» خەلق ئىچىدىكى تەۋرىنىشلەرنى جىددىي كۈزەتكەن ھالدا، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ گومىنداڭ ئىستىبدادىغا قارشى نارازىلىق ۋە كەسكىن قارشىلىقلىرىنى نەزەردە تۇتۇپ، دەسلەپ قارسۇ ۋە ئۇلاستايدىن گومىنداڭچىلارنى تار-مار قىلدى. ئېسىلسىن جېلغىلىقنى شتاب قىلغان «ئالتە ئوغرى» مىڭدىن ئوشۇق پىدائىنى تەشكىللەشتۇرۇپ، 6-ئوكتەبىر تاڭ سەھەردە ئىلقا ناھىيەسىگە ئۈچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ، شۇ كۈنىلا ناھىيەنى دۈشمەندىن ئازات قىلدى. «ئالتە ئوغرى» ۋەتەنىنىڭ «ئالتە قەھرىمانى» دەپ ئاتالدى. بۇ سەپكە ئىككى مىڭدىن ئوشۇق پارتىزانلار قوشۇلدى.

مىللىي زۇلۇمنىڭ شەپقەتسىزلىكى مىللىي ئىنقىلاپنىڭ پارتلىشىنى تېزلاشتۇردى. ئۇيغانغان خەلق ۋەتەننى ئازات قىلىش شۇئارى ئاستىدا كۈرەشكە ئاتلاندى. بۇ ۋەزىيەتنى ئۇستىلىق بىلەن پايدىلانغان س س س ر ئىنقىلاپ تىزگىنىنى قولدىن بەرمىدى. س س س ردا تەربىيەلەنگەن يۇزلىگەن ئوفىتسېرلار ئىنقىلاپنىڭ رەھبەرلىك لاۋازىملىرىنى، ئېيتايلۇق، ئىسھاقبېك-باش قوماندانلىقنى، ماۋلوۋ-شتاپ باشلىقلىقىنى، موگۇتنوۋ، لىسكىنلار پولك كوماندىرلىقىنى ئىگىلىدى. پۈتۈن ئارمىيەنى باشقۇرۇش س س س ر ئوفىتسېرلىرى قولىدا بولدى.

ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرى ئازات قىلىنىشى بىلەن، ئالتاي ئالتۇنى، ئۇرانى س س س رغا توشۇلۇشقا باشلىدى. س س س ر ئىمپېرىيەسى ئىنقىلاپ غەلىبە قىلىشى بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارىنى تەييار خام ئەشيا بازىسىغا، ھەق تولەنمەيدىغان كۈچگە ئېگە بولۇشى غايىسى بىلەن ئىش كورۇشكەن ئىدى. ھەتتا ئارمىيە سېپىدە س س س ر كراۋدانى پاسپورتىنى تارقىتىشقا كىرىشتى. بۇ ھەربىي، سىياسىي قارا نىيەتكە جۇمھۇر رەئىسى ئېلىخان تورە قارشى چىقتى. ئېلىخان تورە گومىنداڭچىلار بىلەن 11 بىتىم تۈزۈشكە قەتئىي قارشى بولدى. ستالىن بىلەن ماۋزېدۇڭ كېلىشىپ، شەرقىي تۈركىستان مىللىي، ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنى يېمىرىپ تاشلاش مەخسىتىدە، ئالدى بىلەن مىللىي رەھبەرلەرنى-1946-يىلى ئېلىخان تورىنى مەخپىي ئوغرىلاپ كەتتى، 1949-يىلى ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق رەھبەرلەرنى سۇيىقەست بىلەن يوقاتتى. 1950-يىلى ماۋزېدۇڭ ئارمىيەسى ھاكىمىيەتنىڭ ئاساسلىق قوراللىق كۈچىگە ئايلاندۇرۇلدى. مىللىي ئارمىيە كەسىپ ئالماشتۇرۇش باھانىسى بىلەن تارقىتىلدى.

مىللىي ئىنقىلاپنىڭ پارتلىشى بىلەن يېمىرىلىشىگىچە بولغان دەۋر 5 يىل شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ ئەسىرى ئارزۇلىرى-ئازاتلىق ئىستىقلالىيەت يولىدىكى كۈرەشلىرى 1949-يىلى ماۋزېدۇڭنىڭ موسكۋاغا بولغان ئەشرىپى نەتىجىسىدە بەرباد بولدى.

لېكىن، بۇ ئىنقىلاپ ئاڭنى ئويغاتتى. خىتاي ۋە س س س ر ئىمپېرىيەلىرى تىل بىرىكتۈرۈپ، بۈيۈك ئىدىيالىرىمىزنى بوغۇپ تاشلىغان بولسىمۇ، ئىرادىمىزنى يوقىتالمىدى، خىتاي مۇستەبىد ھوكۇمرانلىقىغا قارشى كۈرەش داۋاملىق ئېلىپ بېرىلماقتا، ئەجدات ۋە ئەۋلادلىرىمىزنىڭ مۇقەددەس شۇئارى-ئازاتلىق، مۇستەقىللىق، ھۆرىيەتتۇر. قاچان بولمىسۇن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۈيۈك ئىرادىسى ۋە يۈكسەك غايىسى ۋەتەننى باسقۇنچىلاردىن ئازات قىلماي توختىمايدۇ.

تاشكەنت شەھىرى.

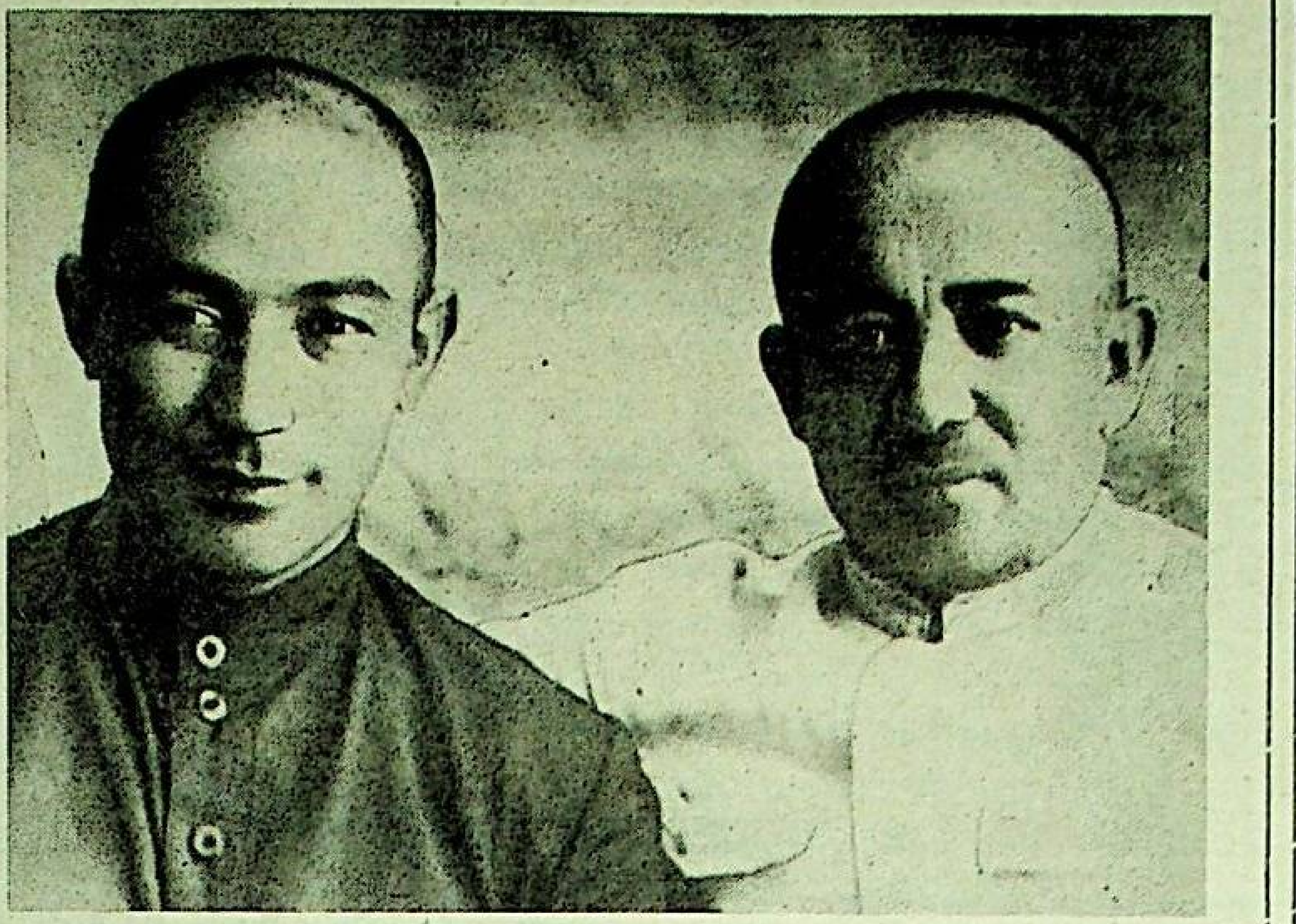

سۈرەتتە: (سولدىن ئوڭغا) ئەخمەتجان قاسىمىي بىلەن قاسىمجان قەمبىرىي. 1944-يىل، غۇلجا.

ماگېلان شەرىپوۋ:
«خەلقىم ئۆچۈن خىزمەت قىلسام دەيمەن»

تەغدىرنىڭ يازمىشى شۇمۇ، ئۇنىڭغا ئاتىنىڭ باغرىدا، ئانىنىڭ قۇچىقىدا ئەركىلەپ ئۆسۈش نېسىپ بولمىغان ئىكەن. ماگېلان ئەلدىلا ئىككى ياشقا تولغىنىدا، شۇم ئەجەل ئىسمائىل ئاكىنى پانىي دۇنيادىن باقىي دۇنياغا ئېلىپ كەتتى. بەش بالا بىلەن قالغان مەرەمساخان ھەدە ژىغلىدى، قاخشىدى، زارلىدى. ئامال قانچە، ئۆلگەننىڭ ئارقىسىدىن ئۆلۈپ بولسۇنمۇ؟ تىرىكلەرگە يەنە تىرىكچىلىك كېرەك ئىكەن! ھايات يەنە ئۆز قېلىپىدا داۋاملىشىۋەردى.

ژىتىمچىلىق قۇرسۇن، ئۆز ئاتاڭنىڭ، ئۆز ئاناڭنىڭ باغرىدا ئۆسكەنگە نېمە يەتسۇن! تەغدىر شۇنداق ئىكەن، پېشانىگە يازغاننى كۆرمەي ھېچ چارە يوق. ماگېلان ئانىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، بوۋىسى جېلىلاخۇن بىلەن مومىسى ھېۋىزخاننىڭ قولىدا ئۆستى. ئۇ دەسلەپ ئۆزى تۇغۇلغان ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ دوۋۇن يېزىسىدىكى مەكتەپتە، ئاندىن ئىككى ژىل غالجاتتا ئوقىدى، چوڭ ھەدىسى پەرىدەم تۇرمۇشقا چىققاندىن كېيىن، ئۇلار مەكتەپ ئىنتېرناتلىرىدا ژىتىمچىلىقنىڭ، يوقسىزچىلىقنىڭ دەردىنى تارتىپ، مۇساپىر-غېرىپ بولۇپ ژۈرگەن ماگېلاننى ئۆز يانلىرىغا- ئالمۇتىغا ئېلىپ كېلىۋالدى.

پەرىدەم يولدىشى فارمېن بىلەن شەھەردە، بىر خانىلىق ئۆيدە تۇراتتى. بۇ ئۆيدە پەرىدەم ماگېلاندىن باشقا يەنە ئىككى سىڭلىسى بىلەن ئالتە ئادەم ياشاتتى. پەرىدەم ئىككى سىڭلىسى بىلەن ئىشلەيدۇ، ئالىدىغان مائاشلىرى چاغلىقلا. يولدىشى فارمېن ستۇدېنت. ئائىلىدە ئىختىسادىي قىيىنچىلىق.

ئۇلار تۇرۇۋاتقان ئۆي بىلەن درۇژبا مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر مەكتىۋىنىڭ ئارىلىقى خېلىلا بار. ئازىرقى «ئاقساي» مىكرورايونىنىڭ ئورنى ئۇ چاغلاردا كولخوزنىڭ ئېتىزلىقى بولىدىغان. ماگېلان ئەشۇ ئېتىزلىق بىلەن مەكتەپكە پىيادە ئاتتاپ ئوقاتتى.

شۇنداق قىلىپ، ماگېلان شەرىپوۋ ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۇيغۇر، چېلەك، خەشكىلەڭ ناھىيەلىرىدە ئوقۇپ تامامىلىدى. ئىككى ژىللىق ھەربىي خىزمەتنى تاماملاپ كەلگەندىن كېيىن، ئالمۇتا شەھىرىدىكى شاۋكەت سادىقوۋ رەھبەرلىك قىلىۋاتقان خىمىيە زاۋۇدىدا ئاددىي ئىشچى بولۇپ ئىشقا كىردى. قولىدىن كېلىشىچە ئادەملەرگە ياردەم -ياخشىلىق قىلىشنى ئويلايدىغان، ئىش بىلەرمەن، سىلىق-سىپايە، كەمتەرىن ئىنسان شاۋكەت ئاكا سادىقوۋ بىر كۈنى ماگېلان بىلەن خالىي سوھبەتتە بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرى شاۋكەت ئاكىنى ئاھايىتى تەسىرلەندۈردى. ئاتىنىڭ مېھىر-مۇھەببىتىنى تامامەن كۆرمەي، ژىتىم ۋە يوقسۇزچىلىقتا چوڭ بولغان بۇ ژىگىتنى شاۋكەت ئاكا ئۆز ئىنىسىدەك، ئۆز ئوغلىدەك ياخشى كۆرۈپ قالدى. قولىدىن كېلىشىچە بۇ ژىگىتكە ياخشىلىق قىلىشنى، ئۇنىڭ ھاياتتىن ئۆز ئورنىنى تېپىۋېلىشىغا ياردەم بېرىشنى ئۆزىنىڭ ئىنسانىي بورچى دەپ ھېساپلىدى.

ماگېلان شەرىپوۋ مەزكۇر زاۋۇدتا ئون ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئىشلىدى. بۇ دەۋىر ئىچىدە ئۇ ئاددىي ئىشچىدىن زاۋۇد دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى لاۋازىمىغىچە كۆتىرىلدى. ئۇستازى شاۋكەت ئاكىدىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەندى ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش ئالىيجاناپلىق پەزىلەتلەرنى بويىغا سىڭدۈردى. ئۇ زاۋۇدتا ئىشلەپ ژۈرۈپ سودا تېخنىكۇمىنى ئاندىن يېزا ئېگىلىگى ئىنستىتۇتىنىڭ مېخانىكا فاكۇلتېتىنى سىرتتىن ئوقۇپ تاماملىدى.

1986-ژىلدىن تارتىپ ماگېلان 2-جەمىيەتلىك تاماقلىنىش كومبىناتىغا ئىشقا يۆتكىلىپ، يايما بازاردىكى مىللىي تائاملار كافېسىنى باشقۇردى. بۇ ئىشقا قوشۇمچە ئاباي ۋە بائۇمان كوچىلىرىنىڭ دوخمۇشىغا مىللىي چايخانا سالدۇردى. شەھەرنىڭ ئىككىنچى مىكرورايونىغا جايلاشقان، بىر نەچچە ژىللاردىن بېرى يېپىلىپ، تاشلاندى بولۇپ قالغان «روماشكا» كافېسىنى قايتىدىن ئۆز خىراجىتى بىلەن تولۇق ياسىتىپ چىقىپ، شەخسىي كافېغا ئايلاندۇردى. ھەمدە ئۇنىڭغا «فارمېن» دەپ نام قويدى.

— بۇ كافېغا «فارمېن» دەپ نام قويۇشۇممۇ بىكار ئەمەس،— دەيدۇ ئۇ بۇ ھەقتە سورىغان ھەر قانداق كىشىگە.— فارمېن ئاكام مېنىڭ ئاتا يوللۇق ئاتام، ئاكا يوللۇق ئاكام بولغان. مېنى ئوقۇتۇپ، ھەممە قىيىنچىلىقلىرىمنى كۆتىرىپ، ئادەم قىلغان، موشۇ كۈنلەرگە يەتكۈزگەن ئەشۇ ئاكام ئىدى. ئۇ تولىمۇ خۇش-خۇي، كەمتەرىن، ئەقىل-پاراسەتلىك مەرت-مەردانە ژىگىت ئىدى. رەھمەتنىڭ ئۆمرى قىسقا ئىكەن، بۇ ھاياتنىڭ جاپا-ماشاقىتىنى كۆپ تارتىپ، ئەندى ھالاۋىتىنى كۆرۈمەن دېگىنىدە، ھاياتتىن مەزگىلسىز كۆز ژۇمدى. تەغدىر شۇنچىمۇ ئەتۈر بولارمۇ؟ بەلكىم، بىۋاپا دۇنيا دېگىنى موشۇدۇر!

رەھمىتى فارمېن ئاكام مېنى شۇنداق تەربىيىلىگەن: «ئۇكام، پاك بول، ھالال بول، خەيىر — ساخاۋەتلىك بول! خەلقىڭنى سوي، قولۇڭدىن كېلىشىچە ئادەملەرگە ياخشىلىق قىل. ئەگەر بىر كۈندە ئون تەڭگە تاپساڭ، ئۇنىڭ ئىككى يېرىم تەڭگىسىنى ئۆيگە ئېلىپ كەلسەڭ كۇپايە. قالغان يەتتە يېرىم تەڭگىنى ژىتىم-يېسىرلارغا بەرگىن، خەلقىڭنىڭ كېرەكلىك ئىشلىرىغا سەرىپ قىلغىن. شۇ چاغدا خۇدا ساڭا تېخىمۇ بېرىدۇ. خەلقىڭ سېنىڭدىن رازى بولىدۇ، سەن خەلقىڭگە خىزمەت قىلغان بولىسەن!»—مەن فارمېن ئاكامنىڭ ئەشۇ تەربىيىسى بىلەن ئۆسكەنمەن. شۇڭا ئۇنىڭ ۋەسىيىتىگە قەتئىي ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتىمەن...

ھەر كىم ئۆچۈن تۇغۇلغان يۇرتى ئەزىز ۋە قىممەتلىكتۇر. ماگېلاننىڭ ئۆز يۇرتى دوۋۇنغا، يۇرتداشلىرىغا بولغان ساداقىتى بىلەن مۇھەببىتىنىڭ چېكى يوق. ئۇ پات-پات ئۆز يۇرتىغا بېرىپ تۇرىدۇ. بارغىچە، يۇرتداشلىرىنى — دوست-بۇرادەرلىرىنى كۆرۈشكە ئالدىرايدۇ. ئەمما ئۇ يەردىن كۆڭلى غەش بولۇپ قايتىدۇ. «بۇ دۇنيا نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ ئۆزى، بىز نەگە كېتىۋاتىمىز؟ چۈشىنەلمىدىم، يالغۇز مەن ئەمەس، كۆپچىلىك ئادەملەر چۈشەنەلمەيۋاتىدۇ بۇ زامانىنى؟!— دەپ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلەشكەندەك بولاتتى يولدا كېلىۋاتقانلىرىدا.—خەلقىنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلىشىۋاتىدۇ. كۆپ بالىلىق بەزى كولخوزچىلارغا قاراساڭ ژۈرەك-باغرىڭ ئېزىلىپ كېتىدۇ... بۇ زاماندىكى يوقسۇزچىلىق، قىممەتچىلىك بىلەن قەھەتچىلىك ئادەملەرنى ئۆگسى بۇزۇلغان قۇشلارغا ئوخشاش تېرە-پەرەڭ قىلىپ كوچىغا چىقىرىۋەتتى... ئەگەر زامان موشۇنداقلا بولسا، باي تېخىمۇ باي بولىدۇ، گادايى تېخىمۇ گادايلىشىپ، رودوپايلىشىدۇ دەۋەرگىن!..».

ماگېلان غالجات يېزىسىدا كولخوز رەئىسى ئۇربەگ سېيىتوۋنىڭ ئىلتىماسى بويىچە شەخسىي دۇكان ئېچىپ، يېزا خەلققە كېرەكلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئەرزەن باھادا يەتكۈزۈپ بېرىۋاتىدۇ. يېزا تۇرغۇنلىرى ئۆچۈن نان پىشۇرىدىغان مىكروپېچكىنى ھەقسىز ئاپىرىپ ئورنىتىپ بەردى. ماگېلان كېلەچەكتە ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ھەممە يېزىلىرىدا ئەشەنداق دۇكانلارنى، ئاۋايخانىلارنى ئېچىپ، ئۇ يەردىكى ئەمگەكچان خەلققە خىزمەت قىلىشنى نىيەت قىلماقتا.

ئادەملەرنى ئىمان-ئېتىقاتقا، پاكلىق ۋە ھالاللىققا، دىيانەتكە، مېھىر-شەپقەتلىككە چاقىرىدىغان ۋە تەربىيىلەيدىغان ئاللانىڭ ئۆيى ھېساپلانغان مەسچىت سېلىش ئىشلىرىدىمۇ ماگېلان شەرىپوۋ خەلقى رەھمەت ئېيتىقىدەك، ئاللاتائالا رازى بولغىدەك ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. ئۇ دەۋۇن يېزىسىدا ئۆز خىراجىتى بىلەن چوڭ مەسچىت سالدۇرۇۋاتىدۇ. غالجات يېزىسىدىكى مەسچىت قۇرۇلۇشىغا 1992- ژىلى 50 مىڭ سوم ياردەم بەردى.

ھە، ئاللاتائالا ماگېلانغا بايلىق بېرىۋاتىدۇ، بايلىق بىلەن بىللە ئالىي ھىممەت، سېخىي-ساۋەتلىكنىمۇ ئاتا قىلىۋاتىدۇ. 1990-ژىلى ئالمۇتىدا دۆلەتلەر ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن خەلق ئارالىق لوبنۇر كونفېرېنسىيەسى ئېچىلدى. شۇندا كونفېرېنسىيە قاتناشچىلىرىنى ماگېلان ئۆزىنىڭ مېيزىلىك تائاملىرى بىلەن بىر كۈن ھەقسىز تاماقلاندۇردى. ئۆتكەن ژىلنىڭ ئاخىرىدا «نېۋادا-سەمەي» خەلق ئارا ھەرىكىتى لوبنۇر كومىتېتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن «دۇنيا ئاياللىرى ئاتوم پارتلىتىشلىرىغا قارشى» ماۋزۇسى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن خەلق ئارا ئاياللار كونفېرېنسىيەسى قاتناشچىلىرىدىن 70 ئادەمگە ئۆز كافېسىدا ھەقسىز زىياپەت قىلىپ بەردى. شۇنداقلا «فارمېن» كافېسىدا شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ 50 ژىللىقىغا 150 ئادەمگە زىياپەت ئۆتكۈزۈلدى. زىياپەتنىڭ يېرىم چىقىمىنى تىجارەتچى ئۆزغان ئىسرائىلوۋ ئۆز مەشرەپ ئەھلى بىلەن، يېرىم چىقىمىنى ماگېلان ئۆزى يالغۇز ھۆددىسىگە ئالغان ئىدى.

ماگېلان ئىسمائىل ئوغلى ئەدەبىيات بىلەن سەنئەتنى سۆيىدىغان، ئۇنىڭ جانكۆيەر ئىجاتكارلىرىنى قەدىر تۇتۇپ، باھالاشنى بىلىدىغان ژىگىت. 1990-ژىلى ئانا ۋەتەندىن ئاتاقلىق ناخشىچى پاشا ئىشان باشلىق شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ كوللېكتىۋى قازاقستانغا گاسترولغا چىقىپ، خەلقىمىزنىڭ سەنئەتكە بولغان چاڭقىغان قەلبىنى قاندۇرۇپ شاتلاندۇرغان بولسا، ماگېلان شۇ چاغلاردا سودا ساھاسىدا ئىشلەۋاتقان دوستلىرى ئۆزغان، ئۇتۇق، قۇرۋان، تاشمەمەتلەر بىلەن بىرلىكتە ئۆزى تەشەببۇس كۆتىرىپ، ئانسامبلىنىڭ 70تىن ئارتۇق كوللېكتىۋىغا ئالمۇتىدىكى چوڭ رېستورانلارنىڭ بىرىدە چوڭ زىياپەت بېرىپ، ۋەتەنداش سەنئەتكارلارنى خوشال قىلغان ئىدى.

«ياشلىق» ئانسامبلىنىڭ تەشكىل قىلىنغانلىقىنىڭ 20 ژىللىقى كۈنىدە ماگېلان كافېسىدا ئۆز خىراجىتى بىلەن ئەللىكتىن ئوشۇق ئادەمگە زىياپەت بېرىپ، سەنئەتكار ئەھلىنىڭ يەنە بىر قېتىم ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

بۇنىڭدىن بىر نەچچە ژىللار مۇقەددەم «ئارزۇ» ژۇرنالى خەلقنىڭ خالىس ياردىمى بىلەن چىقىشقا باشلاپ، ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتقىنىنى ئاڭلىغان ماگېلان ژۇرنالنىڭ بىر نومېرىنى ئۆز خىراجىتى بىلەن چىقىرىپ بەرگىنىدىن ژۇرنالخانلار ياخشى خەۋەردار بولسا كېرەك.

ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ ئۆتكەن ژىلى فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئۇنۋانىنى ئالغىنىدا، ئۇ تەشەببۇس كۆتىرىپ، يۇرتداش تىجارەتچى دوستلىرى بىلەن ئۇنىڭ شەرىپىگە بىرەر يۈز ئادەمگە «فارمېن» كافېسىدا تەنتەنىلىك زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇپ بەردى.

ئۇيغۇر ژىگىتى زاكىر ئوختىيېۋ كاراتې بويىچە دۇنيا چېمپىيونى ئاتىلىپ كەلگىنىدە، ماگېلان خۇددى ئۆز قېرىندىشى بۇنداق چوڭ شۆھرەتكە، ئابروي-ئاتاققا ئېگە بولغاندەك خوشال بولغانلىقىنى، ئۇيغۇر دېگەن خەلقنى دۇنياغا تونۇتۇۋاتقان ئەشۇنداق ژىگىتلەر بىلەن قانچىلىك پەخىرلەنگەنلىگىنى بىر ئۆزى بىلىدۇ، خالاس. شۇندا ئۇ ئالغىردىكى تىجارەتچى مۇزەپپەر مۇرادىلوۋ ئىككىسى ئالمۇتىدىكى «لەززەت» كافېسىدا چېمپىيون ژىگىتىمىز شەرىپىگە قىرىق ئادەمگە زىياپەت ئۆتكۈزدى.

— مەن ئارمىيە خىزمىتىمنى موسكۋادا ئۆتىگەنمەن،— دەيدۇ سوھبەت ئارا ماگېلان.— شۇندا مەيلى موسكۋالىقلار بولسۇن، مەيلى ھەربىي قىسىمدىكىلەر بولسۇن، ئۇيغۇر دېگەن مىللەتنىڭ كىملىگىنى ياخشىراق بىلمەيتتىكەن. شۇندا مەن خۇدايىم بەرسە، خەلقىم ئۆچۈن خىزمەت قىلسام، خەلقىمنى دۇنياغا تونۇتسام ئارمىنىم بولماس ئىدى، دەپ ئارزۇ قىلاتتىم...

ھە، ئۇ ژىگىتلىك چاغلىرىدىلا ئەينە شۇنداق شېرىن خىياللارغا بېرىلەتتى. بۈگۈنكى كۈندە بولسا، ئۇ ئەشۇ ئارمان- مەخسەتلىرىگە قايسۇ يوللار بىلەن يېتىشكە بولىدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندەك.

— جەمىيەت تۈزۈمى ئۆزگىرىشى بىلەن بۈگۈنكى كۈندە ھەممە نەرسىنى پەقەت ئىختىسات بەلگۈلەيدىغان بولۇپ قالدى،— دەيدۇ ئۇ بۇ ھەقتە سوھبەتلەشكىنىمىزدە.— شۇ كۈنلەردە تىجارەتكە كەڭ يول ئېچىلدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدىن چىقىۋاتقان باي تىجارەتچىلەرنىڭ سانى بارغانسىرى كۆپەيمەكتە. بۇ ياخشى. لېكىن، ئەشۇنداق تىجارەتچىلەر تاپقان دۇنياسىنى باغرىغا بېسىپ ياتماي، بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلساق چوڭ ئىشلارنى قىلىشقا بولىدۇ. بىزگە ھازىر ئىناقلىق، بىرلىك، ھەمكارلىق ھاۋادەك كېرەك. بۇ ئىشتا يەۋرېي خەلقىدىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنىشكە بولىدۇ. مەن ئون ژىل زاۋۇدتا ئىشلىگەن ۋاقتىمدا يەۋرېي ئۇستازلىرىم پاۋېل شۇلتسوۋىچ كوروتكىي، لېۋنىد ماكاروۋىچ رازبوينىكوۋلاردىن كۆپ ياخشى خىسلەتلەرنى ئۆگەنگەنمەن. دۇنيادىكى پۈتۈن يەۋرېيلار بىر-بىرىنى دوست-قېرىنداش ھېساپلايدۇ. ئەگەر بىرەر يەۋرېي سىرتتىن كېلىپ قالغىدەك بولسا، ئۇنى دەررۇ قوينىغا ئالىدۇ، ھەر قانداق ياردەم بولسا قىلىنىدۇ. بىر يەۋرېينىڭ بوكى چۈشۈپ كەتسە، مەيلى ئۇنى تونۇسۇن، تونۇمىسۇن ئۇنىڭ بوكىنى ئېلىپ بېرىشقا ئون يەۋرېيى تەييار تۇرىدۇ. بىز ئۆزىمىزنى قېدىمىي خەلق دەپ قۇرۇق ماختانغىچە نېمىشكە شۇلاردەك بىر-بىرىمىزگە مېھرىۋان بولالمايمىز...

بايلىق دېگەن ئۇ، قولنىڭ كىرى. شۇ كۈنلەردە مەن خېلىلا مال-دۇنياغا ئېگە تىجارەتچى بايلارنى ياخشى بىلىمەن. ئۇلاردىن بەزىلىرى باركى، قانچە پۇل تاپقانسىرى دۇنيا كۆزىگە تار كۆرۈنۈپ، بايلىغىنى يەنىمۇ كۆپەيتىشنىڭ ھەلەكچىلىگىدە، كويىدا بولۇپ قالىدۇدە، ئىنسانچىلىقتىنمۇ چىقىپ كېتىدۇ. تاپقان دۇنياسىنىڭ ئازدۇ-تولا قىسمىنى ئۆز خەلقىنىڭ مەنپىيىتى يولىدا ئىشلەتمىسە، ئۇنداق بايلىقنىڭ نېمە كېرىگى؟! ئانا ۋەتىنىڭ جاھالەتتە، ئەزىز خەلقىڭ ئاسارەتتە ياشاۋاتقان شۇ كۈنلەردە سېنىڭ «مېرسېدېس» ماشىنىسىنى مىنىپ، قەۋەت-قەۋەت ئۆيلەرنى سېلىپ، كەيپى-ساپا سۈرۈپ، ئۆز غېمىڭنىلا ئويلاپ، قارا قوساق بولۇپ ژۈرسەڭ سېنىڭ قانداق ئادەم بولغىنىڭ! بىرلىرى مېنى «ۋاي، ماگېلان ئۇنداق باي بولۇپ كېتىپتۇ، مۇنداق باي بولۇپ كېتىپتۇ» دېسە، خۇددىي بۇ دۇنيادا مېنىڭدەك ئادەم يوقتەك غادىيىپ، كېرىلىپ، ژۈرسەم ئۇ تۆرت توك-توكنىڭ ئىچىدىلا قالىدىغان گەپ. خەلقىڭنىڭ ئىززەت-ئېھتىرامىغا ئېگە بولۇمەن دېسەڭ، خەلقىڭ ئۆچۈن خىزمەت قىل، تاپقان دۇنيارىڭنىڭ مەلۇم قىسمىنى بولسىمۇ خەلقىڭ ئۆچۈن ئىشلەت! ئەينە شۇ چاغدا سەن خەلقىڭنىڭ پەرزەندى بولىسەن. خۇدا ساڭا بايلىقنى يەنىمۇ بېرىدۇ. مېنىڭ ھاياتقا كۆز قارىشىم ئەينە شۇنداق.

ھە، ۋەتەننى سۆيۈش، ئۆز خەلقىنى سۆيۈش دېگەن موشۇ ئەمەسمۇ! بۇ ژىگىتنىڭ ئالمىدەك ژۈرىگىدىكى ئۆز خەلقىگە بولغان سۆيگۈ-مۇھەببىتىنىڭ، ساداقىتىنىڭ ئالەمچە بەلگۈ-نىشانى ئەمەسمۇ بۇلار؟! ئۇنىڭ تۆرقىدىكى مەرت — مەردانىلىقتا، ۋۇجۇدىدىكى پاك ۋىژدانىغا، قەلبىدىكى ئىمان-دىيانەتكە، ژۈرىگىدىكى مىللىي غۇرۇرغا تەسەننا ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس!

ئالىمجان باۋدىنوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

مەرىپەت بېغىنىڭ باغۋەنلىرى

ئۇستاز ھۆرمىتى

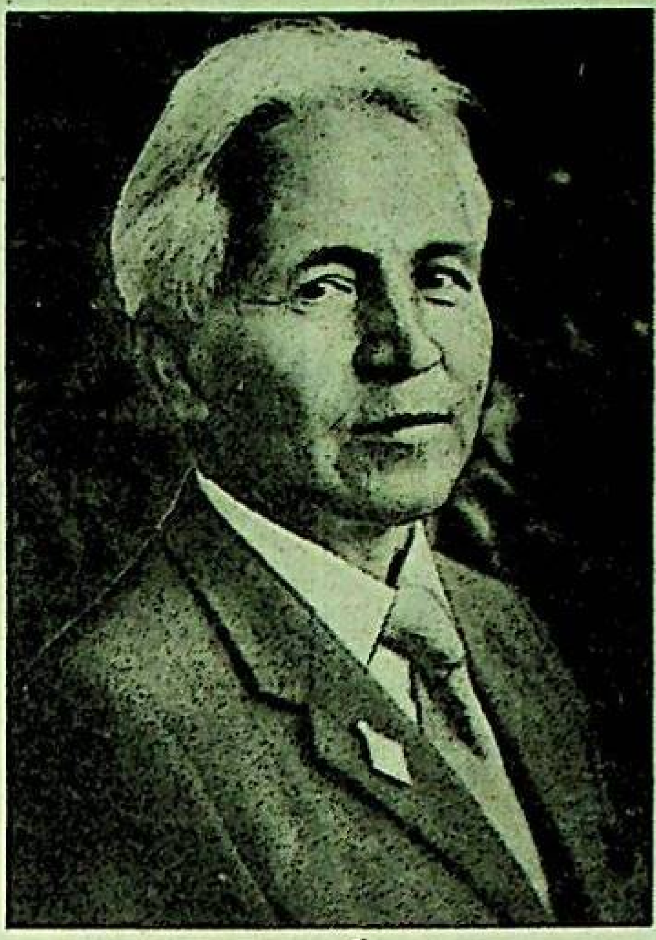

بىلىملىك، مەدەنىيەتلىك پەزىلەتلىرى سوز ۋە ھەرىكەتلىرىدىن بايقىلىپ تۇرىدىغان ئۇستاز ھاكىم ئەيسايېۋ بىلەن بولغان بۇ قېتىمقى سوھبىتىمىز بىزنى يەنىمۇ قەلبەن يېقىنلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ھايات يولى، پېداگوگىكىلىق پائالىيىتى بىلەن ئەتراپلىق تونۇشۇپ چىقىش ئىمكانىيىتىنى ھاسىل قىلدى.

ئۆز كەسپىگە چىن ئېتىقاتى بىلەن بېرىلگەن ھاكىم ئەيسايېۋ 1935‑يىلى غۇلجا شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن. بالىلىقىدىن بىلىم ئېلىشقا تەلپۈنگەن ئىدرەكلىك يىگىت 1956‑يىلى شەھەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا باھالار بىلەن تاماملاپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشىدۇ. مەزكۇر ئوقۇش دەرگاھىدا ئوقۇپ يۈرگەن مەزگىلدە باشلىنىپ كەتكەن ھەر خىل سىياسىي ھەرىكەتلەر ستۇدېنتلارنىڭ خاتىرجەم بىلىم ئېلىشىغا قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرغان بولسىمۇ بىلىم ئېلىشقا بولغان تەشنالىقى تۈپەيلى ئۇ ئەڭ ئۈلگىلىك ستۇدېنتلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئۇنىۋېرسىتېتنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملاپ چىققان ئىدى.

ھالبۇكى ئۆز ئېلىدە قەدرى بولماي، دۇشكەللىنىشكە ئۇچرىغان ئالىي بىلىملىك مۇتەخەسسىس 1963‑يىلى كېڭەش ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ چىقىپ، چېلەك ناھىيەسىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. بىلىم، قابىلىيىتى بىلەن ئەتراپىغا تونۇلغىچە دەسلەپتە ئۇنىڭغا كۈندىلىك تۇرمۇش غېمىدە ھەر تۈرلۈك ئىشلارنى ئىشلەپ يۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. لېكىن بالىلىقىدىن تاللاپ ئالغان كەسپىگە بولغان ئىشتىياق تۈپەيلى ئۇ ئاخىرى ئۆز ئورنىنى تېپىپ، چېلەك تاماكا سوۋخوزىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىشقا ئورۇنلاشتى. ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي بىلىم‑قابىلىيىتى، ھەقىقىي ئۇستازغا خاس پەزىلەتلىرى بىلەن كوللېكتىۋنىڭ دىققەت ئەزىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالىغان ھ. ئەيسايېۋ ئۇ يەردىكى ئەڭ ئۈلگىلىك مۇئەللىملەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇ ھەر بىر دەرسىنى خىمىيە پەنىنىڭ ھاياتىي ئەھمىيىتى ھەققىدە ئېنىق مىساللار كەلتۈرۈپ، لابوراتورىيەلىك مەشغۇلاتلار ئارقىلىق چۈشەندۈرىدىغانلىقى ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ پەنگە بولغان قىزىقىشى ئارتتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ بىلىم سەۋىيىتى مەكتەپ بويىچە ئالدىنقى ئورۇنغا كۆتۈرۈلدى.

1968‑يىلى بەلگۈلۈك سەۋەپلەر بىلەن ئۇ يەردىكى ئۇيغۇر مەكتىۋى يېپىلىپ قالغىنىدا تەجرىبىلىك ئۇستاز مەزكۇر ناھىيەنىڭ بايسېيىت يېزىسىدىكى ئىسمايىل تايىروۋ نامىدىكى مەكتەپكە ئىشقا تەكلىپ قىلىندى. شۇندىن بېرىقى چارەك ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئۇ شۇ مەكتەپتىكى ياش ئۆسمۈرلەرگە سۈپەتلىك بىلىم، ئاڭلىق تەربىيە بېرىپ كەلمەكتە. بۇ مەزگىل ئىچىدە ھ. ئەيسايېۋ ۋىلايەت، جۇمھۇرىيەت دائىرىسىدىكى ئاتاقلىق ئۇستازلارنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ، «مائارىپ ئەلاچىسى» نامىنى ئېلىشقا سازاۋەر بولدى.

ھاكىم ئەيسايېۋنىڭ كەسپىي ماھارىتىدىكى ئەڭ ئەۋزەل خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىرى ئۇ ھەر بىر دەرسىنى كۆرنەكلىك قۇراللار، دېداكتىكىلىق، تېخنىكىلىق ۋاستىلار بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەنلىكىدۇر. شۇنداقلا ئۇنىڭ خىمىيە پەنى بويىچە لابوراتورىيەلىك ئىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇ پەنگە بولغان قىزىقىشىنىڭ ئېشىشىدا چوڭ رول ئاتقۇرىدۇ. تەجرىبىلىك ئۇستاز ئىلغار پېداگوگىكىلىق مېتودلارنى تەرغىپ قىلىش ئۈچۈن ئۆتكۈزۈلىدىغان ناھىيەلىك، ۋىلايەتلىك سېمىنارلارغا قاتنىشىپ، ئۆز ئىش تەجرىبىسىنى باشقىلارغا جارىي قىلىپ كەلمەكتە. زامانىۋىي تەلەپكە ماس بىلىمنى، ئىش تەجرىبىسىنى يەنىمۇ ئاشۇرۇپ كېلىۋاتقان تەلەپچان ئۇستاز ئىلمىي‑ئاممىباپ يەنى پېداگوگىكىلىق كەسپىگە ئائىت كۆپلىگەن گېزىت‑ژۇرناللارنى يازدۇرۇپ ئېلىپ، ئۇلاردىن تۇراقلىق پايدىلىنىدۇ.

ئانا ۋەتىنىدە ئەيىپسىز دۇشكەللىنىشلەرگە ئۇچراپ يۈرگىنىدە ئائىلە قۇرغان ھەمداش، مەسلەكداش ۋە كەسىپداش، ھاياتىنىڭ تالاي قىيىن‑قىستاڭلىرىدا ياشاپ كېلىۋاتقان رەپىقىسى مەخپىرەت بىلەن ئىناق ۋە ئۈلگىلىك ئائىلە بولۇپ ياشاپ، پەرزەنتلىرىنى ئەمگەكچان، ئەدەپ‑ئەخلاقلىق خىسلەتلەرگە ئىگە ياشلاردىن قىلىپ تەربىيىلەپ ئۆستۈرگەن ھاكىم ئەيسايېۋ يۇرتداشلىرىنىڭ، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن شاگىرتلىرىنىڭ ھۆرمەت، ئېھتىرامى تۈپەيلى ئۆزىنى مەمنۇن ھېس قىلىدۇ.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ،
مائارىپ ئەلاچىسى.
چېلەك ناھىيەسى.

ئەمگەكچان ئىنسان

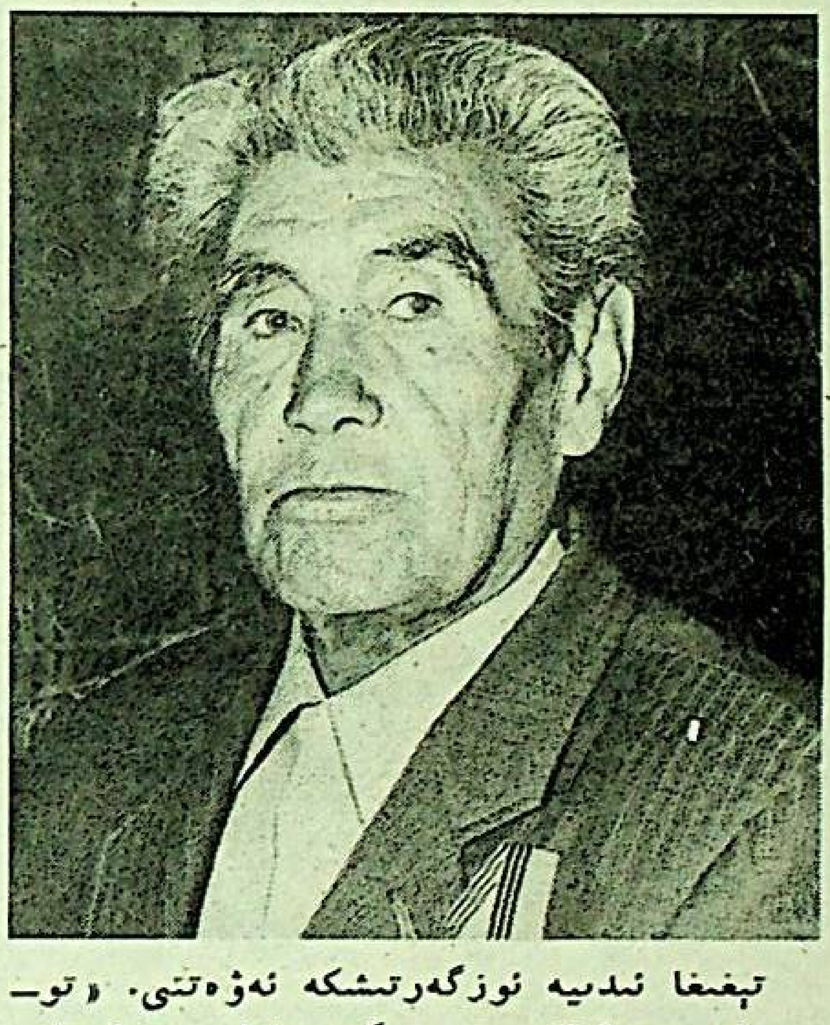

يېقىندا رېداكسىيەمىزگە يېشى يەتمىشتىن ھالقىغان سىراجىدىن ئاكا كىرىپ كەلدى. پاكىز كېيىنگەن خۇشچىراي، بۇ ئادەم بىلەن بىز كۆرۈشۈپ، مەيدىسىگە تاقالغان يېڭى مېدالنى كۆرۈپ ئۇنى قىزغىن تەبرىكلىدۇق. ئۇ رەھمەت ئېيتقاندىن كېيىن، ئۇلۇغ غالىبىيەتنىڭ 50‑يىللىق خاتىرە يىغىنىدا ئۆزىنىڭ ئەمگەك ۋېتېرانى بولۇپ، مېدال ۋە مۇكاپاتقا ئىگە بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

سىراجىدىن نۇراخۇن ئوغلى زايىتوۋ ۋاقتىنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەي ۋەتەن، خەلقى ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن ئىشلەشنى، ياشاشنى بىلگەن ئەمگەكچان ئىنساندۇر. 1921‑يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ غالجات يېزىسىدا تۇغۇلغان ئۇ 1932‑يىلى ئاتا‑ئانىسى بىلەن ئىلى تەۋەسىگە ئۆتۈپ، چاپچال ناھىيەسىگە ئورۇنلىشىدۇ. باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3‑سىنىپىنى غالجاتتا پۈتتۈرۈپ كەتكەن سىراجىدىن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى چاپچال ناھىيەسىدە ئوقۇپ پۈتتەردى. يەنە بۇ چاغلاردا قوشۇمچە دىنىي ئوقۇش پۇرسىتىنىمۇ قولدىن بەرمىدى. كېيىن ئۇ غۇلجا دارىلمۇئەللىمىدە ئۈچ يىل بىلىم ئېلىپ غۇلجىدا مائارىپ ساھاسىدا ئىلمىي مۇپەتتىش، مەكتەپلەردە ئىلمىي مۇدىر خىزمەتلىرىنى ئاتقۇرىدۇ.

بۇ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا زۇلمى ھەددىدىن ئاشقان، ئۈچ ۋىلايەتتە مىللىي ئىنقىلاپ پارتلىغان دەۋىر ئىدى. خەلق ئازاتلىقى، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن كۈرەشكە قاتنىشىشنى ئويلاپ يۈرگەن ياش يۈرەك سىراجىدىن غائىپ ئىنقىلاپچىلارغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ. ئۇ لەڭگەرشاڭ، بايكول، ھەيرانباغ، ئايرودروم جەڭلىرىگە قاتنىشىدۇ.

سىراجىدىن ئاكا 1953‑يىلدىن 1957‑يىلغىچە جىڭ ناھىيەلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىدا بۆلۈم باشلىقى، ناھىيەلىك ھاكىم ئىدارىسىدا ھاكىم، شىنجاڭ نېفت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئىشخانە مۇدىرى لاۋازىملىرىدا خىزمەت قىلدى. شۇندىن كېيىن ستىل تۈزۈتۈش ھەرىكىتى باشلىنىپ، سىراجىدىن ئاكا «ئوڭچى»، «يەرلىك مىللەتچى» قالپىقى بىلەن كۈرەشكە ئېلىندى. بۇ كۈرەش 1961‑يىلغىچە داۋام قىلىپ بەدنام، تۆھمەتلەردىن قۇتۇلالمىدى. ئۇنى ئەخمەت ھاشىم، ياسىن ئىمىن ۋە باشقىلار بىلەن قوشۇپ ئۈرۈمچىدىن [illegible]تېر ئېگىزلىكتە تۇرىدىغان موتوسالا تېغىدا ئىدىيە ئۆزگەرتىشكە ئەۋەتتى. «تۆمۈر‑رودا قازىمىز» دېگەن باھانە‑سەۋەپلەر بىلەن ئۇلارغا روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن زەربە بېرىلدى.

1961‑يىلى سىراجىدىن ئاكا ئائىلىسى بىلەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ئالمۇتا شەھىرىگە كۆچۈپ كېلىپ ئىشقا ئورۇنلاشتى ۋە ماۋچىلارنىڭ ئازاپلىرىدىن قۇتۇلدى.

— ئۆتكەن كۈنلەر، تارىخىمىزنى ئەسلەپ ئۆتسەك سۆزىمىز تۈگىمەيدۇ دەيدۇ سىراجىدىن ئاكا،— گەپنىڭ قىسقىسى ئېيتساق، قان تۆكۈپ قىلغان ئىنقىلاۋىمىزنىڭ بەربات بولۇپ كېتىشىگە ئىككى چوڭ ئىمپېرىيە‑خىتاي ۋە كېڭەش ئىتتىپاقى كوممۇنىست رەھبەرلىكى سەۋەپچى بولدى. پەللىگە يېتەلمەي يېرىم يولدىن كەينىمىزگە قايتتۇق. دۈشمەننىڭ ھىيلە‑مىكرىسىگە ئالدىنىپ قالغانلىقىمىز ئۈچۈن قاپقانغا دەسسىدۇق پۇت‑قوللىرىمىز ماتاپ تاشلاندى. ئەپسۇسلىنىپ مۇشتلىرىمىزنى تۈگۈپ، لەۋلىرىمىزنى چىشلەپ قالدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن مۇستەملىكچىلەر شەرقىي تۈركىستاننى خالىغىنىچە باشقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

مەن ھەر ساھەدە ھەر خىل ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ 1980‑يىلى دەم ئېلىشقا چىققان بولساممۇ يەنىلا 25‑88‑ئاۋتو كولونىدا ئىشلەپ رەھبەرلىك ۋە ئىشداشلىرىمنىڭ ئىززەت‑ھۆرمىتىگە ئىگە بولۇپ كېلىۋاتىمەن. قىلغان ئەمگىكىمنىڭ نەتىجىسى تۈپەيلى مۇكاپاتلار ئېلىپ تۇردۇم.

ئا. قاسىمىي،
ئالمۇتا شەھىرى.

دۈگىلەك ئۈستەل ئەتراپىدا

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ ھوزۇرىدىكى قازاقستاننىڭ ستراتېگىيەلىك تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا «جۇمھۇرىيەتتىكى مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى» ماۋزۇسىدا «دۈگىلەك ئۈستەل» ئۆتكۈزۈلدى.

مۇھاكىمىگە تەكلىپ قىلىنغان «قازاقستاندىكى ئېتنولىنگۋىستىكىلىق ۋە ئېتنوسىياسەتلىك ۋەزىيەت»، «قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى ۋە مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر»، «دۆلەتلەر ئارا مۇناسىۋەت ۋە مۇھاجىر ئېتنوسلار خەلق ئارا ھوقۇق دائىرىسىدە»، «خۇلاسىلار ۋە ئەمەلىي تەكلىپلەر» ماۋزۇلىرى ئەتراپىدا سۆز بولدى.

«دۈگىلەك ئۈستەلگە» پرېزىدېنت ئاپپاراتىنىڭ، مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ، قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېياسىنىڭ ئىجرائىي كاتىۋاتىنىڭ ۋەكىللىرى، شۇنداقلا قازاقستاندىكى ھەر خىل پارتىيە، جەمىيەتلىك تەشكىلاتلارنىڭ، مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە يېۋروپادىكى بىخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىشىش تەشكىلاتىنىڭ **(ئوبسئې)** ئاز سانلىق مىللەتلەر بويىچە ئالىي كومىسسارى ۋان دىر ستۇل، ئۇنىڭ مەسلىھەتچىسى ئېلىزابېت تېگ، مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر فوندىنىڭ پرېزىدېنتى كونراد خيۇبېر، ئىشتىراك قىلدى.

«دۈگىلەك ئۈستەلنى» ستراتېگىيەلىك تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى ئومىرسېرىك كاسېنوۋ ئېچىپ، باش قوشۇشنىڭ مەقسىتىنى قىسقىچە ئىزھار قىلدى. ئاتىقنىڭ پىكرىچە، ھازىر قېلىپلاشقان شارائىتتا، قازاقستاندا موجۇت مىللەتلەر ئارا ئېچلىقىنى، رازىمەنلىكنى ئېخىمۇ مۇستەھكەملەش ۋە ئاساسىي قانۇن دائىرىسىدە، مىللىي سىياسەتنىڭ يۆنۈلۈشلىرىنى ئېنىقلاشتىن ئىبارەت. مۇزاكىرە ئاساسەن سۆز ئەركىنلىكى ۋە ئىدېيەلەر پليۇرالىزمى شارى ئاستىدا ئۆتتى. شۇنى ئالاھىدە ئاتاپ ئۆتۈش كېرەككى، مەزكۇر ئىنستىتۇتنىڭ ئاساسىي مەخسەت ۋە ۋەزىپىسى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ستراتېگىيەلىك ئەھمىيەتكە ئىگە تاشقى ۋە مۇداپىئە سىياسىتى، ئىختىسادىي، ئىجتىمائىي، ئېتنوسىياسىي ۋە ئېكولوگىيە بىخەتەرلىكى ساھالىرى بويىچە تەشكىلىي ۋە ئىلمىي‑تەتقىق، تەھلىل‑تەخمىن ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەتتۇر.

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردى ئۆز نۇتقىدا قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىي‑مائارىپ، ئاممىۋىي‑ئاخبارات ۋاستىلىرى، ئىجتىمائىي ساھالىرىدىكى قولغا كەلتۈرگەن بەزى بىر ئۇتۇقلىرى توغرىلىق ئېيتىپ ئۆتتى. ئۇ ئۆز نۇتقىدا ئۇيغۇر‑قازاق ۋە ئۇيغۇر‑رۇس خەلقلىرىنىڭ ئۆزئارا دوستلۇق، مەدەنىي ۋە ئىجتىمائىي‑سىياسىي مۇناسىۋەتلىرى توغرىلىق ئېيتىپ ئۆتتى. شۇنداقلا ئاتىق ھازىر قازاقستاندا مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىكنى، ئېچلىقنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ۋە ئىجتىمائىي‑ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتقان ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن يېقىن ئارىدا «ئاز سانلىق مىللەتلەر توغرىلىق قانۇن» كېرەكلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. قانۇندا ب.م.ت نىڭ ئومۇمىي يۈزلۈك ئىنسان ھوقۇقلىرى دېكلاراتسىيەسىدىن كېلىپ چىقىدىغان، ھاياتنىڭ بارلىق ساھالىرىدىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ يوللىشلىرىنى كۆرسىتىش كېرەك. ئىككىنچىدىن، قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېياسىنىڭ ھوقۇقى ۋە ستاتۇسى توغرىلىق قانۇن چىقىرىش كېرەكلىكىنى ۋە ئۇنىڭ ئىشىنى جانلاندۇرۇش لازىملىقىنى تەكىتلىدى. شۇنداقلا پولىئېتنوسلىق، قازاقستاننىڭ ئالاھىدىلىكىنى ھېساپقا ئېلىپ، تەشكىللىنىۋاتقان مىللىي سىياسەت بويىچە دۆلەت كومىتېتىنى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پروبلېمىسىنى ھەل قىلىدىغان بىردىن‑بىر ئالىي سالاھىيەتلىك ئىجرا قىلىش ئورگانىغا ئايلاندۇرۇشنى تېز قولغا كەلتۈرۈشنى تەكلىپ قىلدى.

ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەخمىجان قاسىموۋ ئۆز نۇتقىدا مەركەزنىڭ پائالىيىتىگە توختىلىپ، ئۇيغۇر‑قازاق خەلقلىرىنىڭ دوستلۇقى توغرىلىق تەپسىلىي ئېيتىپ ئۆتتى ۋە قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېياسىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە ئۇنىڭ ئىشىنى تولۇق قوللايدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

(ئاخىرى 8‑بەتتە).

ئىلىم-پەن ساھىپلىرى

ھەنىپە سالىخوۋا پەن دوكتورى

يېقىندا شائىر ۋە ئالىمە ھەنىپە سالىخوۋا ھاياتىدا چوڭ ۋاقىە بولدى. ئۇ 1995- ژىلى 15-مارتتا ئوزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئەلشىر ناۋائىي نامىدىكى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتى، ئىختىساسلاشقان ئىلمىي كېڭىشىدە **«ئۇيغۇر داستانچىلىقى ۋە نەسرى تەرەققىياتىدا ئەلشىر ناۋائىي «خەمسە»سىنىڭ ئورنى»** ماۋزۇسىدىكى ئىلمىي ئىشىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ھىمايە قىلىپ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئىلمىي ئۇنۋانىنى ئېلىشقا مۇۋاپپەق بولدى.

ئون ژىللاپ، تىنىمسىز ئۆگىنىش، ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىش داۋامىدا ۋە ئىلىم ئەھلىنىڭ سەمىمىي ئىلھام بېرىشى، قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى، مەدەت بېرىشى بىلەن ئالىمە ژۇقارقى ئۇتۇققا يەتتى.

مۇنداق قارىماققا دىسسېرتاتسىيە ماۋزۇسى تامامەن يېڭى ماۋزۇ ئەمەس، بۇ ماۋزۇغا ئىلگىرىمۇ كوپلىگەن ئۇيغۇر ئوزبەك ئالىملىرى مۇراجەت قىلغان.

لېكىن ھەنىپە سالىخوۋا ئوزىدىن ئالدىنقى ئالىملارنىڭ تەتقىقاتىنى تەكرارلىمايدۇ، بەلكى ئۇلارنى ئىلمىي ئاساستا بېيىتىپ، مەنتىقەن داۋاملاشتۇرىدۇ.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئوز تارىخىدا جاھان ئەدەبىياتى بىلەن ھەمدەم بولۇپ ياشىدى. ئۇيغۇر خەلقى جاھانغا مەشھۇر مۇتەپەككۇر ئەدىبلىرى ھامۇت قەشقەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەخمەت يۈگنەكىي، ئاتايى، سەككاكىي، لۇتفىي، خىرقىتىي، زەلىلىي، نوبىتىي، ئابدۇرېھىم نىزارىي، سەبۇرىي، موللابىلال قاتارلىق ئامايەندىلىرى بىلەن ئەدەبىيات غەزىنىسىگە مۇناسىپ ئۈلۈشىنى قوشقان خەلقتۇر.

مەلۇمكى بىرەر مىللەتنىڭ مىللىي ئەدەبىياتى باشقا خەلقلەر ئەدەبىياتىدىن ئاجرالغان ھالدا پەيدا بولۇپ، ئوز ئالدىغا ياشاپ، تەرەققىي قىلغان ئەمەس، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ بىر تەرەپتىن خوشنا تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئەدەبىياتلىرى بىلەن يەنە بىر تەرەپتىن پارس ۋە ئەرەپ ئەدەبىياتلىرى بىلەن ئالاقىدار بولۇپ تەرەققىي قىلدى،جاھان ئەدەبىياتىغا ئىجابىي تەسىر كورسەتتى ۋە شۇ خەلقلەر ئەدەبىياتىدىن ئىلھام ئالدى، ھاياتبەخىش تەپەككۇر غەزىنىسىدىن بەھرىمەن بولدى.

خەلقىمىز ئوزىنىڭ مىللىي يېزىقىنى ئىجات قىلىپ قەغەز ۋە تاشلارغا پۈتۈشكە باشلىغاندىن بېرىقى مىڭ ژىللار مابەينىدە يېتىشىپ چىققان ئالىم، شائىر ۋە سەنئەتچىلىرى ئارقىلىق ئوزىنىڭ ئەقلى كامالىتى ۋە ئەخلاقى مۇكەممەللىكىنى تونۇتقان خەلق. تارىخى مىراسلىرىمىزنىڭ ئوزىلا ھەنىپە سالىخوۋاغا ئوخشاش يۈزلىگەن ئالىملارنىڭ ئىلمىي تەتقىقەت ئېلىپ بېرىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

ھەنىپەنىڭ دوكتورلۇق ئىشى تورت باپ ۋە خۇلاسىدىن ئىبارەت. ئىلمىي ئىش زامان روھىغا ماس بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ مۇھاكىمىسىمۇ قىزىقىش بىلەن ئوتتى. مۇھاكىمىنى فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور ئىززەت سۇلتان ئېلىپ باردى.

مۇھاكىمىدە سوزگە چىققان رەسمىي ئوپوپىنتلار ئوزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، بىر ۋولىي نامىدىكى جۇمھۇرىيەت دۆلەت مۇكاپاتىنىڭ ساھىبى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور ئەزىز قەيۇموۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى سەئىدبەك ھەسەنوۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور خەمىدجان خەمىدوۋلار ھەنىپە سالىخوۋانىڭ ئىلمىي ئىشلىرى بىلەن تونۇلۇق جايلاردا تارىخىي مەنبەلەرنى ئىزدەشتۈرۈپ، ئۇ گېنىپ ژۆرگەن چاغلىرىدىلا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ داستانلىرىنى نەسرى ژانرغا ئايلاندۇرۇش ساھاسىدىكى ماھارىتىگە قايىل بولۇپ كەلگەنلىكى، سانكت-پېتېربۇرگ كۆتۈپخانىسىدا يەركەنتلىك بىر ئۇيغۇر ئالىمىنىڭ ئۇلۇق فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە»سىنى نەسرىگە ئايلاندۇرغان بىر مىڭ بەش يۈز بەتلىك قولىيازمىسىنى كورۇپ ھەيران قالغانلىقىنى، بۇنىڭ ئەدەبىياتشۇناسلىق پەنلى ئۈچۈن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكىنى كەكتەلىدى.

مۇھاكىمە جەريانىدا ئەلشىر ناۋائىينى ئۇيغۇر خەلقى ۋە ئۇيغۇر ئالىملىرىمۇ ئوز شائىرىمىز دەپ قارايدىغانلىقى توغرىسىدا گەپ-سۆزلەر بولغانلىقى ئۈچۈن بولسا كېرەك، مۇھاكىمەنى باشقۇرۇۋاتقان پروفېسسور ئىززەت سۇلتان ئاخىرىدا سوز قىلىپ، شۇنداق دېدى: ۋانائىيشۇناسلىق ئىشىغا مەلۇم كوپ قىزىقىش ئاتەممەن، كوپ مەنبەلەرنى ئۆگەنگەنمەن، شۇنداق بىر دەلىلگە ئاقالتىلىدىكىلەرنى جەلپ قىلماقچىمەنكى، ئۇلاردا **«ئەلشىر ناۋائىينىڭ دادىسى غىياسىدىن كىچىكىنە قەشقەرلىق ئۇيغۇر باخشىلەردىن ئىدى»** دېگەن سوز ئۇچرايدۇ. ئۇ چاغلاردا «باخشى» دەپ پادىشا سارىيىدىكى دۇئابىگى ئىشنى باشقۇرغۇچىلار كىشنى ئېيتاتتى.

شۇنداق قىلىپ ئوزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئەلشىر ناۋائىي نامىدىكى ئەدەبىياتشۇناس ئىنستىتۇتىنى ئىختىساسلاشقان ئىلمىي كېڭىشى يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش نەتىجىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ھەنىپە سالىخوۋاغا فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى نامىنى بېرىشكە قارار قىلدى.

ھەنىپە سالىخوۋا 1939-ژىلى غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇ تۇتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىپ 1952-ژىلى تاشكەنت جاك ئىنستىتۇتىنىڭ تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقىغان. 1961-ژىلى ئائىلىسى بىلەن كېڭەش ئېلىگە كوچۇپ چىقىپ، 1967-ژىلى ئەنجان دولەت پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئوزبەك تىلى ۋە ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىنى تاماملايدۇ. شۇندىن بېرى ئوتكەن ئوتتۇز ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئىنستىتۇتتا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەيدۇ.

ھەنىپە سالىخوۋانىڭ ئەدەبىياتشۇناسلىق ساھەسىدە قولغا كەلتۈرگەن ئۇتۇقلىرى بىلەن بىللە ئۇنىڭ شېرىيەتكە بولغان قىزىقىشى تۈپەيلى ئۇ بىر قانچە شېرىي توپلاملارنىڭ مۇئەللىپى بولۇپ،شائىرە سۈپىتىدىمۇ خەلققە تونۇلدۇ، ۋە 1976-ژىلدىن ئوزبەكستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسىدۇر.

ھەنىپە سالىخوۋا بىر چەتتىن ئۆگىنىش، بىر چەتتىن تالىپلارغا تەلىم بېرىش جەريانىدا ئىلمىي ساھادا كوپ ئىشلارنى قىلدى. ئۇ 1977-ژىلى «ئوزبەك ئەدەبىياتىدا دېموكراتىك ئەدەبىيات ئەنئەنلىرى» دېگەن ماۋزۇدا نامزاتلىق دىسسېرتاتسىيە ھىمايە قىلغان ئىدى. شۇندىن بېرى ئالىمە «ئازاتلىق رومانتىكىسى ۋە رېالىستىك تەسۋىر»، «ھۆررىيەت كۈيچىسى» قاتارلىق مونوگرافىيەلىرىنى نەشر قىلدۇردى.

ھەنىپە سالىخوۋانىڭ ژۈرىكىدا ئېتىلغان ئۇتۇقلارغا يېتىشكە ياخشى شارائىتلار ياراتقان، روھىي مەدەت بېرىپ تۇرغان ئومۇرلۈك يولدىشى ئەسىردىنبەكنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىش ئورۇنلۇقتۇر.

ئىلىم-پەننىڭ ئېگىز چوققىلىرىدىن بىرى بولغان دوكتورلۇق نامىغا ئېرىشكەن ھەنىپە سالىخوۋا ئۇزاق ئومۇر، ئىجادىي ۋە ئىلمىي ئىشلىرىغا مۇۋاپپەقىيەتلەر، ئائىلىسىگە بەختسائادەت تىلەيمىز.

سېيىتجان سېتشېۋ،
تاشكەنت شەھىرى.

لېنىننىڭ «بېقىۋالغان بالىسى»

س.س.س.ر ئالىي رەھبەرلىكىنىڭ ئەزالىرى ئى. ستالىننىڭ ئاغرىقىنىڭ ئېغىرلىقى ۋە ھەتتا ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ ئۈمۈتسىزلىكى توغرىلىق خەۋەر تاپقاندىن كېيىن دەرھال ئۇنىڭ ئىزباسارى توغرىلىق مەسىلە پەيدا بولدى. ساكراتتا ياتقان داھى كارۋېتى ئەتراپىدا ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن سەپداشلىرى ئوتتۇرىسىدا ھاكىمىيەتنى تەخسىم قىلىش توغرىلىق ئېھتىياتلىق مۇزاكىرىلەر كېتىپ باراتتى. مالېنكوۋ بۇ توغرىلىق بېرىيە بىلەن، ئەندى خرۇششېۋ بولسا بۇلگانىن بىلەن پاراڭلاشتى. ئەمەلىياتتا،ئەڭ مالېنكوۋنىڭ ئۇ دەۋردە ناھايىتى مۇھىم س.س.س.ر مىنىسترلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى لاۋازىمىنى ئېگىللىشى لازىم ئىكەنلىكىگە ھەممە رازى ئىدى. بۇ تەكلىپنى بېرىيە بەردى. خرۇششېۋ بىلەن بۇلگانىن بۇ تەكلىپكە كېلىشتى.

ستالىننى دەپنە قىلىش مەراسىمىدا كېيورگىي ماكسىملىئانوۋىچ مالېنكوۋ بىرىنچى بولۇپ قىسقا نۇتۇق سوزلىدى. بۇ نۇتۇق ئوز شەكلى بويىچە 1924-ژىلى 26-يانۋاردا كېڭەشلەرنىڭ پۈتكۈل ئىتتىپاقلىق 2-سېزدىدا ستالىننىڭ ھەممىگە مەلۇم «قەسەمىيادىغا» ئوخشاپ كېتەتتى. پەقەت ستالىن تەرىپىدىن تەكرارلىنىدىغان: «قەسەم بېرىمىز ساڭا، يولداش لېنىن» دېگەن سوزلەرنىڭ ئورنىغا، مالېنكوۋ: «بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىز شۇنىڭدىن ئىبارەتكى...» دېگەن سوزلەرنى تەكرارلاتتى.

«پراۋدا» گېزىتىدە ستالىن، ماۋزېدۇڭ ۋە مالېنكوۋلار ئەكسى ئەتتۇرۇلگەن فوتوسۈرەت پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇرغان بارلىق باشقا سىياسەتچىلەر، ماھىر رېتۇشېر تەرىپىدىن ژىراقلاشتۇرۇلغان ئىدى.

مالېنكوۋ بېرىيەنىڭ ئاغىنىسى بولۇپ ھېسابلىناتتى، لېكىن ئۇ بېرىيەنىڭ قولىدا پېشكا بولۇشنى خالىماتتى. ئەينە شۇ ئۇلارنىڭ سىياسىي دوستلىقىنىڭ بۇزۇلۇشىغا ۋە خرۇششېۋ بىلەن مەخپىي تىل بىرىكتۈرۈشكە ئېلىپ كەلدى، بۇنىڭ نەتىجىسىدە بېرىيە لاۋازىملىرىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، قامالغان ئىدى.

1953-ژىلى يازدا گ.م. مالېنكوۋ س.س.س.ر ئالىي كېڭىشىنىڭ سېسسىيەسىدە ئىختىسادىي مۇئاممالار بويىچە مۇھىم تەكلىپلەر بىلەن سوزگە چىقتى. تەكلىپلەرنىڭ بىرى-دېخانلاردىن ئېلىنىدىغان سېلىقلارنى خېلە قىسقارتىش ۋە كولخوزلار ھەم كولخوزچىلارنىڭ بارلىق ئىلگەركى قەرزلىرىنى بېكار قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. گ.م. مالېنكوۋ شۇنداقلا، بۇنىڭدىن كېيىن پارتىيە «ب» گرۇپپىسى سانائىتىنى، يەنى خەلق ئىستېمال تاۋارلىرىنى چىقىرىشنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە كوپىرەك كوڭۈل بولۇشى مۇمكىن ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى. بۇ تەكلىپلەر مالېنكوۋقا ئاھالى ئارىسىدا ۋە بولۇپمۇ دېخانلار ئارىسىدا ئۇزاققىچە ئاممىباپلىقنى تەمىنلىدى، چۈنكى يېزا كوپلىگەن ژىللاردىن كېيىن دەسلەپ يېنىكچىلىكنى ھېس قىلدى.

ئەندى ئاددىي ئادەملەر ئارىسىدا بولسا، گويا مالېنكوۋ-لېنىننىڭ جىيەنى ياكى ھەتتا بېقىۋالغان ئوغلى دېگەن مىش-مىشلار تارقالغان ئىدى. ئە

تىمالىم، مۇنداق تەخمىن ئۈچۈن ئاساس بولغان نەرسە مالېنكوۋنىڭ ئانىسى ئۇليانوۋا فامىلىيەسىدە بولغانلىقىدىن ئىبارەت بولسا كېرەك، بۇ ئايال 50-ژىللارنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا قازان تومۇر يولىنىڭ ئۇدېلنايا ستانسىيەسىدە ساناتورىي دىرېكتورى بولۇپ ئىشلىگەن ئىدى. ئۇ كوپلىگەن قانۇنسىز جازالانغان ئادەملەرنىڭ ئازات قىلىنىشىغا ياردەم قىلدى، لېكىن كېيىن ئوغلى باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماسلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنى بۇ ئىشتىن قول ئۈزدۈرگەن ئىدى.

گ. م. مالېنكوۋ هاراقخورلۇققا نىسبەتەن ناھايىتى مۇرەسسەسىز مۇناسىۋەتتە ئىدى،ئەندى ستالىن ھوكۇمرانلىق قىلغان ئاخىرقى ژىللىرى بولسا هاراقخورلۇق پارتىيەنىڭ ژۇقارقى ئورۇنلىرىدىكى شەخسلەر ئارىسىدا ئادەتتىكى ھادىسىگە ئايلىنىپ قالغان. مالېنكوۋنىڭ بۇيرۇغى بىلەن كوپلىگەن پىۋوخانىلار بىلەن قاۋاقخانىلار يېپىۋېتىلگەن ئىدى، بۇ بولسا پات ئارىدا ئۇلۇك-پۇشقاقلاردا، پودېزلاردا «ئۈچى» بىرلىشىپ ئىچىملىك ئىچىدىغان شاللىق ئەنئەنىگە ئېلىپ كەلدى.

مالېنكوۋ سۇسلوۋ بىلەن ۋە دېمەك ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ئاغىنىسى لىتۋا كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىبى سنېچكۇس بىلەن ناھايىتى ناچار مۇناسىۋەتتە بولدى. كپ.س.س مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مەخسۇس كومىسسىيەسى قېرىنداش جۇمھۇرىيەت پارتىيە رەھبىرىنى جازالاش ئۈچۈن ئاساس تاپالمىغاندا، مالېنكوۋ كومىسسىيەنىڭ رەھبىرى ئالدروپوۋقا: «مەن ساڭا بۇنى ھېچ قاچان كەچۈرمەيمەن»،-دېگەن ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن پات-ئارىدا ئاندروپوۋ ۋېنگرىيەگە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىلدى.

چەت ئەل دىپلوماتلىرى مالېنكوۋنى ياخشى كورەتتى. ئامېرىكا ئەلچىسى چارلز بولېن ئوز خاتىرىلىرىدە مۇنداق يازغان ئىدى: «دەسلەپكى قېتىم مەن مالېنكوۋنى ئورۇش دەۋرىدە كورگەن ئىدىم. ھەر قاچان ئۇ ئاخىرقى قاتاردا كوزگە چېلىقماي تۇرىدىغاندەك كورۈنەتتى... ئۇنىڭ رۇس تىلى مەن كېڭەش لىدېرلىرىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانلىرىدىن ئەڭ ياخشى ۋە يېقىملىق ئىدى. مالېنكوۋنىڭ ئۇتقلىرى ياخشى تۈزۈلەتتى ۋە ئۇلاردا مەنتىقە بارلىقى سېزىلەتتى... شۇ نەرسە ناھايىتى مۇھىمكى، مالېنكوۋ خېلە كوپ دەرىجىدە غەربىي ئۇسلۇبىدا پىكىر قىلاتتى. ئۇ، ھېچ بولمىغاندا، بىزنىڭ مەۋقەمىزنى چۈشىنەتتى...»

مالېنكوۋ 1988-ژىلى يانۋاردا 86 يېشىدا ۋاپات بولدى. بىزنىڭ مەتبۇئاتمولوتوۋنىڭ ۋاپاتىنى يورۇتقانىغا قارىغاندا، مالېنكوۋنىڭ ۋاپاتى توغرىلىق ھېچ نەرسە خەۋەر قىلمىدى، ئىستىپادىكى ھوكۇمەت باشلىقى كۇنسېۋو قەبرىستانلىقىغا تار ئائىلەۋىي دائىرىدە دەپنە قىلىندى. بۇ يەردە بىرمۇ غەربىي مۇخبىرى بولمىغان ئىدى، ئۇلار مالېنكوۋنىڭ ۋاپات بولغانلىقى توغرىلىق پەقەت ئىككى ھەپتىدىن كېيىنلا خەۋەر تاپتى... مەملىكەتتە گورباچېۋنىڭ «قايتا قۇرۇش» ھەرىكىتى كېتىپ باراتتى.

ئولېگ شېۋچېنكو تەييارلىغان،
«دوۋتوۋوم دوپوندېلىكا» گېزىتىدىن.

مەرھۇملار خاتىرىسىگە

مەلۇمكى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدا ئۇرغۇتۇلغان مىللىي ئازاتلىق ھەرىكەتلەر ۋە پاجىەلىك ۋاقىەلەر يۈز بەرگەن ئەشۇندىق مىللىي ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن بولغان ھەرىكەتلەرنىڭ بىرى 1990-ژىلى 5-ئاپرېل كۈنى شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ئاقتۇ ناھىيەسىنىڭ بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئىدى.

ئەشۇ بارىن پاجىەسىنىڭ 5ژىللىقى قازاقىستاننىڭ يەتتىسۇ ۋادىسىدا يۈز بەرگەن ئاتۇ پاجىەسىگە 77ژىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن موشۇ ژىلى 27-ماي كۈنى ئالمۇتا شەھىرى دروۋژبا مەھەللىسىنىڭ ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە خاتىرە ژىغىنى بولۇپ ئوتتى. ژىغىن ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى بىلەن ئالتاغ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئۇيۇشتۇرغان.

مەزكۇر ژىغىنغا ئالمۇتىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر زىيالىرى ۋە يۇرت جامايىتى قاتناشتى ژىغىنغا ئالتاغ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئى. باراتوۋ رىياسەتچىلىك قىلدى.

زارەۋۇستوكا مەسچىتىنىڭ ئىمامى زىبىبۇللا ھاجىم شەھىت بولغانلارنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان ئوقىدى. ئاندىن بارىن پاجىەسى ۋە ھازىرقى شىنجاڭدىكى ئىجتىمائىي سىياسىي ۋەزىيەت توغرىسىدا كوپلىگەن كىشىلەر سوزگە چىقتى.

خاتىرىلەش ژىغىنى ئاخىرىدا مەرھۇملار ھەم مەرھۇملەرگە ئاتاپ ئەنىر-نىياز بېرىلدى.

م. ئاشىروۋ،
ئالمۇتا خەلق ئارا ژۇرنالىستىكا ئىنستىتۇتىنىڭ 1-كۇرس ستۇدېنتى.

قالدۇرغان ئىزى بار

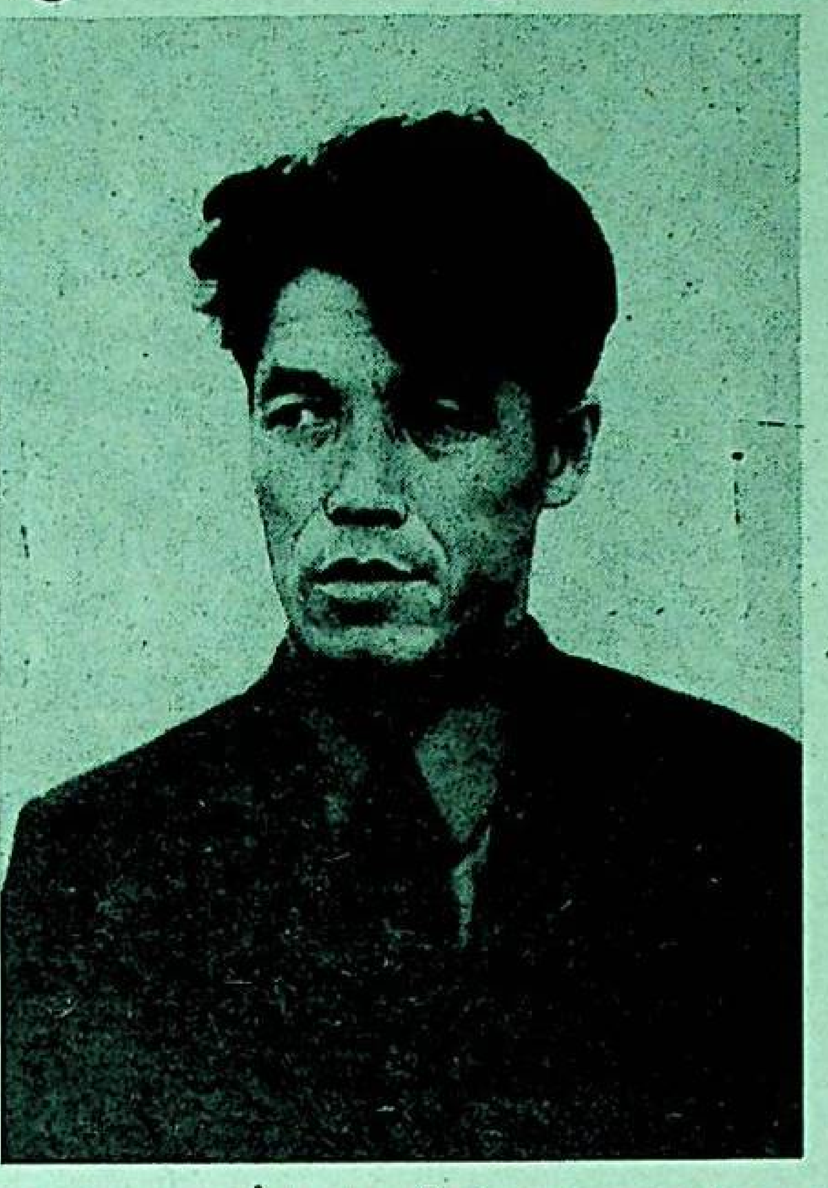

ئادەمنىڭ كىملىكىنى بىلمەكچى بولساڭ، ئۇنىڭ بىلەن خوشنا بول، ياكى بىللە ئىشلە، شۇ چاغدىلا ساڭا ئۇنىڭ نامەلۇم قىر–سىرلىرى ئايقىنلىدۇ،– دەيدىكەن دانا خەلق. مەن پېشقەدەم ئۇستاز ھەم شائىر ھېۋۇللام گايىتوۋ بىلەن ئۇزۇن يىللار بىللە ئىشلىدىم. ئەدەبىياتنىڭ قۇتلۇق بوسۇغىسىنى باسقاندىمۇ بىللە بولدۇق، شېرىيەتنىڭ ئەڭ قىيىن، شەرەپلىك ھەمدە شاتلىقىغا بولەپ مەس قىلىدىغان دەقىقىلىرىنىمۇ بىردەك باشتىن كەچۈرگەن ئىدۇق.

... ئەپسۇس، ئۇ بۈگۈن يوق. ئۇنىڭ ئۇستازلىق ھەم شېرىيەت ئۈچۈن سوققان يۈرىكى توختاپ قالغىنىغا ئۈچ يىل بولدى. ئامما جاراڭلىق كۈلكىلىرى، تويلاردا ھەۋەس بىلەن ئېيتىدىغان ناخشىلىرى، دوستلارنى كەڭ قۇچاق بىلەن قارشى ئالىدىغان دەقىقىلىرى قەلەمداش دوستلىرى، يۇرتداشلىرى قەلبىدە ياشاپ كېلىۋاتىدۇ.

ھە، ئۇ ھايات بولغىنىدا 60 ياشقا تولاتتى. بۇ سەنەنى يۇرتداشلىرى، قومى–قېرىنداش، ئەل–ئاغىنىلىرى جەم بولۇپ، كەڭ تويلاپ ئۆتمەكچى ئىدۇق، ئەپسۇس.

ھېۋۇللام گايىتوۋ 1935– يىلى داڭلىق ئۇسەك ۋادىسىنىڭ ئادەك يېزىسىدا ئاددىي كولخوزچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ باللىق–ئۇسمۇرلۇك دەۋرى ئىككى ناھىيەدە– چېلەك، ياركەنتتە ئۆتتى. ئوتتۇرا بىلىمگە ئىگە بولغاندىن كېيىن ياركەنت پېداگوگىكىلىق ئۇچىلىشىدا تەھسىل كوردى. ئۇنى تاماملىغاندىن كېيىن، ئاتا يۇرتى قورامغا كېلىپ، ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەپ، ئومرىنىڭ ئاخىرىغىچە ياش ئەۋلادلارغا بىلىم بېرىش يولىدا ئەجىر سىڭدۈردى.

ھېۋۇللام گايىتوۋ ئەدەبىياتقا ياشلىقىدىن باشلاپلا قىزىقتى. ئۇنى ئۇيغۇر شېرىيىتى مەپتۇن قىلغان ئىدى. ئانا تىلىنى چەكسىز ھورمەتلىدى. مەن ھېۋۇللا ئاكامنىڭ قول يازمىلىرىنى كورۇۋېتىپ، خاتىرە دەپتىرىدىن مونۇ سوزلەرنى ئوقۇپ قالدىم: «ئانا تىلى– ئانا يۈرىكىدەك ھورمەتلەشنى، مېھرى ۋاپالىق بىلەن پەپىلەشنى تەلەپ قىلىدۇ.– ئاكادېمىك ئا. قايداروۋ».

ھ. گايىتوۋ ئەدەبىياتىمىزدا باللار شېرىيىتىنىڭ ناھايىتى ناز ئېكەنلىكىنى كوزدە تۇتۇپ ئوز ئىجادىدا ئەينە شۇ ماۋزۇغا كوپرەك مۇراجەت قىلدى. شۇ يولدا ئۇگىنىپ، ئىزدىنىپ قەلەم تەۋرىتىشى ئۇنى باللار شائىرى قىلىپ يېتىشتۈردى. ئۇيغۇر گېزىتلىرى سەھىپىلىرىدە شېرلىرى ئۇزۇلمەي بېسىلىشقا باشلىدى. ئۇلاردا ياش ئەۋلادلارغا ۋەتەننى، خەلقنى، ئەمگەكنى سويۇش ئوخشاش پەزىلەتلەرنى ئۆگىتىش ئوخشاش ئىدىيەلەر ئالغا سۇرۇلگەن ئىدى. بالىغا خاس ئوي–پىكىر، تىل ۋە ئادەت خۇسۇسىيەتلەر ئىپادىلەنگەن بولۇپ، بىردىن ئۇلارنىڭ يادىغا چۈشۈپ قالاتتى.

ئوم بولۇشۇپ باقاتتۇق،
موزاي، قوزا ۋە ئوغلاق.
بىر چاغ دوستلار كېلىشىپ،
بولدۇق بىرلەپ چېلىشماق.
چېلىش تازا قىزىدى،
يەڭدىم ھەممە باللارنى.
كەچ كىرگەندە مەلىگە
ھايدالمىدىم ماللارنى.
مېڭىشقىنىمۇ چامام بار،
بىلەك ۋە پۇت تالىدى.
...كېيىم–كېچەك يىرتىلىپ،
بىرمۇ توگمەم قالمىدى.

كورۇنۇپ تۇرۇپتىكى شائىرنىڭ كوپ شېرلىرى ئەينە شۇنداق قىزىقارلىق، راۋان ۋە باللار قەلبىنى ئىپادىلەيدىغانلىقى بىلەن پەرىقلىنىپ، ئۇنى كەڭ ئوقۇغۇچىلارغا ئېخىمۇ سويۇملۇك ۋە يېقىن قىلغان ئىدى.

ھېۋۇللام گايىتوۋنىڭ كوپ ئوتمەي ئالمۇتىدىكى «ژازۇشى» نەشرىياتىدىن شېرىي توپلاملىرى يورۇق كورۇشكە باشلىدى. ئۇلار «جاسارەت»، «ئاق تېرەك»، «سالما»، «ئويۇنىدىن–بىلىمگە»، «مېنىڭ ئامىتىم» ۋە بىرقانچە ئومۇمىي توپلاملارغا كىرگەن شېرلىرى سوزۇمىزنىڭ دەلىلىدۇر.

ھېۋۇللا ئاكامنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بولغان ئىشتىياقى شېرلار يېزىشى بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، ئوقۇغۇچىلار، ياشلار ئارىسىدا رەسمىي ئەدەبىي ئىشلارنى ئېلىپ باردى.

ئاتمىشىنچى يىللارنىڭ بېشىدا قورام يېزىسىدا ئوتتۇرا مەكتەپ يېنىدا ئەدەبىيات كرۇژۇكىنى تەشكىللەپ، شەرقىي تۇركستاندىن كەلگەن بىر توپ تالانتلىق ياشلارنى ئەتراپىغا توپلىدى. ئۇلارنىڭ يازغان ئەسەرلىرىنى قول يازما– «ياش قەلەم» ژۇرنالى ئارقىلىق تەرغىپ قىلدى. ژۇرنالنى يېزا كۇتۇپخانىسىغا ۋە «ياش قەلەم» گېزىتىنى مەكتەپكە قويۇپ بىرقانچە ساللىرنى يورۇققا چىقارغان ئىدى. كوپ ئوتمەي، شائىر ناھىيەلىك «ئەمگەك تۇغى» گېزىتى رېداكسىيەسىگە ئىشقا يوتكەلگەندە، گېزىت يېنىدا ئەدەبىياتچىلار بىرلەشمىسىنى قۇرۇپ ئاكتىۋ ئىش ئېلىپ باردى. شېئىر–ھېكايىلەرنى مۇھاكىمىدىن ئوتكۇزۇپ، ئاندىن گېزىت سەھىپىسىدە «ئەدەبىيات بېتى» نامىدا ئېلان قىلىشقا باشلىدى. شۇنداقلا، ياش شائىر–يازغۇچىلارنى ناھىيە ئىچىدىكى مەكتەپلەرگە ئاپىرىپ، ئۇچرىشىشلارنى ئوتكۇزۇشكىمۇ كۈچ سالغان ئىدى. شۇ چاغدىكى بىر قىزىق ۋاقەنى ئېيتىپ كېتەي.

بىر كۈنى ھېۋۇللام ئاكا باشچىلىقىدا بىز مەكتەپكە بىر توپ قەلەمداشلار ئۇچرىشىشقا باردۇق. مەكتەپ مۇدىرى مېھمانلارنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېگەن ئىدى:

بالىلار، بۈگۈن يۇرتىمىزغا بىر توپ شېرچىلار كېلىپ قاپتۇ، ئۇلار سىلەرگە ئوزلىرىنىڭ شائىرلىرىنى ئوقۇپ بەرمەكچى.

مەكتەپ رەھبىرىنىڭ شائىر كىم، شېر دېگەن نېمە ئېكەنلىكىنى بىلمىگىنى ھېۋۇللا ئاكامنى قاتتىق ئەپسۇسلاندۇرغان ئىدى. ژىغىندىن كېيىن، مۇدىر ئاغىنىسىغا شائىر، شېر دېگەننى چۈشەندۇرۇپ قويغىنى يادىمدا، ھ. گايىتوۋ خەلقىمىز ئارىسىدىكى مەشھۇر ئادەملەر بىلەن يازغۇچى، ئالىملار بىلەن يېقىندىن تونۇشۇپ، ئۇلار بىلەن خەلقنى ئۇچراشتۇرۇپ تۇراتتى، خەلقىمىزنىڭ تارىخىنى، ئەدەبىياتى، مەدەنىيىتى ھەققىدە بولىدىغان مەراسىملارغا ئىشنى تاشلاپ باراتتى.

1974–يىلى كۈز پەسلى ئىدى. چۈش مەزگىلىدە ھېۋۇللام ئاكا مېنى ئويىگە چاقىرتىپ بالا ئەۋەتىپتۇ. بارسام، ئويىدە ئالمۇتىدىن كەلگەن مېھمانلار بار ئىكەن. ئۇلارنى كورۇپلا تونۇدۇم ئاتاقلىق يازغۇچىمىز ھېزمەت ئابدۇللىن، شائىر ئىليا–بەختىيا، قازاق شائىرى خەمىت ئېرغالىيېۋلارغا سالام بېرىپ كورۇشتۇم. ھېزمەت ئاكام ماڭا قاراپ:

–ئۇكا، بىز چېلەك ناھىيەسىگە بىر ھەپتىلىك كوماندىروۋكا بىلەن كەلگەن. بىر قۇر يېزىلارنى ئارىلاپ چىقتۇق. بۇ قېدىمىي ئۇيغۇر يۇرتىغا كەلسەك، ئېگىلىك رەھبەرلىرى قارشى ئېلىشىنىڭ ئورنىغا كوز–قىرنى سېلىپمۇ قويمىدى. ئۇلارغا خەلقنىڭ روھانىي بالىق ئۇچۇن زەخمەت چېكىۋاتقان ئەدىپلەر كېرەك ئەمەس ئوخشايدۇ. ئوزلىرىنى كورسەتمەي قېچىپ يۇرۇدۇ. مەن بۇ يەردە ئىككى ئىنىم بار، شۇلار ئۇچرىشىشنى ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىدۇ دەپ ئىشەنگەنلىك كەلدۇق،–دېدى.

بىز ھېۋۇلكام ئىككىمىز ئۇلار بىلەن خەلقنىڭ ئۇچرىشىشنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئىشەنچىسىنى ئاقلىغان ئىدۇق. شۇ چاغدا ھېزمەتكام:

–ئۇكا، ئادەم دېسە موشۇ ھېۋۇللامنى دېسە بولىدۇ، بىزنىڭ كېلىۋاتقىنىمىزنى ئاڭلاپ، لاۋارغىچە ئالدىمىزغا كەپتۇ. بەزى باشلىقلار بۇغداي سوزىنىمۇ قىلىپ قويمىدا،– دېگەن ئىدى.

ھ. گايىتوۋنىڭ ئەسلىي كەسپىي ئۇستازلىق بولۇپ، ئوتتۇرا مەخسۇس بىلىم يۇرتىنى تاماملىغان بولسىمۇ، ئۇيغۇر تىلى ئەدەبىياتىنى ئۆزلىكىدىن ئۆگىنىپ، ئىزدىنىپ، يۇقارقى سىنىپلارغا ئالىي بىلىملىك مۇئەللىملەردىنمۇ ياخشىراق دەرس ئوتكۈزەتتى دېسەم مۇبالىغە ئەمەس.

شائىرنىڭ «ئويۇندىن بىلىمگىچە» دېگەن كىتاۋى ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە قوللانما سۈپىتىدە پايدىلىنىلغان. بۇ كىتاپتا باللارنىڭ ئويلاش قابىلىيىتىنى ئوستۇرىدىغان شارادىلار، مېتوگراممىلار ئورۇن ئالغان ئىدى.

سېتىپ ئالغان چىنەگىدە،
مەن بولسام چاي ئاقىدۇ–(دەز)
ئىككىنچى بوغۇمنى ھەركىم
گوش، سۈت ئۈچۈن باقىدۇ– (مال).
—كورگىن بىزنى سەن قېتىپ،
كېيىمڭ تۇرار قېتىپ (دەزمال)

ئۇيغۇر گېزىتلىرىنىڭ جانكويەرى شائىر ئاكىمىز كېيىنكى يىللاردا ئاغرىققا چېقىلىپ، ئورۇن تۇتۇپ قالغاندا دوست قەلەمداشلىرىنى سېغىنىپ–كىنەيدىغانلىقىنى ئۇلارنى كورۇپ، مۇڭدىشىشنى ماڭا ئېيتقاندا، مەن ھېۋۇللا ئاكامغا «تېخى سىزنىڭ ئاتمىش ياشلىق مەرىكىڭىزنى ئوتكۇزۇپ، ئويناپ–كۇلۇمىز، پات يېقىندا ساقىيىپ كېتىسىز، بىارام بولماڭ»–دەپ كوڭلىگە تەسكىن بەرگەن بولسام، تاشكەنتتىكى قەلەمداش ئىنىلىرىنىڭ بىرى يەھيا تايىروۋ كېلىپ، ئۇ توغرىلىق 15 مىنوتلۇق ئاڭلىنىش تەييارلاپ ئېفىردا بەرگەندە ھەم شائىر مومىنجان ھەمرا (مەمنۇن) «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە ھ. گايىتوۋ ھەققىدە كولەملىك ماقالىلارنى ئېلان قىلغاندا، ئىنىغا پاتماي خوشال بولغانلىقىنى كورگەنمەن

مانا مەن يەنە گوياكى گودەك،
ساڭا ئەركىلەپ كېلىمەن يۇرتۇم.
دەم تۇرۇپ دەسلەپ دەسسىگەندە يەر،
تەنگە سىڭگەندى مېھىر ۋە ئوتۇڭ.

يۇرتنىڭ كۇيچىسى، باللار قەلبىنىڭ تەشنالىقىنى بۇلاق سۇيىدەك شېرلىرى بىلەن قاندۇرۇپ تۇرىدىغان شائىر ئاكىمىز ئەندى ئارىمىزدا يوق. ئۇنىڭغا ھەيكەلمۇ ئورناتىلدۇق. كوچىلار ناملىرىنىمۇ–نامىدا ئاتىمىدۇق، مېمورال تاختىمۇ ئورنىتالمىدۇق... مېنىڭ بۇ كىچىككىنە يادنامەم–قەلەمداشلىق، يۇرتداشلىق ۋە كەسىپداشلىق خاتىرەم، خالاس.

ئامما ئوزىگە خاس ئاۋازدا يېزىلغان شېرلىرى، جۇشقۇن ناخشىلىرى، جاراڭلىق كۇلكىلىرى–بىز دوستلىرىنىڭ قەلبىگە، كىچىكىنە قېدىمىي قورام يۇرتىغا سىڭىپ كەتكەن. ئەدەبىيات–شېرىيەت دەپ ئاتالغان گۇلشەندە سولماس گۇلى، ئۇنتۇلماس ئەجرى، ئوچمەس ئىزى قالدى.

ياتقان يېرىڭ جەننەت بولغاي، شائىر!

ئەكرەم سادىرىي،
قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى.

ھېۋۇللام گايىتوۋ

مېھمان كەلسە، كېلىدۇ بەخت

بۈگۈن يەنىمۇ كىنەپ، ئىزدىشىپ،
ھەر ياقتىن دوستلار كەلدى ئويۇمگە.
قۇچاقلاپ ئېچىپ كورۇشۇپ كەتتۇق،
مەرھەمەت دوستلار، ئوتۇڭ تورۇمگە!

مېھمان كەلگەندە، كېلىدۇ بەخت،
ئويمۇ باشقىچە ياشناپ كېتىدۇ.
ئەشۇ دوستلارنىڭ كوڭلى ئۈچۈن ھەم
نەغمە–ناۋامۇ ياڭراپ كېتىدۇ.

ئائىلە خوشال، خوشنىلارمۇ شۇ،
ھەممە ئۇزىدە ئوينشار شاتلىق.
مېھماللار بىلەن يايرىسام، كۈلسەم،
بولۇپ قالىمەن مەنمۇ قاناتلىق.

بۇ شېرىن دەملەر ئوچمەي مەڭگۈگە،
ئىنسان قەلبىدە قالسۇندە يادقا.
يايراپ ھېمشەم ئوتەيلى شۇنداق.
ئاخىر ھەممىمىز مېھمان ھاياتقا.

بوۋىلار

–بوۋا!–دەيمەن كېلىپ يېنىغا،–
ئورۇپ بەرسەڭ قامچا ۋە ژۇگەن.
ئەركىلەيمەن بوۋىلارغا مەن،
چۇنكى ئۇلار بوۋامنى كورگەن.
سىيپاپ قويۇپ بېشىمنى شۇ چاغ،
ئورۇنلاتتى بار تىلىگىمنى.
خۇددى ئۇلار ئوز بوۋام ئوخشاش،
بېرەر ئېدى بار كېرىكىمنى.
ئوغاقلارنى ساپلاپ ۋە بىلەپ،
چالغىلارنى چىڭداپ بېرەتتى.
يەردە قالغان ھەر بىر باشاقنى،
بەك ئارزۇلاپ، ئازلاپ تېرەتتى.
ئۇرۇش يىللىرى–بوۋىلار بىزگە،
باشپانا بوپ بېرەتتى مەدەت.
ھامان بىزنى باشلاپ ئوتۇقا،
چىداملىققا قىلغانىدى دەۋەت.
لېكىن ئۇلار ئازلاپ بارىدۇ،
موتىۋەرلەر قالدى ساناقلىق.
بوۋىلاردىن سىڭگەن مەڭگۈگە،
بىزدە قالدى چىدام، ئىناقلىق،
مېنىڭمۇ ھەم قارا چېچىمغا
ئاستا–ئاستا سانچىلماقتا ئاق.
مەنمۇ ئەشۇ بوۋىلاردەك بوپ،
ئوتسەم دەيمەن مېھرىۋان شۇنداق.

ئالتىلىكلەر

ژىراق بولسا يېقىن قىلماق،
ئوڭاي كوڭۇل ئارىسىنى،
پاك نىيەت، چىن سويگۇ بولسا،
تاپىدىغۇ چارىسىنى.
لېكىن بىر ئىش تولا قىيىن،
داۋالاش دىل يارىسىنى.

* * *

ياخشىنىڭ كورگەندە ئىشىنى،
بىر ئومۇر دازى بوپ قالاتتىم
يامانىنىڭ كورگەندە ئىشىنى،
بىر كورۇپ كورگەنگە تويالتىم،
كوڭۇلنى بوياشقا بولسىدى،
ھەممىنى ئاق قىلىپ بوياتتىم.

باشقا ئىشقا يۆتكەلدى

خىتاينىڭ ئالىي لىدېرى دېڭ شاۋپىڭ مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى گېنېرال ۋاڭ جۇيلىن ئۆز غوجايىنىغا چارەك ئەسىردىن ئوشۇق ۋاقىت ئاھايىتى سادىق خىزمەت قىلدى. يات ئارىدا گېنېرالنى باشقا ئىشقا يەتكەۋېتىدۇ. شاڭگاڭ گېزىتلىرىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ئۇ قۇراللىق كۈچلەر باش سەياسىي باشقارمىسى باشلىقىنىڭ لاۋازىمىنى ئالىدۇ.

شۇبھىسىز، قۇراللىق كۈچلەرنىڭ باش سىياسىي باشقارمىسىنى ئەسىر دائىرىسى ئاھايىتى كۈچلۈك شەخس باشقۇرۇشى كېرەك. لېكىن، گېنېرال ۋاڭ، دېڭ شاۋپىڭنىڭ كاتىباتىغا رەھبەرلىك قىلغان ھالدا، ئاھايىتى چوڭ ئەسىر دائىرىگە ئىگە ئىدى. ئەق ئەينە شۇ گېنېرال ۋاڭ دېڭنىڭ كورۇپ چىقىشىغا بېرىلىدىغان ئەخباراتنى تاللاتتى. كىمنىڭ دېڭ تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى ۋە كىمنىڭ قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقى پەقەت ۋاڭغىلا باغلىق ئىدى.

مانا ئەندى ئىلگەركى تەرتىپكە خاتىمە بېرىلىدۇ. ئەندى پاتىرىيارخ دېڭنىڭ ئالاقىلىرىنى خىكپ باش كاتىبى جياڭ زېمىن، ئىنىغىراغى- ئۇنىڭ ئاپپاراتى ئازارەت قىلىدۇ. ئەمەلىياتتا، بۇ ئاخىرقى ئالتە يىل داۋامىدا جارىي قىلىنغان ئالتېرناتىۋ ھاكىمىيەت مەركىزىنى پارچىلاشنى بىلدۈرىدۇ. مۇنداق ئۆزگەرتىپ قۇرۇشنى قانۇنىي دەپ ھېساپلاش مۇمكىن. بىرىنچىدىن، 90 ياشلىق دېڭ سالامەتلىكىگە بولا، ئەتىمالىم، ئەندى مەملىكەت ھاياتىنىڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشقا ئىشتىراك قىلالمىسا كېرەك. ئىككىنچىدىن، خىكپ باش كاتىبى ئالىي ۋاكالەتلىكلەرنى يېڭى لىدېرلار قولىغا تاپشۇرۇش دەۋرىدە ئۆز مەۋقەسىنى مۇستەھكەملەشكە ئېھتىياج بولماقتا.

يەنە كېلىپ، بۇ دەۋرىدە چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىشى ئېھتىمال، بۇ توغرىلىق خىتاي مەخپىي خىزمەت ئورنىنىڭ تەھلىل مەزكىرىنىڭ دوكلادىدا ئېيتىلىدۇ، مەزكۇر دوكلاد 200 يېتەكچى سىياسەتچىگە ئەۋەتىلگەن، لېكىن ئۇ شۇنداقلا غەرىپتە مەلۇم بولغان. «دېڭ شاۋپىڭ ۋە باشقا رەھبەرلەر ھايات ۋاقتىدا،- دەپ تەكىتلىنىدۇ دوكلادتا،- ئۇلار پارتىيە بىلەن دولەتتە پارچىلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆز ئابرويىدىن پايدىلىنىدىغان بولىدۇ. لېكىن كېيىن جىددىي بوھرانلار پەيدا بولۇشى مۇمكىن، ئىسلاھاتلاردىن ھېچ قانداق ئىجتىمائىي نەپ ئالالمىغان ئۇمۇتسىزلەنگەن ئادەملەرنىڭ ئىسيانى باشلىنىدۇ»، 1993- يىل مۇنداق ۋاقىئەلەر مىسالنى بېرىدۇ، بۇ ۋاقىتتا كوپلىگەن فابرىكلاردا ئىش تاشلاش ھەرىكەتلىرى پارتلىغان ئىدى. مۇنداق نارازىلىقلار: «يوقالسۇن يېڭى ئاق سۆيەكلەر!»، «فابرىكلار بارلىق ئىشچىلارغا تەئەللۇق!»- دېگەن شارلار ئاستىدا ئوتكەن ئىدى.

ھازىر ئىشسىزلار تەخمىنەن 100 مىللىون ئادەمنى تەشكىل قىلىدۇ. كارخانىلارنىڭ كاساتلىقتا ئۇچراۋاتقانلىقى ئاقىۋېتىدىن ئۇلارنىڭ سانى تېخىمۇ كوپىيىدۇ. ئەگەر ئىجتىمائىي كەسكىنلىكلەر كۈچىيىۋاتقان بىر ۋاقىتتا، دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ دوكلادنىڭ مۇئەللىپلىرى، «ھوكۈمەت قاتتىق چارىلەرنى كورۇشكە قابىلىيەتسىز بولۇپ قالىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا رەھبەرلىكتىكى توقۇنۇش مۇقەررەر بولىدۇ.

بېجىن.

يەرشارىنىڭ كەلگۈسىدىكى كىلىماتى قانداق بولىدۇ

ئاتموسفېرادىكى كاربون تۆت ئوكسىدى ۋە باشقا گاز جىسىملىرى مەسىلەن، پاتقاق گازى، ئازوت ئوكسىدى قاتارلىقلار زورمىقتاردا ئېشىپ بارغانلىقتىن، پۇتكۈل يەرشارىنىڭ ئوتتۇرىچە ئاتموسفېرا ھارارىتى ئاستا-ئاستا ئورلەپ بارماقتا. بەت مۇھىت پلان كومىتېتى ۋە دۇنيا ھاۋارايى تەشكىلاتىنىڭ يېقىندا جەنۋەدە ئېچىلغان يىغىنىنىڭ ھېساپلاپ چىقىشىغا ئاساسلانغاندا، ئاتموسفېرا كۈندىن-كۈنگە ئېغىر ھالدا بۇلغىنىۋېتىپتۇ. 2030-يىللاردىكى پۇتكۈل يەرشارىنىڭ ئوتتۇرىچە ھارارەت 1،5 گرادۇستىن 4،5 گرادۇسقىچە ئورلەيدىكەن. ئەمما ئوتكەن 100 يىل ئىچىدە يەرشارىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا ھارارىتى 1،3 گرادۇستىن 0،7 گرادۇسقىچە ئورلىگەن ئىدى.

پۇتكۈل يەرشارىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا ھارارىتى ئورلەپ كەتسە قانداق ئاقىۋەتلەر يۈز بېرىدۇ؟ جەنۇپ ۋە شىمالىي قۇتۇپتىكى مۇزقاتلاملىرى زورمىقتاردا ئېرىپ، دېڭىز ئوكيانلار يەر تۈزۈلۈشى ئويمان بولغان ئورغۇلمىغان رايونلارنى سۇغا غەرىق قىلىۋېتىدۇ. كېيىنكى ئەسىردە، دېڭىز يۈزى بىر مېتىردىن تورت مېتىرگىچە ئېگىزلەپ، داككا، مەنگۇ، قاھىرە، توكيو ۋە ئامېرىكا لۇئىسانا شتاتىنىڭ يېڭى ئورلېان قاتارلىق ئوخشاش بولمىغان رايونلار دېڭىز، ئوكيان سۇلىرىنىڭ ئاستىدا قېلىشتەك ئەھۋاللار يۈز بېرىدۇ، ياكى ئىتالىيەنىڭ ۋېنېتسىيە شەھىرىگە ئوخشاش، سۇ شەھىرىنىڭ شەكلىگە كىرىپ قالىدۇ.

پۇتكۈل يەرشارىنىڭ ھاۋا ھارارىتى ئورلەپ كەتسە دۇنيا يامغۇر مىقتارىنىڭ تەخسىملىنىشى تەكشى بولمايدۇ. يەرشارىنىڭ ئوتتۇرا كەڭلىك قۇرۇقلۇق رايونلىرىدا، قۇرغاقچىلىق يۈز بېرىش سانى ئېشىپ بارىدۇ. جۇڭگونىڭ غەربىي شىمال ئىچكى قۇرۇقلۇقىدا ۋە خۇاڭخې ۋادىسىدا سۇ كەمچىل بولۇشتەك ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىرلىشىدۇ. بەزى رايونلاردىكى ئېتىز-ئېتىزلىقلار بەلكىم چول باياۋانغا ئايلىنىپ قېلىشى ھەم مۇمكىن. بەزى ھايۋاناتلار ۋە ئوسۇملۇكلەر تۈركۈمى يوقۇلۇش خەۋپى ئالدىدا تۇرماقتا. خېلە ۋاقىتتىن بېرى، چىڭخەي كولىنىڭ سۈيى ئۇدا پەسلىمەكتە. ئەڭرتاغ، چىلىيەنشەن تاغلىرىدىكى مۇزلارنىڭ كوپ قىسمى تارىيىپ كېتىشتەك ئەھۋال يەنىلا داۋاملاشماقتا. بۇ رايونلاردىكى سۇ مەنبەلىرى كەڭ دائىرىدە ئازلاش ئالدىدا تۇرماقتا. مەملىكەتنىڭ بەزى مەڭگۈلۈك توڭ توپا قاتلاملىرىغا قۇرۇلغان تاشيوللار، ھارارەتنىڭ ئورلىشى بىلەن، توڭ توپا قاتلاملىرى ئېرىش تۈپەيلىدىن ئۇۋا تۇرۇشۇپ كېتىدۇ.

بۇرۇن پۇتكۈل يەرشارىدا ھاۋا ھارارىتىنىڭ ئورلەپ كېتىشىدىكى سەۋەپ ئاساسلىقى ساناەتلىشىش دەۋرىگە قەدەم قويغانلىقىدا دەپ قارىلىپ كەلگەن. ئالىملار تەتقىقات ئارقىلىق گاز جىسىملىرى پەيدا قىلغان پارنىك ئەسىرىنىڭ 2-3 ھەسسىسىنى كاربون تۆت ئوكسىدى تەشكىل قىلىدىغانلىقىنى بايقىدى. كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش زورۇر بولغان يەنە بىر مەسىلە شۇكى، ھاۋا ھارارىتىنىڭ ئورلەپ كېتىشى ئېلىپ كېلىدىغان يامان ئاقىۋەت، 2030- يىلغا بېرىپلا ئوشتۇمتۇت يۈز بەرمەيدۇ، ئىش بولۇپ بولغاندا قانداق تەدبىر قوللانغان بىلەن ھېچقايسىسى ئاقمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تەتقىقاتنى بۇرۇنراق باشلاپ، تېز تەدبىر قوللىنىشقا توغرا كېلىدۇ.

مەتبۇئات ماتېرىياللىرىدىن.

دۈگلەك ئۈستەل ئەتراپىدا

(ئاخىرى، بېشى 5- بەتتە)

ئاتىقلار ئاساسەن قازاق ۋە رۇس تىللىرىنىڭ ستاتۇسلىرى توغرىلىق ئۆز پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلدى. فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى ب. خاسېنوۋنىڭ پىكرىچە، قازاقستاندا ھازىر قازاق تىلىنى رىۋاجلاندۇرۇش كېرەك ۋە شۇنداقلا بارلىق مىللەتلەر ئۆز ئارا تىلى ئاساسىدا دولەت تىلىنى قوشۇمچە رۇس ۋە ئىنگلىز تىللىرىنى ئۆگىنىشى لازىم. ئاتىقنىڭ پىكرىچە، كەلگۈسىدە ھەممىمىز ئىككى-ئۈچ تىللىق بولۇشىمىز كېرەك.

«رۇسلار جامائەتچىلىگىنىڭ» ۋە «لادا» تەشكىلاتىنىڭ رەئىسلىرى يۇ. بۇنېكور ۋە ئا. دوكۇچايېۋا رۇس تىلىغا دولەت تىلى ستاتۇسى بېرىش توغرىلىق پىكىرنى ئىلگىرى سۈردى. رېفېرېندۇم ۋە كونستىتۇتسىيە توغرىلىق ئۆزلىرىنىڭ پىكىرلىرىنى «ئازات»، «ئابىغات» تەشكىلاتلىرىنىڭ رەئىسلىرى ئىزھار قىلدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردى «دۈگلەك ئۈستەل» جەريانىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر بويىچە ئالىي كومىسسار ۋان دېر ستۇل بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭغا شەرقىي تۈركىستان داۋاسىغا ھەمكارلىق پائالىيىتى ئۈچۈن تەشكىلات ئامىدىن مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى ۋە بىيىل ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باش ئاسسامبېلياسىدە شەرقىي تۈركىستان مۇئامماسى بويىچە قوبۇل قىلىنغان ئىنگلىز تىلىدا يېزىلغان قارارنى تاپشۇردى. ئۇ شۇنداقلا ئۇشبۇ ھوججەتنى ئاقش نىڭ قازاقستاندىكى ئەلچىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى بىگگاس دۆپېمسقىمۇ تاپشۇردى. ئۇلار ھوججەتنى قىزىقىش بىلەن قوبۇل قىلدى. قازاقستاننىڭ دېموكراتىيەگە قاراپ تېز مېڭىشى ئۈچۈن ئەھمىيىتى بار بۇ باش قوشۇش، ئومۇمەن سەممىيلىك ۋە پىكىرلەر ئەركىنلىگى شارائىتىدا ئوتتى.

ئى. باراتوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

قىسقا خەۋەرلەر

ئەزەربايجان. ئەزەربەيجاننىڭ دېڭىز ۋە قۇرۇقلۇقتىكى نېفت كانلىرىدا ئىككى ھەپتىدىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بۇيان ئىش تاشلاش ھارپىسىدىكى ۋەزىيەت ساقلانماقتا، ئۇ ھەر قانداق ۋاقىتتا نارازىلىق ھەرىكىتىگە ئايلىنىپ كېتىشى مۇمكىن. بۇ توغرىلىق جۇمھۇرىيەت نېفتچىلىرىنىڭ ئەركىن كەسپىي ئىتتىپاقى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى سۇلتان لاتىپوۋ خەۋەر قىلدى، بۇ كەسپىي ئىتتىپاق ئۆز سېپىدە 80 مىڭغا يېقىن ئەمگەكچىنى بىرلەشتۈرىدۇ. س. لاتىپوۋنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، ئەگەر نېفتچىلارغا ئوتكەن ئىككى ئاينىڭ ئەمگەك ھەققىنى تولىمەيدىغان بولسا، نارازىلىق ئىش تاشلاش ھەرىكىتى باشلىنىدۇ.

دۇدايېۋ رەت قىلغان

دالا كوماندىرلىرى كېڭىشىنىڭ تەكلىۋى «ئۇرۇش تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىشتىن ۋە ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى دۈشمەن تەۋەسىگە كوچۈرۈشتىن» ئىبارەت ئىدى. بۇ تەكلىپكە قوشۇلمىغان ھالدا، دۇدايېۋ «دالا كوماندىرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكىلەر ئۈچۈن ھازىرچە چېچەنىستان تەۋەسىنىڭ ئوزىدە كوپلىگەن ھەل قىلىنمىغان ۋەزىپىلەر بار، ئەندى ئۇرۇش ئىدېئولوگىيەسىنى، تاكتىكىسىنى ۋە سىياسىتىنى بەلگۈلەش- بۇ ئالىي رەھبەرلىكنىڭ ئىشى»،- دەپ تەكىتلىگەن.

بېجىندا زيۇگانوۋنى قوبۇل قىلدى

روسسىيە كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى گېننادىي زيۇگانوۋ يولباشچىلىقىدىكى دېلېگاتسىيە 30- ماي كۈنى خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن بېجىنغا كەلدى، دەپ خەۋەر قىلدى ئىتار - تاس س. زيۇگانوۋ خىكپ مەركىزىي كومىتېتى خەلق ئارا ئالاقىلار بولۇمىنىڭ باشلىقى لى شۇچجەن بىلەن مۇزاكىرىلەرنى ئوتكۈزدۇ. مېھمانلار شۇنداقلا شاڭخەيدە ۋە خېنەن ئۆلكىسىدە بولىدۇ.

ئەدەبىي ئۇچۇر

شائىرنىڭ تەۋەللۇدى خاتىرلەندى

23- ماي كۈنى چېلەك ناھىيەسى، قورام يېزىسىنىڭ ئوتتۇرا مەكتىۋىدە پېشقەدەم ئۇستاز ھەم شائىر ھېۋۇللام گايىتوۋنىڭ تەۋەللۇدىغا 60 يىل تولۇشىغا باغلىق مەرھۇمنى خاتىرلەش ئەنجۇمى بولۇپ ئوتتى.

بۇ يىغىنغا قورام ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مەمۇرىيىتى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا يېزىلىق، ناھىيەلىك مەھكىمىلەرنىڭ باشچىلىرى، يېزا خەلقىنىڭ ۋەكىللىرى، مۇئەللىملەر بىلەن مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ياشلار قاتناشتى. مۇراسىمغا قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدىن بىر توپ ئۇيغۇر شائىر-يازغۇچىلىرى، جۈملىدىن، شائىر ۋە فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى ماخمۇت ئابدىراخمانوۋ، شائىرلار ساۋۇتجان مەمەتقۇلوۋ، مومىنجان ھەمرا، يازغۇچىلار ئەخمەتجان ھاشىرىي، شايىم شاۋايېۋلار قاتناشتى.

يىغىن سەھنىسىدە رەسسام دىياس قۇربانوۋ سىزغان ھېۋۇللام گايىتوۋنىڭ چوڭ سۈرىتى، مەرھۇمنىڭ ھايات يولى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە شائىر ئەكرەم سادىروۋ، دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى. ئاندىن كېيىن، سوزگە چىقىشلار داۋام قىلىپ، شائىر ۋە ئۇستاز ھېۋۇللام گايىتوۋنىڭ ئىنسانىي پەزىلەتلىرى يۇرتىغا، خەلقىگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئوچمەس ئىزى، قۇتلۇق ئىشلىرى ئەسكە ئېلىندى. ئىگىشىغۇچىلارنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر ئەسىرات قالدۇرغان بولۇپمۇ م. ئابدۇراخمانوۋ، س. مەمەتقۇلوۋلارنىڭ سوزلىرىدە يۇرتداشلىرىنىڭ شائىر پەرزەندىنى ئەزىزلەيدىغانلىقى باشقا يۇرتلارغا ئۈلگە ئېكەنلىكى ئالقىشلاندى. شۇنداقلا ھېۋۇللام گايىتوۋنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش مەخسىتىدە بۇ يۇرتنىڭ بىرەر كوچىسىغا ئۇنىڭ نامىنى بېرىشنى تەكلىپ قىلدى. تەكلىپكە جاۋابەن يېزا ۋە ناھىيە ھاكىملىرى بۇ تەشەببۇسنىڭ سوزسىز ئورۇنلىنىدىغانلىقىغا خەلقنى ئىشەندۈردى.

ئاندىن مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كونسېرتى كورسىتىلىپ، شائىر شېئىرلىرى ياڭرىدى. بولۇپمۇ مەكتەپنىڭ سەنئەت مۇئەللىمى مولداخمەت ماۋنوۋنىڭ شائىر ھ. گايىتوۋقا بېغىشلاپ چىقارغان ئاخشىسى مۇئەللىپ تەرىپىدىن ئورۇنلانغاندا، كوپچىلىك چوڭقۇر تەسىرلىنىپ تەۋرەندى.

يىغىن ئاخىرىدا قورام مەكتىۋىنىڭ ۋە مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىدە زىياپەتلەر بېرىلدى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.
چېلەك ناھىيەسى.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044 تېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
يا. سابىتى

تېلېفونلار: قوبۇلخانا -59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеци хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتنى ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روبۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

1995
يىل
10- ئىيۇن
№23
شەنبە
(3980)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

نۇرسۇلتان نازارباييۋ ژاك شىراك بىلەن ئۇچراشتى

مەملىكىتىمىز رەھبىرى 6-ئىيۇن كۈنى ئۆزىنىڭ جەنۇبىدە ئوتكۈزۈلىدىغان ب م ت نىڭ قۇرۇلغىنىغا بېغىشلانغان يىغىنغا بېرىش يولىدا قىسقا ۋاقىت پارىژدا توختاپ، فرانسىيەنىڭ يېڭى سايلانغان پرېزىدېنتى ژاك شىراك بىلەن ئۇچراشتى ۋە سوھبەت ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ دوستلار ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى. بۇ فرانسىيەنىڭ يېڭى رەھبىرىنىڭ يېلىسېي سارىيىدىكى چەت ئەل باشچىسى بىلەن دەسلەپكى ئۇچرىشىشى ئىدى. ن. نازارباييۋ ئۆز نامىدىن ۋە قازاقستان خەلقى نامىدىن ئۇنى پرېزىدېنت خىزمىتىگە سايلىنىشى بىلەن تەبرىكلىدى.

سوھبەت دوستلۇق ۋە يەكدىللىك شارائىتىدا ئۆتتى، چۈنكى، ن. نازارباييۋ ژاك شىراك بىلەن بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۇ پارىژ شەھىرىنىڭ باشلىقى بولغان ۋاقىتتا ئۇچراشقان ئىدى.

ن. نازارباييۋ ئىككى تەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن مۇستەھكەم بازا ئاللىقاچان ۋۇجۇتقا كەلگەنلىكىنى ئالاھىدە كۆرسەتتى. ھازىر قازاقستان بىلەن فرانسىيە ئوتتۇرىسىدا موشۇ پايدىلىق ھەمدوستلۇقنى كۈچەيتىدىغان توققۇز شەرتنامە بىلەن كېلىشىم موجۇت. جۇمھۇرىيىتىمىزدە 60تىن كۆپرەك بىرلەشكەن كارخانا، 30غا يېقىن فرانسىيە فىرمىلىرى بىلەن كومپانىيەلىرى ئىشلىمەكتە.

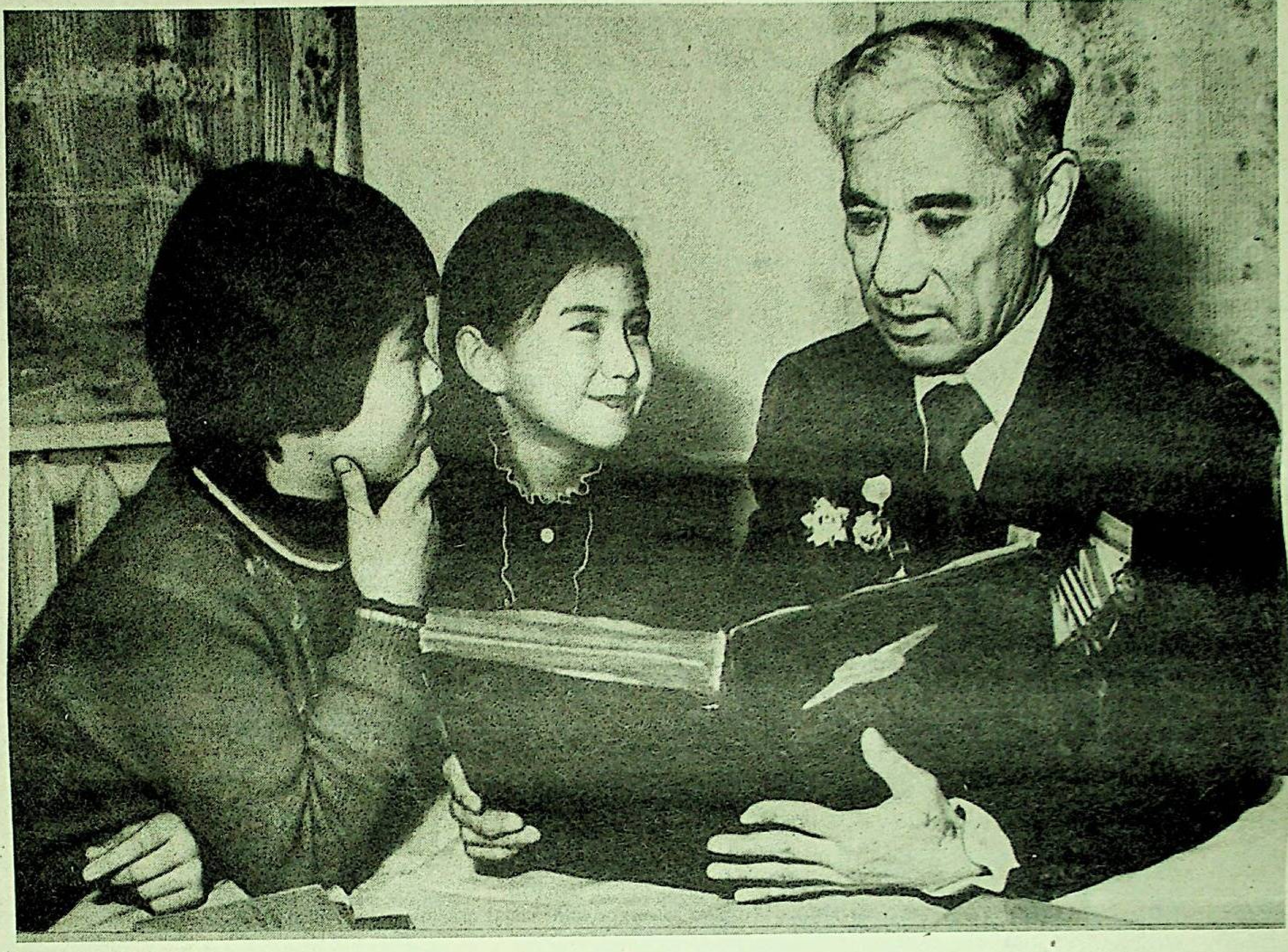

ئالمۇتا ۋىلايىتى. ئەمگەك ۋە ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ۋېتېرانى ئومەر ئىدرىسوۋ ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى پارتىيە ۋە سوۋېت ئور-گانلىرىدا رەھبىرىي خىزمەتلەردە ئىشلەپ ئوتكۈزگەن كىشى. ئۇنىڭ كوكسىدىكى ئوردېن-مېداللار ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدىكى قەھرىمانلىقلىرىنىڭ بەلگۈسىدۇر. ئومەر ئىدرىسوۋ ئۆزىنىڭ ئالىيجاناب پەزىلەتلىرى بىلەن يۇرتداشلىرى- چېلەكلىكلەرنىڭ ئىززەت-ئېھتىرامىغا سازاۋەر بولۇپ كەلمەكتە.

سۈرەتتە: ئومەر ئىدرىسوۋ نەۋرىلىرى بىلەن.

د. يوسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئۇرۇش تېخى پۈتكىنى يوق

گروزنىيدىكى ئەھۋال تۇراقلىشىۋاتقىنى بىلەن، پايتەختتىن 50 كىلومېتر نېرىدا جايلاشقان شاتوي، ۋېدېنو ۋە نوژاي-يۇرت ئاھالىلىق پۈنكتلىرىدا كەسكىن جەڭلەر داۋام قىلماقتا.

فېدېرال كۈچلەرنىڭ چېچەنىستاندا تۇرۇۋاتقان 58-ئارمىيەسىنىڭ قوماندانى گېنېرال-لېيتېنانت گېننادىي تروشېۋنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، چېچەنىستاننىڭ تاغلىق ناھىيەلىرىدىكى ئوپېراتسىيەنى تاماملاش ئۈچۈن ئەسكەرلەرنى قايتا توپلاش، چارلاش ئۆتكۈزۈش ۋە يېقىن كۈنلەردە موشۇ يەرلەرگە ئۆرگۈزۈلىدىغان چوڭ تاكتىكىلىق دېسانت ھەرىكىتىگە تەييارلىق كورۇلىۋاتقان ئوخشايدۇ. دېمەك، ئۇرۇش داۋام قىلماقتا.

ئەسىرلەرنىڭ ھېساۋى

خەلق ئارا قىزىل كرېست كومىتېتىنىڭ ۋەكىللىرى چېچەنىستاندىكى بىر-بىرىگە قارشى ئىككى تەرەپنىڭ ئەسىرلىرى ئارىسىدا بولۇپ قايتتى.

ئۇلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، «فېدېرال ئەسكەرلەرنىڭ قولىدا 287 چېچەن تۇتقۇندا بولسا، چېچەنلەر تەرەپتە 86 رۇس ئەسىردە ئولتۇرىدۇ. شۇنداقلا چېچەن ئوپپوزىتسىيەسىنىڭ 74 ۋەكىلى دۇدايېۋچىلار قولىدا، بىر دۇدايېۋچى ئوپپوزىتسىيەنىڭ قولىدا» ئوخشايدۇ.

تۈرك ئوپېراتسىيەسى داۋام قىلماقتا

تۈركىيە ئەسكەرلىرى جەنۇبىي شەرىقتە جايلاشقان بىتلىس ئولكىسىدە ئۆرگۈزگەن ئوپېراتسىيە داۋامىدا ھوكۈمەت كۈچلىرى چەكلىگەن كۈرد ئىشچىلار پارتىيەسىنىڭ (كئىپ) 27 ئەسكىرىنى يوقاتتى.

ئوپېراتسىيە كئىپنىڭ ئىككى ئەسىرى ئۆلدىيلى شەھىرىدىكى پولىتسىيە ئۇچاستكىسىغا ئوق ئاتقاندىن كېيىن ئۆرگۈزۈلدى. موشۇ ھوجۇم نەتىجىسىدە ئىككى پولىتسىيە خادىمى ھالاك بولۇپ، ئىككىسى يارىلانغان ئىدى.

سۈيقەستنىڭ سىرى ئېچىلدى

پاكىستاندا مەملىكەت باش مىنىستىرى بېنازىر بخۇتتو بىلەن ھوكۈمەتنىڭ بىر قاتار ئەزالىرىنى ئولتۈرمەك بولغان سۈيقەستنىڭ سىرى ئېچىلدى.

بۇ توغرىلىق بېنازىر بخۇتتو ئىسلامابادتا ئوتكەن ھوكۈمران پاكىستان مىللىي پارتىيەسى پارلامېنت فراكسىيەسىنىڭ مەجلىسىدە سوزلىگەن سوزىدە مەلۇم قىلدى. بۇنىڭدىن بىر نەچچە كۈن ئىلگىرى، دېدى ئۇ، پولىتسىيە 4 تېررورچىنى قاماققا ئالدى. ئۇلاردىن گراناتامېتلار، ئاۋتوماتلار، كوپلىگەن گراناتلار تارتىۋېلىندى. بۇ قۇراللار سۈيقەستنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن مۆلجەللەنگەن ئىدى.

ئىممىگراتسىيەنى چەكلىمەكچى

ئىممىگراتسىيەلىك ئىسلاھات بويىچە كومىسسىيە قوشما شتاتلاردا ئورۇنلىشىپ قېلىشقا ئىنتىلىدىغان چەت ئەللىكلەرنىڭ ئېقىنىنى قىسقارتىشنى تەكلىپ قىلدى.

بۇ كومىسسىيە ۋىبىر نەچچە يىل ئىچىدە ئىممىگرانتلار سانىنى يىلىغا 550 مىڭ ئادەمگىچە ئازايتقان دۇرۇس» دەپ ھېساپلايدۇ. ھازىر ئاقش پۇخرالىرى ئىممىگراتسىيە ھېساۋىغا ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 830 مىڭ ئادەمگە كوپەيمەكتە.

چىڭقى چۇشتە يوقالغان ئادەملەر

ئابخاز مىلىتسىيەسى كېيىمىنى كىيگەن بىر توپ قۇراللىق ئادەم گالى ناھىيەسىنىڭ پىچورى يېزىسىغا كېلىپ، مىللىتى گرۇزىن يەرلىك تۇرغۇنلارنى يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا يىغىلىشقا مەجبۇر قىلدى.

كەلگەنلەر 50 ئادەمنى ھايداپ ئۇلارنى ئاۋتوبۇسقا ئولتارغۇزۇپ، «قايتا تەكشۈرۈشتىن ئوتكۈزۈمىز» دېگەن باھانە بىلەن گالى شەھىرىگە ئېلىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ تەغدىرى ھازىرغىچە بەلگۈسىز.

ياتلار ئۈچۈن لاۋازىم يوق

ئىنتېرفاكسقا جۇمھۇرىيەت مەمۇرىيىتىنىڭ بىر قاتار جاۋابكەرلىك لاۋازىمىدىكى ئادەملەر چېچەن ھوكۈمىتىنىڭ باشلىقى سالامبېك خادجىيېۋنىڭ ئۇرۇق-تۇققانلىرى ئىكەنلىكىنى ئەستىلەش مۇمكىن بولدى.

جۈملىدىن، جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى مۇۋلادى خادجىيېۋ- س. خادجىيېۋنىڭ ئىككى تۇققان ئىنىسى، سودا مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى تامارا داچايېۋا-ئۇنىڭ بىر تۇققان سىڭلىسى، قۇرۇلۇش بويىچە ۋىتسې-پرېمېيرىنىڭ ئورۇنباسارى دىنى خادجىيېۋ- بىر تۇققان ئىنىسى، نازارەت-رېۋىزىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى گېلانى يۈسۈپوۋ-ئىككى تۇققان سىڭلىسىنىڭ ئېرى، قۇرۇلۇش بويىچە مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى باتىربېك ئېلدارخانوۋ-س. خادجىيېۋنىڭ كۈيئوغلى، گروزنىيدىكى مەركىزىي بازارنىڭ دىرېكتورى شېپا خادجىيېۋ ھوكۈمەت باشلىقىنىڭ ئىككى تۇققان ئىنىسى، جۇمھۇرىيەتلىك «كوئوپزاگسرىيو» بازىسىنىڭ دىرېكتورى ئەھمەد خادجىيېۋمۇ س. خادجىيېۋنىڭ ئىنىلىرىدىن بىرى ئىكەن. يېڭى چېچەنىستان رەھبىرىنىڭ يەنە بىر ئىككى تۇققان ئىنىسى- خاۋام گۇرجىخانوۋ چېچەنىستان ئىستېمالچىلار كوئوپېراتسىيەسىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

يېڭى مەسچىتنىڭ ھۇلى سېلىندى

ئالمۇتا شەھرىدىكى ئۇيغۇرلار ئاھالىسى ئەڭ كوپ ئولتۇراقلاشقان سۇلتانقورغان مەھەللىسىدە كېيىنكى ژىللاردا مىللىي مەنپىيەتلىرىمىزنى ھىمايە قىلىش، كوپ ژىللار ھوكۇمرانلىق قىلغان ھاكىم مۇتلەق تۇزۇم زەرداۋىدىن چۇشكۇنلۇككە ئۇچرىغان مىللىي مەدەنىيىتىمىز، تىلىمىز، ئورپى-ئادەتلىرىمىزنى جانلاندۇرۇش يولىدا بىر قاتار ئەمەلىي چارىلار ژۇرگۈزۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ يەردە ئاھالىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مۇستەقىل ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ ئېچىلغانلىقى، يېقىندىلا تەنتەنىلىك تۇردە ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى غالىبىيىتىنىڭ 50 ژىللىقىنى ئىشانلىنىپ ئوتكەنلىكى ۋە باشقىمۇ ئوتىلغان چارە-تەدبىرلەر شۇلار مىسالدۇر. ئەينە شۇ ئىشلار قاتارىدا 2-ئىيۇن قۇرۇلۇشى قولغا ئېلىنىۋاتقان، ئالمۇتا شەھرى بويىچە چوڭلىقى جەھەتتىن مەركىزىي مەسچىتتىن كېيىن ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان يېڭى مەسچىتنىڭ ھۇلى سېلىندى.

مەھەللە جامائەتچىلىكى، قازاقستان مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ مەسئۇل خادىملىرى، زىيالىلار، ئاتاقلىق دىنىي زاتلار، ئاھىيەلىك مەمۇرىيەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشقان بۇ مەراسىمنى مەھەللە ژىگىت بېشى غەيرەت مەمەتەلىيېۋ ئېچىپ ئۇ يۇرتداشلىرىنىڭ قىزغىن تەشەببۇسى ۋە كۇچ چىقىرىشى بىلەن قولغا ئېلىنىۋاتقان بۇ ئەھمىيەتلىك ئىشقا ھەمنەپەسلىك بىلدۇرۇپ، مەسچىتنىڭ دەسلەپكى ھۇلىنى سېلىشقا قاتنىشىش ئۇچۇن كەلگەن مېھمانلارنى ژىغىلغانلارغا تونۇشتۇردى. ئاندىن كېيىن مەسچىت ئىمامى مۇناجىدىن قارى تەرىپىدىن قۇرئان ئوقۇلۇپ، بۇ ئىشتا ئاللانىڭ يار بولۇشى ئۇچۇن دۇئا-تەبىر قىلىندى.

مەراسىمدا سوزلىگەن قازاقستان مىنىسترلار كابىنېتى دىنىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىغى ت. ساۋرانبېكوۋ جۇمھۇرىيىتىمىز مۇستەقىللىگىنى قولغا ئالغىنىدىن كېيىن ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ئەسىرلەردىن بېرى روھىي دۇنياسىغا سىڭىشىپ كەلگەن دىنىي ئېتىقادىمىزنىڭ قايتىدىن كۇچەيتىلىشى ئۇمۇمىي ئاھالىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولۇۋاتقانلىقى، ئۇنىڭ ياشلىرىمىزنى ئىمانلىق، ئادەمگەرچىلىك روھىدا تەربىيەلەشتىكى ئاساسىي ئامىللارنىڭ بىرى بولۇۋاتقانلىقى ھەققىدە توختالدى. جۇمھۇرىيىتىمىز ھازىرقى ئىختىسادىي ئىسلاھات دەۋرىنى باشتىن كەچۇرۇۋاتقان ئېغىر شارائىتتا خەلقىمىز دولەت ياردىمىدىن ئۇمۇت كۇتۇش بىلەن قاراپ ئولتارماي، ئوز كۇچلىرىگە تايىنىپ جاي-جايلاردا مەسچىت سېلىشتەك خەيرىلىك ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى. شۇ قاتاردا سۇلتانقورغان مەھەللىسى ئاھالىسىنىڭ بۇ تەشەببۇسىغا مەدەت تىلىدى.

— يۈز بېرىۋاتقان شەخسىي تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرىغا قارىماي ناھايىتى كوپ مەبلەغ ۋە كۇچ تەلەپ قىلىدىغان بۇ چوڭ مەسچىت قۇرۇلۇشىنى قولغا ئېلىۋاتقىنىڭلارنى ئالقىشلاشقا ئەرزىيدۇ،— دەپ سەمىمىي تىلىگىنى ئىزھار قىلدى نوۋەتتە سوزلىگەن قازاقستان مىنىسترلار كابىنېتى ئاپپاراتى باشلىغى ك. كوشىربايېۋ،— سىلەر ئەينە شۇنداق چوڭ ئىشقا تۇتۇش قىلىۋاتقىنىڭلاردا يۇرتداشلىرىغا يولەكچى بولۇپ، مەسچىت قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسىي ئېغىرچىلىغىنى ئوستىگە ئېلىۋاتقان دېلمۇرات قوزىيېۋ ئوخشاش ژىگىتلىرىمىزگە چەكسىز مىنەتدارلىق بىلدۇرىمىز. «كوپ بولۇپ كوتەرگەن ژۇك يېنىك» دېگەندەك ئوز ئارا بىرلىكتە ئىش ئېلىپ بارساڭلار بۇ ۋەزىپىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېتىدىغانلىغىڭلارغا ئىشەنچىمىز كامىل. بىز سىلەرگە مەدەت تىلەيمىز.

«بېنت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى، سۇلتانقورغان يۇرتىنىڭ پەرزەندى، مەسچىت قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسىي يولەكچىسى دېلمۇرات قوزىيېۋ سوزگە چىقىپ مەھەللىنىڭ سابىق ژىگىت بېشى، مەرھۇم ئىمىنجان ئاكا مەمەتەلىيېۋ ۋە باشقىمۇ يۇرت موتىۋەرلىرى بىلەن بۇ ئىشنى بۇلتۇردىن ئىككى ژىل ئىلگىرى قولغا ئېلىپ، ھازىرچە جامائەتچىلىك پايدىلىنىۋاتقان كىچىگىرەك مەسچىتنى سالغانلىغىنى، نوۋەتتە بۇ چوڭ مەسچىتنى سېلىشقا ئوزىنىڭ غەمخورلۇق قىلىدىغانلىغىنى بىلدۇردى. ھازىرقى ھېساپتا 18 مىللىون تەڭگە بىلەن پۇتۇشى مولچەرلىنىۋاتقان مەسچىت قۇرۇلۇشىغا ئوزىنىڭ ئاكسىونېرلىق جەمىيىتى تەرىپىدىن 7،5 مىللىون (يۇز مىڭ دوللاردىن ئارتۇق) ياردەم قىلىدىغانلىغىنى ئېيتقاندا مەراسىم قاتناشچىلىرى بۇ مەردانە ژىگىتنى قىزغىن ئالقىشلىدى.

ئالمۇتا چوڭ مەسچىتىنىڭ ئىمامى ئاسىلقان ھاجى قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، بۇ ئىزگۇ ئىشنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىك يولۇشى ئۇچۇن ئاللادىن شاپائەت تىلىشى بىلەن مەھەللە جامائەتچىلىگىنى ئۇنىڭغا ئوز ھەسسىلىرىنى قوشۇشقا چاقىردى. شۇ مەزگىلدە ئۇنىڭ تەرىپىدىن يېڭى مەسچىتنىڭ ھۇلى قۇرۇلۇدىغان يەرنىڭ لېنتىسى قىيىلىپ، كەلتۇرۇلگەن بىر ماشىنا بېتون ئولاش- چولاش مەسچىت ھۇلىغا قۇيۇلدى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىسترىنىڭ ئىدارە باشلىغى ئا. كالالىن، ئالمۇتا شەھرى ئوكتەبىر ئاھىيەلىك مەمۇرىيەتنىڭ ھاكىمى ك. ئابلىكىموۋ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى يۇ. ئازاماتوۋ ۋە باشقىمۇ رەسمىي كىشىلەرنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئوتكەن بۇ مەراسىم ئۇنىڭغا قاتناشقان ئۇچ يۇزگە يېقىن كىشىنىڭ قىزغىن كەيپىياتى بىلەن تەنتەنىلىك ئاياقلاشتى.

سوۋاپلىق ئىشقا ئوزلىرىنىڭ تىلەكداشلىغىنى بىلدۇرۇپ، كىشىلەرگە خوش دەملەر بەخش ئېتىش ئۇچۇن كەلگەن جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياتىرى ئارتىستلىرىنىڭ كونسېرتى مەراسىم دەملىرىنى يەنىمۇ جانلاندۇردى.

س. ئىسكەندەرىي.
ئالمۇتا شەھرى.

سۇرەتلەردە: مەراسىمدىن كورۇنۇشلەر.

پ. ئەخمەتوۋ چۇشەرگەن سۇرەتلەر.

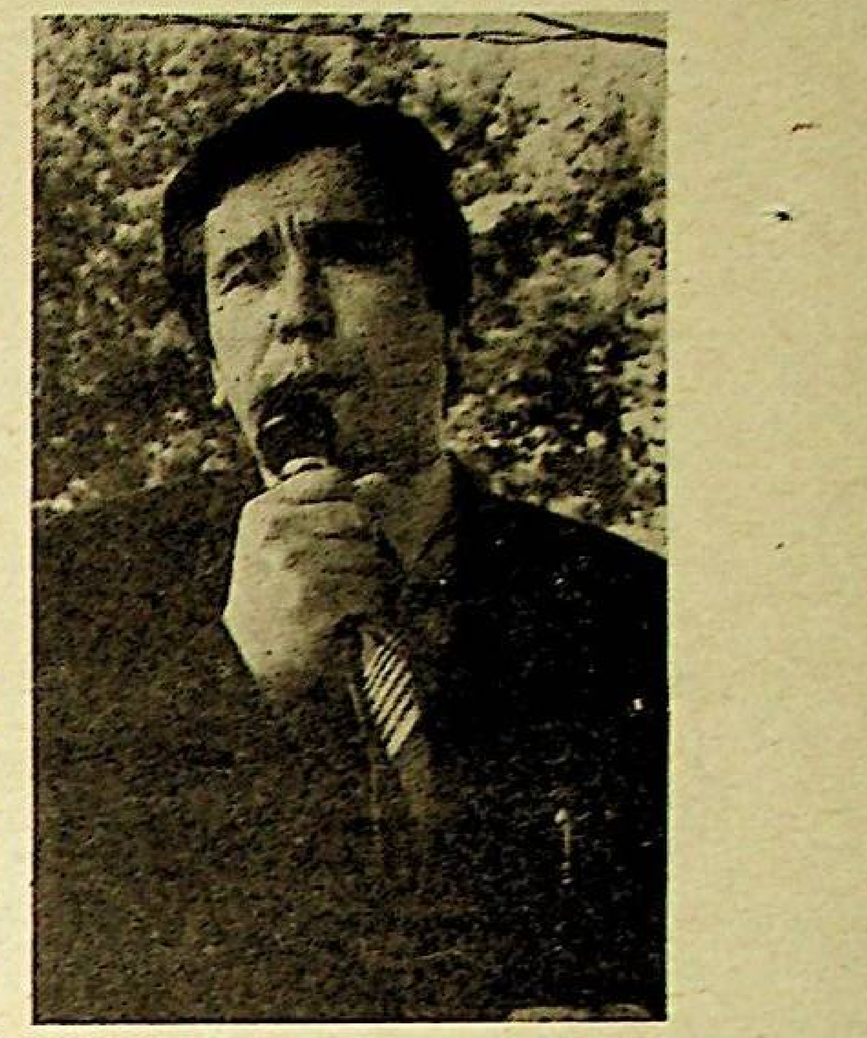

ئاگرار-سانائەت كومپلېكسىنىڭ يېڭىلىقلىرى

21 مىللىون تونىنا ئاشلىق يېتىشتۇرۇلىدۇ

ئوتكەن ژىلى جۇمھۇرىيەت بويىچە 21 مىللىون گېكتار مەيداندا ئاشلىق ئوستۇرۇلگەن ئېدى. بىيىل تېرىلغۇ مەيدانى ئۇنۇمسىز يەرلەر ھېساۋىغا 1،5 مىللىون گېكتار قىسقىراپ، 19،5 مىللىون گېكتار مەيداندا ئاشلىق يېتىشتۇرۇش كوزدە تۇتۇلمەكتە. ھازىر بارلىق ۋىلايەتلەردە دېگىدەك ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرى تاماملىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

بىيىلقى ئېگىلىك ژىلىنىڭ بىر يېڭىلىقى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، دولەت بۇيرۇتمىسى ھېساۋىغا مەھسۇلات تاپشۇرۇش ۋەزىپىسى رەسمىي كۇچىدىن قالدۇرۇلدى. مىنىسترلار كابىنېتى ئاشلىق تەييارلاش ۋەزىپىسىنى ۋىلايەتلەر مەمۇرىيەتلىرىگە ژۇكلىدى.

بىيىل جۇمھۇرىيەت بويىچە 21 مىللىون تونىنا ئاشلىق يېتىشتۇرۇش كوزلەنمەكتە. دولەت ئوز ئېھتىياجى ئۇچۇن كېرەكلىك 1،7 مىللىون تونىنا ئاشلىقنى 72 ئاۋش دوللىرىدىن سېتىۋېلىشنى پىلانلاۋاتىدۇ.

ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلى بىلەن

ھوكۇمىتىمىز ئاشلىق تەييارلاش ۋەزىپىسىنى ۋىلايەت مەمۇرىيەتلىرىگە ژۇكلەپ، دېخانلار مۇئەممالىرىدىن قېچىۋاتقىنى يوق. ئۇلارنىڭ تېرىلغۇ ئىشلىرىغا خىزمەت قىلىدىغان ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلىغى ئەينە شۇنىڭ ئىسپاتىدۇر.

دەسلەپكى قېتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان مەزكۇر ئۇسۇل ئاساسىدا ھوكۇمىتىمىز ئاشلىق يېتىشتۇرگۇچىلەرگە دولەت رېزېرۋلىرىدىن ئۇمۇمىي باھاسى 1823 مىللىون تەڭگىلىك دىزېل يېقىلغۇسى، بېنزىن ۋە مايلاش ماتېرىياللىرىنى يەتكۇزۇپ بېرىدۇ. ئەلدى ئۇلارنى قەرزگە ئالغۇچىلار ھوكۇمىتىمىز بىلەن يەنە شۇ ئالدىن-ئالا كېلىشىلگەن باھالار ھېساۋىدا گوش ۋە باشقا يېزا ئېگىلىكى مەھسۇلاتلىرىنى يەتكۇزۇپ بېرىش ئارقىلىق ھېساپ ئايرىيدۇ.

بۇ مۇھىم ۋەزىپىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش دولەت ماددىي رېزېرۋلىرى كومىتېتىغا ژۇكلەنگەن.

«ئاق ئالتۇن» باھالىق مەھسۇلات

جەنۇبىي قازاقستان ۋىلايىتىدە يېتىشتۇرۇلىدىغان «ئاق ئالتۇن» مەھسۇلاتى ۋاليۇتا ئېلىپ كېلىدىغان بىردىن-بىر مەھسۇلات بولۇپ قالماقتا. ئۇ ئوزىنىڭ بېرىدىغان پايدىسى بويىچە باشقا بارلىق زىرائەتلەردىن ئەۋزەلدۇر. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ بىيىل مەزكۇر ۋىلايەتتە پاختىنىڭ تېرىلغۇ مەيدانى ئازايماي، بەلكى بىر تەچچە مىڭ گېكتارغا كوپەيدى. ھېچ قاچان پاختا ئوستۇرۇلمەيدىغان ئوترار ئاھىيەسىدىمۇ 200 گېكتار مەيدانغا چىگىت تېرىلدى. چاردارا ئاھىيەسىنىڭ كوپلىگەن گورۇچ تېرىدىغان ئېگىلىكلىرى ئەنئەنەۋىي زىرائەتتىن ۋاز كېچىپ، پاختا ئوستۇرۇشكە كىرىشتى.

جەنۇبىي قازاقستان پاختىكارلىرى بىيىل ئەتىيازلىق چىگىت تېرىش ئىشىنى چوڭ قىيىنچىلىق بىلەن ئېلىپ باردى. لېكىن باھارنىڭ بالدۇر كېلىشى ئۇلارغا ياخشى ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى. ئەگەر ماي ئېيىدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ زىرائەتنى ژۇيۇپ كەتمىگەن بولسا، مول ھوسۇلدىن گۇمان يوق ئېدى. توختىماي ياققان كۇچلۇك يامغۇر كىروۋ، جېتىساي، پاختائارال ئاھىيەلىرىدە ئون مىڭ گېكتاردىن كوپرەك مەيداندىكى چىگىتنى نابۇت قىلدى. كوپلىگەن ئېتىزلاردىن سۇنى ئاسۇس بىلەن چىقىرىشقا، ئورۇقنى قايتا تېرىشكە توغرا كەلدى.

ھازىر ۋىلايەت پاختىكارلىرى چىگىتنى پەرۋىش قىلىشتا تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلىمەكتە.

ئىختىسات بولۇمى.

دوسىم ئومارۇۋ،
پەن كاندىداتى

ئابايىنىڭ «ئىسكەندەر» داستانى ھەققىدە

ئابايىنىڭ قايسى بىر ئەسىرى بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئادەمگە بېرىدىغان پەلسەپىۋى تەسىرى ئىنتايىن زور. «موشۇ يۇرت ئىسكەندەرنى بىلەمدىكەن؟» دەپ باشلىنىدىغان «ئىسكەندەر» ناملىق داستانىمۇ ھەم خۇددى شۇنداق. ئىككى مىڭ يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئىلگىرى ئوتكەن ئىسكەندەر پادشا توغرۇلۇق پۈتكۈل دۇنيا خەلقى ئارىسىدا دېگەندەك تۇرلۇك-تۈمەن رىۋايەت ۋە ھېكايەتلەر تۇغۇن. ئۇلۇق ئەدىپلەرنىڭ كوپچىلىگى ئۇنىڭغا بېغىشلاپ ئەسەرلەر يازغان. خوش، ئاباي ئۇزىنىڭ ئاتالمىش داستانىدا ئىسكەندەرنىڭ قانداق خۇسۇسىيەتلىرىنى تەسۋىرلىگەن؟

ئەڭ ئالدى بىلەن داستاننىڭ قىسقىچە مەزمۇنىغا توختىلىپ ئوتەيلى. تەكەببۇر، قىزغانچاق، ئابرويپەرەست ئىسكەندەر كوپلىگەن ئەلنى ئىشخال قىلىپ، زۇلۇمۇ سىتەم سالىدۇ. كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئوز قوشۇنلىرى بىلەن دەشتۇ-باياۋاندا يولدىن ئادىشىپ، ئۇسسۇزلۇقتىن ئولۇم گىردابىغا چۈشۈپ قالىدۇ. شۇ ئەسنادا ئۇشتۇمتۇت بىر بۇلاقنى كورۇپ، ئۇنىڭ سۈيىدىن ئۇسسۇلۇقلىرىنى قاندۇرغاچ، ئەشۇ بۇلاقنىڭ مەنبەسى جايلاشقان ئەلنى بېسىپ ئالماقچى بولىدۇ. زىلال بۇلاق سۈيى ئۇلارنى ئەزىم بىر ئالتۇن قەسىرگە ئېلىپ كېلىدۇ. بىراق ئىسكەندەر ۋە ئۇنىڭ قوشۇنلىرى قانچە ئۇرۇنسىمۇ قەسىر دەرۋازىسىنى ئاچالمايدۇ. دەرغەزەپ بولغان ئىسكەندەرگە قەلئە قورغىنىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن رومالچىغا ئورالغان بىر تال قۇرۇق سۆيەكنى تاشلاپ بېرىشىدۇ. بۇنىڭغا ھەيران بولغان ئىسكەندەرگە ئۇستازى بۇيۈك مۇتەپەككۇر ئارىستوتېل سۆيەكنىڭ ئاددىي سۆيەك ئەمەسلىگىنى ھېكمەتلەر بىلەن چۈشەندۈرۈپ، ئىسكەندەرنىڭ خاتاسىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇزىنىڭ ئەيىبىنى چۈشەنگەن ئىسكەندەر قەلئەنى ئىشخال قىلىش رايىدىن يېنىپ، ئات بېشىنى كەينىگە قايتۇرىدۇ.

خوش، ئىسكەندەرنى ئوز ئەھدىدىن قايتۇرغان زادى قانداق كۈچ؟ بۇ سوئالغا جاۋاپ بېرىشتە ۋېدالار (ۋېدا — سانسكرىتچە بىلىم دېگەن مەنىدە. ۋېدالار — ھىندىستاندا، ئاساسەن 8—9-ئەسىرلەردە سىستېمىلاشقان دىنىي-پەلسەپىۋى تەلىمات. ئۇشبۇ تەلىمات بويىچە ئىلاھىي روھ بىلەن ئىنسان روھى بىۋاستە باغلىنىشتا. دېمەك، پۈتكۈل ئالەمىي روھ مەۋجۇت. تەرجىمان ئىزاھى) ياردەملىشىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ داستاننى ۋېدالار تەلقىنىدە تەتقىق قىلىش لازىم.

ۋېدالار تەلىماتى بويىچە، پۈتۈن ئالەمنىڭ بىر ياراتقۇچىسى بار. ئەشۇ ياراتقۇچىنى ھەر بىر خەلق تۇرلۇك ناملار بىلەن ئاتايدۇ. ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ھەم سۇپەتلىرى چەكسىز بولغانلىقتىن، ئەشۇ خۇسۇسىيەتلىرىنى بىلدۈرۈدىغان بۇددا، يېھوۋا، ئاللا، كرىشنا، راما دېگەنگە ئوخشاش ناملار تۇرغۇن. ئۇنىڭ ئۇچ ئېنېرگىيەسى (يەنى ئۇچ مەنىيەسى، تەرجىمان): ئەڭ ئالىي روھانىي، ئەڭ تۆۋەندىكى- ماددىيەت ۋە ئارىلىق ئېنېرگىيەلىرى مەۋجۇت. تىرىك جان ئۇگىلىرى ئارىلىق ئېنېرگىيەگە مەنسۇپ. سەۋەۋى، ئۇ— روھىي جان، ئۇ موشۇ ماددىيەت دۇنياسىدا بولغانلىقتىن ئۇ ماددىي جىسىملار بىلەن قاپلانغان. جان—ياراتقۇچى خۇدانىڭ بىر زەررىسى بولغانلىقتىن، ئەلۋەتتە، ئۇمۇ مەڭگۈلۈك. ئۇمۇ راھەتبەخش ھەم بىلىم ساھىبى. ئۇ بەزى بىر ۋاقىتلاردا ئۇزىنىڭ چەكلىك ھالدىكى ئەركىنلىكلىرىنى توغرا پايدىلىنالماستىن، خۇداسىز ئوز ئالدىغا ھايات كەچۇرگۈسى كېلىدۇ...

دەرھەقىقەت، بىز ئوزىمىزنى جان بىلەن ئەمەس، ئەكسىچە، تەن بىلەن چەمبەرچەس باغلىنىشلىقتا ھېساپلاپ، ئاللانىڭ ئەڭ توۋەنكى ئېنېرگىيەسى— ماددىيەت دۇنياسى قانۇنىيەتلىرى بىلەن ھايات كەچۇرمەكتىمىز. بۇ ئادەمگە كوپلىگەن زىددىيەتلەرنى تۇغدۇرۇپ، ھەر خىل ئەزىيەتلەرنى يەتكۈزىدۇ. بۇ ئەزىيەتلەرنى ئۇچ تۇرگە بولۇش مۇمكىن. بىرىنچىسى، ئادەمنىڭ ئوز تەبىيتىدىن، ئەقىل-پاراستىدىن تۇغۇلىدىغان ئەزىيەتلەر؛ ئىككىنچىسى، باشقىلارنىڭ كەلتۇرىدىغان ئەزىيەتلىرى؛ ئۇچىنچىسى، ئادەمنى ئوراپ تۇرغان تەبىئەت دۇنياسى كەلتۇرۇدىغان ئەزىيەتلەر. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر-بىرسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئۇ جەمىيەتتىكى مەنىۋىي ۋەزىيەتكە ۋە ئۇنىڭ تەسىرى دائىرىسىدە يا ئازىيىپ، ياكى كوپىيىپ تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا ماددىيەت دۇنياسىنىڭ ئوزگىرىشچانلىقىدىن تۇغۇلۇدىغان ئەزىيەتلەر؛ تۇغۇلۇش، ئولۇش، كېسەل بولۇش ۋە قېرىلىق ھەم مەۋجۇت. بۇلارنىڭ ھەر قايسىغا تەپەككۇر كوزى بىلەن قارىغان ئادەم ئۇلارنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئېكەنلىكىنى چۈشىنەلەيدۇ. تەن ئەزىيەتلىرىدىن قىينالغان ئادەم يەنى جان بۇ دوزاقتىن قۇتۇلۇشقا تىرىشىدۇ. بىراق ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئاسان ئەمەس. شۇڭلاشقىمۇ جان بىلەن تەن ئوتتۇرىسىدا ئۇشبۇ ماددىيەت دۇنياسىدا ئۇزلۇكسىز كۇرەش داۋاملىشىدۇ. بۇ ھەر ساھە مەدەنىيەت ئەرباپلىرىنىڭ (ئەدىپ-شائىرلارنىڭ ۋە ئالىملارنىڭ. تەرجىمان) ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۇرەشنى كورسىتىدىغان ئەبەدىيات ماۋزۇسى.

خوش، جان ماددىيەت دۇنياسىنىڭ ئەزىيەتلىرىدىن قۇتۇلۇشى مۇمكىنمۇ؟ ۋېدا تەلىماتى بۇ سوئالغا تولۇق جاۋاپ بېرىدۇ. چۈنكى، ۋېدالار تەلىماتى ئادەمزاتنى موشۇ ماددىيەت دۇنياسىنىڭ ئەزىيەتلىرىدىن قۇتۇلدۇرۇشنى مەخسەت قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۇچۇن جان ماددىي پاسكىنىچىلىقتىن پاكلىنىش ئارقىلىق بۇ ماددىي تەننى تەرك ئەتكەندىن كېيىن روھىيەت دۇنياسىغا، يەنى ئوزىنىڭ ھەقىقىي «ئويىگە» قايتىشى لازىم. ۋېدالارنىڭ مەخسىتى—ئادەملەرنى روھىيەت دۇنياسىغا قايتۇرۇش. لېكىن بۇ بەكمۇ ئاز ئۇچرايدىغان ئاللانىڭ ھەممەتلىرى جۇملىسىدە. ئاچقاراق ئەپسىنى ژىغماق ئىنتايىن تەس.

شىرىلى پرابھۇپادا (ھازىرقى زامان ھىند ۋېداشۇناسى) ئوزىنىڭ ۋېدالارغا بەرگەن چۈشەندۈرۈشلىرىدە شۇنداق دەيدۇ؛ «ئوزىنىڭ سوزىنى، تەپەككۇرىنى باشقۇرالايدىغان، ئاچچىقىغا ھاي بېرەلەيدىغان، تىلىنىڭ، قارنىنىڭ ۋە جىنسى ئەزالىرىنىڭ خۇشتارلىقىنى چەكلىيەلەيدىغان ئادەم ئەدىلا بولسا باشقىلارغا ئەقىل ئېيتالايدۇ. بۇ—پاراسەتلىك ئىنسان. ئوزىنى—ئوزى ئاقىلانە تۇتالمايدىغان ئادەمگە گۇنا قىلماسلىق مۇمكىن ئەمەس. ئۇ دەرياغا چومۇلۇپ چىققاندىن كېيىن ئوز ئۇستىگە قوم چاچىدىغان پىلگە ئوخشايدۇ. بۇنداق ئادەم ئوزىنى—ئوزى باشقۇرالماستىن، بىر گۇنادىن كېيىن يەنە باشقىسىنى سادىر قىلىدۇ. شۇنداق ئادەمنىڭ بىرى—ئىسكەندەرنىڭ ئەپسى بالالىغىنى ئاباي شۇنداق تەسۋىرلەيدۇ؛

...ئوز يۇرتى ئاز كورۇنۇپ، خوشنىلارغا
كوز ئالايتىپ، ئوڭ—سولغا سالدى نەزەر.
...كوپ ئەلنى ئوشتۇتلا قىرىپ، چېپىپ،
ئولتىرىپ خانلىرىنى، ئالدى شەھەر.

بېگۇنا خوشنا ئەلنىڭ بەرىن چېپىپ،
مىسلى بىر دەريا—دەريا ئاققۇزدى قان.
ئوزگە قارام قىلىپ شۇ ئەللەرنى
ھاكىمى مۇتلەق بولدى قاتتال خاقان.

ئىسكەندەر غالىپ كەلمەس خان قالمىدى،
غالىپلىقىرى كوڭلى ھېچ تويمىدى.
ئەپسى ئۇنىڭ كۇنسايىن بالا بولۇپ،
يەر يۇزىن ئىلكىمگە ئالسام، دەپ ئويلىدى.—

بىراق، نېمە تېرىساڭ، شۇنى ئورىسەن. تەبەتنىڭ موشۇنداق قانۇنىيەتلىرى تۇپەيلىدىن، بايا قەيت قىلىپ ئوتكىنىمىزدەك، سۇسىز چول—جەزىرىدە قېلىپ، ھاياتى ساۋاق ئالىدۇ.

... ئىسكەندەر توختاش بىلمەي ئوسكەن
جانغۇ،
غاۋ كورمەي ئوتكەنلەرنىڭ بەرى خامغۇ؟
...دەرۋازىنى چاقىلىتىپ ئۇرۇپ—ئۇرۇپ،
ئېچىڭلار!— دەپ غەزەپتە سۇرەن سالدى.

ھە، شۇنداق، تەكەببۇر ئادەملەر ھەتتا خۇدادىنمۇ ئەيمەنمەستىن، ئۇنىڭ ياراتقان قانۇنىيەتلىرىنى قوپاللىق بىلەن بۇزۇشقا تىرىشىدۇ. بىراق، قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن تىرىك جان ئېگىسى ئاللا بىلەن تەڭلىشەلمەيدۇ. شۇ چاغدا ئىسكەندەرگە دەرۋازىنىڭ كەينى تەرىپىدىن:

«جەسۇرمەن دەپ ماختانما ئەقىل بىلسەڭ،
جەسۇر بولساڭ، ئوزەڭنىڭ ئەپسىڭنى يەڭ!
ئىچى تار، كورەلمەسنىڭ بىرسى ئوزەڭ،
ئۇنداق ئادەم بۇ ئەلگە كېلەلمەس تەڭ».—

دەپ خاننىڭ ئوزىنىڭ كىم ئېكەنلىكىنى ئاشكارلىغۇچى ئىدا كېلىدۇ. ھە، پۈتكۈل ئالەمنى لەرزىگە كەلتۇرگەن پادىشاغا «جەسۇر بولساڭ، ئوزەڭنىڭ ئەپسىڭنى يەڭ!»— دەيدۇ. بۇ ماددىي ھايات قانۇنىيەتلىرى بىلەن ئومۇر سۈرۈدىغان ئادەمگە ئىچكى دۇشمىنى—ئەپسىنى يېڭىش سىرتقى دۇشمەن—باشقا جانلار بىلەن تەبەت ئەزىيەتلىرىنى يېڭىشتىن ھەم مۇشكۇل ئېكەنلىگىنى كورسىتىدۇ. ئادەم بالىسى ئىچكى دۇشمىنىنى كورمەستىن، پەقەتلا تاشقى دۇشمىنىنى كورۇپ، پەقەت شۇلار بىلەنلا كۇرەشسە، ئۇ ئوزىنى پاكلاش بۇ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى زاۋاللىققا مەھكۇم بولىدۇ. ئەلدى ئىچكى دۇشمەنلىرىنى تونۇپ، ئۇلارنى يېڭىشنى بىلسە، ئۇ چاغدا ئۇ تاشقى دۇشمەنلىرىدىنمۇ خالاس بولالايدۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئىسكەندەرنى ئاللاتائالا ئوز دەرۋازىسى ئارقىلىق روھىيەت دۇنياسىغا قوبۇل قىلمىدى. بىراق مېھرىۋان خۇدا ئۇنىڭغا ئىبرەت بولسۇن دەپ قۇرۇق سۆيەك ئورالغان رومالچىنى ئەۋەتتى:

ئىچىدە ئەقىل بېرەر بىر ھېكمەت بار،
ئاپارغىن، تەپەككۇر قىل، نەزەرىڭ سال!

ئەپسۇسكى، ئىسكەندەر بۇنىڭ مەنىسىنى يەنىلا چۈشەنمەي:

...موشۇ ماڭا لايىقمۇ؟ دەپ چالۋاقاپ،
چورۇۋەتتى دەرغەزەپ ئۇ سۆيەكنى.

شۇ چاغدا ئۇستازى دانىشمەن ئارىستوتېل تارازىنىڭ بىر پەللىسىگە ھېلىقى سۆيەكنى، ئىككىنچى پەللىسىگە پادىشا خەزىنىسىدىكى بارلىق ئالتۇن-كۇمۇش، قۇرال-ئەسلاھەلىرىنى قويىدۇرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى قۇرۇق ئۇستىخاننى بېسىپ چۈشەلمىگەچ، ئارىستوتېل يەردىن بىر چىمدىم توپا ئېلىپ سۆيەككە چاچىدۇ ۋە:

ئۇ بېشى تارازىنىڭ ئېغىر بېسىپ،
سۆيەك تەرەپ ژۇقۇرى چىقىپ قالدى.

ھەيران بولغان پادىشاغا ئۇلۇق ئۇستاز بۇنىڭ سىرۇ-ئەسرارىنى چۈشەندۇرىدۇ:

— بۇ ئادەم كوز سۆيىگى،— دېدى خانغا،
تويغانمۇ ئىنسان كوزى دۇنيا—مالغا؟
ئاچقاراق يەر يۇزىگە تويمىسا گەر،
تويغۇسى قوم ۋە توپا قويۇلغاندا!

ئىسكەندەر پادشا قاقشال سۆيەكنىڭ ئەسرارىدىن ئىبرەت ئالىدۇ. بىراق بۇ ئىبرەتنى ئۇ روھانىي ئۇستازىنىڭ ھېكمىتىدىن ئالىدى. «بۇنى كورۇپ، ئالغايسىز سىزمۇ ئىبرەت!» دەپ— ئارىستوتېل يول كورسەتتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئاباي روھىي ھەم مەنىۋىي ئۇستاز رولىنىڭ ئىنسان تەربىيەسىدىكى ئەھمىيىتىنى كورسىتىدۇ. ۋېدالاردىمۇ روھانىي ئۇستازلارسىز ئىمان—ئېتىقاتلىق بولۇش قىيىن ئېكەنلىگى ئېيتىلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ ئىسكەندەر روھانىي ئۇستازىنىڭ ياردىمى بىلەن پاكلىنىشنىڭ يېڭى پەللىسىگە، روھانىي پەللىسىگە كوتىرىلىدۇ.

ئالماسبەگ تەرجىمىسى.

يۇسۇپبەگ مۇخلىسى

قەشقەر

(«دەۋر» رومان-دىولوگىيەسىنىڭ 2- كىتاۋىدىن)

ئۇزىنىڭ ئاتلىق ھاياتىنى ۋەتەن ھەم مىل-
لەت ئىستىقلالىيىتى ۋە تەرەققىي يولىدا بەخ-
شىدە قىلىپ كېلىۋاتقان پېشقەدەم ئەدىپ
ۋە جامائەت ئەرباپى يۇسۇپبەگ مۇخلىسى
ئۇزىنىڭ «سادىر پالۋان»، «قەشقەر دەپتە-
رى» ھېكايىلەر توپلىمى، «شەرقىي تۈركىس-
تان-موجىزە گۈلىستان» ناملىق ساياھەتنا-
مىسى، «غېنى باتۇر ھېكايىلىرى» ھەم
بىر نەچچە سەھنە ئەسەرلىرى بى-
لەن كەڭ كىتابخانلار ئاممىسىغا مەلۇم ۋە
مەنزۇر.

بىز ئەدىپ تەۋەللۇدىنىڭ 75 يىللىقى مۇ-
ناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ «مەشئەل» رومان-
دىلوگىيەسىنىڭ «قەشقەر تاڭلىرى» دەپ
ئاملانغان 2-كىتاۋىدىن بىر بابىنى گېزىتخان-
لار ئېتىۋارىغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

2- باب.

لوندون. چىگقى چۈش.

بىر-بىرىگە چېتىلغان ئوتتۇزدىن ئوشۇق
يېشىل ۋاگونلار ۋىكتورىيە ۋوكزالىغا كېلىپ
توختىغاندا بۇلبۇلنى ھېچ كىم قارشى ئال-
مىدى. ئۇنىڭ قولىدا قەشقەردىن ئېلىپ كەت-
كەن گۈللۈك خورجىنى ئەمدى يوق ئىدى.
ياۋروپا رەسمىچە چېمودان تۇتۇپ، ئۇچى-
سىغا بېغىرەڭ كوستيۇم بىلەن سىلىق بوب-
رۇك پالتو، بېشىغا ئاقۇش شلەپە كىيىۋاپتۇ.
بۇرۇتلىرى قايچا بىلەن تەكشى ۋە ئىنچىكە
ياسىلىپ، ئۇستىگە ماشىنكا سېلىنىپتۇ. ئاق
كوينەككە تېقىلغان قىزىل گالستۇكى قىزىل
گۈلدەك چىرايىغا تولىمۇ يارىشىپ تۇراتتى.

لوندون كوچىلىرى ئەجايىپ سۈرەن- شاۋ
قۇنلۇق ئىدى. خىلمۇ-خىل رەڭ ۋە شەكىل-
دىكى يېنىك ماشىنىلار بىلەن ئىككى-ئۈچ قە
ۋەتلىك ئاۋتوبۇسلار، كومۇر بىلەن ماڭىدى-
غان ئېغىر-يېنىك گرۇزوۋىكلار بىلەن بەئەي-
نى كەتمەن قوڭغۇزىغا ئوخشايدىغان پاتاق
پاك ماشىنىلىرى ئۇستىلىرىگە دۈپ-دۈگىلەك
تۈگلارنى ھاپاشلاۋېلىپ، تۇشمۇ-تۇشقا قا-
راپ ئوتۇپ تۇراتتى.

شۇنىڭ بىلەن پار ئاتلىرى رېزىنكا بىلەن
تاقىلىنىپ،بېگلىرى كەينىگە قاتلانغان پوۋوس-
كىلار، ئىككى چاقلىق يېنىك ۋە يۇمشاق ھار
ۋۇلار بىلەن ۋېلوسىپىد شەكلىدىكى رېكشالار
ۋە ھەددى-ھېساپسىز ئۇرغۇن «شەيتانچاق-
لارمۇ» ئېرى-بېرى ئوتۇپ تۇراتتى. بۇلار-
دىن غەلتە-غەلتە ئاۋازلار چىقاتتى.

«مانا شەھەر، مانا مەدەنىيەت دېگەن!»
دەپ تولىمۇ بىر ھاياجان بىلەن ئوز-ئوزىگە
پىچىرلىدى بۇلبۇل، ۋوگزال ئەتراپىدىكى
ئېگىز-ئېگىز تاش ئىمارەتلەرگە قاراپ. ئىن-
شائاللا، تىرىك بولسام، قەشقەردىمۇ بۇنداق
بىر ياخشى ئىستىقبالنى كورەرمەن، ئېخى».

ئۇ ئادەتتىن تاشقىرى خوشال ئىدى. ھې-
لى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا قاراپ، زوقلىنىپ
تۇراتتى.

— مەن سىزنى كۈتۈپ تۇرىمەن، سېر!—
دېگەن بىرسىنىڭ زىل ئۇنى ئاڭلاندى. بۇل-
بۇل قارىۋېدى، قېشىدا بىر بومبا ساقال ھار
ۋۇكەش تۇرۇپتۇ،— مېنى مەلىكە مىسىس
مېررى خانۇم ئەۋەتكەن ئىدى،— دېدى ئۇ
شەرىقلىقلەرگە خاس ئېگىلىپ. بۇلبۇل باشتا
بۇ يات ئادەمگە ھەيرانلىق بىلەن قارىغان
ئىدى. مەلىكە مىسىس مېررى خانۇمنىڭ
ئىسمىنى ئاڭلاپ، ياتسىنمايلا يەردىكى چېمو
دانىنى قولىغا ئالدىدە ۋوگزالنىڭ بىر چېتى-
دە تۇرغان كولەسكىغا كېلىپ ئولتاردى.

كوچىلار كەڭ، يول ئۇستىدە يۈرگەن پىيادە
ئادەملەر ھەددىدىن زىيادە كوپ. بۇلارنىڭ تو
لىسى ئۇزۇن شلەپە بىلەن پېشىنىڭ ئۇچى
قىپاش تىكىلگەن قارا پالتو كىيگەن ئىنگلىز-
لار بولۇپ، ئارىلاپ-ئارىلاپ ئاياللارچە يۈب-
كا كىيىۋالغان،شو تلالدىلىق ئەرلەرمۇ ئۇچ-
راتتى.

بۇلبۇل بۇ ئەجايىپ داڭلىق شەھەرنىڭ قا
يناپ-جوشقۇن ھاياتىغا بېرىلىپ، شەھەرنىڭ
ئەڭ چوڭ مەيدانلىرىنىڭ بىرى «پىكدېر» مە
يدانىغا كېلىپ قالغاللىقىنى بىلمەي قالدى.
بۇ مەيدان تېخىمۇ قايناق ئىدى. تورت تە
رېپىدىكى بەش-ئالتە قەۋەتلىك ئىمارەتلىرى
ئىنگلىزلارنىڭ مىللىي بىناكارچىلىق ئۇسلۇبىدا
ئەجايىپ زىننەتلەنگەن ھەر خىل شەكىلدىكى
ھەيكەللەر بىلەن بەئەينى مۇزېيغا ئوخشاپ
تۇراتتى. ئۇزۇلدىن بېرى لوندوننى كو-
رۇش ئارزۇسىدا ۋۇرۇپ، بۇگۇن ئۇنىڭ بۇ
كىندىكىدە سەيلە قىلىۋاتقان بۇلبۇل ئۇچۇن
بۇ كورۇنۇشلەر قانچىلىك قىزىق ۋە كوڭۇ ا
لۇك دېمەمسىز! «ھوكۇمەت بىناسىمۇ موشۇ
مەيداندا بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى ئۇ
ئالا-يېشىل سىر بىلەن سىرلانغان يەتتە قە-
ۋەتلىك ھەممىدىن چىرايلىق بىر بىناغا نەزەر
تاشلاپ، كولەسكا خۇددى- شۇ بىناغا كېلىپ
توختىدى.

— خوش، جانابى سېر، كەلدۇق،— بومبا
ساقال ھارۋۇدىن سەكرەپ چۈشۈپ، تولىمۇ
بىر تاۋازۇلۇق بىلەن بۇلبۇلنىڭ قولىدىكى
چېمودانىنى ئالدى. ئالدىن ئالدىغا چۈشۈپ،
گاھ ئوڭغا، گاھ سولغا ۋۇرۇپ، دۈپ-دۈ-
گىلەك كورىدورلۇق بىر زالغا ئېلىپ كىردى.
بۇ زال قالتىس ئۇرغۇن جىھازلار بىلەن،
مەسىلەن، ئېگىز-ئېگىز شكافلار، رەڭمۇ -
رەڭ ھەيكەللەر، رامكىغا سېلىنغان ھەر خىل
سۈرەتلەر، تاش ئەينەك، تاش سائەتلەر ۋە
تورۇسقا تاقاشقان كىتاپ جازىلىرى بىلەن زىن
نەتلەنگەن ئىدى. ۋۇقۇرىغا كوتىرىلگەن ئەگ
مە پەلەمپەيلىرى كوك يوللۇق قىزىل پايان-
دازلار بىلەن قاپلىنىپ، سالاسۇنلىرى ساپ-
سېرىق زەر رەڭ بىلەن سىرلانغان ئىدى.

كورىدورنىڭ كوچا تەرىپىدىكى چوڭ ئەگ
مە دېرىزىسى قېشىدا تورت پۇتلۇق ئېگىز
قاچىغا ئورنىتىلغان بىر تۇپ پالما گۈلى،
ئۇنىڭ قېشىدا ئاق پوپۇكلۇك يېشىل دۇخاۋا
دەستىخان سېلىنغان ئۇستەل، قىزىل مەخ-
مەللەر بىلەن قاپلانغان ئىككى پلىيۇش ئورۇن
دۇق تۇراتتى. ئۇستەل ئۇستىدە بولسا،
بىر ۋازىدا ئۈچ تال ياسما نېلۇپەر تۇراتتى.

ھارۋۇكەش بوۋاي بۇلبۇلنى باشلاپ كى-
رىپ، ئۇستەلگە تەكلىپ قىلىۋاتقاندا، ئۇس-
تىنكى قەۋەتتىن ئۇچىسىغا سىدام قارا دۇخا
ۋىدىن ئۇزۇن قىلىپ تىكىلگەن مەيدىسى ئو-
چۇق كوينەك، ئاق تۇفلى. كىيىپ، بويىنىغا
يەتتە باغلام ئاق-سېرىق مەرۋايىت تاققان،
قىزىل-سېرىق چاچلىرى سالا-سالا بولۇپ،
مۇرىسى ئۇستىدە سىماپتەك لىغىرلاپ تۇر-
غان قارا كوز ئەينەكلىك ئىنچىكە، تولىمۇ
نەپىس ۋە نازۇك قامەتلىك ياش بىر ئايال
چۈشۈپ كېلىۋاتاتتى.

بۇلبۇل بۇ نازاكەت ئېگىسىگە قاراپ، ئو
رۇندۇققا ئولتارمىدى. قېشىدىكى چېمودان-
نى ئۇستەلنىڭ ئېگىگە تىقىپ قويۇپ، ئايالغا
قاراپ جىممىدە تۇردى. ئايال ئالدىرىماي
چۈشتى. ھارۋۇكەش بوۋاي ئۇنىڭغا ئېگىلىپ
بىر تازىم قىلدىدە، چىقىپ كەتتى.

— قەشقەرلىكمۇسىز؟— مەلىكە مىسىس
مېررى خانىمنىڭ ئاغزىدىن تولۇق قەشقەر
تەلەپپۇزىدا چىققان بۇ ئۇيغۇرچە جۈملە بۇ
لبۇلنى شۇنداق ھاياجانلاندۇرۇۋەتتىكى،
«خۇداغا شۈكرى، بۇ مۇقەددەس شەھەرگە
بېكارغا كەلمەپتىمەن» دەپ ئويلىدى ئۇ
ئىچىدە مەلىكە مىسىس مېررى خانىمغا مە
منۇنىيەت بىلەن تازىم قىلىپ.

— شۇنداق، مەلىكەم،— بۇلبۇلمۇ ئۇيغۇر-
چە جاۋاپ بەردى.

— قەشقەرنىڭ كونا شەھىرىدىنمۇ، يە-
ڭى شەھىرىدىنمۇسىز؟

— كونا شەھىرىدىن، مەلىكەم.

— ئولتۇرۇڭ.

— رەخمەت، مەلىكەم.

مەلىكىنىڭ تىلى تولىمۇ چۈچۈك، تاتلىق
ئىدى. سوزلىگەندە قويۇق قىزىل ئەگلىك بە-
لەن جىنەستە شەكلىگە كىرگەن ئېپىز لەۋ-
لىرى تىترەپ، ئانار يۇزلىرىدە يېقىملىق
تەبەسسۇم نۇرلىرى جىلۋە قىلاتتى. بىر بى-
رىگە مىڭگەشتۇرۇلگەن ئاق بېلىق پۇتلىرى
تىنىمسىز ھەرىكەتلىنىپ، ئالماس كوزلۇك
ئۇزۇكلەر بىلەن زىننەتلەنگەن ئۇزۇن-ئۇزۇن
بارماقلىرى بۇلبۇلنىڭ ۋۇرىكىنى چەككەن-
دەك، ئۇستەل ئۇستىدە ئويناپتتى.

مەلىكە مىسىس مېررى خانىم بۇلبۇلنىڭ
بۇ يۇرتقا نېمە سەۋەپلىك كەلگەنلىكىنى سو
رىدى. بۇلبۇل ھېچ بىر سىرىنى ئېلىپ قال-
ماي، ھەممىنى ئېيتتى. مەلىكە قانائەتلىنىپ،
سوئال بېرىشتىن توختىغان بىر ۋاقىتتا:

— ئەگەر مۇمكىن بولسا، جانابىڭىز بىلەن
تونۇشسام؟— دېدى بۇلبۇل ئىلتىماس ۋە ھا
ياجانلىنىش ئاۋازى بىلەن. مەلىكە كۈلدى.
ئۇ خېلە ئۇزۇن كۈلۈپ، ئۈن چىقمىدى. ئۇ-
نىڭ نازۇك بارماقلىرى ئۇس-
تەل ئۇستىنى ھامان چې-
كەتتى. ئوچۇق مەيدىسىدە يېرىمى كورۇ-
نۇپ تۇرغان قوش ئانارى لىغىرلاپ، بىلى-
نىپ-بىلىنمەي چىقىۋاتقان چىن ئاياللىق تى-
نىقىدىن ئۇنىڭ ۋۇرىكىدە ئاللىقانداق بىر
سىرنىڭ بارلىقىنى بىلىشكە بولاتتى. لېكىن
ئۇ سىر پۇغان يا ھەسرەتمۇ، مۇھەببەت ۋە
يا باشقا بىر ساختا ھېلىمۇ، ئۇنى بىلگىلى
بولماتتى.

—مەنمۇ بىر ۋاقىتتا قەشقەردە بولغان
ئىدىم،— دېدى بىر چاغدا مەلىكە مىسىس
مېررى خانىم،— ئۇمۇمەن مەن شەرىقنى ياخ
شى كورىمەن...

ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، بېرىپ، تام-
دىكى بىر سۈرەتكە قادىلىپ قارىدى.بۇ سۈ-
رەت تەخمىنەن 30 ياشلاردىكى بىر ھەربىي
ئوفىتسېرنىڭ ئورە تۇرۇپ چۈشكەن مايلىق
رەسمى بولۇپ،كېلىشكەن قامىتى بىلەن يې-
نىدىن قاراپ تۇرغان ئوتكۇر كوزلىرى بۇل-
بۇلغا تونۇشتەك بىلىنىپ كەتتى.

— «بۇ مەلىكە موشۇ ئوفىتسېرنىڭ خو-
تۇنى بولسا كېرەك،— دەپ ئويلىدى بۇلبۇل
سۈرەتكە زەڭ قويۇپ،— بۇنىسى بارمىكىن،
يوقمىكىن؟».

— بۇ كىشى يوق!— دېدى مەلىكە مىس-
سىس مېررى خانىم گويا بۇلبۇلنىڭ ۋۇرىگ-
نى تىڭشاپ بىلگەندەك بۇلبۇلغا قاراپ،—
قايسى سارايغا چۈشۈشنى خالايسىز؟

بۇلبۇلنىڭ ۋۇرىگى ئويناپ كەتتى. سەل
ھودۇقۇپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن:

— موشۇ ئەتراپقا يېقىنراق بىرسىگە چۈ
شەي،— دېدى دەس ئورنىدىن تۇرۇپ.

— خوپ، بولمىسا سىزنى «شەرىق مېھمان
خانىسىغا» ئاپىرىپ قويسۇن. ئەتە كۈندۈزى
ھېچ يەرگە كەتمەڭ، ئوزەم بېرىپ سىزنى
شەھەر ئارىلىتىمەن،—دېدى مەلىكە مىسىس
مېررى خانىم ئورنىدىن تۇرۇپ.

— خوپ، كۈتىمەن، مەلىكەم!

بۇلبۇل ئۇيغۇر پەدىسىدە ئوڭ قولىنى مە
يدىسىگە ئالغاندا، ئۇنىڭ ۋۇرىگى خوشاللىق-
تىن تامدىكى تاش سائەتنىڭ تىلىدەك گۈ-
پۇلدەپ ئۇرۇۋاتاتتى.

2

ئاق يال، ئاق قۇيرۇقلۇق پار چابدار ئات
لىرى قېتىلغان كولەسكا ھارۋۇسىدا قاتار-
لىشىپ ئولتارغان بۇلبۇل بىلەن مەلىكە مىس
سىس مېررى خانىم تېمزا دەرياسىنىڭ ئاسما
كورۇكىگە كەلگىچە، بۇلبۇل ئىچىدە: «مانا
شەھەر، مانا مەدەنىيەت!» دەپ تۇنۇگۇن-
كى سوزىنى يەنە بىر نەچچە قېتىم تەكرار-
لاپ كەلدى. ئۇ كولەسكىنىڭ سول قانىتى-
غا جەينىكىنى تىرەۋېلىپ، ھېلى ئۇ قاتقا،
ھېلى بۇ قاتقا قاراتتى، كۈلەتتى. كوڭلى
كوتىرىلىپ، ئاق ياقىلىق ئالمىخان تېرىسىدىن
تىكىلگەن ئىسسىق جۇگا ئىچىدە كۈلۈپ ئو
لتارغان مەلىكە مىسىس مېررى خانىمغا مىن
نەتدارلىق بىلەن قاراتتى.

— مانا، تېمزا دەرياسى، سىز بۇرۇن بۇ ئۇ
لۇق برىتانىيە دەرياسىنى ئاڭلىغان بولىش-
ىڭىز كېرەك؟— دېدى مەلىكە مىسىس مېر-
رى خانىم كولەسكا تېمزا بويىغا كېلىپ توخ-
تىغاندا ھارۋۇدىن چۈشۈۋېتىپ. بۇلبۇلنىڭ
«ھە، بىلمەن» دېگەن جاۋاۋىنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن،— ئەرەپلەر بۇ دەريانى «شەرىقنىڭ
كوز يېشى» دېيىشىدۇ. سىز ئەرەپ يازغۇ-
چىسى ھەددادنى ئوقۇغانسىز دەيمەن، ئەل-
ۋەتتە؟

— شۇنداق،ئوقۇغانمەن، مەلىكەم.

— سىلەردە ئىلى ئاتالمىش بىر دەريا بار-
مۇ، قانداق؟

شۇنداق، بار، مەلىكەم.

— ئۇ دەريالىرىڭىزمۇ موشۇنداق ئۇلىسز
ئاقامدۇ؟

— ياق، لۇ بۇنىڭدىن شوخراق ئاقىدۇ. چۈ
ڭكى تەڭرىتاغلىرىدىن چۈشىدۇ. تېمزا بىزنىڭ
قاراشەھەر دەرياسى دەپ ئاتىلىدىغان بىر دە
ريامىز بار. شۇنىڭغا ئوخشاپ كېلىدىكەن.

— قارا شەھەر! ھىم-ھىم... بىلىمەن، ئاڭ-
لىغانىمەن...

ئاسما كوۋرۇكتىن ئوتۇۋاتقان ئادەملەر،
ماشىنىلار، ھارۋۇ ۋە باشقىلار تولا ئىدى.

— بۇنىڭ نېرىقى قېتىدا نېمە بار؟— بۇل-
بۇل كوۋروكنىڭ نېرى قېتىغا كوز ۋۇگەرتىپ
تۇرۇپ سورىدى.

— بۇنىڭ نېرىسى غەربىي لوندون دەپ ئا-
تىلىدۇ. توۋەن تەبەقە ئادەملىرى ياشايدۇ.

— توۋەن تەبەقە؟ قىزىق. كورۇپ باقساق
بولامدۇ؟

— ئەلۋەتتە، بولىدۇ. مەن ئوزەم سىزنى
ئۇ قاتقا ئېلىپ بارماقچى ئىدىم. قېنى، بول-
مىسا، مەرھەمەت. ھارۋۇغا ئولتىرىڭ.

غەربىي لوندون پۇتۇنلەي باشقىچە ئىدى.
ئەگرى-بۈگرى تار كوچىلار، ئاددىي تاش
خىشتىن ياسالغان كورۇمسىز ئويلەر بىلەن
ھويلىلىرىغا، ھەتتا كوچا-ئوگزىلىرىگە كىر-
قات يېيىلىپ كەتكەن ئەسكى ئىمارەتلەر،
ۋىقىلغان، سۇنۇپ ئىشتىن چىققان تام دەر
ۋازىلار- قىسقىسى، قەشقەرنىڭ ئىچكەركى
شەرىگە ئوخشايدىغان قالايمىقان مەھەللى-
رىدىن ئىبارەت ئىدى. شەرقىي لوندونغا قا-
رىغاندا بۇنىڭ تۇتقان ئورنى كەڭرەك بول-
سىمۇ ئادەملىرى شالاڭ، كوچىلاردا توپ ئوي-
ناپ ۋۇرگەن باللارنى دېمىسە، بەزى كوچى-
لاردا ئادەملەرمۇ كورۇنمەتتى.

— ھىم، بۇ خەختىڭمۇ بىزگە ئوخشاش ئا-
مرات، ئەبگالىرىمۇ بار ئېكەندە، بايا—دەپ
ئويلاپ قالدى باياتىن ئالدىراپلا: «مانا شە-
ھەر، مانا مەدەنىيەت...» دەپ، شەرقىي لو
ندوندىن مەمنۇن بولۇپ كېلىۋاتقان بۇلبۇل-
نىڭ كوتىرەڭگۇ كوڭلى لاسسىدا چۈشۈپ،
ئۇ بوش بىر ئاۋاز بىلەن مەلىكە مىسىس
مېررى خانىمدىن سورىدى:

— نېمىشكە بۇ تەرەپنىڭ ئادەملىرى شالاڭ؟

— ھەممىسى ئىشتا. زاۋود-فابرىكىلاردا
ئىشلەيدۇ. ئەتىگەن سائات ئالتىدا كېتىپ،
كەچقۇرۇن سەككىزدە يېنىشىدۇ.

— ھىم...

بۇلبۇل ئەندى بايىقىدەك ئەمەس ئىدى.
ئوڭ قولى بىلەن ئېگىكىنى تۇتۇپ، ئويلىنىپ

تاڭلىرى

كېلىۋاتاتتى. ئەللىك قەدەمچە ئالدىدا بىر سېۋەت ئوتياش كۆتىرىپ، بىر كونا دەرۋازىدىن كىرىپ كېتىۋاتقان ئۇيغۇرغا ئوخشاش بىر كىشىنى كورۇپ قالدى. قىچقىراي دېۋىدى، لېكىن مەلىكىدىن ھايا قىلدى. بىلدۈرمەي، مەلىكە مىسسىس مېررى خانىمغا قارىۋىدى،

— بىزمۇ شۇ ھويلىغا كىرەيلى،— دېدى مەلىكە مىسسىس مېررى خانىم يۇمشاق تەبەسسۇم بىلەن، دېگەندەك چابدار ئاتلار مەزكۇر قاپقىغا كېلىشى بىلەنلا ئوزىدىن-ئوزى توختاپ قېلىشتى. ھارۋۇكەش پۇتىنىڭ تېگىدىكى قوڭغۇراقنى چېلىپ، سىگنال بېرىۋىدى، پوپلارنىڭ كونا پېرىجىسىگە پۈركەنگەن كەتمەن ساقال بىر بوۋاي چىقىپ دەرۋازىنى ئېچىپ، مەلىكە مىسسىس خانىمغا قاراپ تازىم قىلدى. كولەسكا ھويلىغا كىردى. بۇ ھويلىنىڭ ئوي تۈزۈلۈشى كىچىكرەك كەلگەن بىر چىركاۋغا ئوخشايتتى. ئېگىز چېدىرلىرىنىڭ يوچۇقلىرىدا كەپتەرلەر ئۇچۇپ ژۇرەتتى. بىر تەرەپتە قۇدۇق بولۇپ، ئالتەك ئورنىتىلىپتۇ. قۇدۇقنىڭ ئوپچۇرىسى غىلتاڭ مۇز ئېدى.

مەلىكە مىسسىس مېررى خانىم ئېخچى كولەسكىدىن چۈشمىۋىدى،چېدىرلىق ئوينىڭ ئارا ئىشىكىدىن ژۇگرەپچىققان ئىككى موناشكا ئۇنى يولەپ چۈشۈرۈۋالدى. بۇلبۇل ھەيران. «بىر تىلسىم خوتۇنغا مۇپتىلا بولدۇمۇ نېمە؟»،— دەپ ئويلايتتى ئۇ ھويلىنىڭ ئۇ يان— بۇ يېنىغا قاراپ. بۇھويلىغا ھېلىلا كىرىپ كەتكەن ئۇيغۇر سۇپەت كىشىنى يادىغا ئېلىپ، ئېخمۇ ئەجەبلىنەتتى.

— جۇرۇڭ، بۇلار مېنىڭ موناشكىلىرىم بولىدۇ. بۇ مەلگە كەلسەم، پەتە قىلماي كەتمەيمەن. كىرىپ چىقايلى،— دېدى مەلىكە مىسسىس مېررى خانىم بۇلبۇلنى تەكلىپ قىلىپ. بۇلبۇل ئۈنسىز، بېشىنى ئېگىپ ئەگەشتى.

بۇلار كۈندۈز بولسىمۇ ئېلېكتر لامپىلىرى يېنىپ تۇرغان قاراڭغۇ كورىدورغا كىرىپ، ئوڭغا بۇرۇلۇشتى. ياغاچ پەلەمپەيدىن ئىككى مېترچە ژۇقۇرى كوتىرىلىپ، زالغا كىرىشتى. بۇ زالنىڭ ئوڭ بۇلۇڭدا بىر بالا خۇددى قېقىپ قويغان قوزۇقتەك تۇراتتى. ئۇ بولدۇقلاپ ژىغلىسىمۇ ئۈنچىقماي، ئاۋازىنى ئىچىگە ژۇتاتتى. بۇلبۇل ئۇ بالىغا سىنجىلاپ قاراي دېگەندە بومبا ساقال بىر پوپ خۇددى ئەشۇ بالىغا ئوخشايدىغان ئىككىنچى بىر بالىنىڭ قۇلىغىدىن سورەپ چىققان بويى ئىككىنچى بۇلۇڭغا تۇرغۇزۇپ قويدى. بۇلبۇلنىڭ بەدەنلىرى شۈركىنىپ كەتتى.

مەلىكە مىسسىس مېررى خانىم بۇ زالدىن چىقىپ، بىر سىنىپقا كىرىپ كەلگەندە، بۇلبۇلنىڭ ژۈرىگى قاتلا قىلىپ قالدى. چۈنكى بۇ سىنىپتا ماناخچە كىيىنگەن ئوتتۇزچە قارا كوز، قارا چاچلىق ئۇيغۇر بالىلىرى ئولتۇرۇشاتتى. بۇلار جۇدىگەن، قارايغان، چىرايلىرى سولاشقان ئېدى. مەلىكە مىسسىس مېررى خانىمنى كورۇپ ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

— ئولتىرىڭلار!— دېدى مەلىكە مىسسىس خانىم سىنىپنىڭ ئالدىدىكى كونا دوسكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ. باللار ئولتارغاندىن كېيىن،— ئاكاڭلارنى تونامسىلەر؟— دېۋىدى، بىرسىنىڭ:

— بۇلبۇل ئاكا!— دېگەن ئېچىنىشلىق ئاۋازى سىنىپنى تىترىتىۋەتتى.

— قۇتلۇق!— بۇلبۇلمۇ بۇ ئىسىمنى شۇلداق بىر ھاياجانلىنىش بىلەن قىشقاردىكى، بۇلار بىر-بىرى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەندە پۈتۈن باللار ژىغلىۋېتىشتى. مەلىكە مىسسىس مېررى خانىم غەزەپ بىلەن ئاماكا تۇتاشتۇردى. بالا ئاران-ئاران ئۈن قاتتى:

— قاچان كەلدىڭ، ئاكا؟ ئانامنى كوزدىڭمۇ، ئۇ مېھرىۋان ئانام تىرىكمۇ؟

بۇلبۇل جاۋاپ بېرەلمىدى. ياق، ئۇ جاۋاپ قىلالمىدى. چۈنكى ئۇ بېچارە ژىتىم ئوغۇلنىڭ ئانىسى قوۋالخان توققۇزاق سارىيىغا ئوت قويۇلغان ئەشۇ بىر نامايىش كۈنى ئوزىنى ئوتقا تاشلاپ ئولگەن ئېدى.

بالا مولدۇرلەپ بۇلبۇلنىڭ كوزىگە قاراتتى. بۇلبۇلنىڭ مەيۇس كوزلىرىدىن ئاققان ياشلىرى ئاق ئۇزلىرىنى بويلاپ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يەرگە چۈشەتتى. مانا، ئۇنىڭ لەۋلىرى ئاران سوزگە كەلدى.

— خەپ، سېنىما، مۇناپىق ھەسەن شېۋېد!

— ياق، ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئەمەس، جانابى بۇلبۇل ئەپەندى!— مەلىكە مىسسىس مېررى خانىم تۇرغان يەردىكى ئىشىكتىن ئەجايىپ بىر ئاۋاز ئاڭلاندى،— بۇلارنىڭ جىنايەتچىلىرى ھەسەن شېۋېد ئەمەس. باشقا.

— چىم! بۇلبۇل مەلىكە مىسسىس مېررى خانىم تەرەپكە شۇنداق قارىدىيۇ، داجىپ كەتتى. ھالبۇكى، مەلىكە مىسسىس مېررى خانىمنىڭ قېشىدا گويا خانىم تۇراتتى. ئۇنىڭ ناركەس كوزلىرى ژىغا ۋە غەزەپكە توشقان ئېدى.

— گويا!— بۇلبۇل ژۇگرىۋېدى:

— توختاڭ!— دېدى گويا خانىم ياقۇت ئۇزۈكلەر بىلەن ۋال-ۋۇل پارقىراپ تۇرغان ئوڭ قولىنى بۇلبۇلغا سوزۇپ،— مەن ئەندى سىزنىڭ گوياڭىز ئەمەس، مۇستەملىكە دۇنياسىنىڭ گوياسى. سىزنىڭ ھەم مېنىڭ ئۇستازىم، مانا بۇ باللارنىڭ زامىنى، ئەشەددىي ئالدامچى كوك كوز سايىپنىڭ گوياسى!

— ياخۇدا، بۇ قانداق گەپ؟— بۇلبۇلنىڭ كوزلىرى قاراڭغۇلىشىپ بېرىپ، بىر پارتىغا ئولتىرىۋالدى. مەلىكە مىسسىس مېررى خانىم ئاچچىق بىلەن چىقىپ كەتتى.

3

بۇلبۇل چۈشكەن «شەرىق مېھمانخانىسى» پېكدىر مەيدانىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بەش قەۋەتلىك ئاپپاق بىنا ئىچىدە ئېدى. بۇلبۇل بىرىنچى قەۋەت 40-خانىدا ياتاتتى. لوم-لوم كاراۋەت، كورۇنۇشكە قۇچاق يەتمىسىمۇ ئۇتسا بىر سىقىم بولۇپ قالىدىغان ماموق ياستۇق، دۇخاۋا كورپە، پۇخوۋوي ئودېيال ۋە باشقا ئېسىل جەھازلار بىلەن جەھازلانغان بۇ بىر كىشىلىك ھوجرىدا بۇلبۇل شۇ تاپتا چوڭقۇر خىيال سۈرۈپ ئولتىراتتى.

— تازىمۇ بىر سىياسىي خامۇش ئېكەنمەن، ئۇ ئوزىگە ئوزى ئاپا قىلاتتى، بىقىنىدىكى ياستۇقنى ئۇستى-ئۇستىگە مۇشلاپ،— سىياسىي خامۇش بولمىسام، ئابدۇلھېمىت شۇنچە ئوچۇق ئېيتىپ، قولىغىمغا قويۇپ ئولتارغاندا نېمىشكە دىققەت قىلمىدىم؟ ياق، مەن ئۇ دوستۇمنىڭ دېگەنلىرىگە ھاماقەتلەرچە ئىشەنمىدىم. خەپ، خەپ! «ئوزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا» دېگەندەك، مانا ئەندى بۇ يەتتە مۇھەت ئىچىدە نېمە قىلماقچىمەن؟!

ئۇ ئوڭدىسىغا يولىنىپ، يەنە نېمىلەرنىدۇ ئىچىدە ئىملاۋاتاتتى، ئىشىكنى بىرسى ئاستا چەكتى.

— خوش، كىرىڭ!— ئۇ بېشىنى كوتىرىپ بوش ئۈن بىلەن ئىنگلىزچە ئىجازەت قىلدى.

ئىشىكتىن ئۇزۇن قارا پېرىجىگە چۈمكەلگەن گويا خانىم كىرگەندە، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ۋاقىراۋەتتى.

— گويا!

— بۇلبۇلۇم!— ئىككى قەدىردان ئاشىقلار بۇگۈن شۇنچىلىك ئىسسىق گىرەلىشىپ كەتتى، ھەر ئىككىسى ئۇزۇلغىچە تىل قېتىشمىدى. ئوپكىلىرىنى سەل باسقاندىن كېيىن ئىككىسى يانمۇ-يان ئولتىرىپ، يەنە بىر پەس ئۈنسىز كوز يېشى قىلىشتى. ئالدىن گويا خانىم سوز باشلاپ:

— ئۇلۇگۈن مەلىكە مىسسىنىڭ ئويدىكى ھەربىينىڭ سۈرىتىنى تونۇدىڭىزمۇ؟— دېدى بىر ئاچچىق نەپرەت ئۈنى بىلەن،— تونۇمىغان بولسىڭىز، ئۇ بىزنىڭ ئۇستازىمىز دوختۇر سايىپكەن.

بۇلبۇل بۇ سۈرەتنى ئۇلۇگۈن كورۇشى بىلەنلا بىرسىگە ئوخشاتقان بولسىمۇ تونۇمىغان ئېدى. گويا خانىمنىڭ سوزىدىن كېيىن قىرىدىن چۈشكەن 30 ياشلىق ئىنگلىز ئوفتسېرىنىڭ قىياپىتىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، سەسكىنىپ كەتتى.

— ئىنتايىن سىرلىق، رەڭۋاز ئادەمكەن. ئەشەددىي شپىون ئېكەن. مەلىكە مىسسىس ئۇنىڭ سىڭلىسىكەن،— دەپ ئەندى تىترەشكە باشلىدى گويا خانىم ئېخىمۇ نەپرەت ئاھاڭى بىلەن،— سىز ئۇنىڭ قەشقەرگە قانداق يول بىلەن بارغىنىنى بىلەمسىز؟ ياق، بىلمەيسىز. ئۇ جۇۋايىنىمەك قەشقەرگە بېرىشىدا بۇ يەردىكى مۇستەملىكە مىنىستىرلىكىگە 50مىڭ فۇنت ستېرلىڭكە سېتىلىپ بارغان ئېكەن.

— ئۇنىڭ ئەللىك مىڭ فۇنت ستېرلىڭى بەش يۈز مىڭغا يېتىپتۇ. رېكۋاي بىلەن شېرىك ئېكەن. ھەسەن شېۋېت ئارقىلىق شىۋېت مىسسىونېرلىرى بىلەن ئالاقە قىلىدىكەن. ئىلگىرى-كېيىن ئىككى يۈزچە بالا ئەكىلىپتۇ. قەشقەردە ھەر بىر بالىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ئوتتۇز بەش سەرلىك پىياۋدىن تولەشكەن بولسا، بۇ يەردە ئۇلارغا نەپەقە ئورنىدا ئايدا ھەر بالىغا يۈز فۇنت ستېرلىڭتىن ئالىدىكەن. ئۇنىڭدىن بىر بالىغا 50 فۇنت ستېرلىڭتىن تولىشىدىكەن. قالغىنىنى يانچۇقىغا سالىدىكەن...

ئەندى گويا خانۇمنىڭ چىرايى بۇزۇلۇپ كەتتى. ئانار ئۇزلىرى ئاقىرىپ، نەركەس كوزلىرىنىڭ ئىچىدە پاقىرىغان ئۇنچىلەر پەيدا بولدى. ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇلبۇلغا يېقىن كېلىپ:

— بوجى موللام دېگەن تەلۋىمۇ شۇ بەدبەختنىڭ ئوزى ئېكەن!— دېدى بىر خىل تىترەك ئاۋازى بىلەن،— مەن ئۇ دەيۇزنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى بەش قولدەك بىلدىم. تويدۇم، زادى تويدۇم، بۇلبۇلۇم! خۇدا بىز مومىن بەندىلىرىنى ئۇ جادۇگەرگە قانداقمۇ تېگىپ قويدېكەن، بىلمەيمەن.

ئۇ كوزىدىن ئىختىيارسىز توكۇلۇۋاتقان ياشلىرىنى لېۋىنى مەھكەم چىشلىگەن ھالدا تۇتىۋالدى ۋە قولىدىكى ساناتىغا قاراپ:

— مەن خۇپىيانە كېلىۋېدىم، بۇلبۇلۇم، كېتەي،— دېدى-دە،— ئۇچىسىغا پېرىجىسىنى كىيىپ،— ئۇنىڭ بىزگە قىلغان ئەجايىپ-غارايىپ خىيانەتلىرىنى كېيىن ئالاھىدە ئېيتىپ بېرىمەن. سىزگە بىر مەسلىھەت، ساۋۇراخۇنىكام شاڭخەيچى بىلەن كورۇشتىڭىزمۇ؟ كورۇشمىگەن بولسىڭىز، شۇ كىشى بىلەن بىر سوزلىشىپ باقسىڭىز. نېمىشكە دېسىڭىز، ئۇ كىشى ئاز-تولا ياردەم بەرسە، بۇ يۇرتتىن چاپسانراق كېتەيمىكىن دەۋاتىمەن. نېمە دەيسىز، مېنىڭ بۇ پىكرىمگە قوشۇلامسىز؟— بۇلبۇل بىر نېمە دەپ جاۋاپ بېرەي-بېرەي دەپ، يەنە توختاپ قالدى. چۈنكى ئۇ ساۋۇراخۇن شاڭخەيچىگە بۇ سارايغا كىرگەن كۈنىلا يولۇقۇپ، ئۇنىڭغا كوك كوز سايىپنىڭ ئاغزەكى سالاملىرىنى يەتكۈزگەندە، ئۇ سوغلا قارشى ئالغان ئېدى. بۇنى چۈشەنگەن گويا خانىم:

— خوپ، بولمىسا، ئوزىڭىز بىلىسىز، بۇلبۇلۇم. ئەتە قايسى ۋاقىتتا بوش بولسىز؟— دەپ سورىدى.

— دېگەر مەلىدە كېلىڭ.

—خوپ، شۇ چاغدا كېلىمەن. ئوزىڭىزگە پەخەس بولۇڭ! بۇ شادىپاچاقلار يەنە قەست قىلىپ ژۈرمىسۇن.

— ئۇ دېگىنىڭىزگە رەھمەت.

گويا خانىم يەنە ئۈنىنى ئىچىگە تارتقان ھالدا چىقىپ كەتتى.

ساۋۇراخۇن شاڭخەيچىمۇ موشۇ مېھمانخانىنىڭ 70- خانىسىدا ئېدى. گويا خانىمنى ئۇزىتىپ قويۇپ، ئارقىسىدىنلا ھوجرىسىدىن چىققان بۇلبۇل كورىدوردىكى نوۋەتچى خانىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— 70-خانىدىكى جاناپ بارمۇ؟— دەپ سورىدى، ئوزىنىڭ ئاچقۇچىنى ئۇنىڭغا بېرىپ.

— بار، سېر. خەۋەر قىلىپ قويايمۇ؟ — ئىززەت بىلەن ئورنىدىن تۇردى نوۋەتچى.

— ھە، خەۋەر قىلىڭ، كىرىپ چىقماقچىمەن،— ئۇ شۇ ھامان چەبدەس قەدەملەر بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ، 70-خانىنىڭ ئىشىگىنى چەكتى.

— مەرھەمەت!— خانا ئىچىدىن ئىنگلىزچە ياخشى بىلمەيدىغان بىر كىشىنىڭ بۇزۇلغان تەلەپپۇزى ئاڭلاندى. بۇلبۇل ئىشىكنى ئېچىپ كىرىشىگە:

— ھە، سەنمىدىڭ، شائىرنىڭ بالىسى!— دېدى ئاق-سېرىق، شالاڭ ساقال-بۇرۇتلىرى تارالغان، ياۋروپاچە كىيىنگەن بولسىمۇ، بېشىغا ھەرەم دوپپىسىنى كىيىپ، قولىغا تەسۋى تۇتۇۋالغان، خام سېمىز بىر كىشى كۈلۈپ،— كەل، ھەجەپ چىرايىڭ ئومسىلغۇ بۈگۈن. نېمە بولدۇڭ؟ يا ھېلىقى چىنىي تۈركىستانىنى ئازات قىلىمەن دېگەن ئىشىڭ بىلەن، بەينەلمىلەل مەجلىسكە كىرىپ، ئاغزىڭغا مۇش يەپ چىقتىڭمۇ؟

ئۇ قاپاقتىن سۇ توكۇلگەندەك بىردىن شاراقلاپ كۈلۈۋەتتىدە، بۇلبۇلنىڭ جاۋابىغا قارىمايلا يەنە سوزلەپ كەتتى.

— كەل، قېشىمدا ئولتار، مەن ئىلگەركى كۈنى ساڭا بىر چىرايلىق ھەممىنى دېدىم: «سەن بىلەن ماڭا ۋەتەن-پەتەن دەپ ئاۋارە بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق»،— دەپ. «نېمىشكە؟» دەپ يەنە سورىمايسەنغۇ؟ قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ. سەن بۇ قېرى تۈلكە پەرەڭلەرنى بىلمەيسەن. بۇ لولى — ھەييارلار سەن بىلەن بىزنى ئالدىغاندىن باشقىنى بىلمەيدۇ. بىر نېمە دېسەڭ «ياق» دېمەيدۇ، لېكىن قىلىپ بەرمەيدۇ. «بولدىمۇ» دېمەيدۇ. ئۈمۈتلەندۈرۈپ، خاكسار قىلغىنى قىلغان.

ئەڭ ياخشىسى— تىجارەت قىل. سودىگەر بولۇپ، پۇل تاپ، بالام. «سودىگەرنىڭ يولى بىر— رىسقى باشقا» دېگەندەك، ساڭا ئوخشاش خەت-ساۋاتى بار، دىيانىتى بار كىشىگە بۇ يولدىن تۈزۈك يول يوق. پۇل دەپ، تېنەپ قالمايسەن. پۇلنى-پۇل تاپىدۇ. ئەل-يۇرت كورۇپ، ھەر شەھەردە بىر خوتۇن ئېلىپ راھەتلىنىپ ژۈرىسەن.

ئۇ پىخىلداپ يەنە بىر كۈلىۋالدى. بۇرنىنى سىلاپ، كالپۇكلىرىنى قانداقتۇر بىر شېرىن سېزىم بىلەن تامشىۋالغاندىن كېيىن:

— مانا، ھازىر سېنىڭ تازا ئوينايدىغان ۋاقتىڭ،— دېدى بۇلبۇلنىڭ كوزىگە خۇرسەنلىك بىلەن قاراپ تۇرۇپ،— پۇلۇڭ بولسىچۇ، ھېچ بولمىغاندا سەن بىلەن بىزنى بوزەك قىلىپ كېلىۋاتقانلارنىڭ خوتۇن-قىزلىرىنى قىيناپ بولسىمۇ دەردىڭنى ئالىسەن. مانا مەن شۇنداق قىلىۋاتىمەن. بىر شاڭخەيىنىڭ ئوزىدە ئۈچ تەتىيم بار. بىرسىنىڭ قېشىدا بولغان كۈنۈم خۇاڭدىنىڭ، ئىككىنچىسىدە بولغان كۈنۈم چەنلۇڭنىڭ، ئۈچىنچىسىنىڭ قېشىدا بولغان كۈنۈم جاڭكەيشىنىڭ قىزى بىلەن ياتقاندەك ھىس قىلىمەن ئۇ زەمىنى...

(داۋامى بار).

شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىنىڭ ساۋاقلىرى

1944_1949_يىللاردا شەرقىي تۈركىستاندا بولغان ئۇيغۇرلار بىلەن باشقا خەلقلەرنىڭ مىللىي_ئازاتلىق ئىنقىلاۋى ھەم شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇلارنىڭ تارىخىدا ئۇلۇغلىماس شوھرەتلىك سەھىپىلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. يېرىم فېئودال، يېرىم جۇمھۇرىيەتلىك گومىنداڭچىلار تۈزۈمىگە قارشى كۆتۈرۈلگەن بۇ ئىنقىلاپقا ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار، تۇڭگان، موڭغۇل، رۇسلارنىڭ ھەممە قاتلاملىرى دېگۈدەك قاتناشتى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭغا مىللىي_ئازاتلىق ئىنقىلاپ دەپ توغرا باھا بېرىلگەن.

1944_يىلقى ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ ئۇمۇمىي خەلق ئىنقىلاۋىغا ئايلىنىپ كېتىشىدە ئاساسەن ئىككى سەۋەب: 1.شىڭ شىسەي باشلىق گومىنداڭچىلارنىڭ يەرلىك خەلقلەرنى سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىختىسادىي، ئۇمۇمەن ئىنسانىي ھوقۇقلىرىدىن ئايرىپ، قاتتىق ئېزىپ، شەرقىي تۈركىستاندا تېررورلۇق تۈزۈم ئورنىتىشى ۋە 2.گومىنداڭچىلارنىڭ كېڭەيمىچىلىك ئىستىلاچىلىقىغا قارشى چىقىشىدىن ئىبارەت. ئازاتلىق ھەرىكىتى دەسلەپكى ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈشكە باشلىغان كۈنلەردىن تارتىپ، ھەر مىللەت ۋەكىللىرى مۇكەممەلچىلىكنىڭ بارچە ھەسسە قوشقانلىقىنى شۇ چاغلاردىن قالغان يازما مەنبەلەر تەستىقلەيدۇ. بۇ شانلىق ئىنقىلاپنىڭ شاھىتلىرى ئارىمىزدا بار. ئۇلار ئۇيغۇرستان خەلقىنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈنجەڭ مەيدانىدا كۆرەشكەن. ئۇلار قولغا قورال ئېلىپ مەيدانغا چىقالمىغانلارنىڭ ئات_ئۇلاق، ئوزۇق_تۈلۈك، كىيىم_كېچەك، تىرىك مال، مەبلەغ بېرىپ جەڭچىلەرنى قامدىغانلىقىنى، ئارقا سەپنە ئىنقىلاپقا ئىنتاي خىزمەت قىلغانلىقىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن. ئۇلار ئىنقىلاپ روھلانغان خەلقنىڭ كۈندىلىك تىنىشقا ئايلانغانلىقىنى كۆرگەن.

1944_يىلى 12_نويابىر كۈنى، قوزغىلاڭچىلارنىڭ دەسلەپكى ئۇتۇقلىرىدىن كېيىن مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. ئەلىخان تۆرە باشلىق شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھەيئەت ئەزالىرى تەركىبىگە 15 ئادەم كىرگەن. ئۇلارنىڭ مىللىي تەركىبى تۆۋەندىكىچە: ئۇيغۇرلار 6 كىشى، قازاقلار_2، تاتارلار_2، ئۆزبېك_1، قىرغىز_1، تۇڭگان_1، موڭغۇل_1، رۇس_1، بۇ ۋە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئارمىيىسىنىڭ تەركىبىدە ئۇيغۇر، قازاق، تاتار، موڭغۇل، قىرغىز، تۇڭگان پولكلىرىنىڭ ۋە باشقا قىسىملىرىنىڭ بولۇشى شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ دوست_قېرىنداشلىقىنى، ئېغىر پەيىتتە بىرلىشىپ كۆرەش قىلىدىغانلىقىنى، ياش جۇمھۇرىيەتنىڭ مىللىي سىياسەتنى ئىنتايىن توغرا ھەل قىلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئېنىق مەلۇماتلار شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبەرلىرى ئازا «پانتۈركىستلارلىق»، «پانئىسلامىستلارلىق» دۆلىتىنى قۇرۇشقا ئىنتىلگان، باشقا دىندىكى خەلقلەرگە قارشى بولغان دېگەنلەرنىڭ ئۇرۇلسىز گۇنالارنى يېپىشى توپ ئاساسسىز خاتا ئىكەنلىكىنى دەلىللەيدۇ.

«ئازات شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 1944_يىلى 13_14_دېكابىر ۋە 1945_يىلى 14_يانۋار سانلىرىدا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ 9 ماددىلىق دېكلاراتسىيىسى ئېلان قىلىنغان ئىدى. ئۇنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى. شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدە خىتاي ئىستىبداتىنى يوق قىلىش، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ باراۋەرلىكگە ئاساسلىنىپ، ھەقىقىي ئازات، مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت قۇرۇش، سانائەتنى، دېھقانچىلىقنى، چارۋىچىلىقنى، تىجارەتنى رىۋاجلاندۇرۇپ، ئىختىساتنى كۆتۈرۈش، ئىسلام دىنى ۋە باشقا دىنلارنى، مىللىي ئۆرپى_ئادەت، ئەنئەنىلەرنى ئەركىن ساقلاش ۋە رىۋاجلاندۇرۇش، مەدەنىيەت، مائارىپ، تىبابەتچىلىك ئىشلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، دۇنيا خەلقچىل ھۆكۈمەتلىرى، خۇسۇسەن يېقىن خوشنا بولغان س س س ر بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋەتتە بولۇش ھەم خىتاي ھۆكۈمىتى بىلەن ئىختىسادىي، سىياسىي ئالاقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھۆكۈمىتىنى مۇستەھكەملەش ۋە مۇنتەزىم ئارمىيە قۇرۇش، پوچتا، بانك، تېلېگراف، تېلېفون، ئورمانچىلىق ئىشلىرىنى، يەر ئاستى بايلىقلىرىنى دۆلەت قارمىقىغا ئېلىش، شەخسىيەتچىلىك، مەنسەپپەرەستلىك، مىللەتچىلىك ھەم پارىخورلۇقنى يوق قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان. بۇ ھۆججەتكە دىققەت قىلىپ قارىسا، ئۇنىڭدا س س س ر مەسلىھەتچىلىرىنىڭ تەسىرىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس.

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مۇرەككەپ دەۋردە، مۇستەقىللىق ئۈچۈن تىنىماي كۆرەش ئېلىپ بارغان ھالدا ئاز ۋاقىت ھايات كەچۈرگەن بولسىمۇ، خەلقنىڭ تۇرمۇشى، مەدەنىيىتى، سەنئىتى، ئەدەبىياتى خېلە تەرەققىي ئەتكەنلىكى بايقىلىدۇ. پەقەت ئۇيغۇرلاردىنلا 30 غا يېقىن تالانتلىق شائىر_يازغۇچىلار باھاردا ئېچىلغان گۈللەردەك كۆزگە چېلىققان. لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئېيپجان ئېلىيېۋ، زۇنۇن قادىرىي، نۇربوساقوۋ، خېلىل ھەمرايېۋ، زىيايىدىن قاھار ۋە باشقىلار ئەينە شۇلار جۈملىسىدىندۇر. جاي_جايلاردا بەدىي مەنئەتكارلار ئۇمەكلىرى ئىشلەشكە باشلىدى، ساۋاتسىزلىققا قارشى كۆرەش ئېلىپ بېرىلدى، كوپلەپ مەكتەپلەر ئوتتۇرا، ئالىي بىلىم ئورۇنلىرى، كىتابخانا، كلۇبلار خەلق ئاممىسى ئۈچۈن ئىشىگىنى ئاچتى.

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە خىتاي ۋە س س س ر دۆلەتلىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىرى قىسقىچە ئېيتقاندا تۆۋەندىكىدەك بولدى.

گومىنداڭ خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ جۇمھۇرىيەتنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمىدى. بىتىم تۈزۈشتىكى مۇزاكىرىلەر ۋاقىتنى ئۇتۇش، قولايلىق شارائىت تۇغۇلغاندا ئىنقىلاپقا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش ئۈچۈن كورۇلگەن چارە بولدى، خالاس. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىللىقىگە قارشى ئەشەددىي دۈشمەنلەر_س س س ر ۋە گومىنداڭچى خىتاي بىرلەشتى. س س س ر مەسلىھەتچىلىرى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبەرلىرىنى گومىنداڭچىلارنىڭ تەلەپلىرىنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇرلاپ تۇردى.

ماۋزېدۇڭ باشلىق خىتاي كومپارتىيىسى شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىنى خىتاي ئىنقىلاۋىنىڭ بىر قىسمى دەپ ھېساپلاپ، ئۇنىڭ مۇستەقىل مىللىي_ئازاتلىق ئىنقىلاپ سۈپىتىدە غالىبىيەتنى قولغا كەلتۈرگەنلىكىنى ئىناۋەتكە ئالمىدى ھەم شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىل ھايات كەچۈرۈشىگە قارشى بولدى. موسكۋا_بېيجىن بىرلەشكەن ھالدا تېچلىق يولى بىلەن شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى يوقىتىپ، ئۇنىڭ يېرىنى خىتايغا قوشتى.

مەركىزىي ئازىيەدە ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلىگەن س س س ر نىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە نىسبەتەن تۇتقان سىياسىتى پادىشا ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى سىياسىتىگە ئوخشاش دېگىدەك بولدى. مەلۇمكى، 1871_يىلى چارپادىشا ھۆكۈمىتى ئەسكەر ئەۋەتىپ، مىللىي_ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ غالىبىيىتى نەتىجىسىدە 1864_يىلى ۋۇجۇتقا كەلگەن مۇستەقىل ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىنى يوقىتىپ، ئۇنىڭ يېرىنى بېسىۋېلىپ، ئازىيەدە ۋالدارما رولىنى ئويناشنى داۋام قىلغان. 1881_يىلقى كېلىشىم بويىچە ئۇ بۇ يەرنى چىن ھۆكۈمرانلىرىغا قايتۇرۇپ بېرىۋەتكەن.

1944_يىلى بولسا س س س ر ھۆكۈمىتى ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلەپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى گومىنداڭچىلارغا قارشى كۆتۈرۈلۈشكە دەۋەت قىلدى. چېكارا رايونلاردا تەييارلىنىپ، شەرقىي تۈركىستانغا ئەۋەتىلگەن س س س ر «مۇتەخەسسىلىرى» گومىنداڭچىلارغا قارشى تەشۋىقات ئىشلىرىنى ژۈرگۈزدى، قوزغىلاڭچىلار ھەرىكىتىنى ئۇيغۇنلاشتۇردى، قورال_ياراق سېتىپ بەردى، ئەسكەرلەرنى ھەربىي ئىشقا ئۆگەتتى، ئايرىم كېمەش كوماندىرلىرى قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئوترەدلىرىنى باشقۇردى ۋە ھاكازا، ئامما س س س ر بۇ يەرگە مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى، ھايات كەچۈرۈشى ھەققىدە زادى ئويلىمىدى ھەم خالىمىدى، شۇڭلاشقا 1949_1950_يىللىرى شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قوشۇۋېلىشىغا ياردەم كۆرسەتتى. موسكۋا شەرقىي تۈركىستاندا مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇلسا ئوتتۇرا ئازىيە ۋە قازاقىستان خەلقلىرىمۇ مۇستەقىللىققە ئىنتىلىدۇ دەپ ئەندىشە قىلدى. 1864_1878_يىللىرى پادىشا ھۆكۈمىتىمۇ خۇددى شۇنداق سىياسەت ئېلىپ بارغان.

شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاپچىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھەر خىل كۆز قاراشتىكى توپلارنىڭ ۋەكىللىرى بىر_بىرىنى ئەيىپلەشتى ۋە ئۆز ئارا كۆرەشتى. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرى كىردى. مىللىي_ئازاتلىق قوزغىلاڭلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ باشقا ۋىلايەتلىرىدىمۇ يۈز بەردى، ئامما غالىبىيەت قازانمىدى. قەشقەرىيەدىكى قوزغىلاڭلار س س س ر ھۆكۈمىتىنىڭ سۈيىقەستلىرىدىن مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى.

ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق س س س ر پەرەستلەر كېرەك پەيتتە مۇستەقىل سىياسەت ئېلىپ كېتەلمىدى. لېكىن ئۇلاردا ئەيىپ يوق. چۈنكى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئىختىسادىنىڭ، ھەربىي كۈچىنىڭ تۆۋەنلىكى، ئادەم سانىنىڭ ئازلىقى جاھانگىر س س س ر غا، مىللەتچى خىتاي كومپارتىيىسىگە قارشى تۇرۇشقا يار بەرمىدى.

شۇنداق قىلىپ مەزكۇر ئىنقىلاپنىڭ پارتىلىشىغا، دەسلەپتە غالىبىيەت قازىنىشىغا ۋە ئاخىرىدا ئۇنىڭ ئۇيغۇر خەلقى ئۈچۈن نەتىجىسىز تاماملىنىشىغا موشۇ يەردە ۋە دۇنيادا يۈز بەرگەن ئىجتىمائىي_ئىختىسادىي، ھەربىي_سىياسىي ۋاقىئەلەر، ئىككى چوڭ ئىمپېرىيەنىڭ غەرەزلىك مەنپەئەتلىرى سەۋەپ بولدى.

1944_1949_يىللاردىكى ئىنقىلاپ شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە قانداق ساۋاق بولدى؟ مۇستەقىللىق ئۈچۈن قانداق قىلىپ ئۇتۇغلۇق كۆرەش ئېلىپ بېرىشقا بولىدۇ؟

1944_1949_يىللاردىكى شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋى ھەر بىر خەلقنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىشى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن مەلۇم شارائىتنىڭ تۇغۇلۇشى كېرەكلىكىنى يەنە بىر قېتىم كۆرسەتتى. ئىنقىلاپنىڭ ساۋاقلىرى بىكارغا كەتمىدى، ئەلۋەتتە. مۇستەقىللىق ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان غالىبانە كۆرەشلەر خەلقىمىزنىڭ ئەركىنلىككە ئىنتىلىش روھىنى ۋۇقۇرى كۆتەردى، كېلەچەككە ئىشەنچ ھاسىل قىلدى، ئۇيغۇر ۋە باشقا خەلقلەر ۋەكىللىرىنىڭ دوستلۇغىنى كۈچەيتتى، شەرقىي تۈركىستاندا ئەركىنلىك، مۇستەقىللىق غايىسىنى ئالىي دەرىجىگە كۆتەردى، قوزغىلاڭلار جەريانىدا تالانتلىق دۆلەت ئەرباپلىرى، ھەربىي باشلىقلار، مەدەنىيەت ۋە سەنئەت ئەرباپلىرى يېتىلىپ چىقتى، بۇ ئىنقىلاپ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى مۇستەقىللىققە دەۋەت قىلىپ كەلمەكتە ۋە كېلەچەكتىمۇ دەۋەت قىلىدۇ، كۆرەش داۋام قىلىدۇ.

بىز_شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا ھازىرقى شارائىتتا مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۆرەش بىلىمنى، بولۇپمۇ سىياسەتنى، ھوقۇقشۇناسلىقنى، تارىخنى، ئىختىسات مەسىلىلىرىنى ئۆگىنىش، چوڭقۇر ئېگىلەشتىن، ياش ئۆسمۈرلىرىمىزنى مىللىي، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەشتىن ئىبارەت. مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۆرەش خەلقىمىزنى بىرلىككە دەۋەت قىلىدۇ، مىللىي مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۆرەش ھەر كىمنىڭ شەخسىي ئۆز مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۆرۈشىدىن، ھەر بىر ئائىلىدىن باشلىنىدۇ. بالىلارغا چوڭقۇر، ھەر تەرەپلىمە بىلىم بېرىشقا تىرىشقان ئاتا_ئانىدىن، مۇئەللىملەردىن، بىلىم ئېلىشقا تىرىشقان بالىدىن باشلىنىدۇ. مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۆرەش خەلقىمىزنى بىرلىككە دەۋەت قىلغان ھەركىمدىن باشلىنىدۇ. شەخسىي ۋە ئۇمۇمىي خەلق ئىختىسادىنى كۆتۈرۈشكە، بىرلەشتۈرۈشكە ئىنتىلگەن ھەر بىر ئادەمدىن باشلىنىدۇ.

مۇستەقىللىق، ئىنسان ھوقۇقلىرى ئۈچۈن كۆرەشنى كۈندىلىك ئىشىغا ئايلاندۇرغان خەلق مۇستەقىللىققە يەتمەي قالمايدۇ.

د. ئىسىيېۋ،
تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزىتى.

سۈرەتتە: ئانىلارنىڭ تىلىگى، ئارزۇسى زامانىمىزنىڭ تىنچ، ئاسمىنىمىزنىڭ دائىم ئوچۇق بولۇپ تۇرۇشىدۇر. د. يۇسۇپوۋ چۈشۈرگەن سۈرەت.

زەينوللام ھەققىدە ئىككى ئېغىز سۆز

(سەنئەتكار تەۋەللۇدىغا 60 يىل)

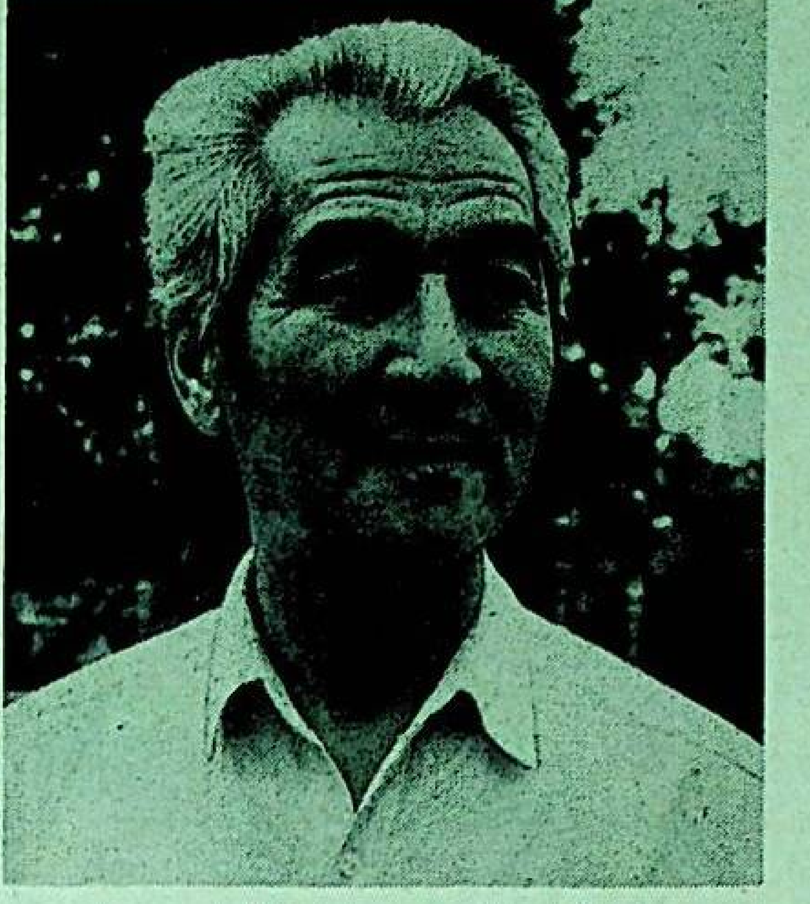

مەن زەينوللام سېتەكوۋ بىلەن، ئەللىكىنچى يىللارنىڭ ئاخىرىدىن بېرى تونۇش. ئۇ ۋاقىتلاردا ئىپاتىرىمىز ئېخى چىلەكتە بولۇدىغان. ئۇربۇۋنىڭ ئاۋازى ھەممىمىزنى مەپتۇن قىلغان بولسا، زەينوللام دۇتارنىمۇ، سكرىپكىنىمۇ ياخشى چالاتتى. بىراق ھەقىقىي مەنادىكى يېقىنچىلىقىمىز ئىپاتىر ئالمۇتىغا كەلگەندىن كېيىن باشلاندى. بۇنىڭغا سەۋەبچى بولغان نەرسە- زەينوللامنىڭ «سۆيگۈم كېلىدۇ» ناخشىسىدۇر. مەن ئۇنى پەقەت سازەندە دەپ ئېتراپ قىلسام، ئۇ كۆپچىلىككە بىلىندۇرمەي، ئىجادىيەت بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدىكەن. مېنى كومپوزىتور دەپ بىلگەچكىمۇ ياكى ئۆزىگە يېقىن كىشى دەپ چۈشەنگەچكىمۇ، ئەيتەۋىر، ناخشا ھەققىدە پىكرىنى دەسلەپ مېنىڭدىن بىلمەك بوپتۇ. ناخشا ماڭا بىردىنلا ياقتى. ئۇ شوخ، زامانىۋىي ئاھاڭ ئىدى. زەينوللام خەلق ناخشىلىرىنى مۇكەممەل بىلگەچكە، شۇلارغا تەقلىت قىلىشى، ئۇلاردىن پايدىلىنىشى مۇمكىن ئىدى. «سۆيگۈم كېلىدۇ» ئۇلارنىڭ ھېچ قايسىسىغا يېقىن كەلمەيتتى. ئامما ئۇنىڭ چىن مەنادا ئۇيغۇرچە ئاھاڭلىقى، مىللىيلىقى بىلىنىپلا تۇراتتى. مۇنداق دېگىنىمنىڭ سەۋەۋى، ناخشا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بەستىكارلىرىمىز ئىجات قىلغان ئاھاڭلار كۆپچىلىكى خەلقتە بارلارنى تولۇق تەكرارلىمىسىمۇ، قانداقلا بولمىسۇن شۇلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ ياكى كېيىن يازغان ناخشىلىرى ئىلگەركىلەردىن ئانچىلا پەرقلەنمەيتتى. زەينوللامنىڭ ناخشىسى تامامەن يېڭى ھەم يېقىملىق ئىدى.

بىز زەينوللام ئىككىمىز شۇ ناخشىغا بولا، ئىجادىيەت ئىشى، كومپوزىتورلۇق پائالىيەت توغرىسىدا ئۇزاق سۆھبەتلەشتۇق. مەن ئۇنىڭدا ئورىگىنال مۇزىكىلىق ئىجات بارلىقىنى، شۇنى تەرەققىي ئەتتۈرۈش ئۈچۈن ئوقۇش لازىملىقىنى، دۇنياۋىي، يەنى كلاسسىكىلىق مۇزىكىدىن خەۋەردار بولۇش كېرەكلىكىنى، ئۆزىدە موجۇت نەرسە-خەلق ئىجادىنى ياخشى بىلىشنى ئالىي بىلىم بىلەن زۇغارغاندا ئىنتايىن ياخشى ئۇتۇقلارغا يېتىش مۇمكىنلىگىنى تەكىتلەپ ئۆتتۈم. ئوقۇش زەينوللامنىڭمۇ ئارزۇسى ئىكەن. ئۇ ئالدى بىلەن مۇزىكا ئۇچىلىشىدا، كېيىن كونسېرۋاتورىيەدە ئوقۇدى. بىرلا ئەپسۇسلىنىدىغان يېرى-زەينوللام كومپوزىتورلۇقنى ئەمەس، بەلكى باشقا فاكۇلتېتتا ئوقىدى. ئەگەر ئۇ بىۋاستە قۇددۇس غوجامياروۋتا ئوقۇغاندا، شۇنىڭ مەكتىۋىدىن ئۆتكەندە، ئەلۋەتتە، ئۇر ئۈستىگە نۇر بولاتتى.

زەينوللامنىڭ بىز، باشقا كومپوزىتورلاردىن ئالاھىدىلىگى- ئۇ خەلق ئىجادىنى، خەلقىمىز ياراتقان مۇزىكا بايلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. سازەندە سۈپىتىدە ئۇنىڭ بىلمەيدىغان، چالمايدىغان ئاھاڭى يوق. ئۇ خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىپ، تەربىيلىنىپ ئۆسكەن كىشى. بۇنىڭغا قانچە ئوقۇساڭمۇ يېتەلمەيسەن-بۇنى ئانا سۈتى بىلەن بىللە سىڭدۈرىدىغان نەرسە. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ زەينوللامنىڭ كۆپچىلىك ناخشىلىرى ئاھاڭدارلىقى، تەكرارلانمايدىغانلىقى بىلەن قايىل قىلىدۇ. ئۇ ياراتقان ئەسەرلەر تاشقى جەھەتتىنلا خەلق ناخشىلىرىغا يېقىنراق تۇيۇلىسىمۇ، ئۇنداق ئاھاڭلار خەلق ئىجادىيىتىدە يوق. ئۇلار پەقەت زەينوللامنىڭلا ئاھاڭلىرى. ئۇنىڭ ناخشىچى-كومپوزىتور سۈپىتىدىكى ئۆزگىچىلىك مانا شۇنىڭدا.

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، ناخشىدا تېكىستمۇ چوڭ رول ئوينايدۇ. موشۇ تەرەپتىن ئېلىپ قارىغاندىمۇ زەينوللام پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئەگەر بىز ئۇنىڭ كېيىنكى 15—20 يىللىق ئىجادىنى ئالىدىغان بولساق، بۇنى ئىنتايىن ئوچۇق كۆرىمىز. ئەگەر ئۇ ئىلگىرى تېكىستلەر مەزمۇنىغا دېگەندەك ئەھمىيەت بەرمىگەن بولسا، ئەندى ئۇنىڭ ھەر بىر شېئىرنى تاللاپ ئالغانلىقى بايقىلىدۇ. ئۇنىڭ مەشھۇر شائىرىمىز بىلال نازىم غەزەللىرىگە پات-پات مۇراجىئەت قىلىشىمۇ سۆزىمىزگە دەلىل بولالايدۇ. «نىشىنىڭدا» دېگەن ناخشا ئاللاقاچان خەلق ناخشىسىغا ئايلىنىپ كەتتى.

چوڭ مۇزىكىلىق ئەسەردە ھەممە تەلتۆكۈز بولمىسىمۇ، بىرەر يەردىكى يېتىشمەسلىكنى ئىككىنچى بىر جايدىكى ئۇتۇقلۇق چىققان ئورۇن يېپىپ كېتىشى مۇمكىن. ناخشا ئاھاڭى ئىنتايىن ئىنچىكە بولغانلىقتىن ئۇ دايىم تايقۇرلۇقنى، پۈتۈنلۈكنى تەلەپ قىلىدۇ. سەن بۇنى بىلىپ تۇرۇپ، يېڭى ئاھاڭلارنى ئىزدەپ تەكرار قىلسىڭمۇ، دايىم سەن ئويلىغاندەك بولمايدۇ. ئىككىنچى بىر تەرەپتىن، ساپا ياخشى چىققاندەك بىلىنگەن ناخشاڭنى كۆپچىلىك قوبۇل قىلماسلىقى مۇمكىن. ناخشىچىلار، سازەندىلەر پەقەت ئۆز كۆڭلىگە ياقىدىغان ئاھاڭلارنىلا تاللاۋالىدۇ. بىز زەينوللام ئىككىمىز موشۇ مەسىلىلەر ئەتراپىدىمۇ كۆپ مۇزاكىرە قىلاتتۇق، ئايرىم ۋاقىتلاردا ھەتتا ئالىشىپ كېتەتتۇق. ئويلايمەنكى، ئىجادىي ئىشتا، ھەمكەسپداشلار ئارىسىدا مۇنداق جەرياللارنىڭ يۈز بېرىشى تەبىيدۇر. ئۇ بەزىدە مېنىڭدىن رەنجىگەندەك بولسىمۇ، بەرى بىر مېنىڭ راست گەپنى قىلىۋاتقانلىقىمنى چۈشىنەتتى. بىر ئاز بولسىمۇ مېنىڭدە مۇزىكا نەزەرىيەسى، كومپوزىتسىيەلىك تەرەپ بېسىمراق بولۇدىغان. يەنە بىر تەرەپتىن ئېلىپ قارىغاندا، مەن زەينوللامنىڭ قولىدىن نېمىلەر كېلىدىغانلىقىنى بىلەتتىم، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭ ئايرىم ۋاقىتلاردا ئۆز ئەمگىكىگە دېگەندەك جاۋاپكەرلىك بىلەن قارىمايدىغانلىقىغا خاپا بولاتتىم. قاتتىق پىكرىنى مەن ئېيتمىسام، لازىم تەلەپنى مەن قويمىسام، باشقىلارنىڭ بۇنىڭ بىلەن كارى بولمايدىغان.

زەينوللام ناخشىلىرىنىڭ ئۇتۇقلۇق چىقىشىنىڭ يەنە بىر سەۋەۋى، ئۇنىڭ ئاھاڭلىرى، ناخشىلار تېكىستلىرى دەسلەپ ئائىلىدىكى سىناقتىن ئۆتىدۇ. ئۇربۇۋى مەمەتوۋانىڭ ئۇيغۇر زىلۋا ئاۋازىنى ھەممىمىز ياخشى بىلىمىز. ئۇنىڭ ئىجراسىدا ناخشىلار قانداقتۇر بىر باشقىچە تۈس ئېلىپ، ئاھاڭلار مۇڭغا مۇڭ، شوخلىقىغا شوخلۇق قوشۇلىدۇ. ئۇ خەلق ئاۋازىغا ماس كېلىدىغان ناخشىلارنىلا تاللاۋالىدۇ. ئۇنىڭ رېپېرتۇئارىدەك جىددىي رېپېرتۇئار ھېچ كىمدە يوق دېگۈم كېلىدۇ. ئەينە شۇ تەرەپنى ئۇ بىرىنچى نۆۋەتتە زەينوللامغىمۇ قويىدۇ ھەم ئۇنىڭ ناخشىلىرىنىڭ ھەر قاچان ئۆز بابىدا بولۇشىغا چوڭ ھەسسە قوشىدۇ. ئۇربۇۋىمۇ خەلق ناخشىلىرىنى زەينوللامدىن كام بىلمەيدۇ. ئىككىنچى تەرەپتىن، ماھىر ناخشىچى يېڭى تۇغۇلۇۋاتقان ئاھاڭلارنىڭ ئاجىزلىق تەرەپى قەيەردە ۋە كۈچلۈك تەرەپى قەيەردە ئىكەنلىكىنى ئوڭايلا سېزىدۇ. ئەندى ئۇربۇۋنىڭ ئاۋازىغا، ئۇنىڭ ئىجراسىغا ئېمىلەر توغرا كېلىدىغانلىقىنى بىز ياخشى بىلىمىز. ئىجادىي ھەمكارلىق، كومپوزىتور ۋە ناخشىچىنىڭ بىرلىگى ھازىرچە ئىنتايىن ياخشى نەتىجىلەر بەرمەكتە. ئىلاھىم، بۇ ئەھۋال بۇنىڭدىن كېيىنمۇ داۋام قىلىۋەرسۇن.

زەينوللام سېتەكوۋنىڭ ئىپاتىرىمىزغا كەلگىنىگە قىرىق يىلچە بولۇپ قاپتۇ. ئۇ ئوركېستىردا سازەندىمۇ بولدى، ئورغۇنلىغان سپېكتاكللاردا كىچىك-كىچىك روللارنى ئوينىدى، ئۆزىنى كىنو ئاكتيور سۈپىتىدىمۇ تونۇشتۇردى، ھازىر مەمۇرىي خىزمەتتە. ئامما مېنىڭچە، ئۇ ئۆزىنى سەنئەتكار سۈپىتىدە «ناۋا» ئانسامبلىغا رەھبەرلىك قىلغاندا كۆرسەتتى. فولكلورلۇق ئانسامبل ئۇنىڭ باشچىلىقىدا خەلق ياراتقان دۇردانىلار-ناخشىلارنى، مۇقاملارنى، ئەڭ ياخشى ئاھاڭلارنى ئورۇنلاپ، تەشۋىق قىلىشتا زور ئىش قىلدى. «ناۋا» نىڭ كونسېرتلىرى، مۇقام كېچىلىرى-چىن مەنادا مۇزىكا بايرىمى بولۇپ كەلگەن ئىدى. ئويلايمەنكى، «ناۋا» ئانسامبلىنى بىزدە بىلمەيدىغان تاماشىبىنلار يوقىنىڭ ئورنىدا. ئانسامبل كۆپلىگەن ياش تالانتلارغىمۇ چوڭ سەنئەتكە يوللانما بەردى.

زەينوللامنىڭ ناخشىلىرىنى تىڭشاپ، كومپوزىتورنىڭ يېشىنى بىلەلمەيسەن. ئۇلار ھاياتبەخشلىك، ياشلىققا خاس شوخلۇققا تولۇپ تاشقان. ئاھاڭلارنىڭ مۇزىكىلىقلىقى، تەكرارلانمايدىغانلىقى ئىجاتكار مەنبەسىنىڭ تۈگىمەسلىگىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئىجادىي ئىشنى ياش ئەمەس، ئىستېدات بەلگۈلەيدۇ. ز. سېتەكوۋ 60قا كەلسىمۇ، ئۇ بىزنى تېخى ئەجايىپ ناخشىلار بىلەن خوشال قىلىدۇ. بۇنىڭغا مەن چوقۇم ئىشىنىمەن.

ئىكرام مەسىموۋ،

كومپوزىتور، قازاقىستاندا خىزمەت كۆرسەتكەن سەنئەت ئەربابى.

ياخشى كىشىلەر يېنىمىزدا

ئۇنىڭ ئاۋازى يەنە ياڭرىدى

1938-يىلى ئىلى ھاجىمنىڭ ئائىلىسىدە خوشاللىق كۈن بولدى. ئۇ كۈنى پاتەمخان ئاچامنىڭمۇ شاتلىقى ئالەمچە بولغان ئىدى. سەۋەۋى ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە ئالەمگە يېڭىدىن كۆز ئاچقان بوۋاق ئوغۇل ئىدى. ئۇلار ئارزۇلۇق ئوغلىغا ھەممىنى قىلالايدىغان جۈرئەتلىك بولسۇن دەپ ئاللاغا يېقىن قادىر دەپ ئىسىم قويىدى. قادىرنىڭ دادىسى ئىلى ھاجىم مەشھۇر سەردار خوجىنىيازنىڭ ئازاتلىق ئۈچۈن باشلىغان قومۇل ئىنقىلاۋىغا ئاكتىۋ قاتناشقان ئادەم ئىدى. ئۇ ئەسلى سودىگەر بولۇپ، تولىمۇ مەرىپەتپەرۋەر ئىدى. ئۇنىڭ ئەل ئارىسىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىنقىلاۋىي پائالىيىتى، مەرىپەتپەرۋەرلىكى جاللات شىڭشىسەيگە ياقىماي قالدى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ 1939-يىلى ئىلى ھاجىمنى قولغا ئېلىپ، ئىز-دېرەكسىز يوقىتىۋەتتى.

ئىزسىز يوقاپ كەتكەن ئىلى ھاجىمنىڭ دەردۇ-ھەسرىتىدە تولا زېغلاپ كېسەلگە مۇپتىلا بولغان پاتەمخان ئاچاممۇ ئۇزۇن ئۆتمەي ئالەمدىن ئۆتىدۇ. ئاتا-ئانىسىدىن كىچىك يېتىم قالغان قادىر ئۇرۇق-تۇققانلىرىنىڭ غەمخورلۇغى بىلەن ئاھايىتى زېھىنلىك، ئوتكۈر بالا بولۇپ ئۆسىدۇ. ئۇ ئۈرۈمچى دارىلمۇئەللىمىنى 1957-يىلى ئۇتۇقلۇق تامامىلىغاندا، شىنجاڭ خەلق رادىئوستانسىيەسى دىكتورلۇق ئۈچۈن ئادەم تاللاش كونكۇرسىنى ئېلان قىلدى. بۇ كونكۇرسقا قاتناشقان قادىر بىرىنچى ئورۇنغا ئېگە بولدى. 1957-1958-يىللىرى پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستاندا «ستىل تۈزۈتۈش» ئاتالمىش رەزىل ھەرىكەت باشلانغاندا، مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىش ۋە خىتايلاشتۇرۇشقا نىسبەتەن قارشىلىق كۆچىيىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ئىنىڭغا ئۇلىشىپلا «ھەممە گۈللەر ئېچىلسۇن، ھەممە بەس-بەستە سايرىسۇن» دېگەن ئالدامچى شىئار ئوتتۇرىغا چىقتى. ۋەتەن دەۋاسىنى قىلىپ، ئۇمۇت بىلەن ياشىغان كىشىلەر شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى تەلەپ قىلىپ ئوتتۇرىغا چىقتى. شۇنداق ۋە تەرەپپەرۋەرلەرنىڭ قاتارىدا قادىر ئىلىمۇ بار ئىدى.

ئۇ چاغلاردا قادىر ئىلى شىنجاڭ خەلق رادىئو ستانسىيەسى ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ باش دىكتورى بولۇپ ئىشلەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ماقالە، ھېكايە ۋە خەۋەرلەرنى ئوقۇشتىكى ماھارىتى ئارقىلىق خەلق ئىچىگە تېزلا تونۇلۇپ كەتكەن ئىدى. قادىر ھەر خىل مۇراسىملاردا تەلەپ بويىچە شېئىر ۋە نەسرى ئەسەرلەردىن ئۈزۈندىلەرنى ئوقاتتى. كۈندىن-كۈنگە ئەل ئىچىدە ئابرويى ئۆسۈپ كېتىپ بارغان قادىر ئىلى رادىئوستانسىيە پارتكومىغا ياقماي قالدى. ئۇلار قادىرنىڭ ئائىلىۋىي كېلىپ چىقىشىنى سۈرۈشتە قىلىپ، «كېلىپ-چىقىشىڭ ساپ ئەمەس ئىكەن» دەپ، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئەمگەك لاگېرىغا بېرىشقا مەجبۇرلىدى.

مەن قادىر ئىلىنى شۇ بوران-چاپقۇنلۇق يىللاردىن بۇيان تونۇيمەن، شۇندىن بېرى تەغدىرىمىزمۇ بىر بولۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن 1961-يىلى ئاپرېل ئېيىدا چىلپەگۈزىدە ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇ تۇۋەنگە چۈشۈپ «ئالغا» كوممۇنىسىدا دېخان بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئىكەن. بىز پاتلا ئۇچرىشىپ تۇردۇق. شۇ ۋاقىتتىكى رەزىل سىياسەتنىڭ كاساپىتىدىن ئورغۇنلىغان ۋەتەنداشلار كىندىك قېنى توكۈلگەن يۇرتىنى ئائىلاج تاشلاپ، كېڭەش ئىتتىپاقىغا چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

قادىر ئىلى 1964-يىلى كېڭەش ئارمىيەسى سېپىدە-ھاۋا مۇداپىئەسى قىسمىدا ئۆز ۋەزىپىسىنى ئۇتۇقلۇق تاماملاپ كېلىپ، بىشكېك شەھرىدە ھەر قايسى ساھالاردا ئىشلەپ ژۈردى.

قىرغىزىستان دولەت تېلېۋى-رادىئو كومپانىيەسىدە ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بۆلۈمى ئېچىلغاندىن بېرى ئۇ شۇ يەردە ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئارىدىن ئۇزاق بىر مۇددەت ئۆتكەندىن كېيىن قادىر ئىلىنىڭ بوغۇلغان ئۈنى رادىئو دولقۇنلىرىدا قايتا ياڭراشقا باشلىدى. ئۇنى ھازىر ئۆزىنىڭ مۇخلىسلىرى ئاچايىپ سېغىنىش ۋە ھاياجان ئىلكىدە كۈتىدۇ. ئۇنىڭ جۇشقۇن، يېقىملىق ئاۋازى يەنە ياڭراۋاتىدۇ.

ئوسمان تۇردى.

بىشكېك شەھرى.

ئابدۇسالام غاپپار.

كىچىك ھېكايىلار

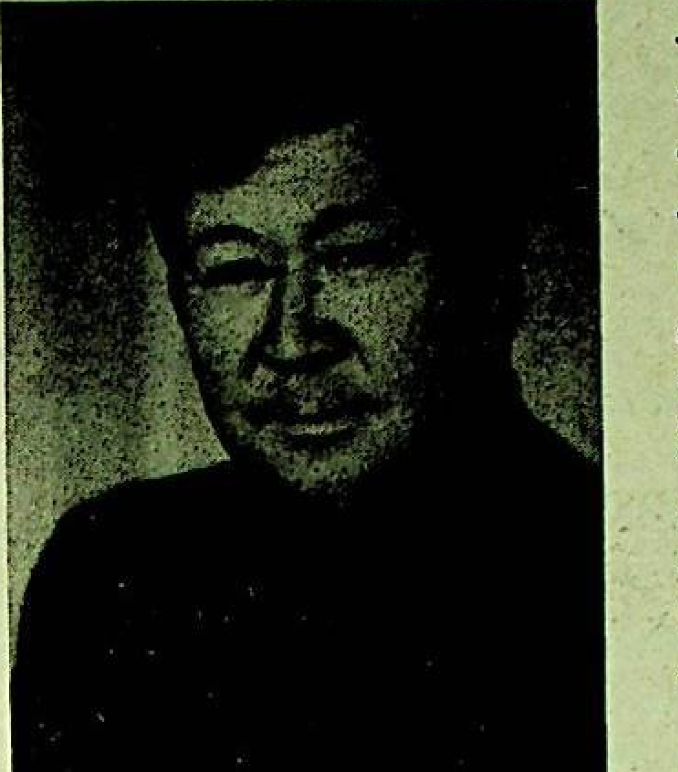

تەشۋىش

قازاندىكى قىزىتىۋاتقان مايىنى ئوت-تۇپ قىلىپ، ئوت كەتكىنى تاسلاقاپتۇ. چاققانلىق بىلەن ئوتنى ئۆچۈرۈۋەتتىم. بىراق ئۆي ئىچىنى قاتتىق بۇس قاپلاپ كەتتى. كۆزلىرىمىز ئېچىشىپ يۇتىلىشقا باشلىدۇق. بوشۇكتە شىرىن ئۇيقىدا ئۇخلاۋاتقان بالام ئويغىنىپ كەتتە، قاقاپ ژىغلاشقا باشلىدى. تالا سوغ بولسىمۇ ئىشىك-دېرىزىلەرنى ئېچىۋېتىشكە مەجبۇر بولدۇم. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۆيگە تازا ھاۋا كىرىپ، بالامنىڭ ژىغىسى توختىدى. ئۆيدىكىلەر ئارام ئېلىپ قالدۇق.

شۇندىن بېرى: «خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر دۇنيانى ئاتومنىڭ سېسىق زەھىرى بېسىپ كەتسە، ئاچىدىغان ئىشىك-دېرىزىلىرى يوق بولغاچقا، بۇرۇختۇم بولۇپ، ئۆلگىنىمىز-ئۆلگەن» دېگەن ئەندىشە-تەشۋىش كۆڭلىمدىن كەتمەيدۇ.

قەبرەتېشىدىكى سۈرەت

بىر ئاغىنەمنىڭ دادىسى ۋاپات بولغان كۈنى بەش-ئونىمىز يەرلىك قازغىنى توپىراق بېشىغا چىقتۇق. يەرلىك قىزىۋېتىپ، بىر قەبرىگە نەزەر تاشلاپ قالدىم. ئەتراپى زىنەتلىنىپ، تومۇرۇشاتكىلار بىلەن قورشالغان قەبرىنىڭ ئۈستۈرىسىدىكى مەر-مەر تاشقا مەرھۇمنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن ئىدى. يېقىن كېلىپ، سىنچىلاپ قاراپ، كونا تونۇشۇم ھېلىم ئاكامنى تونۇپ قالدىم. «ھوي مونۇ ھېلىمكامنىڭ قەبرىسى ئىكەنغۇ» دېدىمدە، بىر دەقىقە تىكىلەندىم. ئۆيلىرىم ژىراققا كەتتى.

بۇندىن خېلە ژىللار ئىلگىرى ھېلىمكام ئىككىمىز كولخوزدا ئىشلەپ، ئېتىزدا سۇ تۇتاتتۇق. ئالتە ئاي يازدا دالادا بىللە ئىشلەپ ژۈرگەچكە، ئىچىشىپ كەتكەن ئىدۇق، بىر ئانىنى بولۇپ يەپ، خۇددى قېرىنداشتەك قەدىردان بولغانىمىز، ئۇ پاراڭچى، خۇشخوي كىشى ئىدى. ھېلىمكام پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن، شەھەردىكى ئوغلىنىڭ يېنىغا كۆچۈپ كەتكەن ئىدى. شۇنچا خېلە ژىللار كۆرۈشەلمەي قالدۇق. شۇنداق كۈنلەردە ئۇنىڭ ۋاپات بولغىنىنى ئاڭلىغان بولسامىمۇ، نامازدەپسىنىگە بارالماي قالغىنىمغا ئېچىنغان ئىدىم. مانا بۈگۈن ئۇنىڭ قەبرىسىگە ئۆزەم كېلىپ قاپتىمەن. مەرھۇم قەبرىسىنىڭ بېشىدا قۇرئان ئوقۇپ، روھىغا دۇئا قىلدىم. كونا تونۇشۇمنىڭ ئالدىدا ئىنسانچىلىق قەرزىمنى ئازىراق ئادا قىلغاندەك بولدۇم. ھېلىمۇ ياخشى رەھمەتلىكنىڭ قەبرىنى زىنەتلەپ ياساپ، مەر-مەر تاشقا سۈرىتىنى چۈشۈرۈپ نامىنى ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىپ قويغان ئىكەن. ئەگەر كۈنىچە «تۇپا بېسىپ كەتكىنى ياخشى» دەپ قارىماي كەتكەن بولسا، ھېلىمكامنى ئەسلىمىگەن بولاتتىم...

ئايال كىشى

يېڭى تونۇشقان ئاغىنىمىزنىڭ ئۆيىگە ئۈچ-تۆرتىمىز كىرىپ قالدۇق. ئۇ خوشال بولۇپ، قىلىدىغان قىلىق تاپالماي قالدى، ئۇ ئۆزى داستىخان سېلىپ، ئاشخانىغا كىرىپ-چىققىنى تۇردى ۋە جوزىغا نازۇ-نېمەتلەرنى قويۇشقا باشلىدى. ئۇ يەنە ئاشخانىغا چېپىپ كېتىپ، بىردىنلا چىنە-قاچىنىڭ جاراڭلاپ سۇنغان ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە ئاغىنىمىزنى دوشكەلەپ ۋاقىرىغان ئايالىنىڭ قوپال ئۈنى ئاڭلاندى. بىر خىجالەت بولۇپ «ئېغىرلىق-راخماللىق» دەپ جىم ئولتىراتتۇق. ئاغىنىمىزنىڭ ئۆلى ئوچكەن ئىدى. بىر ۋاقىتتا ئۇ ھېچ نېمە كۆرمىگەندەك ئوچۇق چىراي بىلەن بىر چىنە چاينى كۆتىرىپ كىردى:

—چاي سەل كېچىكىپ قالدى، خاپا بولمايسىلەر،—دەپ چىنىلەرگە قويۇشقا باشلىدى. بىزمۇ چاندۇرماي سۆھبىتىمىزنى قىلىۋەردۇق. «بۇغداي لېنىڭ بولمىسا، بۇغداي سوزۇڭ يوقمۇ» دېگەندەك، بۇغداي سوزلۇك دوستىمىزنىڭ ئۆيىدىن خوش كەيىپ ئۇزاپ كەتكەن بولساقمۇ، ئۇنىڭ ئايالىنىڭ قۇلىقىمىزدا قالغان قوپال ئۈنىدىن كۆڭلىمىز غەش ئىدى.

تۇۋۇۋا، دەيمەن، بەزى بىر ئاغىنىلەرنىڭ ئۆيىگە ئەينە شۇنداق كىرىپ قالساق، ئۇ ئاغىنىمىز بىز مېھمان بولۇپ كەتكىچە بىز بىلەن قىمىر قىلماي ئولتارغىنى، ئولتارغان. ھەممە ئىشنى ئايالى كىرىپ-چىقىپ قىلىۋاتقان، تېخى ھەر كىرگىنىدە: «قېنى، ئېلىڭلار، بېقىڭلار، سىلەرنىڭ كېلىدىغىنىڭلارنى ئاغىنەڭلار دېمىمۇ قويماپتۇ، بولمىسا ئۇبدانىراق تەييارلىق قىلىپ قوياتتىم»—دەپ ھوزۇرخانلىق قىلغانلىرىغا كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالدۇ.

دېمىسىمۇ ئايال كىشى ئۆينىڭ زىننىتى ھەم بېرىكىتى ئەمەسمۇ...

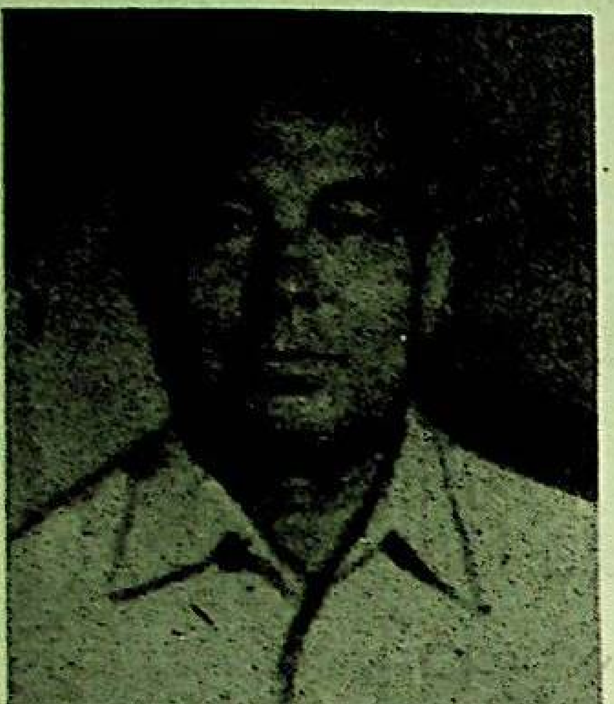

تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلى پالتۇشيۇ

تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلى پالتۇشيۇ 1923—ژىلى چېلەك ناھىيەسىنىڭ كېيىكۋاي يېزىسىدا خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1931—ژىلى ئاتا-ئانىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ غۇلجا شەھرىگە كۆچۈپ كەتكەن. 1942—ژىلى ئىلى گىمنازىيەسىنى تاماملاپ، مۇئەللىم بولۇپ ئىشلىگەن. ئاندىن 1943—ژىلى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى سامولىيوت قۇراشتۇرۇش زاۋودىدا ئىشلىدى. لېكىن كېگەش ئىتتىپاقى ئۈچۈن ياسىلىۋاتقان سامولىيوتلارنى قۇراشتۇرۇش ئىشى توختىتىلغاندىن كېيىن تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلى پالتۇشيۇ 1943—ژىلىنىڭ ئاخىرىدا كېگەش ئىتتىپاقىغا چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان.

ئۇ كېگەش ئىتتىپاقىغا كەلگەندىن كېيىن، قارغالى سۇكنو كومبىناتىدا ئاۋال ئاددىي ئىشچى، كېيىنرەك ماستېر بولۇپ ئىشلىدى. بىلىمگە تەشنا تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلى 1955—ژىلى تاشكەنت توقۇمىچىلىق ئىنستىتۇتىنى تاماملىغاندىن كېيىن سەمەرقەنت ئىپەك كومبىناتىدا ئىنژېنېر ۋە باش ئىنژېنېر خىزمەتلىرىدە ئىشلىدى. 1961—ژىلدىن 1970—ژىلغىچە ئالمۇتا گىلەم فابرىكىسىدا باش ئىنژېنېر، ئاندىن دۆلەت پىلانلاش كومىتېتىدا بۆلۈم باشلىقى بولۇپ خىزمەت قىلدى.

1970—ژىلدىن باشلاپ تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلىنىڭ تەشەببۇسى ۋە رەھبەرلىكى بىلەن ئالمۇتىدا قول ھۈنەر ۋەنچىلىكنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش مەخسىتىدە يېڭى فابرىكا—«تۇسكىيىز» فابرىكىسى تەشكىل قىلىندى ۋە ئۇ مەزكۇر فابرىكىغا دىرېكتور بولۇپ تاينلاندى. ئۇ فابرىكىنى پېنسىيەگە چىققىچە، يەنى 1984—ژىلغىچە باشقۇردى. ئۇ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتى داۋامىدا ئۆزى توغرىلىق ياخشى نام، ئۆچمەس ئىز قالدۇردى. ئۇ كۆپلىگەن ياشلارغا ئاتىدارچىلىق بىلەن غەمخورلۇق قىلىپ، ئۇرغۇنلىغان ياش كادىرلارنى، مۇتەخەسسىس-رەھبەرلەرنى يېتىشتۈردى.

تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلى خىزمەتتە ۋاقىتلىرىدا ھەم پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىنمۇ جامائەت ئىشلىرىغا پائال قاتنىشىپ، كۆپلىگەن خەيرلىك ئىشلارنى قىلدى.

ۋەتەنپەرۋەر ھەم خەلقپەرۋەر، ئاق كۆڭۈل، كىچىك پېل، ئەجايىپ ئىنسان تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلى پالتۇشيۇنىڭ يارقىن قىياپىتى دوستلىرى ھەم ئۇنى بىلىدىغانلارنىڭ قەلبىدە ھېچ قاچان ئۇنتۇلمايدۇ.

بىر توپ دوستلىرى.

قىسقا خەۋەرلەر

جۇمھۇرىيەت يېزا ئىگىلىگى مىنىستىرلىگىدە كېڭەشمە بولۇپ ئۆتتى، ئۇنىڭغا ھوسۇلنى ژىغىشتۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈشنىڭ كېتىپ بېرىش ئەھۋالى قارالدى. دۆلەت رېسۇرسلىرى ھېساۋىغا 1 مىللىون 700مىڭ توننا ئاشلىق سېتىۋېلىش كۆزدە تۇتۇلماقتا. لېكىن بۇ پىلاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھازىر ناھايىتى قىيىن بولماقتا. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ بەرگەن باھاسىغا قارىغاندا، ھوسۇلنى ژىغىۋېلىش ئۈچۈن 15 مىللىون تونىغا يېقىن يېقىلغۇ لازىم بولىدۇ، بۇنىڭغا 20 مىللىارد تەڭگە تەلەپ قىلىنىدۇ. بارلىق باشقا خىراجەتلەرنى ھېساپلىغاندا ئاشلىق ژىغىشتۇرۇش ئۈچۈن 45 مىللىارد تەڭگە تەلەپ قىلىنىدۇ. ھۆكۈمەتمۇ، مىللىي بانكىمۇ مۇنچىلىك مىقداردىكى مەبلەغقە ئىگە ئەمەس، جۇمھۇرىيەت مىنىستىرلار كابىنېتى توختامىنىڭ لايىھەسى تەييارلانغان، ئۇنىڭ مەزمۇنى مىنىستىرلىكلەر بىلەن ئىدارىلەرنىڭ بارلىق كۈچ-قۇۋۋىتىنى ئاشلىق ژىغىشتۇرۇشنى ئۇيۇشچانلىق بىلەن زورغۇزۇشكە قارىتىلغان.

* * *

جۇمھۇرىيەت باش مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى ۋىتالىي مېتېپنىڭ بىر توپ سودا-سانائەت دائىرىلىرى بىلەن ھىندىستانغا قىلغان سەپىرى ۋاقتىدا ھىندىستاننىڭ قازاقستانغا 10 مىللىون دوللار مىقدارىدا قەرز بېرىدىغانلىقى توغرىلىق كېلىشىم قولغا كەلتۈرۈلگەن.

ھەر ئىككى تەرەپ شۇنداقلا نېفت ۋە گاز سانائىتى، رەڭلىك ۋە كام ئۇچرايدىغان مېتاللارنى چىقىرىش، پەن ۋە تېخنولوگىيە، ترانسپورت ۋە مېدىتسىنا ساھالىرىدا ھەمكارلىشىشنى كېڭەيتىشكە بولغان ئىنتىلىشىنى ئىزھار قىلدى. فارماتسېۋتىكا، ئاگروسانائەت سېكتورى، تېرە-گالانتېرېيا ۋە توقۇمىچىلىق بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ساھالىرىدا بىرلەشكەن كارخانىلارنى قۇرۇش مۇمكىنچىلىكى قارالدى.

«تۇسكىيىز» بەدىئىي-كاسىپچىلىق فابرىكىسىنىڭ كوللېكتىۋى مەزكۇر فابرىكىنىڭ ئاساسىنى قۇرغۇچى ۋە سابىق دىرېكتورى

پالتۇشيۇ تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ئالماتى-كىلىم» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ كوللېكتىۋى سابىق دىرېكتور نىيازبايېۋا كلارا ئەخمەتجان قىزىغا يولداشى، ماھىر تەشكىلاتچى، «تۇسكىيىز» بەدىئىي-كاسىپچىلىق فابرىكىسىنىڭ سابىق دىرېكتورى

پالتۇشيۇ تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

قازاقستان پائىلار جەمىيىتى ئوقۇش-ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىسىنىڭ كوللېكتىۋى «تۇسكىيىز» فابرىكىسىنىڭ سابىق دىرېكتورى

پالتۇشيۇ تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتىدىكى بىر توپ دوست-بۇرادەرلىرى «تۇسكىيىز» بەدىئىي-كاسىپچىلىق فابرىكىسىنىڭ سابىق دىرېكتورى

پالتۇشيۇ تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى، جەمىيەتلىك ئىشلارنىڭ جانكۆيەرى، «تۇسكىيىز» بەدىئىي-كاسىپچىلىق فابرىكىسىنىڭ سابىق دىرېكتورى

پالتۇشيۇ تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
تېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
س. ئىسكەندەرىي

تېلېفونلار: قوبۇلخانا—33-84-59، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ—06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى—81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى—27-86-33، ئىقتىسات بۆلۈمى—50-86-33.

تىراژى 4440

«Жеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىرات ئىتى ماتېرىياللارنى قايتۇرمايدۇ ۋە جاۋاپ بەرمەيدۇ.

ПОГ-60

ئالا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روھۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

1995 يىل
17– ئىيۇن
№24
شەنبە
(3981)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970– يىلى 1– يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

خۇش خەۋەر

ئۇيغۇرلارنىڭ تۇنجا ئاكادېمىكى

يېقىندا تاشكەنت شەھىرىدە ئۆتكەن ئۆزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئومۇمىي مەجلىسىدە يوشۇرۇن ئاۋاز بىلەن يېڭى ئاكادېمىكلار سايلاندى. ئۆزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىگە ھەقىقىي ئەزا (ئاكادېمىك) بولۇپ سايلانغانلار ئارىسىدا 51 ياشلىق ئۇيغۇر پەرزەنتى پروفېسسور يارمۇھەممەت ئۇرمەھەممەت ئوغلى مۇبارەكوۋمۇ بار. ئۇ ئۆزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى مېخانىكا ۋە ئىنشائەتلەر سېيسمىكىسى ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى بولۇپ ئىشلەيدۇ.

11– ئىيۇن كۈنى تاشكەنتتىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن خەلق سەيلىسىگە يىغىلغان ئاھالى تۇنجا ئاكادېمىكنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

ئۆزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ سايلىمى ئۆتۈپ ئەتىسى يەنە يېڭى خۇش خەۋەر كەلدى. يارمۇھەممەت مۇبارەكوۋ روسسىيە مېخانىكا نەزەرىيەسى مىللىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولۇپ سايلىنىپتۇ. يەنە بىر خەۋەر بولسا، ئامېرىكىدىن ئېلىندى. ئۇ نيۇ-يورك پەنلەر ئاكادېمىيەسىگە ئەزا بولۇپ سايلانغان.

بىز تۇنجا ئاكادېمىك يارمۇھەممەت مۇبارەكوۋنى بۇ زور ئىلمىي ئۇتۇقى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەيمىز ۋە يەنىمۇ چوڭ ئىجادىي ئۇتۇقلار تىلەيمىز.

خ. خۇدايبەردىيېۋ.
تاشكەنت شەھىرى.

* * *

ئاكادېمىك يا. ن. مۇبارەكوۋ توغرىسىدا تەپسىلىي ماتېرىيال «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى سانلىرىنىڭ بىرىدە بېرىلىدۇ.

* * *

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىمى يارمۇھەممەت مۇبارەكوۋنى ئۆزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى بولۇپ سايلىنىشى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەپ، ئۇنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلارغا يېتىشكە تىلەكداشلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

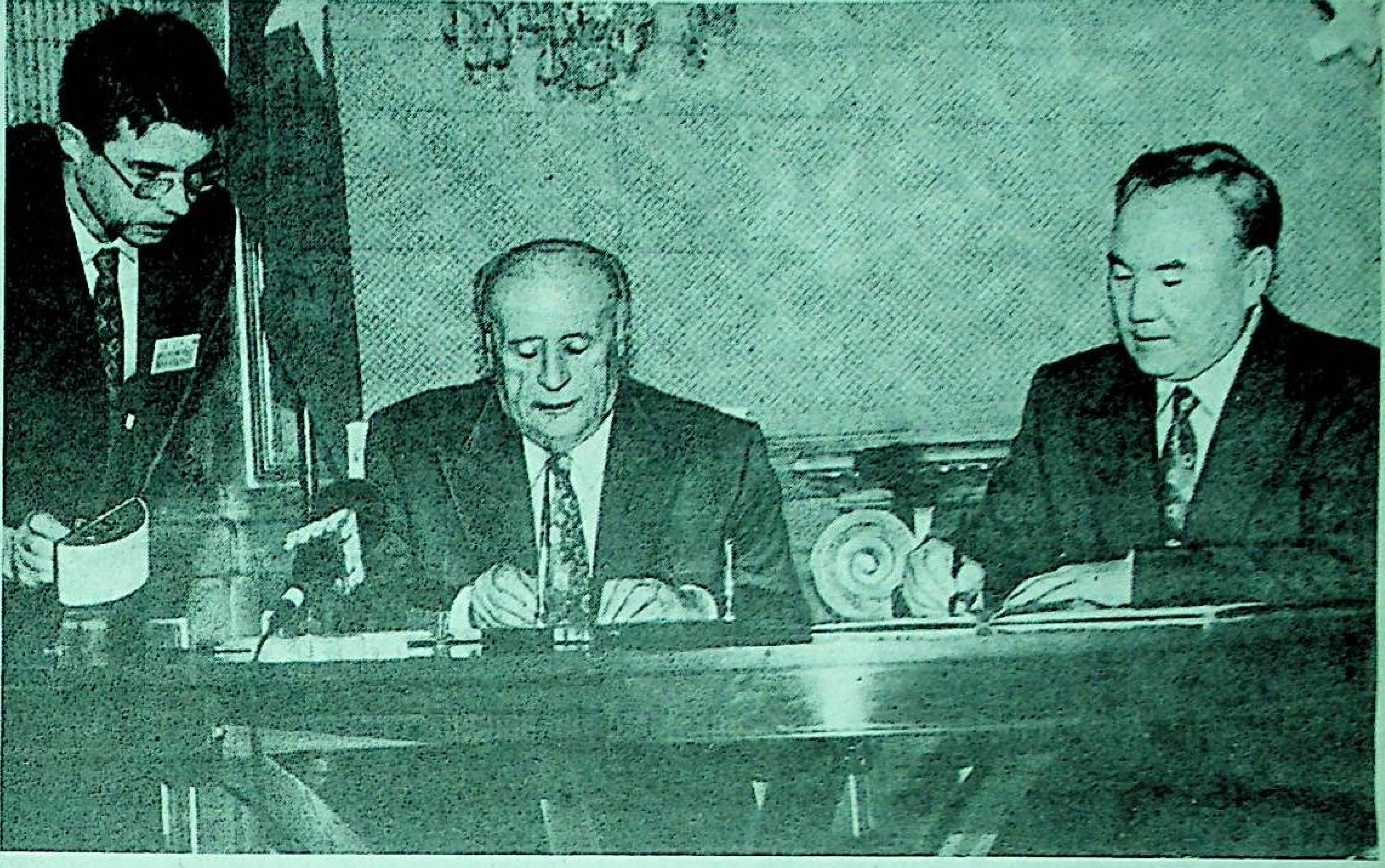

سۈرەتتە: قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ بىلەن تۈركىيە پرېزىدېنتى سۇلېيمان دېمىرېل.
ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

قازاقستان – تۈركىيە: ھەمكارلىق كۈچەيمەكتە

13– ئىيۇن كۈنى ئەتىگەندە جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ سارىيى ئالدىدا ئالمۇتىغا ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن كەلگەن تۈركىيە پرېزىدېنتى سۇلېيمان دېمىرېلنى تەنتەنىلىك قارشى ئېلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى.

ھۆرمەتلىك مېھمان بىلەن ئۇنىڭ رەپىقىسىنى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ رەپىقىسى بىلەن سەمىمىي قارشى ئالدى. ئىككى مەملىكەتنىڭ دۆلەت گىمنلىرى ئورۇنلاندى. پرېزىدېنتلار جۇمھۇرىيەتلىك ئۇلان ھۆرمەت قاراۋۇلى يېنىدىن ئۆتتى. شۇنىڭدىن كېيىن پرېزىدېنت سارىيىدا ئىككى مەملىكەت رەھبەرلىرىنىڭ ئۆز ئارا سەمىمىي سۆھبىتى باشلاندى.

ن. نازارباييېۋ ئۆز ئارا پايدىلىق ھەمكارلىقنى بۇنىڭدىن كېيىن يەنىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن ئىككى تەرەپنىڭ كۈچ چىقىرىشىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش زۆرۈرلۈكىنى ئاتاپ كۆرسەتتى. ئۇ تۈركىيەنىڭ قازاقستانغا مۇناسىۋەتلىك سىياسىتىنى يۇقۇرى باھالاپ، قېرىنداش مەملىكەت رەھبىرىگە بىرلەشكەن لايىھەلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا پائال قاتناشقانلىقى ئۈچۈن تەشەككۈر ئىزھار قىلدى.

تۈركىيە پرېزىدېنتى بىزنىڭ ئىككى تەرەپلىملىك ھەمكارلىقىمىز خەلق ئارا مۇناسىۋەتلەرنىڭ دۇنياۋىي ئۇلچىمىنىڭ مۇھىم ئېلېمېنتى بولۇپ ھېسابلىنىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

پرېزىدېنتلارنىڭ ئۇچرىشىشىدىن كېيىن ئۆتكۈزۈلگەن ئىككى مەملىكەت دېلېگاتسىيەلىرىنىڭ كەڭ كۆلەملىك مۇزاكىرىسىدە ن. نازارباييېۋ ھازىر قازاقستاندا تۈركىيەنىڭ 269 فىرمىسى ئۈنۈملۈك ئىشلەۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى. تۈركىيەنىڭ 158 كومپانىيەسى بىلەن سودا ئوپېراتسىيەلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا. ئەگەر 1992– يىلى ئومۇمىي تاۋار ئايلانمىسى 20 مىللىون ئاقش دوللىرى بولغان بولسا، ھازىر ئۇ 160 مىللىون دوللارغىچە ئۆستى. ئومۇمىي كۆلەمى بىر مىللىارد دوللارغا يېقىن بولغان بىرلەشكەن 34 لايىھە بويىچە ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا. تۈركىيە ھۆكۈمىتى بولگەن 200 مىللىون دوللار قەرزنىڭ 150 مىللىونى ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئۆزلەشتۈرۈلدى.

ئۆز نۆۋىتىدە س. دېمىرېل قازاقستان مۇستەقىللىق ئالغاندىن بېرى ئۈچ يېرىم يىل ئۆتكەنلىكىنى تەكىتلىدى. مۇشۇ ۋاقىت ئىچىدە جۇمھۇرىيەت خېلە ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈردى. مەملىكەتتىكى تەرەققىيات جەريانى ئىزچىل ئىلگىرىلىمەكتە، قازاقستاننىڭ خەلق ئارا سەھنىدىكى ئابرويى ئۆسمەكتە.

تۈركىيە رەھبىرى ئىككى تەرەپلىملىك ھەمكارلىقنىڭ ئاساسىي ھالقىلىرى توغرىلىق سۆز قىلىپ، ئىزگۈ مۇناسىۋەتلەرنى، شۇنداقلا كوممۇنىكاتسىيە بىلەن قاتناش ساھاسىدىكى ئالاقىلارنى مۇھىم مۇئەممالار سۈپىتىدە ئاتىدى. ئۇ قەدىمىي ئىپەك يولى ئاساسىدا ئەكسىگە كەلتۈرۈلمەكچى بولغان قاتناش مەنبەسىنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدىكى ئىران ئارقىلىق تۈركىيەگە بارىدىغان تۆمۈر يول سېلىش لايىھەسىنى، ئىدىل–دون كانالىنى پايدىلىنىپ، سۇ يوللىرى ئارقىلىق قاتناشنى يولغا قويۇشنى ۋە كاۋكاز ئارقىلىق ئاۋتوموبىللار بىلەن ژۈك توشۇشنى ئىستىقبالى چوڭ ئىش دەپ ھېسابلايدۇ.

ئىككى مەملىكەت رەھبىرى يېقىن كېلەچەكتە ئۆز ئارا تاۋار ئايلانمىسىنى بىر مىللىارد دوللارغا يەتكۈزۈشكە بولىدىغانلىقى توغرىلىق پىكىر ئېيتتى. سودا-ئىقتىسادىي ھەمكارلىق بويىچە ھۆكۈمەتلەر ئارا كومىسسىيە مۇشۇ يونىلىشتە پائال ئىشلىشى زۆرۈر.

مۇزاكىرىلەر داۋامىدا كۆپلىگەن باشقىمۇ مەسىلىلەر قارالدى.

مۇزاكىرىلەر تاماملانغاندىن كېيىن پرېزىدېنتلار قازاقستان بىلەن تۈركىيە ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنى يەنىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە چوڭقۇرلىتىش توغرىلىق بىرلەشكەن دېكلاراتسىيەگە ئىمزا قويدى.

چۈشتىن كېيىن س. دېمىرېل 28 پانفىلوۋچى-گۋاردىيەچىلەر نامىدىكى پاركقا جايلاشقان شۆھرەت مېمورىيالىغا گۈلدەستە قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن پرېزىدېنتلار «بوبېك» خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ بالىلارنى ساغلاملاشتۇرۇش كومپلېكسىنىڭ ھۇلىنى سېلىشقا قاتناشتى، ئالمۇتا مەسچىتىگە بېرىپ، ناماز ئوقۇدى. ئىككى مەملىكەتنىڭ ئىشچان توپلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، تۈركىيە مۇتەخەسسىسلىرى تەرىپىدىن سېلىنىۋاتقان يۇقۇرى دەرىجىدىكى «ئانقارا» مېھمانخانىسى قۇرۇلۇشىنىڭ ئىش جەريانى بىلەن تونۇشتى.

كەچتە پرېزىدېنت س. دېمىرېل بىلەن ئۇنىڭ رەپىقىسىنىڭ ھۆرمىتىگە پرېزىدېنت ن. نازارباييېۋ بىلەن ئۇنىڭ رەپىقىسى نامىدىن رەسمىي زىياپەت بېرىلدى.

14– ئىيۇن كۈنى مەملىكەت رەھبەرلىرى جەنۇبىي قازاقستان ۋىلايىتىگە ژۈرۈپ كەتتى.

*

شۇ كۈنى ئەتىگەنلىكى ئىككى مەملىكەت رەھبەرلىرى جەنۇبىي قازاقستان ۋىلايىتىگە كەلدى. تۈركىستان شەھىرىدە ئۇلار خوجا ئەخمەد ياسساۋى مازارىغا تاۋاپ قىلىپ، دۇئا-تەكبىر ئوقۇدى. شۇنىڭدىن كېيىن پرېزىدېنتلار خوجا ئەخمەد ياسساۋى نامىدىكى قازاق-تۈرك خەلق ئارا ئاكادېمىيە شەھەرچىسىنىڭ ھۇلىنى سېلىشقا قاتناشتى، ئېچىلغۇسى ئالىي ئوقۇش ئورنىنىڭ پروفېسسور-ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇچرىشىش ۋاقتىدا س. دېمىرېلگە ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ھۆرمەتلىك پروفېسسورىنىڭ دىپلومى تاپشۇرۇلدى.

چۈشتىن كېيىن پرېزىدېنتلار ۋىلايەت مەركىزىدە ئات-سپورت مۇسابىقىسىنى كۆردى ۋە ھۆرمەتلىك مېھمان ئىستىراھەت پاركىدا پرېزىدېنتلار ئاللېيەسىگە كۆچەت تىكتى.

كەچتە س. دېمىرېل يولباشچىلىقىدىكى تۈركىيە دېلېگاتسىيەسى ئانقارىغا ئۇچۇپ كەتتى.

(قاز تاگ).

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

ق. س. سۇلتانوۋنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ختاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى پەۋقۇلاددە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى قىلىپ تەيىنلەش توغرىلىق

قۇئانىش سۇلتان ئوغلى سۇلتانوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ختاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى پەۋقۇلاددە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى بولۇپ تەيىنلەنسۇن.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى
ن. نازارباييېۋ.
ئالمۇتا، 1995– يىل، 13– ئىيۇن.

* * *

خرونىكا

قازاقستان پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى بىلەن باشقا ئىشقا يۆتكىلىشىگە باغلىق مۇرات مۇختەر ئوغلى ئەۋېزوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ختاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى پەۋقۇلاددە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى خىزمىتىدىن بوشىتىلدى.

(قاز تاگ).

دېخان ئىگىلىكلىرىدە

ھايات تەلىۋى شۇنداق

ھازىر جۇمھۇرىيەتتە ئىختىسادىي بوھراننىڭ كۈن ساناپ ئۇسۇشىگە باغلىق، بارلىق ساھالارغا ئوخشاش، يېزا ئىگىلىكى ساھاسىدىمۇ ئېغىر ۋەزىيەت ھۆكۈم سۈرمەكتە. شۇنداقلا رىگونلار بىلەن بولغان ئىختىسادىي ئالاقىلارنىڭ ئۈزۈلۈشى، بازار ئىختىسادىغا كۆچۈش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆزىنى ئاقلالمىغان ئىگىلىكلەر پۈتۈنلەي ئىشلەشتىن قالماقتا.

ئەندى ئايرىم ئىگىلىكلەر بولسا، قولدا بار ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، يېزا ئىگىلىگى مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۈرۈش يولىدا تىرىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئەينە شۇنداق ئىگىلىكلەرنىڭ بىرى-چېلەك ناھىيەسىگە قاراشلىق «بارتوغاي» سوۋخوزىدۇر.

يېقىندا بىز سوۋخوز دىرېكتورى ئەنۋەر سابىروۋنىڭ ھوزۇرىدا بولۇپ، ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق دەۋرىدە ئىگىلىك ئەمگەكچىلىرىنىڭ بىيىلقى ۋىلنىڭ دېخانچىلىق ساھاسى بويىچە قانداق چارە-تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ئىشلەۋاتقانلىغى ھەققىدە سورىغىنىمىزدا، ئۇ تۆۋەندىكىچە ئىزھار قىلدى:

— ئىگىلىگىمىز ناھىيە بويىچە ئاساسەن ئاشلىق، تاماكا، مال ئۈچۈن يەم-چۆپ، كوكتات زىرائەتلىرىنى ئوستۈرۈشكە ئىختىساسلاشتۇرۇلغان. شۇنىڭغا بىنائەن، بىيىل 250 گېكتار يەرگە تاماكا، 300 گېكتار يەرگە ئاشلىق، 650 گېكتارغا كوموقوناق، 100 گېكتار يەرگە شېمشىكا، 400 گېكتار يەرگە بېدە ۋە 3 گېكتارغا كوكتات تېرىلدى. موشۇ زىرائەتلەرنى ئوستۈرۈشتە ھازىر ئىگىلىك بويىچە 500 نەپەر دېخان، مېخانىزاتورلار ئەمگەك قىلماقتا.

ئىگىلىك بويىچە ئاساسىي زىرائەت-تاماكا 4 برىگادىدا ئوستۈرۈلۈۋاتىدۇ، شۇنداقلا بىر تېرىلغۇ برىگادىسى يېزا ئىگىلىگى زىرائەتلىرىنى پەرۋىش قىلىش بىلەن بەنت بولماقتا. ئەندى سوۋخوزىمىزنىڭ ھازىرقى ئىختىسادىي ئەھۋالى توغرىلىق ئېيتىدىغان بولساق، ئانچە ماختىغىدەك ئەمەس. بۇنداق دېيىشىمىزنىڭ سەۋەۋى، جۇمھۇرىيەتتە يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي بوھران، بارلىق ساھالارغا ئوخشاش، بىزگىمۇ، يەنى يېزا ئىگىلىگى ساھاسىغىمۇ ئۆز تەسىرىنى يەتكۈزۈۋاتىدۇ. شۇنى ھەم ئۇچۇق ئېيتىش كېرەككى، بازار ئىختىسادىغا كوچۈش جەريانىدا جۇمھۇرىيەتتىكى ئورغۇنلىغان ئىگىلىكلەر ئۆزىنى-ئۆزى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەشكە ئوتتى. يەنى دولەت تەرىپىدىن بېرىلىدىغان ئاخچا توختالدى. موشۇنىڭغا بىنائەن ناھىيە بويىچە بىر قانچىلىغان سوۋخوزلار ئۆزىنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلىمەي، تارقىلىپ كېتىشكە مەجبۇر بولماقتا. ئەندى ئايرىم ئىگىلىكلەر بولسا، ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي ئەھۋالدا قولدا بار مۇمكىنچىلىكلەر بىلەن ئىشلەۋاتىدۇ. جۈملىدىن، ئىگىلىگىمىزگە كېلىدىغان بولساق، ئوتكەن ۋىلى بىز ئامېرىكا قوشما شتاتىدىكى «فىلىپ-مورىس» كومپانىيەسى بىلەن تاماكا ۋە باشقا يېزا ئىگىلىگى زىرائەتلىرىنى ئوستۈرۈش ھەم ئىختىسادىي تەرەپتىن ياردەم بېرىش توغرىلىق شەرتنامە تۈزدۇق. ئەگەر ئىشىمىز ئوڭۇشلۇق ماڭىدىغان بولسا، بىز ھېچ كىمدىن قەرىز ئالمايمىز، ئۆزىمىزنى-ئۆزىمىز تەمىنلەيدىغان بولىمىز. بىيىل كۈزدە تاماكىدىن 350 توننا ھوسۇل ئېلىشنى پىلانلاۋاتىمىز، ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن بىر كىلوگرام تاماكا يوپۇرمىغىنى 51 تەڭگىدىن ساتىمىز. بۇ 17 مىللىون تەڭگە بولىدۇ، دېگەن سوز. ئۇ ۋاقىتتا ئىگىلىك ئەمگەكچىلىرىنى ھەر ئايدا ئىش ھەققى بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشقا ئىمكانىيەت يارىلىدۇ. ئەگەر تاماكىدىن پىلاندىكى 350 توننىدىن ئوشۇق ھوسۇل ئالىدىغان بولساق، ئارتۇغىنى بازاردا ساتىمىز.

بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئىگىلىكتە قوشۇمچە چارۋىچىلىق ساھاسى مەۋجۇت. مەزكۇر ساھادىمۇ ئەھۋال ماختىغىدەك ئەمەس. ھازىر سوۋخوز قارىمىغىدا بىر مىڭ باش مال بار. ئۇنىڭ 450 سېغىن سىيىرلار بولۇپ، كۈنىگە 2 توننا سۈت ئوتكۈزۈۋاتىدۇ. بىراق سۈتنى سېتىۋالغۇچىلار ئۆز ۋاقتىدا پۇلنى تولىمەيۋاتىدۇ.

ئەندى، يېزا ئىگىلىگى ساھاسىنىڭ ئاساسىي كۈچ-قۇۋۋىتى بولغان تېخنىكا ۋاستىلىرى تەلەپكە لايىق ئىشلەۋاتقىنى يوق. بولۇپمۇ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا دولەت تەرىپىدىن بېرىلىدىغان تېخنىكا توختالدى. بىيىل ئىگىلىك قىشتا رېمونتلانغان بىر قانچە تراكتور، باشقا تېخنىكا ۋاستىلىرى بىلەن تېتىز-ئېرىق ئىشلىرىنى ۋۈرگۈزدى. بولۇپمۇ، تاماكا كوچەتنى تېكىش مەزگىلىدە ئاساسىي ئىشنى قول بىلەن ئورۇنلاشقا توغرا كەلدى. سەۋەپ، بىرىنچىدىن، ۋېنگىرىيە تېخنولوگىيەسى بىلەن ئىشلەۋاتقان ماشىنا ئېھتىيات قىسىملارنىڭ يوقلىغىدىن توختىغان بولسا، ئىككىنچىدىن، تېخنىكىلارغا كېرەكلىك يېقىلغۇنىڭ تاپچىل بولۇشى ئىشىمىزنىڭ ئالغا بېسىشىغا ناھايىتى توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ. موشۇ ئېغىر ئەھۋاللارغا قارىماستىن، ئىگىلىك دېخانلىرى كېچە-كۈندۈز دېمەي، ئىشلەۋاتىدۇ.

ئىگىلىكنىڭ ئىجتىمائىي-ئىختىسادىي ھاياتىغا توختىلىدىغان بولساق، ئەھۋال ئېغىر، سوۋخوز ئەمگەكچىلىرى ئىشلىگەن ئىش ھەققىنى ئۆز ۋاقتىدا ئالالمايۋاتىدۇ. موشۇ ئەھۋالغا بىنائەن يېزا ئەمگەكچىلىرىگە ئۆزىنىڭ پايدىلىنىۋاتقان يەر ئۇچاستكىسىدىن تاشقىرى سوۋخوز مەمۇرىيىتى ئىگىلىكتە ئىشلەۋاتقان ھەر بىر ئىشچىغا يەر ئۇچاستىلىرىنى بولۇپ بەردى. بۇنىڭدىن تاشقىرى دېخانلارغا بىر توننىدىن بۇغداينى ئەرزەن باھادا سېتىپ بېرىش بىلەن سوۋخوزدا قۇرۇلغان ماي تارتىش زاۋۇدىدىن ھەر بىر ئەمگەكچىگە 30 كىلوگرامدىن سۇماي، مال ئۈچۈن 1,5 توننا يەم-چۆپ، ۋە 500 كىلوگرامدىن كوموقوناق بىلەن تەمىنلەشنى مەخسەت قىلىۋاتىمىز.

ئومۇمەن ئالغاندا، ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق يۈز بېرىۋاتقان دەۋردە، بىزگە بىرلىشىپ ئىشلەش زۆرۈر بولماقتا، ۋاقىت ئىگىلىكتە ئىشلەۋاتقان ھەر بىر دېخاندىن، يېزىدا تۇرۇۋاتقان ھەر خىل ساھا مۇتەخەسسىسلىرىدىن ئېغىرچىلىقلارغا بەرداشلىق بەرگەن ھالدا، پەرۋىش قىلىنىۋاتقان زىرائەتلەردىن مول ھوسۇل يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن بارلىق كۈچ-غەيرەتنى سەپەرۋەر قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.

يالقۇن سەمەدىي.
چېلەك ناھىيەسى.

ياخشى كىشىلەر يېنىمىزدا

ئاتىلارچە غەمخورلۇق

ئاللاتائالا قۇرئانى كەرىمدە «ئاتا-ئانىلارغا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئاناڭغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭغا، ۋېتىم-يېسىرلەرگە، خوشنا-خولۇملارغا، يېنىڭدىكى ھەمراغا، مۇساپىرغا قول ئاستىڭدىكىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار. شۈبھىسىزكى، ئاللامۇ تەكەببۇر، ماختانچاقنى ياقتۇرمايدۇ» دەيدۇ. ئەندى ھەدىسلەرگە كەلسەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «مەن ۋېتىم ۋە ئاجىزنى باققۇچى ئادەم بىلەن جەننەتتە موشۇنداق يېقىن تۇرىمەن» دەپ، كورسەتكۈچ بارمىغىنىڭ ئارىسىنى ئېچىپ كورسەتكەن.

خەلقىمىز بۈگۈن ئىختىسادىي قىيىن شارائىتتا ياشاۋاتىدۇ. ئىشسىزلىقنىڭ دەستىدىن كوپ ئائىلىلەر، بولۇپمۇ پېنسىونېرلار، ئاكالار تۇرمۇشتا قىينىلىپ قالدى. شۇنداق ئېغىر كۈنلەردە ئىمان-ئېتىقاتلىق بەزى سېخى ئادەملەر ۋېتىم-يېسىرلارغا، قول-پۇتىدىن ئايرىلغان ئاكالارغا، يوقسۇللارغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلىپ، ئۇلاردىن ھال سوراپ، ماددىي ياردەم قىلماقتا.

ئالمىدىن ناھىيەسى لېبېدىنوۋكا يېزىسىنىڭ جامائىتى مەھەللە ۋىگىت بېشى تۇرغانجان يۇنۇسنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئورغۇنلىغان خەيرلىك ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. يېزىدا تۇرۇشلۇق ئونلىغان سېخى ۋىگىتلەر بىيىل رامزان ئېيىدا قېرى-چورىلەردىن ھال سوراپ، ئۇلارنىڭ ۋىرىغىنى يېقىن قىلىپ بەردى. 6 نەپەر كەمبىغەل پېنسىونېرغا 200 سومدىن ماددىي ياردەم قىلدى. شۇنداقلا ئۇيغۇر، قىرغىز، رۇس ۋە باشقا 52 ئائىلىگە ھەقسىز گوش تارتىپ بېرىشتى. ماشىنا ھادىسىگە يولۇققان سۇلتان قاسىموۋنىڭ ئائىلىسىگە 400 سوم ياردەم قىلىپ، ھال سوراپ دۇئاسىنى ئېلىشتى.

شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، كوچىدا سەدىقە سوراشنى نومۇس بىلىپ، قىيىنىلىپ ۋۈرگەن كوزى ئەما ئاكالارغىمۇ ياردەمگە قول سۇنۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرماقتا. 1947-ۋىلى غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلۇپ، 5 يېشىدا قارا چېچەك دەستىدىن ئىككى كوزىدىن ئايرىلغان ئەيسا قۇربان 1955-ۋىلى قىرغىزستانغا كوچۇپ چىقىپ، ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ ۋېتىم قالغان، ئۇنى بىشكېك شەھىرىدىكى ئەمالار جەمىيىتى ئۆز قوينىغا ئېلىپ، ئوقۇتۇپ، مۇۋاپىق ئىش بىلەن تەمىنلىگەن. ئۇ شۇ يەردە ۋۇرۇپ، كوزى ئەما بىر رۇس قىزىغا ئويلىنىدۇ، ئەيسا قۇربان شۇ ئايالدىن 2 ئوغۇل، 3 قىز تېپىپ، ئۇلارنى قولىدىن كېلىشىچە تەربىيىلەپ ئوستۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئائىلىسى بۈگۈنكى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق دەستىدىن كوپ قىيىنىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تاپقان بىر تۈركۈم كىشىلەر كوزى ئاجىز بولسىمۇ، بار مەشاقەتكە چىداپ، بەش بالىنى ئۆز ئانا تىلىدا سوزلەيدىغان قىلىپ چوڭ قىلغىنىغا ھەيران بولۇشىدۇ ۋە ئۇنىڭغا تەرەپ-تەرەپتىن ماددىي، مەنىۋىي ياردەم قىلىشىدۇ. ئەزەلدىن سېخى، ھىممەتلىك ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەرزەنتلىرىدىن دانىك ئابباسوۋ قىيىنچىلىق قىسمىدا قالغان ئەيسا قۇرباننىڭ ئائىلىسىگە ھەر ئايدا 200 سومدىن بېرىشكە ۋەدە قىلدى. بۇنى كورگەن مەۋلان ھوشۇر ئەيسانىڭ ئىككى ئوغلىنى ئۆزىنىڭ ئاشخانىسىغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ھەر كۈنى كەچتە يېمەك-ئىچمەك بېرىپ تۇرۇشنى ھوددىگە ئالدى. ئابدۇغوپۇر ھاجىم بىلەن تۇرسۇن ئىسلام ۋە باشقا ياشلار ھىممەت قىلىشىپ ئەيسا قۇرباننىڭ ئىككى قىزىنى پاكىز ۋۇيۇندۇرۇپ، چىرايلىق كىيىندۇردى.

بۇنداق غەمخورلۇققا نائىل بولغان ئەيسا قۇربان «مەن بۈگۈن ئاللا تائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن ۋەتەنداشلىرىمنىڭ ئاتىدارچىلىق ياردىمىگە ئىگە بولدۇم. سۆنۈق كوڭلۈم قايتا ياشاردى. مەندەك غېرىپ-مۇساپىر ئاجىزغا قىلغان ھىممەتلىرى ئۈچۈن ياراتقان ئاللا بەرىكەتلىرىنى مىڭ قىلسۇن! مەن يۇرتىمدىن، ئاتا-ئانامدىن ئايرىلغان بىلەن قەدىردان يۇرتداشلىرىمدىن، كويۇمچان ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمدىن ئايرىلمىغان ئىكەنمەن....» دەپ خۇشاللىغىدىن كوز يېشى قىلدى. كىشىلەر ئۇنىڭ كوڭلىنى ئاۋۇتۇش ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن ياردىمىنى ئايىمىدى.

تۇرسۇن ھاجىم قۇربانى،

خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۇپونلىرى ھەققىدە

كېچىكسىڭىز — زىيان تارتىسىز

6-ئىيۇن كۈنى ئالمۇتىدا سارىباي قالمىرزايېۋ باشقۇرغان قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت مۈلكىنى باشقۇرۇش بويىچە كومىتېتى بىلەن ئېدۇئارد ئوتېپوۋ باشچىلىغىدىكى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كومىتېتى بىرلىشىپ ئوتكۈزگەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئوتتى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىگە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت مۈلكىنى باشقۇرۇش بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى س. قالمىرزايېۋ، ئۇنىڭ ئورۇنباسارلىرى ئە. شوقپىتوۋ بىلەن يې. نىكىتىنسكايا ۋە خۇسۇسىيلاشتۇرۇش بويىچە دولەت كومىتېتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى يۇ. دۇبېرمېن قاتناشتى. س. قالمىرزايېۋ ئۆز سوزىدە ھازىرغىچە ئاھالىنىڭ پەقەت 50 پروتسېنتىلا ئۆزلىرىنىڭ ئىنۋېستىتسىيەلىك كۇپونلىرىنى تۇرلۇك فوندلارغا ئوتكەزگەنلىگىنى تەكىتلىدى. «خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۇپونلىرىنى ئوتكۈزۈش قەرەلىنى بۇ ۋىلنىڭ بىرىنچى ئىيۇلىدا تولۇق توختىتىمىز، دېدى ئۇ.-شۇ ۋاقىتقىچە ئاھالىنىڭ يەنە 10 پروتسېنتى ئۆز كۇپونلىرىنى ھەر خىل فوندلارغا ئوتكۈزۈشى كۈتۈلمەكتە. شۇ ۋاقىتقىچە ئوتكۈزمىگەنلەرنىڭ كۇپونلىرى كويۇپ كېتىدۇ».

خۇسۇسىيلاشتۇرۇش بويىچە دولەت كومىتېتىدىن قاتناشقان يۇ. دۇبېرمېننىڭ بۇ توغرىلىق پىكرى باشقىچە بولدى. ئۇ خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۇپونلىرىنى تاپشۇرۇش قەرەلىنى 1-ئوكتەبىرگىچە ئۇزارتىش كېرەكلىگىنى تەكىتلىدى. ئۇنىڭ پىكرىچە، خەلق ئوتكۈزگەن خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۇپونلىرىدىن شۇ كەمگىچە بىر تىيىن پايدا ئالغىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كۇپونلارنى فوندلارغا ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشى كېچىكىۋاتىدۇ. يۇ. دۇبېرمېننىڭ ئېيتىشىچە، ئاھالى كۇپون ئوتكۈزۈپ، ئۈچ خىل يول بىلەن پايدا ئېلىشى مۇمكىن. بىرىنچىدىن، بەزى بىر ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندلار ئۆز پائالىيىتىنى ماھىرلىق بىلەن ۋۈرگۈزۈپ، كىرىمى كوپ كارخانىلارنىڭ ئاكسىيەلىرىنى سېتىۋېلىپ، پايدا ئېلىشى مۇمكىن. شۇ چاغدا ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندلار ئۆز پايدىسىنىڭ 90 پروتسېنتىنى شۇ فوندقا كۇپون ئوتكۈزگەنلەرگە بولۇپ بېرىشكە تېگىشلىك. ئىككىنچىدىن، قىممەت باھالىق قەغەزلەرنىڭ بازىرى پەيدا بولۇشقا باشلىغان ھازىرقى ۋاقىتتا ئايرىم پايدا تېپىپ ۋۈرگەن ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندلار ئۆز ئاكسىيەلىرىنى شۇ بازاردا سېتىشى مۇمكىن. بۇ ئەھۋالدىمۇ چۈشكەن پايدىنىڭ 90 پروتسېنتى كۇپون ئوتكەزگەنلەرگە تەخسىم قىلىنىدۇ. ئۈچىنچىدىن، بەزى بىر تەدبىرچان فوندلارنىڭ ئاكسىيەلىرى قىممەتلەپ كېتىشى ئېھتىمالىدىن ۋىراق ئەمەس. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇنىڭغا كۇپون سالغانلار ئاكسىيەلىرىنى سېتىۋېلىپ پايدا تاپىدۇ. ھەر قانداق ئەھۋالدا پايدىلىق ئىش قىلالايدىغان فوندلارنى تاللاشنى بىلىش كۇپون ئىگىلىرى ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم. ئۇنداق فوندلارنى تاللاش بولسا ئوڭاي ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن كوپچىلىكنىڭ قولىدا ھەر خىل فوندلارنىڭ قابىلىيىتى، ئىشچانلىغى، ئىمكانىيەتلىرى توغرىلىق تولۇق مەلۇمات بولۇشى كېرەك.

دولەت مۈلكىنى باشقۇرۇش بويىچە كومىتېت رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى يې. نىكىتىنسكايا بۇ ئىشتا بەكمۇ ئالدىراپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوقلىغىنى، ئىنۋېستىتسىيەلىك فوندلارنىڭ تېخى ئۆز كۈچى بىلەن تولۇق ئىشلەمەيۋاتقانلىغىنى تەكىتلىدى. بىراق، ئۆز كۇپونلىرىنى تېگىشلىك فوندلارغا تاپشۇرغان ئادەملەر شۇ فوندلارنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق داۋاملىق خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشى كېرەك. ئەگەر فوند پايدا ئېلىپ ئىشلەۋاتقان بولسا، ئاكسىيونېر ئۆزىگە تېگىشلىك ئۈلۈشىنى تەلەپ قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

قۇرئان ياتلىقلاشتىن رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلىندى

بۇ ئىلمىي ۋە مەدەنىي ھاياتتا ھەقىقەتەنمۇ چوڭ ۋەقە بولدى: تېخى يېقىندىلا رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس كىتاۋى قۇرئاننىڭ «سىگنال نۇسخىسى» نەشىردىن چىقتى. فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور، روسسىيە پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ باش ئىلمىي خادىمى مۇھەممەد-نۇرى ئۇ. ئوسمانوۋ قۇرئاننى تەرجىمە قىلىش ئۈستىدە بەش ژىل ئۈزلۈكسىز ئىشلىدى ۋە يەنە ئون ژىل بۇ جاۋاپكەرلىك ئىشقا مەككىكە تەييارلانغان ئىدى.

— قۇرئاننى ھەقىقەتەنمۇ چۈشىنىش ئۈچۈن، ئادەمنىڭ بىر ئۆمرىمۇ ئازلىق قىلىدۇ،- دەيدۇ پروفېسسور.- ھازىر مەن 71 ياشقا كىردىم، ئەندى ئەگەر ئاللا تائالا ئۆمۈرۈمنى بەرسە، قۇرئاننىڭ ئازىز ماھىيىتىگە يېقىنلىشىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ تەرجىمىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇر، چۈشىنىشلىك قىلىشقا تىرىشىمەن.

ھەقىقەتەنمۇ، تەرجىمە مەتنىسى (تېكستى) تېرىلىۋاتقاندا، پروفېسسور ئۆز ئەمگىگىگە كۆپلىگەن ئۆزگىرىشلەرنى كىرگۈزىدۇ. نەشرىياتتىكىلەر بۇ ئۆزگىرىشلەرنىڭ 8 بەت قىلىپ كىتاپنىڭ ئاخىرىغا كىرگۈزۈپ ئۈلگۈردى. ئەندى كىتاپ تېخى باسمىخانىدا چېغىدا ئوسمانوۋ بىر نەچچە يېڭى تۈزىتىشلەرنى قىلىپ ئۈلگۈردى. مەكتۇلۇك ئەمگەك، چەكسىز تەلەپچانلىق، ئۆزىگە نىسبەتەن قەتئىي تەلەپچانلىق... پروفېسسور ئوسمانوۋ ئەنە شۇنداق ئادەم.

ئۇ- دارغىن، داغىستاننىڭ خاجالماخى يېزىسىدا تۇغۇلغان (جۈملىدىن، ئۆز ئەمگىگىنى ئاتىسى ئىمامنىڭ ئوسمانوۋنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلىغان)، موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ ئوقۇپ، فىلولوگ بولدى، شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتۇرىسىدا ئوقۇپ، ئۇ يەردە ئىشلەپ قالدى. ئۇنىڭ دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەسى 10-ئەسىردىكى پارس شېئىرىيىتىنىڭ ستىلى، دەپ ئاتىلاتتى. ئوسمانوۋ فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» ئەسىرىنىڭ تەنقىدىي مەتنىسىنى تەييارلاشقا كۆپلىگەن ژىللارنى سەرىپ قىلدى. ئالىم پارس، ئەرەپ تىللىرىنى بىلىدۇ، ئاساسىي ياۋروپا تىللىرىنى چۈشىنىدۇ، ئەندى گوزەل ۋە ھازىر ئېيتىش مۇمكىنكى، تارىخىي كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى دىرېكتورى يېۋگېنىي پرىماكوۋ ھوزۇرىغا چاقىرىپ: «قۇرئاننى باشقىدىن تەرجىمە قىلىش كېرەك»،- دېدى. ۋەزىپىنىڭ مىقياسلىقلىغى، ئۇنىڭ جاۋاپكەرلىكى ئوسمانوۋنى ياردەمچىلەرنى، قوشۇمچە مۇئەللىپلەرنى ئىزدەشكە مەجبۇرلىدى، لېكىن بۇنىڭدىن نەتىجە چىقمىدى. دىنغا ئېتىقات قىلىدىغان ئۇ (بۇ توغرىلىق دىرېكتورغا ئېيتىشقا بولماتتى، چۈنكى يەنە بىر كۈنى ئۇ ئىشدىن ئاجرىلىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى) بۇ چاغدا ئىككى قېتىم قۇرئاننى ئۆز ئورگىنالىدا ۋە ئۇنىڭ ئاساسىي تەفسىرلىرىنى ناھايىتى سىنچىلاپ ئوقۇپ چىقتى. ئۇ قالغان ھاياتىنى قۇرئانغا بېغىشلاش قارارىنى قوبۇل قىلدى ۋە شۇنىڭ بىلەن دائىم ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان يې. پرىماكوۋنىڭ قوللىشىغا سازاۋەر بولدى.

ئەگەر مەسچىتتە ناماز ئوقۇۋاتقان ۋاقىتتا موللا قۇرئاننى ئەرەپ تىلىدا ئوقۇسا، قۇرئاننى تەرجىمە قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟- دېگەن سوئال پەيدا بولىدۇ. دىنغا ئېتىقات قىلغۇچى كۆپلىگەن ئاددىي ئادەملەر ئەرەپ مەتنىسىنى چۈشەنمەيدۇ- ئەرەپ تىلى قىيىن تىل، ئەندى مەتنە ئۇنىڭدىنمۇ قىيىن. پەقەت ناھايىتى بىلىملىك بەزى ئادەملەرلا (ھەتتا ئەرەپلەر ئارىسىدىمۇ) مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس كىتابىنى ئەرەپ تىلىدا ئەركىن ئوقۇپ چۈشىنەلەيدۇ.

روسسىيەدە قۇرئاننىڭ دەسلەپكى تەرجىملىرى پېيوتر 1 دەۋرىدە قىلىنغان ئىدى، لېكىن ئۇلار ياۋروپا تىللىرىدىن تەرجىمە قىلىنغان. بىرىنچى قېتىم قۇرئاننى قازان دىنىي ئاكادېمىيەسىنىڭ پروفېسسورى (1878-ژ.) شەرقشۇناس گ. س. سابلۇكوۋ ئەرەپ تىلىدىن تەرجىمە قىلغان. ھازىر مۇتەخەسسىسلەر ئۇنىڭدىن كۆپلىگەن نوقسانلارنى تاپماقتا. ئەندى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش دەۋرىدە ئاكادېمىك ئى. يۇ. كراچكوۋسكىنىڭ تەرجىمىسىدە پەيدا بولغان (دەسلەپكى قېتىم 1963-ژ. نەشىر قىلىنغان) كۆپلىگەن نەشىرلەر ھەتتا ئېلان قىلىش ئۈچۈن بەلگۈلەنمىگەن: ئۇ تەييارلىقلار-ستۇدېنتلار بىلەن ئىشلەش ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن مەتنىنىڭ ئۈزۈندىلىرى سىېلىنغان ئايرىم كارتوچكىلاردىن ئىبارەت بولغان. ئاكادېمىك ۋاپاتىدىن كېيىن ئۇنىڭ شاگىرتلىرى بۇ كارتوچكىلارنى ئىنستىتۇتقا ئېلىپ كەلگەن، ئۇلارنى تەرتىپكە سېلىپ، نەشىر قىلغان.

ماتا ئەندى قۇرئاننىڭ رۇس تىلىدا يېڭى نەشرى چىقتى («لادومىر» ئىلمىي-نەشرىيات مەركىزى، «ۋوستوچنايا لىتېراتۇرا» نەشرىياتى). تەرجىمە ئەڭ قەدىمىي مۇسۇلمانچە تەفسىرلەر ۋە باشقا مۇھىم مەنبەلەردىن پايدىلىنىش بىلەن، مۇقەددەس كىتاپنى چوڭقۇر ئۆگىنىش ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. ژۇقۇرىدا تەكىتلىگىنىمىزدەك، مۇئەللىپ ئۆز تەرجىمىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنى داۋام قىلماقتا، مۇتەخەسسىسلەرمۇ ئۇزلىرىنىڭ ماقۇللاش (ياكى تەنقىدىي) پىكىرلىرىنى ئېيتىدۇ. ئەندى ئۇرى ئوسمانوۋنىڭ ئوزى بولسا بىر ئىنستىتۇتنى قۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا، ئۇنىڭ خادىملىرىنىڭ ئاساسىي مەشغۇلاتى قۇرئاننى روسسىيە ۋە ئەدە خەلقلىرى تىللىرىغا تەرجىمە قىلىشتىن ئىبارەت بولغان بولار ئىدى.

مەلۇمكى، قۇرئاننىڭ كۆپلىگەن سەترلىرى ئاللىقاچان خەلق ھاياتىغا كىرىپ كەتكەن. مەن پروفېسسور بىلەن خوشلىشىپ، ئۇنىڭدىن يېڭى تەرجىمىدىن بىرەر نەرسە ئوقۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم. ئۇ قۇرئاننى ئاچتى ۋە: «ھەقىقەتنى يالغان بىلەن ئارىلاشتۇرىۋەتمەڭلار، ئەگەر ھەقىقەتنى بىلسەڭلار، ئۇنى يوشۇرماڭلار»،- دېگەن سوزلەرنى ئوقۇدى.

روسلان ئارمىيېۋ،

«ئىزۋېستىيە» مۇخبىرى.

ئۇلار ۋە ئادەملەر

ھىممىتىگە يارىشا قىممىتى

مەن ئاۋزەر ئاكىنى 1962-ژىلدىن تارتىپ ياخشى بىلىمەن. ئاق خالات كىيگەن، خۇش چىراي يۈزىدىن تەبەسسۇم ئارىلمايدىغان بۇ كىشى ئالدىغا كەلگەن ھەر قانداق بېمارنى ئىللىق كۈتۈۋېلىپ، زەڭ قويۇپ تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ئۇنىڭ دەردىگە داۋا بولۇشقا تىرىشىدۇ ۋە پايدىلىق مەسلىھەتنى بېرىپ، خاتىرجەم قىلىپ، ئۇزىتىپ قويىدۇ. ئۇنىڭ خۇش مۇئامىلىسىنى، ئاتىلارچە كويۇمچانلىغىنى كورگەن ھەر بىر ئاغرىق دىلىدا ئۈمۈت پەيدا بولۇپ، غەم-تەشۋىشتىن خالى بولۇپ، ئۆيىگە قايتىدۇ. دوختۇرغا بولغان ئىشەنچ، ئېتىقات ئۇنىڭ دەردىگە يېرىم داۋا بولىدىغانلىغى ھەممىگە مەلۇم.

ئاۋزەر باھامدۇن ئۆزى تاللىغان تېببىي ساھاسىدا 30 ژىل ئەمگەك قىلدى. ئوتتۇز ژىل ئېيتماققا ئاسان بولغان بىلەن بىر ئادەمنىڭ ئومرىنىڭ تەڭ يېرىمىغۇ! ئەينە شۇ ژىللار ئىچىدە بەزىدە كېچە-كۈندۈز ئىشلەشكە توغرا كەلدى. سەۋەۋى، ئاغرىق دېگەن كېچە-كۈندۈزگە قارىماسلىغى راستقۇ. ئۇ تۈن يېرىمىدا بىرسى دەرۋازىنى قاقسا، ئېرىنمەي، ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئەھۋالىنى سوراپ، دەردىنى ئاڭلاپ، ھالىغا يېتەتتى. ئۇمرىدە بىرەر قېتىممۇ ئالدىغا ئۈمۈت بىلەن ياردەم سوراپ كەلگەن كىشىنىڭ رايىنى قايتۇرمىدى. ئادەتتە ھەممىنىڭ كوڭلىدىن چىقىش تەس بولسىمۇ، ئاۋزەر ئاكا پۈتۈن ئومرى بويىي كىشىلەرنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشقا تىرىشتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دوستلۇق يېزىسىنىڭ تۇرغۇنلىرى ئاۋزەر ئاكىنىڭ ئالدىدىن كېسىپ ئۆتمەي، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ھورمەت-ئىززىتىنى باش ئېگىپ، تازىم بىلەن بىلدۈرىشىدۇ. پۈتۈن بىر يۇرتنىڭ ئىززەت-ئىكرامىغا سازاۋەر بولۇش، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ 30 ژىللىق خالىسانە ئەمگىگىنىڭ زايە كەتمىگەنلىگىنىڭ دەلىلى بولسا كېرەك.

ئاۋزەر باھامدۇن بۇنىڭدىن توغرا يەتمىش ژىل بۇرۇن غۇلجا شەھرىدە تۇغۇلغان بولۇپ، «شەرىق» مەكتىۋىدە تەلىم ئالىدۇ. شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋى ئۇۋج ئالغان پەيتتە ئاۋزەر ئاكا ئۆز ئىختىيارى بىلەن پىدائىي بولۇپ، مىللىي ئارمىيە سېپىدە بولىدۇ. ھەرەمباغ قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن جىڭ ۋە داخىيە ئىزىدە بولغان شىددەتلىك جەڭلەرگە قاتنىشىپ، گومىنداڭچىلار بىلەن ئېلىشىدۇ. غۇلجا 4-پولكىنىڭ جەسۇر جەڭچىلىرى دۈشمەننى سۈرۈپ، ماناس دەرياسىنىڭ بويىغىچە بارىدۇ. يان خوشنا چوڭ ئىمپېرىيەلەرنىڭ تىل بىرىكتۈرۈشى نەتىجىسىدە پۈتۈلگەن «بىتىم» كاساپىتىدىن ئازاتلىق ئۈچۈن بولغان كۈرەش ئەشۇ ماناس بويىدا توختاپ قالىدۇ. 1947-ژىلى كۈز پەسلىدە بىرەر كەسىپ ئېگەللەش مەخسىتىدە غۇلجا تېببىي مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشقا باشلايدۇ. بۇ تېببىي بىلىم دەرگاھىنى ئۇ تۇقلۇق تاماملىغان ئاۋزەر ئاكىنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۈمىتى خەلق تېببىي خادىملارغا مۇھتاج بولغان قەشقەر ئاغرىقخانىسىغا ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئۆز بىلىمىنى ئۆز قېرىنداشلىرىنى داۋالاشقا سەرىپ قىلىدۇ. ئارىدىن تورت ژىل ئوتكەندە تېكەس ناھىيەسىگە يوتكىلىپ، تاكى 1961-ژىلىغىچە ئالغان بىلىم ۋە توپلىغان تەجرىبىسىگە تايىنىپ، دۇچ كەلگەن ھەر قانداق ئاغرىقنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، خەلق ئىچىدە ئۇستا دوختۇر ئاتىلىپ، چوڭ ئابرويغا سازاۋەر بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەل ئارىسىدا ئابرويىنىڭ ئېشىشى ماۋ گرۇھىغا ياقماي قالدى. ماۋزېدوڭنىڭ رەزىل «ستىل تۈزۈتۈش» ھەرىكىتىنىڭ ئاقىۋىتىدە ئاۋزەر ئاكا مىللەتچى ئاتىلىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۆز مىللىتىنى جانىدىن ئەزىز كورۈشى، مۇقەددەس ۋەتىنىگە كويۇنۇشى، بولۇپمۇ مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا قاتنىشىپ، جىڭ ۋە داخىيەنىڭ دۈشمەن چاڭگىلىدىن ئازات قىلىشتا كورسەتكەن قەھرىمانلىغى گۇنا بولۇپ تاقىلىپ، ئۇ تەقىپ ئاستىغا ئېلىندى. ئاۋزەر ئاكىغا كىندىك قېنى توكۈلگەن ئۆز يۇرتىدا ئىنسانىدەك ياشاشقا، ئۆزى سۆيگەن كەسپى بويىچە ئىشلەشكە ھېچ بىر ئىمكانىيەت قالمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئائىلاج ۋەتىنىنى تاشلاپ، 1962-ژىلى باش پانا ئىزدەپ، قازاقستانغا كوچۈپ چىقىپ، موشۇ دوستلۇق يېزىسىغا كېلىپ ئورۇنلىشىدۇ. شۇ ئىلدىن بۇيان ئۇ ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلسىمۇ يۇرتسىز قالماي، يېزا تۇرغۇنلىرىنى داۋالاپ، ئاسمىنى كەڭ زېمىندا ئۆز كەسپىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئاۋزەر ئاكىغا ئۇزۇن ژىللار مابەينىدە توپلىغان تەجرىبىسى كوپ ئەسقاتىدۇ. ئۇنىڭ ئاغرىقنى ئالدىرماي كورۇپ، توغرا دىئاگنوز قويۇش ماھارىتى يېزا تۇرغۇنلىرىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ژىراق-ژىراقلاردىن ئېغىر ئاغرىقلار ئىزدەپ كېلىپ، ئۇنىڭغا كورۇنۇشنى ئارزۇ قىلىشىدۇ. بەزىدە بولسا ئاۋزەر ئاكىنى ژىراق-ژىراقلارغا ئاغرىق كورسەتكىلى ئېلىپمۇ كېتىشىدۇ.

ئاۋزەر باھامدۇن 1988- ژىلى ھورمەتلىك پېنسىيەگە چىققان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئويى ئادەملەردىن خالى بولمىدى. ئۇ ئوزىدىن شىپا تىلەپ، تەلمۈرۈپ ياتقان ئاغرىقلارنىڭ ئىلتىماسىنى يەردە قويغۇسى كەلمىدى. ئۇ دائىما «بىراۋنىڭ دەردىگە دەرمان بولالمىساڭ، ياشاشتا نېمە مەنا بولىدۇ» دەيدۇ. دەرھەقىقەت، قولىدىن كەلسە بىراۋغا خالىس ياردەم قىلىش ھەقىقىي ئىنسانغا خاس خىسلەت ئەمەسمۇ؟ ئۇ يېزا بالىلىرىنىڭ ساغلام ئۆسۈشى ئۈچۈن پايدىلىق مەسلىھەتلىرىنى بېرىشتىن تاشقىرى ئۇلارنى سۈننەتكە ئولتارغۇزۇش ئىشلىرىنىمۇ ئېرىنمەي بېجىرىپ، كىشىلەرنى رازى قىلىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ قولى يېنىك بولۇشى، ئالدىغا كەلگەن بېمارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشى ئۇنىڭغا يۇرت ئىچىدە چوڭ ئابروي كەلتۈردى. ئۇنىڭ ئەلگە قىلغان كوپ ژىللىق ئەمگەك ئەجرى-ھىممىتى ئەل ئىچىدە قىممىتىنى، قەدرىنى ئاشۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئاۋزەر ئاكىنى چېلەك تەۋەسىدە تونۇمايدىغان ئادەم يوق.

ئاۋزەر ئاكا ئۈچۈن يۇرت دائىم تورگە ئورۇن تەييارلايدۇ. ئۇ شۇنداقلا چوڭ بىر ئىناق ئائىلىنىڭ ئاتىسى. ئۇنىڭ ئومۇر يولدىشى چولپان ھەدە مەكتەپتە مۇئەللىملىك قىلسا، چوڭ ئوغلى ئارسلان ئېلېكترىك بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئوماق قىزلىرى مەكتەپتە تەلىم ئېلىشىدۇ. ئۇلار يەتتە خانىلىق كاتتا ئويدە خاتىرجەم ئىستىقامەت قىلىشىدۇ. ئۇنىڭ چاچلىرى كىشىلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ئاقارغاشقا، كىشىلەرمۇ ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئومۇر، خاتىرجەملىك تىلىشىدۇ.

مەھەممەتجان ساۋۇت.

چېلەك ناھىيەسى.

چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرى جۇمھۇرىيەتنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھەسى ئۈستىدە ئىشلىمەكتە

12-ئىيۇن كۈنى نۇرسۇلتان نازار باييۇ ئالمۇتىدا ژۈرگەن فرانسىيەنىڭ كونستىتۇتسىيەلىك كېڭىشىنىڭ رەئىسى، قازاقستان پرېزىدېنتى يېنىدىكى جۇمھۇرىيەتنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھەسى بويىچە مۇتەخەسسىس- مەسلىھەتچىلەر كېڭەشىنىڭ ئەزاسى روللان دىيۇمانى قوبۇل قىلدى. ئەدلىيە مىنىستىرى ئاغا شىباي شايكېنوۋ قاتناشقان ئۇزۇنغا سوزۇلغان سوھبەت يېپىق ئىشىك شارائىتىدا ئوتتى.

سوھبەت ئاياقلاشقاندىن كېيىن ژۇرنالىستلار بىلەن بولغان ئۇچرىشىش ۋاقتىدا ر. دىيۇما بىلەن ن. شايكېنوۋ قازاقستاننىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھەسىنىڭ قائىدىلىرى ھەر تەرەپلىمە ۋە بەتەپسىل قارالغانلىغىنى خەۋەر قىلدى. مېھماننىڭ تەكىتلىگىنىدەك، فرانسىيە مۇتەخەسسىسلىرى لايىھەنى بىر نەچچە كۈن قارىدى، ئەندى ئۇنى بىر قاتار مەسىلىلەر بويىچە چۈشەنچىلەر بىلەن پرېزىدېنتقا يەتكۈزدى. ر. دىيۇمانىڭ پىكرىچە، بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزگە مەملىكەتنى دېموكراتىيەلەشتۈرۈش يولىدا پۈتكۈل خەلقنىڭ ئارزۇ-ئارمانلىرىغا جاۋاپ بېرىدىغان، تەرەققىي قىلغان مەملىكەتلەرنىڭ كونستىتۇتسىيەلىرىگە ماس كېلىدىغان ئاساسىي قانۇن كېرەك. ئۇنىڭدا قانۇن چىقارغۇچى، ئىجرا قىلغۇچى، سوت ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ۋە سوتنىڭ مۇستەقىللىق ۋاكالەتلىكلىرىنى ئېنىق كورسىتىپ بېرىدىغان بەلگۈلىمەلەر بولۇشى زورۇر.

توتالىتارلىق تۈزۈم ئۇزۇن ۋاقىت ھوكۈمرانلىق قىلغان جەمىيەتتە ھەقىقىي دېموكراتىيەنى ئورنىتىش ناھايىتى قىيىن، دېدى دىيۇما.

ئەدلىيە مىنىستىرى فرانسىيەنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇرۇستلىرى چوڭ ۋە ئېنىق ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلىغىنى تەكىتلىدى. پرېزىدېنت ئۇلارنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەنى دۇنياۋىي ئۆلچەمگە يەتكۈزۈشكە ياردەملىشىدىغان كۆپلىگەن تەكلىپلىرىنى ماقۇللىدى. ن. شايكېنوۋ لايىھە ئالدى بىلەن قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ سېسسىيەسىدە، ئۇنىڭدىن كېيىن جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق پۇخرالىرىنىڭ مۇھاكىمىسىگە قويۇلىدىغانلىغىنى تەكىتلىدى.

(قاز تاگ).

يۇسۇپبەگ مۇخلىسى

قەشقەر تاڭلىرى

(«دەۋر» رومان ـ دىئولوگىيەسىنىڭ 2 ـ كىتاۋىدىن)

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

بۇ ۋاقىتقىچە ئادەم ئۈچىنچى قېتىم پاراقلاپ كۈلۈشكە باشلىۋىدى، ئىشىك شۇنداق قاتتىق بىر ئاۋاز بىلەن يېپىلدىكى، ئەگەر بۇلبۇل چىقىپ كەتمىگەن بولسا، ئۇنىڭ تۆرتىنچى قېتىم كۈلىشى تەبىي ئىدى. ۋەتەن، مىللەت ۋە ئادەم تەغدىرىنى موشۇنداق ئەرزىمەس كۈلكىلەر بىلەن ئىچىگە زۇۋۇۋېتىدىغان بىزنىڭ پېشقەدەملىرىمىزنى ئاز دەمسىز؟!

4

ئەگەر بىز ئادەم بالىسىنىڭ دىلىنى چەكسىز بىر ئاسمان دېسەك، ئۇنىڭ روھىنى شامالغا، كۆڭلىنى لەگلەككە، خىيالىنى لەگلەكنىڭ كۈلىسىغا ئوخشىتىشىمىز مۇمكىن. مىسال ئۈچۈن پەرۋاز قىلايلى: بەزى ئادەملەر باركى، ئۇنىڭ دىل ئاسمىنى ھېمىشەم «ئوچۇق» بولۇپ، روھى شامىلى «سەلكىن»، كۆڭۈل لەگلىگى «يېنىك»، خىيال كۈلىسى «ئۇزۇن» بولىدۇ. ئۇنداق ئادەملەر ئۆمۈرىنىڭ تولىسىنى مۇشۇنداق «تەگىشەلگەن» ئاسايىشلىقلار ئىچىدە لەگلەك ئۇچۇرۇش بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. كىشىلەر بۇ خىلدىكى ئادەملەرنى «بەخت ـ تەلەيلىك جانلار» دەپ ئاتىشىدۇ.

بۇنىڭ ئەتۈرىسىچە، بىر خىل ئىككىنچى ئادەملەر بار. ئۆز ـ ئۆزىڭىدىن ھەيران بولىسەنكى، ئۇ تىپتىكى ئادەملەرنىڭ دىلىستانىدا ھەر دايىم قارا بۇلۇتلار كېزىپ، روھى شامىلىنى قۇيۇن ـ تازلار ئېگىلەۋالىدۇ. كۆڭۈل لەگلىگى ئۇچمايدۇ. ئەگەر ئۇ ئۇچقان تەغدىردە، شۇ زامان موللاق ئېتىپ چۈشۈپ، چېقىلىپ كېتىدۇ. خىيال كۈلىسى ئۈزۈلۈپ، «توقۇناق بالا، ئىلمەك قازا» دامىدىن نېرى كېتەلمەيدۇ. ئۇنداق ئادەملەر تەغدىر يازمىشى بويىچە «بىتەلەيلەر» دەپ ئاتىلىدۇ.

بىزنىڭ بۇلبۇل تېخى ئۆزى ئېقرار قىلمىغىنى بىلەن موشۇ ئىككى تىپنىڭ ئىككىنچىسىگە مەنسۇپ «بىتەلەيلەر» جۈملىسىدىن ئىدى. ئۇ ئۆز خىيالىدا: «بەخت لەگلىگىمنى چوقۇم لوندوندا ئۇچۇرىمەن» دەپ، لوندونغا كەلگەن ئىدى. لوندوننى دەسلەپ كۆرگەندە، شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ بۇ خىيال قۇشى شۇ قەدەر پەرران بولغان ئىدىكى، ئىچىدە بۇ تىلسىم ئىقلىمنى ئازىلاپ كەلگىنىگە ئۆزىنىڭ قىلچىمۇ خاتالاشمىغانلىقىنى يېنىپ ـ يېنىپ ھېس قىلىپ، ئۇستازى كوك كوز سايىپقا مىڭلارچە رەخمەتلەرنى ئوقۇپ كەتكەن ئىدى.

ئۇ ئۇگۇن چىركودا مىسكىن باللارنى كۆرگەندە، قۇتلۇق بىلەن قۇچاغلىشىپ ژىغلاشقاندا، ھەتتا گويا خانىم بىلەن ئۇشتۇمتۇت ئۇچراشقاندىمۇ ئۇ كۆڭلىدىكى بۇ چوڭقۇر تەسىراتلاردىن ئادا بولالمىغان ئىدى. گويا خانىمنىڭ بۇگۈنكى سۆزلىرى، ساۋۇراخۇن شاڭخەينىڭ ھازىرقى قىلىقلىرى، ئۇنى بۇ خىيالدىن بىردىن ژۇلۇۋالغاندەك بولدى. شۇ زامان كۆڭۈل دىلىستانىنى قارا بۇلۇتلار بېسىپ، باشلىرى ئايلىنىپ، 70 ـ خانىدىن چىقىپلا تامغا يولىنىپ تۇرۇپ قالدى.

ــ ھەجەپ ئازغان ئىكەنمەن...، ــ دەپ پىچىرلىدى ئۇ يەنە ئوز ـ ئوزىگە تاپا قىلىپ، ــ ئۇتتۇلدۇم، رەسۋا بولدۇم!

ئۇنىڭ ئالدىدا ئەندى بىرلا ئىش تۇرىدۇ. ئۇ بولسىمۇ كېچىكمەي، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ژۇرىگىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان خەتنى، يەنى ئۇستازى كوك كوز سايىپ ئوز قولى بىلەن يېزىپ، ھومەرباي باشلىق قەشقەرنىڭ بىر توپ ئاكابىر ـ تاكابىرلىرى قول قويغان شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقلالىيىتى توغرىسىدىكى مەكتۇبنى ئېلىپ بېرىپ، خارىجىي ئىشلار ۋازارىتىدىكى ھېلىقى جېمس ئىسىملىك ئۇيغۇرشۇناسقا يولۇقۇشى كېرەك. ئەگەر بۇ يولۇقۇشتىنمۇ نەتىجە چىقمىسا...

بۇلبۇل بۇ نۇيىنى ئويلاپمۇ قويمىدى. يېڭى كېسەلدىن قوپقان ئادەمدەك ھالسىز ــ ھارغان بىر كورۇنۇشتە بايا تۇرۇپ قالغان يېرىدىن ئاستا سىلجىپ كېلىپ، كورىدورلاردا قاتار تىزىلىپ تۇرغان دىۋاللارنىڭ بىرىگە يۆلىنىپ ئولتاردى. چېكىسىنى ئۇگىلاپ، ئاز ـ تولا ئۆزىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن قويۇن يانچۇغىدىن قېلىن يېشىل كونۋېرتقا سېلىنىپ يېچەتلەنگەن خەتنى چىقىرىپ، ھېچ بىر ئىككىلەنمەي تۇرۇپ ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچتى.

«پۈتۈن غەرىپ دانىشمەنلىرىنىڭ دانىشمىنى، قاراڭغۇ شەرىقنى يورۇتۇپ تۇرغان قۇتۇپ يۇلتۇزى، ئۇلۇق بىرىتانىيەنىڭ پىشرى كامىلى گ. جېمس جاناپلىرىغا!» ــ دەپ باشلانغان ئىدى بۇ خەت، خۇددى باسمىدا بېسىلغاندەك ئىنگلىز ھەرىپلىرى بىلەن.

ــ تىفۇ! ــ بۇلبۇل خەتنىڭ موشۇ سوزلىرى يېزىلغان يەرلىرىگە شالاقىدە تۈكۈرۈۋەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. ئۇ بەئەينى بەزگەك ئادەمدەك تىترىمەكتە ئىدى. كوزلىرى تولۇشۇپ، چىشلىرى قېرىشقان ھالدا خەتنى چاڭگىلى ئىچىدە مىجىپ پۈكلىۋەتتى، ئاندىن ئۇنى ئۇستەل ئۈستىدىكى كۈلدانىنىڭ ئىچىگە تاشلاپ، بىر تال سەرەڭگە بىلەن ئوت تۇتاشتۇردى، تاكى خەتنىڭ كۈللىرى توزۇپ، بىر چىمدىم كېرەكسىز جىنىسقا ئايلانغىچە قاراپ تۇردى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ بۇ قىلىقلىرىغا ئېگىز بوكلۇك بىر ئىنگلىز قاراپ تۇراتتى.

5

لوندوننىڭ كۈندۈزىگە قارىغاندا كېچىسى يەنىمۇ كوڭۈللۈك بولاتتى. كۈندۈزى ھەر خىل رەڭلەر بىلەن ئادەتتىكىچە پاقىراپ تۇرىدىغان مىللىونلىغان لامپوچكىلارغا كېچىسى جان كىرىپ، ئاق ـ سېرىق، قىزىل، يېشىل ... شولىلار كوزنى ئىمىر ـ چىمىر قىلاتتى. دۇكان، كافې، رېستوران، ئاشخانىلار قايناپ كېتەتتى.

پېكدىر مەيدانىدىن تىمزا تەرەپكە كېتىدىغان كوچىنىڭ بۇلۇڭىدا ئىككى قەۋەتلىك بىر ئاشخانا بار ئىدى. بىرىنچى قەۋەتتە ئاددىيراق ئادەملەر غىزالىنىدىغان ئورۇن بولۇپ، ئىككىنچىسىدە، پۇلدارلار ئۈچۈن مەخسۇس ئودەك گوشتلىرى سېتىلاتتى.

بىرىنچى قەۋەتتە خېرىدارلار كوڭلى ئۈچۈن ئىنگلىزلارنىڭ ئەڭ شاۋقۇنلۇق مۇزىكىسى «راكرۇسكروم» ئانسامبلى پۈتۈن شوخ قىلىقلىرى بىلەن كىشىلەرنى ئۆزلىرىگە جەلىپ قىلاتتى.

ئۆزىنىڭ مەشھۇر غەرىپ سەپىرىدە لوندونغا كېلىپلا ئېغىر دىلشىكەستىسىگە مۇپتىلا بولغان بۇلبۇل ساۋۇراخۇن شاڭخەيچىنىڭ ئالدىدىن تېرىكىپ چىقىپ، قەشقەر چوڭلىرىنىڭ لوندونغا يازغان خېتىنى كويۇرۇۋەتكەندىن كېيىن كوچىغا چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ كەچ كىرگىچە پېكدىر مەيدانىنى چوگىلەپ ژۇرسىمۇ ئۆزىدىكى ئەسەبىيلىكنى باسالمىدى. كەچ كىرىپ ئاشخانا ئالدىدا «راكرۇسكروم» مۇزىكىسى ئاڭلانغاندا «موشۇ ئاشخانىغا بىر كىرىپ كورەيچۇ!» دېيىدە، ئاشخانا ئالدىغا كەلدى. بۇ يەردە ئادەملەر ناھايىتى كوپ ئىدى. مۇزىكىدىن باشقا خىلمۇ ـ خىل ئاۋازلار ئاڭلىناتتى. بۇلبۇل بىر ئاۋازغا قۇلاق تىكىپ تۇرۇپ قالدى. «ھوت، برىد!»، «ھوت، برىد!» ــ (ئىسسىق نان!) دېگەن بۇ ئاۋاز بۇلبۇلغا خۇددى ھېيتكار مەيدانىدىكى «ئىسسىق نان، ئىسسىق نان!» دېگەن ئاۋازلارغا تەلەپپۇزەن ئوخشاپ كېتەتتى.

بۇلبۇل بۇ ئاۋازنى ئىزدەپ، ئادەملەرنىڭ ئارىسىنى قاراشقا باشلىدى. يات يۇرتتا ئۆز جىنسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاش ــ بۇ نېمە دېگەن يېقىملىق ــ ھە! بۇ ئاۋاز بۇلبۇلنى شۇنداق ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەن ئىدىكى، ئۇ ئۆزىنى بىر پەسكە بولسىمۇ ھېيتكار مەيدانىدا تۇرغاندەك ھىس قىلدى. ئەندى بۇ ئاۋاز ئۇنىڭ كەينىدىنلا ئاڭلاندى.

بۇلبۇل ئورۇلۇپ قارىۋىدى، راستىلىقىمۇ بىر ئۇيغۇر ئاناۋايكەن. بېشىدا تەۋەك، كولۇپ كېۋاتاتتى. ژۇرۇش ـ تۇرۇشى بىلەن كىيىم ـ كېچىكى نەخ قەشقەردىكى ئاناۋايلارغا ئوخشايتتى. بۇلار قەدىردانلارچە كورۇشتى.

ــ ئەدىن سورايمىز، ئۇكا؟ چىرايىڭغا قارىسام، قەشقەرلىككە ئوخشايسەن. قەشقەردىن كېلىشىڭمۇ، ئېتىڭ نېمە؟! ــ دېدى ئاناۋاي بېشىدىكى تەۋەگنى يولنىڭ چېتىدىكى بىر سۇپىغا قويۇپ، ــ يە ھەجگە كەلگەنلەرنىڭ بىرسىمېدىڭ؟

ــ ئۆزلىرىچۇ؟ بۇ «رەبئۇلمىسكىن» دە تېنەپ ژۇرگەن يالغۇز مەنمىكەنمەن دېسەم، باشقىلارمۇ بار ئىكەندە! سىللىمۇ قەشقەردىنمۇ؟ ــ بۇلبۇل ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ۋە ئۆزىنىڭ بۇ ياقىقا كېلىشى سەۋەپلىرىنى قىسقىچە سوزلەپ بەرگەندىن كېيىن سورىدى.

ــ ھە، بۇلبۇلمەن ــ دە، مەن سىنى دادائىدىن تارتىپ بىلىمەن، ــ دەپ سوزلەپ كەتتى ئاناۋايچى مۇغەمبىرلىك بىلەن، ــ مەنمۇ قەشقەرلىكمەن، ئۇكا. خۇدا بىز ئۇيغۇرلارنىڭ رىسقىنى توخۇغا تېرىق چاچقاندەك، دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە چېچىۋەتكەن خەخ ئىكەنمىز. مانا، شۇ داننى تېرىپ ژۇرۇپتىمىز. بۇ لوندون دېگىنىڭىزغۇ تېخى قوغۇنلۇقنىڭ يولى بولۇپ قالدى. ئا يەتتە مۇھتىنىڭ نېرىسىدىكى ئامېرىكىنى دېمەمسەن! ئۇ يەردىمۇ بىز خەخلەر تېپىلىدۇ. «بىرسى ۋاشىنگتوندا تۇرۇپ، شۇنداقلا قاسقاننى ئاچسا، ئىچىدىن «ياغ يەيسەن!» دەپ بىر قەشقەرلىق چىقىپتۇ» دېگەن سوزنى ئاڭلىغان بولغىدىڭ؟ ــ ئۇ پاراقلاپ كۈلدى ۋە سورىدى:

ــ نەگە چۈشتىڭ؟

ــ مانا، ماۋۇ شەرىق سارىيىغا.

ــ ھە، ساۋۇراخۇن شاڭخەيچى بىلەن بىللە ئىكەنسەن ــ دە. ئۇ مۇسىق بىلەن گەپلەشتىڭمۇ؟

ــ گەپلەشتىم. ئۇنى قويايلى، مىنى بىلىدىكەنسىز. ئۆزىڭىزنىڭ ئېتى كىم، قاچان كەلگەن، بۇ يەرلەردە نېمە قىلىپ ژۇرىسىز؟ ــ دەپ بۇلبۇل بۇ ئاناۋايچىنىڭ كىملىگىنى بىلىشكە ئالدىرىدى.

ــ مىنىڭ ئېتىم تۇدىمەت. قەشقەرنىڭ تازا، ئەشۇ لەڭگەر بېشىدىنمەن، قەشقەرگە بارغاندا «تۇدىمەت ئاۋاينى بىلەمسىز» دەپ سورىساڭ، شا كىچىكمۇ بىلىدۇ، ئەندى بۇ ياققا كېلىشىمنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى بىلمەكچى بولساڭ، بۇ كوچا تارلىق قىلىدۇ. بۇ لوندوننىڭ ياقىسى كەڭ، ھەپتىسىگە بىر دېگىز بويىغا بېرىپ نان ساتىمەن. توختا، مەن سېنى ئۇ يەرگە ئېلىپ بارىمەن. شۇ يەردە راسا گەپلىشىمىز، ــ دەپ تۇدىمەت «ھوت، برود!» دەپ ۋاقىراپ كەتتى. بۇ يەردىكى ئىنگلىزلارمۇ بۇ ئاۋاينى تازا بىلىۋالغانىكەن، ئېتىنى ئاتىمايلا «ھوت برود!» دەپ قىچقىرىشىدىكەن. باياتىن بۇلبۇل بىلەن سوزلىشىپ تۇرغاندا خېرىدارلىرى ئۇنى قورشاۋالغان ئىدى.

*

دېگەندەك، تۇدىمەت ئاۋايچى ئۈچ كۈندىن كېيىن بىر ئاتلىق كولەسكا ھارۋۇسى بىلەن كېلىپ، بۇلبۇلنى ئېلىپ، دېڭىز ياقىسىدىكى ئەڭ چوڭ پورتقا ئېلىپ كەلدى. بۇ يەر بۇلبۇل ئۈچۈن پۈتۈنلەي ناخۇش بىلىق پۇراپ تۇرسىمۇ، قىزىقى، چوڭ بۇ پورتتا مىڭ خىل كىينگەن چەت ئەللىكلەر جىق ئىدى. تۇدىمەت ئەكەلگەن نانلىرىنى ھەش ـ پەش دېگىچە سېتىپ، بىر جاڭگال ستېرلىڭنى چىرايلىق قاتلاپ بېلىگە چىڭ باغلىۋالدى. ئاندىن بۇلبۇلنى ئەگەشتۇرۇپ، دېڭىز ياقىسىغا توختىتىپ قويغان بىر پاراخود ئىچىدىكى رېستورانغا ئەكىرىپ، پىۋو بىلەن قورۇتۇلغان بېلىق ھەم ئىسسىق شورۇۋا بۇيرىدى. شۇ يەردە ئولتىرىپ ئىككى مۇساپىر ئىككى سائەتچە مۇڭداشتى.

تۇدىمەت ئاۋاي بۇلبۇل بىلەن بىرىنچى قېتىم كورۇشكەندە ئۆزى دېگەندەك قەشقەرلىق كىشى ئىدى. گويا خانىملار لوندونغا كەلگەندە بالىلارغا ئاشپەزلىك قىلىش ئۈچۈن يالىنىپ كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ قەشقەردە خوتۇن ـ بالىسى، ئالىقانچىلىك باش پاناسى بولىدىغان. تۇرمۇشى ئادەتتىن تاشقىرى ناچار بولۇشى سەۋەپلىك ھەسەن شۆپتەكە يۈز سەر لىگېيۇ قەرزى بار ئىدى. لوندونغا ماڭىدىغان چېغىدا ئۈچ يۈز سەر ئوتنە ئېلىپ، ھەسەن شۆپتىنىڭ قەرزىنى بېرىپ، قالغىنىنى بالىلىرىنىڭ بىر ژىللىق خىراجىتى ئۈچۈن قالدۇرۇپ كەتكەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئەتىدىن ـ كەچكىچە بالىلارغا ئاشپەزلىك قىلىشتىن تاشقىرى بىر نەچچە فۇنت ستېرلىڭ دەسمايە تېپىپ، قوشۇمچە ئاناۋايچىلىق قىلىشقا كىرىشكەن ۋە يەتتە ئاي ئىچىدە ئىككى يۈز فۇنت ستېرلىڭ تېپىپ، ئۇنى بىر كىچىك قۇتىغا تىقىپ ساقلاپ ژۇرەتتى.

ئۇ بۇلبۇلنىڭ ھەممە دەردىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن «بۇ بالىغا موشۇ پۇلدىن يۈز فۇنت ستېرلىڭ بەرسەم، يۇرتقا يېتىۋالارما؟» دەپ ئويلاپ، بۇنى بۇلبۇلغا دېۋىدى، ئۇ شۇنداق خوشال بولۇپ كەتتىكى، باياتىن بېرى نەچچە قېتىم بۇزۇلۇپ، نەچچە قېتىم تۈزۈلۈپ ئاران تۇرغان پەرىشان كوڭلى پەلەككە ئۇچقاندەك بولدى.

ــ رەھمەت، تۇدىمەت ئاكا! ــ دېدى ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىدا ئالدى ئۇچۇق ئاددىي ئاق ماتا كوينەك كىيىپ، مۈكچىيىپ ئولتارغان ئاۋاينىڭ سېخى قولىنى چىڭ تۇتۇپ. ئاۋايمۇ شۇ ھامان بېلىدىكى پۇلدىن 100 فۇنت ستېرلىڭنى چىقىرىپ قولىغا بەرگەندە بۇلبۇل ئۇنى قۇچاقلاپ ژىغلاپ كەتتى.

بۇلبۇل شۇ كېچىسى گويا خانىم بىلەن ئۇچراشقان ئىدى. گويا خانىممۇ تۇدىمەت ئاۋاينىڭ بۇ كۈتۈلمىگەن ساخاۋىتىنى ئاڭلىغاندا، بۇلبۇلنى قۇچاغلاپ\ئۇزاق ژىغلىدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قەپەز ئىچىدىكى قۇشى ئەزىزانە قەشقەر ئاسمىنىدا ئۇچۇۋاتقاندەك، شەھلا كوزلىرىنى تۇمانلىق لوندون ئاسمىنىغا تىككىنىچە، نېمىلەرنىدۇر شىۋىرلىدى.

6

سالاسۇنلىرى خىلمۇ ـ خىل بوياقلار بىلەن بويىلىپ، ئۇچۇق سەھنىلىرىگە رەڭمۇ ـ رەڭ دوگىلەك سايىۋانلار ئورنىتىلغان چوڭ يېشىل پاراخود كۈندۈزى سائەت 3 تە ھىندىستاننىڭ كالكۇتتا شەھرىگە كېلىپ توختىغاندا پىرون بىردىنلا بازارغا ئايلىنىپ كەتتى، بۇ ساكىن

غەرىپ بازىرى ئەمەس، شاۋقۇنلۇق شەرىق بازىرى ئىدى. بۇنى كورۇپ بىر ژىلدىن بېرى غەربىي لوندونىنىڭ خۇپپىيانە بىر چىركوسى ئىچىدە غەمگە پاتقان گويا خانىمنىڭ كوڭلى شۇنچىلىك ئېچىلىپ كەتتىكى، مەجنۇنانە دىلى مەجنۇنى (ئادەمنى خۇش قىلىدىغان دورا) ئىچكەن ئادەمدىن بەتتەر روھلىنىپ كەتتى. ھىند دېڭىزى بويىدىكى بۇ بازار بۇلبۇلنىمۇ شۇ دەرىجىدە خۇشال قىلغان ئىدى.

بۇ ئىككى ئاشىق-مەشۇق پاراخودنىڭ تېگىدىكى ئەڭ ئەرزان بىر بولۇمدە كەلگەن ئىدى. ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ پەسكە چۈشەتتى. بۇلار قولتۇقلىشىپ، ئىككىنچى قەۋەتتىن چۈشۈۋاتقاندا ئىشىك تۈۋىدە تاماكا چېكىپ تۇرغان ئۇزۇن بويلۇق قارا پېرىجەنلىك بىر كىشى بۇلارنى ئۆزىگە تارتىپ:

— سىلەر ئالدىرىماڭلار، مونۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭلار، — دەپ ئۇمىسلا ئۇلارنى قولى بىلەن كورسەتكەن يەرگە توختىتىپ قويدى. گويا خانىم بۇلبۇلغا قارىدى. بۇلبۇل بۇ كىشىنى لوندوندىن چىققاندىن بېرى بىر نەچچە قېتىم كورۇپ، بىر قىسما گۇمانلىنىپ كەلمەكتە ئىدى. ئەندى تولۇق چۈشەندى. ئۇ پولتسىيە ئادىمى ئىدى.

پاراخود ئۈستىدىكى ئادەملەر شالاڭلاشقاندا پولتسىيە خادىمى قول ئىشارىسى بىلەن ئىككى ئۇيغۇر مۇساپىرنى ئەگەشتۈرۈپ بېرىپ، پولتسىيەنىڭ بولۇمىگە ئېلىپ كىردى. بۇ بولمىدە مەلىكە مىسسىس مېھرى خانىم ئولتىراتتى. ئۇ كۇلۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، مۇساپىرلار بىلەن ئىللىق كورۇشتى:

— كېلىڭلار، بۇ دۇئاندا ئولتىرىڭلار. مەن سىلەر بىلەن كوپ ھايالىشمايمەن. بۇلبۇل ئەپەندى بىلەن باشقا كىشىلەر سوزلىشىدۇ. گويا خانىم! سىز مەن بىلەن ئەتە موشۇ پاراخودتا لوندونغا قايتىلا، — دېدى.

ئىنگلىز مېجەزىدە موشۇ سوز يېتەرلىك ئىدى. بۇ مېجەزنى ياخشى بىلىدىغان گويا خانىممۇ مەسىلىنى دەرھال بىلگەن ئىدى. ئۇ بۇلبۇلنىڭ مورىلىرىنى سىلاپ، لەۋلىرىنى تىترەتكەن ھالدا بىر نېمە دېمەكچى ئىدى. پولتسىيە خادىمى كېلىپ، بۇلبۇلنى ئورنىدىن تۇرغۇزدى.

— مەن ئەندى بۇلبۇلغا ئېكاھلىقمەن، مەلىكەم. بۇلبۇل نەدە بولسا، مەن شۇ يەردە بولىمەن، — دەپ ئورنىدىن ئاتچىق بىلەن قوپقان گويا خانىم بۇلبۇلنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى. مەلىكە مىسسىس مېھرى قاقاھلاپ كۇلدى ۋە بىردىن تەرىنى تۇرۇپ:

— سىز بۇلبۇلنىڭ سىياسىي جاۋاپكەرچىلىگىگە جاۋاپ بېرەلمەيسىز، خانىم. ئولتۇرىڭ! بولىسا...

شۇ دەققىدە گويا خانىم ئېمىلەرنى ئويلىدىكىن، بۇلبۇلغا قاراپ ئوچۇق چىراي بىلەن:

— مەيلى، بۇلبۇلۇم. بۇلار سىزنى لوندوندا مۇسۇلمانلارنى يالغۇز تۇتۇدىغان ھەپىسىنىڭ يوقلۇغىدىن بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەن. مەن ھەممىنى بىلىمەن. بۇلار سىزنى سولايدۇ. سىز مېنى كۈتۈڭ. مەن سىزنى جەزمەن قۇتۇلدۇرۇپ ئالالايمەن! — دەپ، بۇلبۇلنى چىڭ قۇچاقلىدى. ۋەتەندە ئەجايىپ بىر ئاجىز، يۇگاش ژۈرگەن بۇ قىزنىڭ مونۇ جەسۇرانە سوزلىرىنى ئاڭلاپ روھلانغان بۇلبۇل شۇنچىلىك ھەيران بولدىكى، پەقەت كۇلۇمسىرەشتىن باشقا ھېچ نېمە دېمىدى. پولتسىيە بۇلبۇلنى ئالدىغا سېلىپ، پاراخودتىن پەسكە چۈشۈپ كەتتى.

خاتىرە

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاقساقاللىرىدىن بىرى، كوپكە تونۇلغان ئەدىپ ھېزمەت ئابدۇللىن شائىر، يازغۇچى ۋە دراماتورگ ئىدى. قىرىق ژىلدەك ئىجات قىلىپ، ئوز خەلقىنىڭ قەلبىدە يادالىغىدەك ئام قالدۇرۇپ كەتكەن ئەدىپ ئىجادىنى شېئىر يېزىش بىلەن باشلىغانلىغى، بارا-بارا نەسرىي ئەسەرلەردە قەلىمى قاتقان بولسىمۇ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە شېئىر يېزىشنى قويمىغانلىغى ئەدەبىيات مۇخلىسلىرىغا مەلۇم.

بىز بۇ ماقالىمىزدا ئاساسەن شائىرنىڭ شېئىرىيىتى ھەققىدە توختىلىپ، ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى شېئىرلىرى تاللىنىپ نەشىردىن چىققان «دىدار غېنىمەت» كىتاۋىدىكى شېئىرلارغا پىكىر ژۈرگۈزۈشنى لايىق كوردۇق.

ھاياتقا، جەمىيەتكە، ئادەمگە، تەبەتكە نەزەر سېلىپ ياشىغان ئىجاتكار ئىلھامبەخش دەملەردە شېئرىي مىسرالارنى تىزىپ باردى. ھ. ئابدۇللىننىڭ كىچىك-چوڭ شېئىرلىرى بىلەن بىللە باللادا، داستانلىرىمۇ بارلىققا كەلگەن ئىدى. ئۇلاردا ئوزىگە خاس ئالاھىدە يېڭى پىكىر-ئوي، دانالارچە نەسىھەت تەرەننۇم قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىنى تەۋرەندۇرىدۇ، ھاياجانغا سالىدۇ، ئەقىل-ئىدرەك بېغىشلايدۇ.

ئاتاقلىق ئەدىپ شېئىرىيىتى ھەققىدە

(ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ 70 ياشلىغىغا دائىر)

ھېزمەت ئابدۇللىن ھاياتنى مەردانىلارچە، بىلىمدانلارچە تەسەۋۋۇر قىلىپ، زامانغا پاراسەت بىلەن ياندىشىدىغانلىغىنى شېئىرلىرىدا ئىپادىلەيدۇ:

شائىرنىڭ «بەختىمۇ-دەرتىمۇ ئوزەڭدىن»، «كوڭۇلدە قالمىسۇن ئارمان»، «دىلكەش ئاغا»، «ياخشى-ياماننىڭ ئولچىمى»، «توختا قېرىلىق»، «ئاباي بىلەن بىلال»، «كوچىلەر ئىزى»، «شەرىق بازىرى»، «ئەنجان كوزى»، «ئازوگوم ئوڭكۇرى ئالدىدا»، «بومبا پەرەسلەرگە» ئوخشاش نەچچە ئونلىغان شېئىرلىرىدا پەقەت كېرەك ماۋزۇلارنى، ئېيتىمسا بولمايدىغان پىكىرلەرنى قەلەمگە ئېلىپ، قەلب پۇغانلىرىنى ئەكس ئەتتۇرىدۇ. ژۇقۇرى بەدىيلىك، مىللىي ھىسسىيات بىلەن سۇغۇرۇلغان، دوستلۇقنى، تارىخىي ھەقىقەتنى كۆيلىگەنلىگى بىلەن كوزگە چۈشىدۇ.

ئۇگىدىن تاشلاپ غەيرى تۇخۇمنى،
كاككۇك ئوزىنىڭ نەسلىن ژۇيار.
ھاياتتا كورۇسەن كوپ ئۇدۇمنى،
تۇرمۇشتىن ياخشى-يامان ئويلار.

دەپ «ئۇدۇم» شېئىرىدا ئىنسانلاردىكى بەزى يامان ئادەتلەرنى ئىشارە قىلسا، يەنە بىر شېئىرىدا:

...لېكىن ئەجدىھار نەسلى ئىلان،
ئوز بالىسىنى يەيدۇ بەزەن.
جورىسىنى چېقىپ ئولتىرەركەن ھەم
كۆيلىگەن چاغدا چىشى چايان...

ژۇقارقى مىسرالارنى ئوقۇپ ھ. ئابدۇللىننىڭ تارىخىي ھەقىقەتكە ئاساسلىنىپ، كېلەچەكنى كورگەنلىگى قايىل قىلىدۇ. بۇ كوپلىتلارنى قايسى زاماندا ئوقۇماڭ، قىممەت-قەدرىنى يوقاتماسلىغىغا تەن بېرىسىز.

زادى ياشىسىم مەن ئاللىراپلا،
قەرزىمنى چاپسان ئوتەشكە دايىم.
مەن شۇ قەدەر قەرزى خەلقىم ئالدىدا،
ئوگىتەلمەس ئۇنى ھەتتا خۇدايىڭ.

ئانا ۋەتىنى، ئەزىز خەلقى ئالدىدا ئوزىنىڭ قانداق پەرزەنت ئېكەنلىگىنى ئىپادىلىگەن بۇ مىسرالارغا قوشۇمچە ئىزاھنىڭ كېرەگى يوق بولسا كېرەك، ئەتىمالىم، ئوقۇغۇچى قەلبىگە قوغۇشۇندەك قۇيۇلۇپ قالىدۇ، سوزسىز.

ھ. ئابدۇللىن شېئىرلىرىنىڭ باشقا شائىرلار شېئىرلىرىدىن سوزسىز ئالاھىدىلىگى- تىلىدا، بەدىي ئوبرازلار ياسىشىدا، مەخسەت-مۇددىئانى ئېنىق ئېيتىشىدا پەرىقلىنىدۇ: شۇندا قىلا، ئۇ ھازىرقى زامان ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئېڭى بىلەن ھېساپلىشىپ ئوز مىسرالىرىنى بېزەكلەيدۇ.

ئەجەپ نەرسە؛
ئاكى گۈلدىن ھەسەل،
زەھەر ھاسىل.
ئاكى ھەر خىل دانىشمەنلەر ئەقلى
چەكسىز.
بىرى قىلسا ياخشىغا سەرىپ جان
دۇنياسىنى،
يامانلىقنى ئويلار بىرى-ئىزگۇ نىيەتسىز.

مەرتلىك، مەردانىلىق كۆيچىسىنىڭ بۇنداق خاراكتېرلىق مەزمۇننى قامراپ تۇرغان، فىلوسوفىيەلىك خۇلاسىلىغان تورتلىكلىرى ھەر بىر شېئىرىدا ئۇچرايدۇ.

ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ ھەقىقىي ئىنسانلىغى، قەلبىدە ساداقەت مېھرى-مۇھەببەت، ئىمان مۇجەسسەملەنگەنلىگى- ئۇنىڭ شائىرلىغىدىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا ئەشۇ قەلب ھارارىتىنى ئازادە ئوز شېئىرلىرىغا قاچىلايدۇ. شائىر ئۇرۇشقا لەنەت ئوقىغان بىر شېئىرىدا مۇنداق دەيدۇ:

ئەندى ئەۋلات، قۇتلۇق زىمىن بولسۇن
خاتىرجەم،
ئانىغا خاس مېھرى-شەپقەت يەردە
مۇجەسسەم.
قاخشىمىسۇن دىيارىمىمۇ ئۇلۇغۋار جىنى،
بۇ ئالەمدە ھەممىدىن كوپ دەھشەتنى
كورگەن.

شېئىرىيەتنىڭ ئەڭ نازۇك ۋە ئاز سوز بىلەن چوڭ مەنانى ئىپادىلەپ، ئوقۇغۇچى قەلبىگە ئامغىدەك بېسىلىپ قالىدىغان بىر تۇرى رۇبائىي يېزىشتىمۇ ھېزمەت ئابدۇللىن ئوز ئالاتتىنى كورسەتكەن ئىدى.

دوست بولساڭ سەن بىر مەرت بىلەن بول،
سوزار ئۇ ساڭا دايىم تېمەن قول.
ئۇ دىلكەش بىلەن بىلىنمەس ھەتتا،
تاغۇ-چاتقاللار ئارا باسقان يول.

* * *

مەرتلەر ھېچ قاچان تاماگەر بولماس،
نامەرت ھېچ كىمگە پاناگەر بولماس.
مەرتلەرنى بەزەن دۇشمەن ئۇرسىمۇ،
ئوز ئەركىسىنى ئانا يەر ئۇرماس.

* * *

تاش ياتقان يېرىدە مەڭگۇ ياتىدۇ،
سۇ ئاققان يېرىدە يەنە ئاقىدۇ.
ئاتلار ئايرىلغان ئاتا ماكانىنى،
نەۋرە-چەۋرىلىرى جەزمەن تاپىدۇ.

تىلى راۋان، ئويى چوڭقۇر، مەزمۇنى كەڭ ژۇقارقى تورتلىكلەردە ھ. ئابدۇللىننىڭ ھايات تەجرىبىسىگە باي ئېكەنلىگىنى كورۇپ ئالالايمىز.

شائىر تۇرمۇشتىكى سەلبى ھالەتلەرگىمۇ كوز تاشلىماي ئوتەلمەيدۇ. شۇڭلاشقا شېئىرلىرىدا ھەجۋىي-كۇلكىلىك ماۋزۇلارمۇ ئورۇن ئالغان. شائىر ئۇنى مەسەللەر ئارقىلىق يورۇتىدۇ. «غوراز سولتى»، «بورەكلەر»، «دوستلۇق» ۋە باشقىلاردا ئارىمىزدا ژۇرگەن «ئېتى ئۇلۇق، سۇپرىسى قۇرۇقلارنى» قاتتىق قامچا ئاستىغا ئالدى.

كىتاپخانلارغا شېئىرلىرى بىلەن بىللە باللادا، داستانلارنى تەغدىم قىلغان ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ ئاۋال يېزىلغان «ئانايەت»، «داۋۇتجان» داستانلىرى، «مۇقەددەس بايقال» باللادىسى تونۇش بولۇپ، «دىدار غېنىمەت» كىتاۋىغا ئۇنىڭ يېڭى ئىككى داستانى «بابىلەڭ»، «ۋەسىيەتلەر» كىرگەن. بۇ داستانلىرىدا ئىلگەرىكىدەك يەنە تارىخىي ماۋزۇلارغا مۇراجەت قىلغان ئەدىپ قېدىمىي ئىدىقۇت ئۇيغۇر دولىتىنى چەت ئەل باسقۇنچىلىرىنىڭ ۋەيران قىلىشىغا قارشى خەلق قەھرىمانلىغىنى ھاياجان بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگەن ئىدى.

ئېيتقىن، ئېيتقىن، قېدىمىي شەھەر سىرىڭنى،
پۇكوۋالاي سەكپارە جان قەلبىمگە.
يېزىلاي دەپ تۇرغان يېڭى شېئىرىمنى،
بېغىشلاي مەن سېنىڭ پۇغان-دەردىڭگە، —

دەپ، ئەجداتلار ئەقىدىسىگە كويۇپ-پىشىپ مۇراجەت قىلىدۇ. «ۋەسىيەت» داستانىدا شائىر ئوز خەلقىنىڭ قايغۇلۇق تەغدىرىگە ئېچىنىش بىلەن بىللە ئۇنىڭ كېلەچەكلەرىگىنلىك كۇنلىرىگە ئۇمۇت-ئىشەنچ بىلەن قارايدۇ.

ئىنتىقامىن ئارسلانىنىڭ ئال ئەۋلات،
ئىلھاملانغىن سۇلتان سۇتۇق بۇغرادىن.
ئىككى باشلىق ئەجدىھانى قىل بەربات،
تاش غۇلىتىپ تيانشان بىلەن بۇغدادىن.

ھېزمەت ئابدۇللىن جاھان كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئىلغار ئەدەبىياتلاردىن ئەمۇنىلارنى ئۇيغۇر شېئىرخانلىرىغا تونۇشتۇرۇش مەخسىتىدە بىر قانچە مەشھۇر شائىرلارنى تەرجىمە قىلىپ موشۇ شېئرىي كىتاۋىغا كىرگۇزگەن ئىدى.

مەسىلەن؛ شېكسپىر، پۇشكىن، ئومەر ھەييام، يېسېنىن، مۇسا جەلىل ۋە باشقىلارنىڭ ئەڭ ياخشى شېئىرلىرى شۇلار جۇملىسىدىندۇر.

ھ. ئابدۇللىن شېئرىي ئەسەرلىرىنى ئىلگىرى كېيىن ئىككى كىتاپ «دىدار غېنىمەت»، «كوڭۇلدە قالمىسۇن ئارمان» («ئانايەت» داستانى ئوز ئالدىغا) ناملىرىدا نەشىر قىلدۇرغان ئىدى.

خۇلاسە قىلغاندا، ئاتاقلىق ئەدىپ ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ نەسرىي ئەسەرلىرىدىن باشقا شېئرىي ئەسەرلىرىمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىنى ئوزىگە رام قىلىش بىلەن شائىرنى مەڭگۇ يادىمىزدا ساقلىشىغا سەۋەپ بولىدۇ، دېمەكچىمىز.

مومىنجان ھەمرا،
شائىر.

خۇداكىمگە قىلسامەدەت، ئىنايەت،
ھەرئىككى جاھانداتاپقاي سائادەت.

دولقۇن ئەيسا

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارشى كۈرەشلىرى

شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا قۇرۇلغان قەشقەرىيە دۆلىتى(1864ـ ژىلى)، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى (1933ـ ژىلى)، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى (1944ـژىلى) قاتارلىق دۆلەتلەر خىتاي ئىمپېراتورلىغى ۋە رۇس ئىمپېراتورلىغىنىڭ تىل بىرىكتۈرۈپ، سىياسىي جەھەتتە ئالدامچىلىق قىلىشى، سېتىشى، ھەربىي جەھەتتە قاتىلىق باستۇرۇشى نەتىجىسىدە ئاغدۇرۇلۇپ تاشلانغاندىن كېيىن، 1949ـژىلىغا كەلگەندە، شەرقىي تۈركىستان خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ قېلىشتەك ئېچىنىشلىق سىياسىي تارىخنى باشلىدى.

دۇنيانىڭ سىياسىي ۋە مەدەنىي تارىخىدا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرلىك روللارنى ئوينىغان، ئىنسانىيەت ئالەمىگە مەدەنىيەت تارقاتقان مۇقەددەس زېمىن. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەزەلدىن ئېگىسى بولغان تەلەيسىز ئەمما جەڭگىۋار ئۇيغۇر خەلقى بۇ پاك زېمىنىنى-ۋەتىنىنى مۇستەبىت، جاھانگىر كۈچلەرنىڭ ناپاك تاپانلىرى بىلەن بۇلغىشىغا، ئابۇت قىلىشىغا قاراپ تۇرغىنى يوق، بۇ قىسمەتلەرگە باش ئەككىنى يوق. خەلق زالىم خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارشى يۈزلەرچە قېتىم قوزغۇلۇپ، مىللىونلارچە ئوغۇل-قىزلىرىمىزنىڭ ئىسسىق قانلىرى ۋەتەن ئۈچۈن ئاقتى.

1949ـژىلى خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۇيغۇرلار دىيارىغا بېسىپ كىرگەندىن تا بۈگۈنگىچە ۋەتەن مۇستەقىللىغى ئۈچۈن يېنىۋاتقان ئىنقىلاپ ئوتلىرى بىر كۈنمۇ ئۆچكىنى يوق. قىرىق بەش ژىل جەريانىدا ئىككى يۈز قېتىمدىن ئارتۇق قۇراللىق قوزغۇلاڭ ۋە سىياسىي كۈرەشلەر بولۇپ ئۆتتى.

مەن تۆۋەندە قىرىق بەش ژىل ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن كۈرەشلەر ئىچىدىكى بىر قەدەر چوڭراق بولغان بىر قانچە ئىنقىلاپ ھەققىدە توختۇلۇپ، خىتاي كوممۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستانغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان جەرياندا شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۇخلىدىمۇ-يوق؟ مۇستەقىللىغى ئۈچۈن كۈرەش قىلدىمۇ-يوق؟ قانلار تۆكۈپ قۇربان بەردىمۇ-يوق؟ دېگەن سوئاللارغا جاۋاپ بېرىپ ئۆتمەكچىمەن.

1949ـ ژىلى 13ـ ئۆكتەبىر كۈنى خىتاي كوممۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىردى. ئۇلار شەرقىي تۈركىستان تېررىتورىيىسىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ۋاقىتلاردا، ۋەتىنىمىزنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى ئىنتايىن مۇرەككەپ بولۇپ، خىتايلارنىڭ بېسىپ كىرىشىگە كۈچلۈك قارشىلىق ھەرىكەتلىرى يۈز بەردى، شۇ ئايدا قۇمۇل ئاراتۈرك ناھىيەسى ئەتراپىدىكى ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق پالۋانلار توپلىنىپ، كوممۇنىست ئەسكەرلىرىگە قارشى غازات ئېلان قىلدى ۋە ئەتراپقا خەۋەرچى ئەۋەتىپ بۇ يەرگە ژىغىلىپ ئۇرۇش باشلاشنى ئۇقتۇردى. 1950ـ ژىلى 1ـئاينىڭ 30ـ كۈنى ئاراتۈرك بۇلاق بېشى مەھەللىسىدە كېڭەش باشلىغى ناسىر، ئابدۇللا ھاكىم، ئەبەيدۇللا ھاكىم، مامۇت، ھاپىز، سەيدۇللالارنىڭ يېتەكچىلىگىدە بەش يۈز نەپەر پالۋان كېڭەش ئۆتكۈزدى ۋە «كوممۇنىزمغا قارشى خەلق ئەترىدى» تەشكىلاتىنى قۇردى. شۇ كۈندىن باشلاپ خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ كازارمىلىرىغا شىددەتلىك ھۇجۇملار باشلاندى. بۇ ئۇرۇش ئىككى ژىل داۋام قىلدى.

1950ـژىلى 1ـئايدا قالبەك باشچىلىغىدىكى ئىككى مىڭغا يېقىن غازاتچى ئۈرۈمچى تاغلىق رايونىدا توپلىنىپ، كوممۇنىستلارنى توسۇپ، مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش پروگراممىسىنى تۈزۈپ چىقتى. ھەممە دەرھال قارشىلىق ئۇرۇشلىرىنى باشلىۋەتتى. بۇ ئۇرۇش ژىل ئاخىرىغا قەدەر بولدى.

1949ـژىلى 8ـئايدا ئالتاي ئەتراپىدىن چېكىنىپ بەشبالىق (گۈچىڭ) شەھىرىگە يېتىپ كەلگەن ئوسمان باتۇر، جانىمقان، زاكىرقان، دەلىلقان، نۇرازباي موللا، شايىمەردان قاتارلىق غازاتچىلار ئىككىگە بۆلۈنۈپ، بىر قىسمى ئۈرۈمچى تەرەپكە، بىر قىسمى قۇمۇل باركول تەرەپكە قاراپ يولغا چىقتى.

1950ـ ژىلى 4ـئايدا قۇمۇلدىكى ئىنقىلاپچىلار بىلەن ئوسمان باتۇرنىڭ مۇجاھىدلىرى ئۇچرىشىپ، ژىگىرمە مىڭ كىشىلىك قۇراللىق قوزغۇلاڭ كۆتەردى. ئىككى ژىل داۋام قىلغان بۇ شانلىق ئۇرۇشتا نۇرغۇن خىتاي ئەسكەرلىرى يوقۇتۇلدى. كۆپ ساندىكى جەڭچىلىرىمىز شېھىت بولدى. قوزغىلاڭنىڭ ئاساسىي رەھبەرلىرىدىن ئوسمان باتۇر-شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېقىنقى زامان تارىخىمىزدىكى ئەڭ مۇنەۋۋەر، قەيسەر ئىنقىلاپچىلىرىمىزنىڭ بىرسىدۇر. ئۇنىڭ پۈتۈن ئۆمرى ۋەتەن ئازاتلىغىغا، مىللىي مۇستەقىللىككە بېغىشلانغان شەرەپلىك ھاياتتۇر. ئۇ زالىم شىڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيىتىگە، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە، رۇس كوممۇنىستلىرىغا، ئاخىرىدا خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارشى ئاخىرغىچە ئىرادىسىنى بوشاتماي، ھىلە-مىكىرلەرگە ئالدانماي، باتۇرلارچە كۈرەش قىلدى. پۈتۈن ئائىلە بويىچە ۋەتەن يولىدا ھاياتىنى شېھىت بەردى.

1951ـ ژىلى 2ـ مايدا ۋەھشى خىتاي كوممۇنىست ھاكىمىيىتى ئۈرۈمچى شەھىرىدە خەلقنى توپلاپ ئوسمان باتۇرنى قاتىلىق قەتلىئام قىلدى. ئوسمان باتۇرنىڭ شېرىدىمان قاتارلىق ئوغۇللىرى ئۇنىڭ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ ئۇزاققىچە قۇراللىق كۈرەشنى داۋاملاشتۇردى. ئۈرۈمچى ئەتراپىدا سىدىق، نۇرازبايلار، مورى، بەشبالىق ئەتراپىدا مالىك، تالىم، جانبولايلار كوممۇنىست ئەسكەرلىرىنىڭ ئىلگىرلىشىنى توسۇپ، پارتىزانلىق ئۇرۇشلىرىنى ئېلىپ باردى. كوممۇنىستلارنى قوغلاپ چىقىرىش، ئىسلامىيەتنى قوغداشنى مەخسەت قىلىندى.

1951ـ ژىلى ئىلى رايونىغا مەركەزلەشكەن زىيالىلار «ئەللىك بىرچىلەر قورۇلتىيى» ئېچىپ، خىتاي مۇستەملىكچىلىرىدىن مۇستەقىللىق داۋا قىلدى.

1953ـ ژىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ پۈتۈن يېزىلىرىنى قاپلىغان قۇراللىق قوزغۇلاڭ جاللات ۋاڭ جېڭنىڭ قاتىلىق باستۇرۇشىغا ئۇچرىدى. ئەچچە يۈزمىڭ زىيالى، دىنىي زاتلار تۇتقۇن قىلىندى. بەزى يېزىلار قارا-قۇيۇق ئوققا تۇتۇلدى. ئىككى قولى قانغا بويالغان ۋاڭ جېڭنى خىتايلار مەركەزگە يۆتكەپ كەتتى. بۇ جەرياندا شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيەسى ۋە خەلق پارتىيەسىنىڭ بىر قىسىم رەھبەرلىرى قولغا ئېلىندى ھەممە ئۆلتۈرۈلدى. چىڭگىز داموللام، ئەسەددۇللا داموللام، ئابدۇلئەزىز مەخسۇم قاتارلىق كۆزگە كۆرۈنگەن يېتەكچىلەر ئۆلتۈرۈلدى ياكى تۈرمىگە تاشلاندى.

1954ـژىلى 12ـئايدا خوتەننىڭ ئاتچۇي كەنتىدىكى نىيازبەگ ھاجىمنىڭ ئۆيىدە ئابلىمىت داموللام، پەتھىدىن مەخسۇم قاتارلىقلار «تەشكىلىي نىجات پارتىيەسى»نىڭ قۇرۇلتىيىنى ئېچىپ، 1955ـ ژىلى 11ـئاينىڭ 15ـكۈنى قۇراللىق قوزغۇلاڭ كۆتۈرۈش قارارىنى ئالدى ھەممە ۋاقتىدا كۆتۈرۈلۈپ، ئاتچۇي تۈرمىسىنى ئازات قىلىپ مەھبۇسلارنى قويىۋەتتى. خوتەن شەھىرىنى پەتھى قىلىش ھارپىسىدا خائىننىڭ ساتقۇنلىغى تۈپەيلىدىن ئىنقىلاپ قاتىلىق باستۇرۇلدى. رەھبەرلەر ئۇزۇن ژىللارغىچە خەلق ئىچىدە يوشۇرۇنۇپ ژۈرگەن بولسىمۇ كېيىن خىتايلار تەرىپىدىن شېھىت قىلىندى. بۇ ئىنقىلاپ گەرچە قىسقا ۋاقىت داۋام قىلغان بولسىمۇ، لېكىن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ جەڭگىۋار كۈرەش ئىرادىسىنى ئىپادىلىدى. خەلقنىڭ قەلبىدە يېنىۋاتقان ئىنقىلاپ ئوتىنى تېخىمۇ ئۇلغايتتى. خەلققە ئۈمۈت، ئىشەنچ بېغىشلىدى. بۇ ئىنقىلاپنىڭ سىياسىي پروگراممىسى: «قۇراللىق ئىنقىلاپ ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇش» بولۇپ، شۇ نامدا ژۇرنال نەشر قىلدى. «مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاساسىي قانۇنى»، «ياشلارغا مۇراجەئەت»، «بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىغا نەرىز» قاتارلىقلارنى ئېلان قىلدى.

1956ـژىلى 3ـئايدا قارىقاش ناھىيەسىدە باقى داموللا بىلەن سەمەت داموللا باشچىلىغىدا قۇراللىق قوزغۇلاڭ پارتلىدى. سەككىز يۈزدىن ئارتۇق ئىنقىلاپچى تارىم ۋادىسىدىكى خىتايلارنىڭ قۇراللىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، دۈشمەنلەرگە قاقشاتقۇچ زەربە بەردى. ئاخىرىدا ئىككى يۈزدىن ئارتۇق جەڭچىمىز قۇربان بولدى.

1956ـژىلى 5ـئايدا لوپ ناھىيەسىدە بىر مىڭ ئۈچيۈزدىن ئارتۇق ئىنقىلاپچى ئابدۇقادىر باشچىلىغىدا قۇراللىق قوزغالدى.

1957ـژىلى ئۈرۈمچى ئۇلانبايدىكى مىللىي ئاتلىق پولكى قۇراللىق قوزغۇلاڭغا تەييارلىنىۋاتقاندا پاش بولۇپ قېلىپ، جەڭچى، ئوفىتسېرلار تۇتقۇن قىلىندى. شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيەسىنىڭ قوزغۇلاڭغا يېتەكچىلىك قىلغان مۇنەۋۋەر ئەزالىرى تۈرمىلەرگە تاشلاندى ۋە ئۆلتۈرۈلدى.

1958ـژىلى 9ـئايدا كوكتوقاي، چەڭگىل، بەشبالىق ئەتراپلىرىدا جەمشىتقان، دەلىلقانلار يېتەكچىلىگىدە قۇراللىق قوزغۇلاڭ پارتلىدى.

1958ـژىلى 10ـئايدا قۇمۇل ناھىيەسىنىڭ تەڭرىتاغ رايونىدا ئىلى قۇربان بىلەن سېيىت باشچىلىغىدا يەتتە مىڭ جەڭچى قاتناشقان قۇراللىق ئىنقىلاپ پارتلىدى. قوزغۇلاڭچىلار رايونلۇق ھۆكۈمەتكە ھۇجۇم قىلىپ، ئوق-دورا، نەق پۇل غەنىمەت ئالدى. تېلېفون، ئالاقە ئۈسكۈنىلىرىنى بۇزۇپ تاشلاپ، تۈرمىگە ھۇجۇم قىلىپ مەھبۇسلارنى قويىۋەتتى. كوممۇنىستلارنى قاتتىق ئالاقزادە قىلىۋەتتى.

1962ـژىلى خەلق پارتىيەسىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك قۇراللىق كۈرەشى «زەنجىر سىمان تەشكىلاتىنى تار-مار قىلىش» ھەرىكىتىدە دەھشەتلىك باستۇرۇلدى. كۆپ كىشىلەر قولغا ئېلىندى.

1969ـ ژىلى خىتاي كوممۇنىست كۈچلىرىنىڭ قاتتىق باستۇرۇشىغا ۋە تۇتقۇن قىلىشىغا ئۇچرىغان شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋىي پارتىيەسى خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارشى پروگراممىسى ئەڭ ئېنىق بولغان، پائالىيەتلىرى ئەڭ سىستېمىلىق، تەشكىللىك، ئىچكى-تاشقى كۈچلەر ئەڭ ماسلاشقان، ئىنقىلاپ پروگراممىسى، ستراتېگىيەلىك پىلانلىرى مۇكەممەل تەرەققىي قىلغان پارتىيە ئىدى. بۇ پارتىيە يەتمىش سەككىز ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتىنى قۇردى. دائىرىسى ئون ئىككى ۋىلايەت، ئوبلوس، شەھەر، ژىگىرمە ئىككى ناھىيەگە كېڭەيگەن بولۇپ، ئەزاسى ئاتمىش مىڭ كىشىدىن، ئىشتىراك قىلغۇچىلار ئۈچ يۈزمىڭ كىشىدىن ئاشقان ئىدى. پارتىيەنىڭ ئاساسىي تايانچىلىرى زىيالىلار، ئوتتۇرا، ژۇقۇرى دەرىجىلىك كادىرلار بولۇپ، ئەزالىرى ئىشچى، خىزمەتچى، دېھقان، چارۋىچى، ئاھالىلار ئىدى. خەلق پارتىيەسى سىستېمىلاشقان ئىنقىلاپ پروگراممىسىنىڭ يېتەكچىلىگىدە ئۆز پائالىيەتلىرىنى كۈچلۈك قانات يايدۇردى. ئىنقىلاپ شەرت-شارائىتلىرىنى ھازىرلىدى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى 1969ـژىلى 6ـئاينىڭ 26ـكۈنىنى چوڭ ئىنقىلاپنىڭ پارتلاش ۋاقتى قىلىپ بەلگۈلىدى. ئىچكى-تاشقى قۇراللىق كۈچلەرنىڭ ماسلىشىش ئۇرۇش تاكتىكىسىنى تۈزۈپ چىقتى ۋە زىچ ئالاقىلاشتى. ئەپسۇسكى، ئىچكى-تاشقى خائىنلارنىڭ ساتقۇنلىغى تۈپەيلىدىن قوزغۇلۇشتىن ئۈچ كۈن بۇرۇن خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى مەركىزىي كومىتېت رەھبەرلىرىنى تۇتقۇن قىلدى. قوماندانلىق شتاب باشچىلىغىدا ئىمىنوۋ قاتارلىق ئوتتۇز ئىككى مىڭ كىشى قولغا ئېلىندى. قەشقەر لىنىيەسىدىكى ئاخۇنوۋ، مىجىت قاتارلىقلار مۇددەتتىن بۇرۇن قوزغۇلۇشقا مەجبۇر بولۇپ، خىتاينىڭ كۈچلۈك ئارمىيەسى بىلەن كەسكىن جەڭ قىلدى. بىر ھەپتە داۋام قىلغان ئۇرۇشتا مۇجاھىتلار نۇرغۇن خىتاي ئەسكەرلىرىنى يوقاتقان بولسىمۇ، باش ئەگمەي قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى. مۇستەبىت كۈچلەرنىڭ قانلىق قىرغىنچىلىغى ۋە ۋەھشىلەرچە باستۇرۇشى نەتىجىسىدە ئاخۇنوۋ، مىجىت قوماندانلار شېھىت بولدى. تۇتقۇن ۋە ئاختۇرۇشلار ئالتە ئاي داۋام قىلدى. پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا ھەتتا ناھىيەلەرگىمۇ ئۆلۈم جازاسى بېرىش ھوقۇقى بېرىلدى. ئىنقىلاپ رەھبەرلىرىدىن ئىمىنوۋ باشچىلىغىدىكى ئوتتۇز كىشى 1970ـژىلى 5ـئاينىڭ 29ـكۈنى (ئىلى، چوچەك قىرغىنچىلىغى كۈنىگە توغرىلاپ) ئۈرۈمچىدە ئاشكارا سوت ھۆكۈمى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋىي پارتىيەسىنىڭ كاتتىۋاشلىرى دېگەن نام ئاستىدا ئېتىپ تاشلاندى. (ئىمىنوۋ دوختۇرخانىدا يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلدى). نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ۋەتەنپەرۋەرلەرنى تۈرمىلەردە قىيناپ ئۆلتۈردى. تالاي بېگۇنا كىشىلەر ئون ژىللاپ ھېچ سوراقسىز تۈرمە لاگېرلىرىدا ياتتى. كوممۇنىستلار ئەجداتلىرىنىڭ «مايمۇننى ئۆلتۈرۈپ يولۋاسنى قورقۇتۇش» تاكتىكىسىنى ئاشكارا ئېلان قىلىپ تۇرۇپ ئىجرا قىلدى. گەرچە تارىخى پەيتنى كەتكۈزمىگەن بۇ ئىنقىلاپ مەغلۇپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ كۈچلۈك ئىنقىلاپ روھىنى، ئىستىقلال غايىسىنى، تەشكىلاتچان ئەنئەنىسىنى، ئىتتىپاقلىق كۈچىنى بىر قېتىم جاكالىدى، خەلقنىڭ قەلبىدىكى ئۈمۈت، ئىشەنچىسىنى كۈچەيتتى. كوممۇنىست كۈچلەرگە خەلقنىڭ ئارزۇسىنى ئىپادىلەپ، ئۇلارنى قاتتىق ئالاقزادىلىككە سالدى.

(داۋامى بار)

شېئىرىيەت سەھىپىسى

قېرىنداشلىق رىشتىلىرى

مۇسا ئەھمەد

ئىككى شېئىر

ا. بىر شېئىرنى سويۇش

ئۆتنىڭ ئۇزۇن كوچىلىرىدىن
كەلسە ئۇچۇپ ئوماق سېغىنچاڭ.
خىيال چىرماپ ئالغان ھۇجرامغا،
كەچ كۈزدىكى مۇڭلۇق يوپۇرماق،
قىراۋ باسقان قاقشال چىنارنىڭ.
شاخلىرىدىن چۈشەر ئىسە دەپ...
چۈشلىرىڭ-چۈشلىرىمگە،
سوغا قىلسا بىر شېئىرنى سويۇش،
ئۆلەرنى مەست قىلار شۇ ئازاپ.
كۆڭلۈمدىكى
تىزغۇپ تۇرغان خىياللىرىمنىڭ
كوچىسىغا كەلسەڭ پەتلەپ؛
ھەيران بولما تۈندىكى مەڭگە،
ۋۇرىگى
شەنبەملەردە ياتسا قانسىراپ.

2. توپاڭ بولسام...

تىترەيدۇ قول، تىترەيدۇ ژۈرەك،
ياشتىن مارجان ئىسىپ كىرپىكىم.
تىترەپ تۇرغان جانلار بەختىگە،
گۈللەر چېكىپ ئوتەر ئىزلىرىم.

تىترەيدۇ قول، تىترەيدۇ ژۈرەك،
ياشتىن مارجان ئىسىپ كىرپىكىم.
دەيمەن: ياشتىن بىخلانغان كوچەت،
تومۇزىڭدا بولسا كۆڭلۈم.

تىترەيدۇ قول، تىترەيدۇ ژۈرەك،
ياشتىن مارجان ئىسىپ كىرپىكىم.
ژۇتكەندىمۇ جىسمىم زېمىندىن
توپاڭ بولسام دەيمەن بىر سىقىم.

تۇرسۇن ئىدرىس

ھىجران بەردى...

نۇرلىرىغا يوگەپ، پەپىلەپ،
سويگۇ تۇغار كوكتە تولۇن ئاي.
خىياللىرىم مۇڭلۇق ناخشىنى،
باغاش ئىتىپ سويەر توختىماي.

خىياللاردىن سەگىتەر مېنى،
ئورمان سويۇپ كەلگەن شوق شامال.
نازۇك تەۋرەپ غۇنچىلار ئوماق،
ژۇرىگىمنى قىلىدۇ قامال.

ئىنتىزارلىق قۇچقان بۇلاقلار،
ئوكسۇپ-ئوكسۇپ ژىغلار بىتاقەت.
ژۇگاچلىغان سەيلىگاھ-باغمۇ
ئەلەم بىلەن ئاھ ئۇرار پەقەت.

تىم-تاسقىنە تۇرغان بۇ كېچە،
مۇڭ ئىلكىگە كومۇلۇپ قالدى.
ھىجران بەردى مۇڭلۇق بۇ ناخشام،
خىتاپلىرىم يالىڭاچ قالدى...

قاسىم سىدىق

قۇياش ۋە زېمىن

قۇياش نېمە ئۇچۇن شۇنچە ئۇلۇغۋار؟
سەۋەپ ئەمەس ئۇنىڭ ھاكىملىقىدا.
رەزىل ھاكىملارمۇ يوق ئەمەس ھەرگىز،
قۇياش ئۇلۇغلۇغى-ساكىنلىقىدا.

زېمىن بىر ژىل ئىچرە ئوزگىرەر يۇز خىل،
ئوزى بىر بولسىمۇ ئىككى يۇزى بار.
ئۇنىڭ ئىغىز-بۇرنىنىڭ ھېساۋىغۇ يوق،
ھەسەتتە ئالايغان سانسىز كوزى بار.

شۇڭا، ئىستىلاماس ئوزىنى زېمىن،
قۇياش خەزىنىسىنىڭ خەيرەندىسى ئۇ.
يۇزى كوپ، ئاغزى كوپ لېكىن قەلبى يوق،
بارچە سىياقلارنىڭ شەرمەندىسى ئۇ.

قۇياش-ھامان قۇياش، ساكىن، زەبەردەست،
ئۇ قېرىمايدۇ، مەڭگۇ شۇنداق ياش.
چۇنكى ئۇ بولجىماس ئەقىدىسىدىن،
ئۇ-بىرلا خىسلەتكە پەيۋەندە-يولداش.

قارىيامدۇ زېمىنىنىڭ بىرەر يۇزىمۇ،
تالاي قەسەم قىلسا ۋە بۇزسا شۇنچە.
قۇياشتىن ئۇگەنسە، ساكىنلىقنى ئۇ،
بەلكى، بولماس ئىدى شەرمەندە شۇنچە!..

ئومەر مۇھەممەتئىمىن

سادىر پالۋانغا مەكتۇپ

يەرلىگىنى ئازدۇرۇپ كوپ رەت،
ياندۇرۇپ كەلدىڭ دەريا بويىدىن.
ئاخىرەتكە سۇ بەرمەي تامچە،
ژىقىتتىڭ شەرمەندىلىكنى
تەڭسىزلىكنىڭ ئولۇم خېتىگە.

مەجرۇھ تەغدىر كەتتى ھوشىدىن،
قوۋۇرغاڭ قىنىدىن چىققاندا پىچاق.
چىچچۇەتتىڭ شۇكرىسىزلىكنى
ئالمىزارنىڭ جاراھىتىگە.
ئىسمىنى-يېزىپ قويدۇڭ تارانچىلارنىڭ
بايانداينىڭ پېشانىسىگە.

ئەركسىزلىكنى ئەركسىزلەشتۇرۇپ،
قوشاقلىرىڭ چىقتى پوخانىدىن.
ۋە تەمبۇرگە ئۇلاپ كەلدى جان
سەنئەت جۇملىسىگە تۇزۇپ بىرىيگە.

نارتوگىنىڭ جىملىقىغا چوككەن بىر ئەسنا،
ئوتۇپ كەتتى ئىلى سۇيى ئالدىمىدىن ئاستا،
ھەيكىلىڭنى سوۋغا قىلىپ كىتاپخانامغا.
سەن تۇراتتىڭ ژۇرىگىدە قولۇمنىڭ
ئەگىگۇشتىرىڭچاقنار ئىدى كوزۇمدەۋال-ۋال
سىلار ئىدىم سىغىنىشىم ساقاللىرىڭنى
ئىزلىرىمغا تىلەر ئىدىڭ بىر تەرجىمھال...

پېشانەمگە سويۇپ قوي بوۋا،
تومۇرۇمنى تۇتۇشتىن ئاۋال!

پەرھات جامال

تۇمانلىق سەھەر

تۇمانغا پۇركەنگەن يامغۇرلۇق سەھەر،
ئىپ كەتتى قەلبىمدىن شاتلىقنى پۇتۇن.
ئوتمۇشۇم ئىگىمدا يارقىن شۇ قەدەر،
نىگاھىم ئالدىنى قاپلىغان تۇتۇن.

ئۇرۇلار يۇزۇمگە سوغاق قەترىلەر،
بىر مەشئۇم كەچمىشتىن بېرىپ بىشارەت.
كەتمەيىن دىماقتىن شېرىن ئەترىلەر
ساداسىز بۇرجەكلەر قىلار ئىشارەت.

بىلدۇرەر ئىزغىرىن مەۋجۇتلۇغۇمنى،
تاپىنىم ئاستىدا زارلىغان ياپراق.
تۇيغاندەك قەدىرسىز مەۋجۇتلۇغۇمنى،
چىراقلار جىمىرلاپ قىلىدۇ مازاق.

ئىندا مۇگدەشكەن غەزەلچى قۇشلار،
ئىشىنەر، يامغۇرنىڭ توختىشىغا چىن.
مەنچۇ؟
مەن ژۇرىمەن تىمتاس ماكاندا،
قاي تامان مېڭىشنى بىلەلمەي لېكىن.

قولۇمدىن كۆڭلۈگۈم چۇشتى سىيرىلىپ،
چۇشىنىپ يەتكەندە قەدرىمنى شۇئان.
ئەقىدەم-مارجاندەك كەتتى چېچىلىپ،
ۋە ئۇنى يالمىدى سۇر رەڭلىك تۇمان...

ئارىيە

تۇغۇلۇشنى بىلمىگەن خەلق،
ئولۇمنىمۇ چۇشەنمەس، بەرھەق.
ۋە سويۇشنى بىلمىگەن قەلب،
سويۇلۇشكە بولماس مۇۋاپپەق.

مېھرىبان روزى

ئاداققى ئۇچرىشىش

ئاداققى ئۇچرىشىش بارار ئۇزاقلاپ،
لېۋىڭدە ئىز تىراپ،
كوزۇڭدە بوران.
ساماۋىي تەختىمدىن چېچىلدى ئۇنچە.

ئىزتىقۇ شامالدار نازغىنتىشىدا
گۇللەرنىڭ سۇلكىتى بۇزۇلدى بىر پەس.
توكۇلگەن ياپراقلار مەڭزىدە تامچە،
تۇپراقنىڭ جىسمىدا قالدى بىر ھەسرەت.

روھىڭغا باغلانغان ژۇرەك ھىسلىرىم،
پاچاقلاپ تاشلاندى، تارالدى كوككە.
بەس، ئەندى چۇشلىرىم تىۋىنماس ساڭا،
سەرسانلىق چولىدە قالسامۇ يەككە.

ئابلىكىم ھەسەن

پارىژلىق دوستقا

سىز، ئەلۋەتتە، بىلمەيسىز مېنى،
ۋە كورمىگەن بىزنىڭ شەھەرنى.
ئولتۇرۇپ باقمىغان خادىگىمىزدا،
ئىچىپ باقمىغان ئەتكەنچاينى ھەم..

بار بىزدىمۇ كىچىك بىر دەريا،
ئوخشاپ قالار سىزلەردىكى سىناغا.
ئۇ يەر شارىنىڭ تەنتەك ئىرىغى،
مەختۇمسۇلا ئۇزۇپ ئوتكەن دەريا ئۇ!
سىز، ئەلۋەتتە، بىلمەيسىز ئۇنى.

پەشتىغىدا بەيتۇل مەدرىسىنىڭ
غوراز بىلەن تەڭ ئۇنلىگەن مەزىنلەر،
پاك نىيەتكە كومەر شەھەرنى.
ئىھ، بەيتۇل مەدرىسى-تارانچى شېرى.
ئۇ سىغىنىدۇ موللا بىلاللىنى...
سەددىي باياندايى ئەجدىھاسىغا
«قوقاق چىقىپ قاپتۇدەك» دەيدۇ
چۇشەپ قىلىپ سادىر پالۋاننى...

بار بىزدە شۇنداق:
بۇۋى مەريەم چىركوسسمان،
جايلار،
ئادەملەر...

ئابدۇغېنى ئابدۇكېرىم

بۇركۇتسىز تاغلار

سەن كىملەردىن قالغان قەبرىلەر،
ئاپىرىدە بولغان دالىغا.
ئەتراپىڭدا يېشىل قارىغايلار،
ئۇۋسى يوق لېكىن بۇركۇتنىڭ،
ئىھ، بۇركىتسىز تاغلار، ۋادىلار.
چايكىلارنىڭ ئۇچۇشلىرىدىن،
لاچىنلارنىڭ سايراشلىرىدىن،
مۇستەسنا ئەمەس ساھىللار.
پەرۋازى يوق لېكىن بۇركۇتنىڭ،
ئىھ، بۇركۇتسىز تاغلار، داللار،
مەن سويۇمەن دىڭىزنى شۇنچە،
شەپىلەردىن بېرەر شەپىلەر.
سويەلمەيمەن، ئىھ، ئەمما سېنى
شەپىسى يوق بۇركۇتنىڭ سەندە،
ئىھ، بۇركۇتسىز تاغلار، داللار!
بۇلاقتەك كوزۇڭدە كائىنات ئەكسى،
تىلسىمات ئالەم بۇ، چۇشەندىم-
مۇھەببەت دەشتىنى تەنھا كېزىسەن،
كوكسىڭگە پۇتۇلگەن ئايەتنىڭ
تەپسىرىنى ئوزەڭ يېزىپسەن.

ئابدۇشكۇر ئابدۇراخمان

كەچكۇزلەرگە دەيمىز، ئەلۋىدا!

غازاڭ كېچىپ ماڭىمىز شۇ تاپ،
خىياللاردا باھاردىكى چۇش.
ئوقۇپ بېرەر بىزگە ھېكايەت،
ياپراقلاردا سولغان تەلپۇنۇش.

غازاڭ ئۇچار ئاستا لەپەڭلەپ،
ئوكسۇشلەردەك ئۇشبۇ دەملەردە.
ژۇرمەكتىمىز پىغانلىق يولدا،
يەمچۇك بولۇپ ئىغىر غەملەرگە.

لېكىن بىزگە ژۇكلەنگەن ئارمان،
ياپراقلارغا يېشىل رەڭ بېرەر.
كەچ كۇزلەرگە دەيمىز، ئەلۋىدا!
قەلبىمىزدە نەۋ باھار كۇلەر...

تۇرسۇن مۇھەممەت ئىمىن

ئىككى شېئىر

ا. كەچكە شەپەق

ياشلىغىم قۇياشنىڭ پارلاپلا،
تاغلارنىڭ كەينىگە موكۇندۇڭ.
ئىستىگىم چېچىلدى قۇم بولۇپ،
چوللەرگە كوز تاشلاپ توكۇندۇم.

«خوش!» دېدىم ياشلىغىم، ۋە لېكىن-
ھەسرەتلەر ژۇرەكنى ئەزمەكتە.
قەلبىمدە دىڭىزنىڭ شاۋقۇنى،
خىيالىم كوكلەرنى كەزمەكتە.

سۇكۇنات بوشۇگى تەۋرىنەر،
كەچ بىلەن ئوپۇقتا تەلمۇرسەم.
ۋىسالسىز دەملەردە كوزۇم نەم،
ھال رەڭدە بويالدى دېرىزەم.

تاغلارغا تېۋىنغان شەپەقلەر،
چوققىلار ياقۇتتەك جۇلالىق.
باغرىنى قان قىلدى ئانا-يەر،
ئالەمگە ئوت ياقتى جۇدالىق.

كائىنات ئەكسى

2

ئەي، دىلبەر،
چېھرىڭ بىلەن ئويۇمغا چىرماشتىڭ،
گۇلزارلاردا مەست بولغان كۇنۇم،
ئاي يۇزۇڭدىن دىل بېغىمغا نۇر چاچتىڭ
تاس-تاماس پاجەدە قالاتتىم، جېنىم،
بىر جىلۋەڭدە ماڭا جان قاتتىڭ.

گوزەللىكتە بىر گۇلسەن، بىراق-
بۇلاقتەك كوزۇڭدە كائىنات ئەكسى،
تېگى يوق خىيالغا چوكۇپسەن.
دىڭىزغا چىلاپ كىرپىكلىرىڭنى،
پىغانلىرىڭدىن تۇمار پۇتۇپسەن.

ھەيرانمەن،
لەۋلىرىڭ تىترەيدۇ نېچۇن،
ھارارىتىنى يوقاتقان قاچان؟
ژۇرىگىڭنىڭ تېپىرلاشلىرى،
ۋە كىملەردىن ئىزدەيدۇ دەرمان؟!
ساڭا بېقىپ، ئۇچۇم بولدى-
قەلبىم ئاسمىنىدا تۇمەن مىڭ ئارمان.
ھەي، ئىسسىت،
ياشلىغىمنى يوقاتتىم قاچان؟!

ئۇشبۇ سەھىپىدىكى شېئىرلار «ئىلى كەچلىك گېزىتى»نىڭ 1993-يىللىق مەجمۇئەسىدىن ئورۇن ئالغان ئاساسەن، ياش ئەدىپلەر نىڭ ئەسەرلىرىدىن تاللاپ ئىشلىندى. نەشىرگە تەييارلىغۇچى ئالماسبەگ.

تاماشىبىنلار دىققىتىگە!

كۈلكە كېچىسىگە مەرھەمەت!

شۇ كۈنلەردە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياتىرى بىناسىز قالسىمۇ، ئۇنىڭ كوللېكتىۋى سەنئەتخۇمار خەلقىمىزنىڭ ناخشا-سازغا، ئۇسسۇل ۋە ئويۇن-كۈلكىلەرگە بولغان تەشنالىقىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قاندۇرۇشقا تىرىشىپ كەلمەكتە. ئۇلار ناھىيە ۋە يېزىلاردا گوستروللاردا بولۇشتىن تاشقىرى پايتەختنىڭ تىياتىر بىنالىرىدا ئۆز ھۈنەرلىرىنى نامايىش قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

تىياتىر كوللېكتىۋى 25-26-ئىيۇن كۈنلىرىنى كۈلكە كېچىسىنى ئۆتكۈزۈشكە ياخشى تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ. مەزكۇر كۈلكە كېچىسىنىڭ ئۆۋەتتىكى پروگراممىسىدا ناخشا، ئۇسسۇل، مىنىاتيورلار، تاماشىبىنلار ئۈچۈن ھەر خىل قىزىق ئويۇنلار بولىدۇ. كونسېرتقا ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق ئارتىستى ئابدىرىم ئەخمەدىي، شىئۇئار ئارتىستى ئايتىللا خالىق، ناخشىچىلار تولۇناي ئەيساروۋا، ساھىبەم مەشروپوۋا، «ناۋا» ئانسامبلىنىڭ ئۇسسۇلچىلىرى، كۈلكە ماھىرلىرى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خىزمەت كۆرسەتكەن ئارتىستى رۇقىيەم ساتتاروۋا، ئارتىستلار رېھانگۈل مەخپىروۋا، ماخمۇت دەرايېۋ، «تاماشا» پروگراممىسىنىڭ ئارتىستى ئۇئايىس سۇلتانغازىن، د. نەزەروۋ رەھبەرلىكىدىكى تاجىكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېستىرادا ئانسامبلى، «جاس قانات» فېستىۋالىنىڭ لائۇرېاتى «ئاركلۇب» ۋە باشقىلار ئىشتىراك قىلىدۇ.

كۈلكە كېچىسى ئەۋېزوۋ نامىدىكى تىياتىر بىناسىدا (ئورنى ئاباي ۋە س. مۇقانوۋ كوچىلىرىنىڭ دوخمۇشى) سائات 19:00 دا باشلىنىدۇ. ھۆرمەتلىك تاماشىبىن، قېنى، كۈلكە كېچىسىگە مەرھەمەت قىلىڭ! دىلرابا ناخشا-سازلارنى تىڭشاپ، نەۋرىشىم ئۇسسۇللارنى كۆرۈپ، كۈلكە ماھىرلىرىنىڭ مىنىاتيورلىرىدىن قېنىپ بىر كۈلۈڭ! كۈلكە كېچىسى سىزگە خۇشۋاقلىق، تەبەسسۇم ھەدىيا قىلغاي!

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

خەلقىمىزنىڭ قانلىق قىسمەت سەھىپىلىرىدىن

«شىنجاڭ گېزىتى»دىكى بىر ئۇچۇر ئىزىدىن

خىتايچە «شىنجاڭ ژىباۋ» گېزىتىنىڭ كۆچۈرمىسى ھەم تەرجىمىسى سۈپىتىدىلا ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان **«شىنجاڭ گېزىتى»**نىڭ ئەمەلدىكى ژىلىنىڭ 31-ماي كۈنىدىكى سانىدا، **«جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىپ، مۇقىملىقنى قوغدايلى»** سەرلەۋھەلىك سوت زالى خەۋىرى بېرىلگەن.

خەۋەردىن مەلۇم بولۇشىچە، شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونلۇق ژۇقۇرى خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن 1992-ژىلى 5-فېۋرال كۈنى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى 52- ۋە 30- يول ئاپتوبۇسلىرىدا پارتلىتىش ئەنزىسى سادىر قىلغان سەككىز جىنايەتچىنىڭ ئۈستىدىن قانۇن بويىچە ئاشكارە ھۆكۈم ئېلان قىلىنغان.

ئەتىجىدە، ئەكسىل ئىنقىلاۋىي گوروھ تەشكىللەش ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلىش ۋە ئەكسىل ئىنقىلاۋىي بۇزغۇنچىلىق جىنايىتى بىلەن **ئابلىمىت تالىپ، ئىدرىس ئومەرگە؛**

پارتلىتىش جىنايىتى، بۇلاڭچىلىق جىنايىتى، زاڭ ماللارنى يوشۇرۇش جىنايىتى ۋە پارتلىتىش بۇيۇملىرىنى قانۇنسىز ئۇشۇش قاتارلىق جىنايەتلەر بىلەن **مەمتىمىن سېيىت، خېلىل ئالتۇن ۋە ئابدۇللا مەمەتلەرگە** ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەن.

«ئىككى سوت مەھكىمىسىنىڭ ئۆلۈم جازاسىنى ئىجرا قىلىش پەرمانى بويىچە بۇ جىنايەتچىلەر جازا مەيدانىغا يالاپ ئېلىپ بېرىلىپ، مىلتىق بىلەن ئېتىپ ئىجرا قىلىندى. بۇ ئەۋزەلدىكى باشقا ئۈچ جىنايەتچىگە قانۇن بويىچە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىش جازاسى، مۇددەتلىك قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىندى»- دەپ يازىدۇ «شىنجاڭ گېزىتى».

ئاتالمىش گېزىت خەۋىرىدە تەكىتلىنىشىچە، ئابلىمىت تالىپ ۋە ئىدرىسخان ئومەر 1990-ژىلى ئۆكتەبىردە «ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاپ، شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش» مەخسىتىدە، باشقىلار بىلەن بىرلەشكەن ھالدا **«ئىسلام ئىسلاھاتچىلار پارتىيەسى»** دېگەن ئەكسىل ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتقۇر غانىمىش. ئەزالىرىنى پائال ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، شايار ناھىيەسى تويبولدى يېزىلىق بانكىسىنىڭ ئورغۇن پۇلىنى بۇلاپ، مىلتىق، ئوق-دورا سېتىۋېلىش قاتارلىق جىنايەتلەرنى سادىر قىلغانىمىش.

ھۆكۈم ئېلان قىلىش ژىغىنىدا سۆزلىگەن ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ رەئىسى لۇچىفا ئۇتۇق سۆزلىگەن. مىللىي ئىزالارنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى ئەسلى تۈپ ماھىيەت، ئىنسان ھەق-ھوقۇقىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشىدىكى ھاياتىي مەسىلىلەر ئۈستىدە ئەگىتمە گەپلەردىن نېرىغا ئۆتەلمىگەن (ئۆتۈشىمۇ مۇمكىن ئەمەس) لۇچىفا ئۆز سۆزىدە؛ «... ئاز سانلىق دۈشمەن ئۇنسۇرلار مەغلۇبىيەتكە تەن بەرمەي، تۈرلۈك پۇرسەت ۋە شەكىللەردىن پايدىلىنىپ، پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرىدۇ ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىدۇ... ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاشقا ئۇرۇنغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلماقچى بولغان، مالىمانچىلىق پەيدا قىلماقچى بولغان ۋە ھەر خىل بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغان بۇزۇق ئۇنسۇرلارنى خەلق دېموكراتىيە- دىكتاتۇرا ئورگانلىرى قانۇن بويىچە قاتتىق جازالايدۇ»،- دەپ تەھتىدىي تەكىتلىگەن.

بىز، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قېرىنداش تۈركىي خەلقلەر ئۆزلىرىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق تۇغىنى تىكلەپ، ئەھلى دۇنيا ئالدىدا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى مەغرۇرانە نامايان قىلغان بىر دەۋردە ئاتالمىش «ئاۋتونوم رايون» بىرلىكىدە قېلىۋاتقان ئون مىللىوندىن زىيادە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ، جۈملىدىن ئۇنىڭ بۈگۈنكى ئاڭلىق ئەۋلاتلىرىنىڭ ئالىي مىللىي مۇختارىيەت، ئالىي مەمۇرىي- سىياسىي، ئىقتىسادىي مۇستەقىللىق ھەق- تەلەپلىرىنى قانۇنىي ۋە تەبىي دەپ ھېساپلايمىز.

ناھەق قەتل قىلىنغان ئابلىمىت تالىپ، ئىدرىسخان ئومەر ۋە باشقىلارنىڭ مۇبارەك نامى 21-ئەسىر ئۇيغۇر تارىخىغا مىللەت پەرزەنتلىرى سۈپىتىدە كىرىشىگە چوقۇم ئىشىنىمىز.

ئەدەبىي ئۇچۇر

يېڭى ئەسەرلەر

ئەمەلدىكى ژىلى «ژازۋشى» نەشرىياتى تەرىپىدىن پېشقەدەم يازغۇچى مەسىمجان زۇلغىقارنىڭ **«يانارتاغ»** ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ ئىككىنچى كىتاۋى نەشىردىن چىقتى. ئۈچ كىتاپتىن ئىبارەت مەزكۇر ئەسەرنىڭ بىرىنچى كىتاۋى 1985-ژىلى كەڭ كىتاپخانلار ئاممىسى بىلەن يۈز كۆرۈشكەن ئىدى. ئۇشبۇ ئەسەرلەردە مۇئەللىپ 19-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىكى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلى ۋىلايىتىدىكى ئۇيغۇر ۋە باشقا قېرىنداش خەلقلەرنىڭ مىللىي ئازاتلىق قوزغىلاڭلىرىنى ھەم ئۇلارنىڭ ئەجنەبىي باسقۇنچىلارغا قارشى ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرىنى قەلەمگە ئالىدۇ.

*

ئوزنىڭ **«كۈتۈلمىگەن ئۇچرىشىش»**، **«ساداقەت»** ناملىق ئوچېرك ھەم ھېكايىلەر توپلىمى، **«پەلەك گەردىشى»** دېگەن رومانى ۋە كۆپلىگەن شېرلىرى بىلەن كىتاپخانلارنىڭ نەزىرىگە چۈشكەن ئەدىپ ئېرىپىت ئىسلام (ئەركىن زايىت)نىڭ ئالمۇتىدىكى «قازاقىستان» نەشرىياتى تەرىپىدىن **«ئۇيغۇرغۇ بىز...»** ناملىق كىتاۋى يورۇق كۆردى. مەزكۇر توپلامغا ئەدىپنىڭ كېيىنكى ژىللىرى يازغان قىسسە ۋە ھېكايىلىرى، مىنىاتيورا ھەم ئۇسمۇرلەرگە بېغىشلانغان شېرلىرى كىرگۈزۈلگەن.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

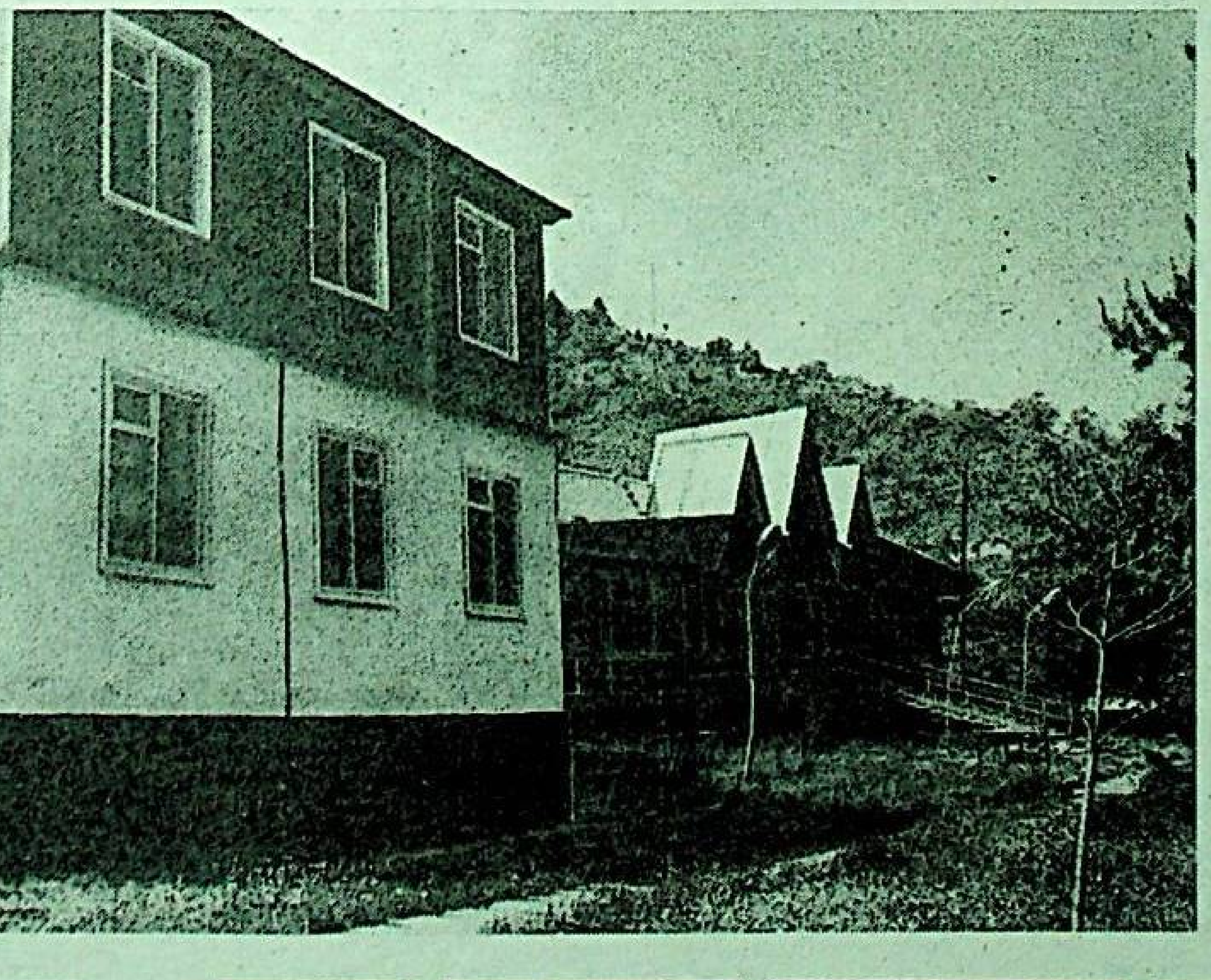

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ۋېتېرانى، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشچىسى

مەخسۇت نورۇزوۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققان ۋە قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى

جۇماخۇن ماموتوۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«بىلبۇلاق» دەم ئېلىش ئۆيىگە مەرھەمەت!

ئالمۇتا شەھىرىدىكى تۇرغۇنلىي كومۇنال ئېگىلىكى ئاكسىونېرلىق جەمئىيىتى قارمىقىدىكى «بىلبۇلاق» دەم ئېلىش ئۆيىنىڭ تەشكىل قىلىنغىنىغا ئىككى ژىل بولدى. بۇ يەر ھازىر ئادەملەرنىڭ كۆڭۈللۈك دەم ئالىدىغان جايىغا ئايلاندى. دەم ئېلىش ئۆيىگە ھاكىمجان گۈلىيېۋ رەھبەرلىك قىلىۋاتىدۇ.

سۈرەتلەردە: 1. ھاكىمجان گۈلىيېۋ.

2. دەم ئېلىش ئۆيىنىڭ خىزمەتچى-خادىملىرى.

3. دەم ئېلىش ئۆيىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى.

ئۇ. قۇربانىيازوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
مۇئمىنجان ھەمرا

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي- سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى- 27-86-33، ئىختىسات بۆلۈمى- 50-86-33.

تىرازى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дауір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

1995 يىل
24-ئىيۇن
№25
شەنبە
(3982)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970-يىلى 1-يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

لى پېڭنىڭ سەپىرى

خخج دولەت كېڭەشىنىڭ پرېمېيرى لى پېڭ ەدە نىڭ ئۈچ مەملىكەتتى بويىچە سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇنىڭ روسسىيەدە بەش ياكى ئالتە كېلىشىمنى ئىمزالايدىغانلىقى كۈتۈلمەكتە.

بېيجىن، 21-ئىيۇن. (پاۋېل سپىرىن، ئىتار-تاس مۇخبىرى)

خخج دولەت كېڭەشىنىڭ پرېمېيرى لى پېڭنىڭ مىنسك ۋە كىيېۋنى زىيارەت قىلغاندىن كېيىن 25-ئىيۇندىكى موسكۋاغا سەپىرى ۋاقتىدا كام دېگەندە بەش ياكى ئالتە ھۆكۈمەتلەر ئارا روسسىيە-خىتاي ھۆججەتلىرىنى، جۈملىدىن جىنايەتچىلەرنى قايتۇرۇپ بېرىش ۋە ئوغرىلانغان مال-مۈلۈكلەرنى ئوت ئاپىتىدىن ساقلاش توغرىلىق كېلىشىمنى ئىمزالايدىغانلىقى كۈتۈلمەكتە.

ەدە نىڭ ئۈچ مەملىكەتكە بۇگۈن سەپەرگە ئاتلانغان لى پېڭنى ئۇزىتىش مەراسىمى ۋاقتىدا مەلۇم بولۇشىچە، موسكۋامۇ روسسىيە رەھبەرلىكى بىلەن خخج ھۆكۈمەت دېلېگاتسىيەسى ئوتتۇرىسىدا ۋەخلىق ئارا مۇئەممالار بويىچە قىزىق ۋە مەزمۇنلۇق مۇنازىرە بولىدىغانلىقىنى» كۈتمەكتە.

خىتايدىكى روسسىيە ئەلچىسى ئىگور روگاچېۋنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، سۆھبەت ۋاقتىدا ئېنېرگېتىكا ساھاسىدىكى ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، جۈملىدىن ئاتومنى تېچلىق مەقسەتلىرىدە پايدىلىنىش توغرىلىق، كوسموسنى ئۆز ئارا بىرلىشىپ ئۆزلەشتۈرۈش ئىستىقباللىرى ۋە ئۇمۇمىي چېگارا بويىدا ئەركىن زونىلارنى قۇرۇش توغرىلىق مۇزاكىرىلەر ئېلىپ بېرىلىدۇ.

تەيۋەندە خخج بىلەن بىرلىشىش تەرەپدارلىرى ئازايماقتا

توكيو، 21-ئىيۇن. (ئاندرېي ۋارلاموۋ-ئىتار-تاس مۇخبىرى).

تەيۋەندە خىتاي بىلەن بىرلىشىش تەرەپدارلىرى كەسكىن قىسقارماقتا. بۇ يەردە ئاھالى پىكرىنى سوراشنىڭ نەتىجىسى كۆرسىتىشىچە، بىر پۈتۈن خىتاي دۆلىتىنى قۇرۇشنى ئارال ئاھالىسىنىڭ 36 پروتسېنتى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدۇ، بۇ مۇنداق ئىجتىمائىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىلغان 1989-يىلدىن بېرىقى ئەڭ تۆۋەن كۆرسەتكۈچ. تەيۋەننىڭ مۇستەقىللىقىنى خالىغۇچىلار 28 پروتسېنتنى تەشكىل قىلىدۇ.

جامائەت پىكرىنىڭ دىنامىكىسى تەيۋەنلىكلەرنىڭ 1993-يىلدىن باشلاپ خىتاينى بىرلەشتۈرۈش ئىدىيەسىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەشتىن ۋاز كېچىۋاتقانلىقىنى نامايىش قىلىدۇ. شۇڭغىچە خىتاينى بىرلەشتۈرۈش تەرەپدارلىرىنىڭ سانى 50 پروتسېنتتىن كام بولمىغان ئىدى.

سېلىقنى يوشۇرغانلارغا- ئۆلۈم جازاسى

ئۆتكەن پەيشەنبە كۈنى خىتايدا قوشۇمچە كىرىم سېلىقىنى تولىدى دېگەن ساختا ھۆججەت ياسىغانلىقى ئۈچۈن ئالتە ئادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى.

خىتايدا مۇنداق قىلمىش ئېغىر جىنايەت ھېساپلىنىدۇ. تولەنمىگەن كىرىم سېلىقى مەملىكەتتىن ئوغۇرلانغان ئاقچا بىلەن بىردەك ھېساپلىنىدۇ.

چەت ئەلدە ئارمىيە تۇتۇشنىڭ ھاجىتى يوق

روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى ب. يېلتسىننىڭ بۇ توغرىلىق پەرمانى ھەقىقەتەنمۇ پاراسەتلىك قارار بولغاندەك: مولداۋىيە يېرىدە پۈتۈنسۇرۇك ئارمىيەنى تۇتۇپ تۇرۇش ئاھايىتى قىممەتكە توختايدۇ دەپ، ئۇ بۇ يەردە پەۋقۇلاددە تۈپىنى قالدۇرۇش توغرىلىق بۇيرۇق بەرگەن.

مولداۋىيەدىكى 14-ئارمىيەنىڭ قوماندانى گېنېرال-لېيتېنانت لېبېد بولسا پرېزىدېنت تەكلىپ قىلغان گېنېرال پولكوۋنىك خىزمىتىگە نارازى بولۇپ، ئىستېپاغا چىققان.

ئادەم قەدرى تۆۋەنلىمەكتە

بۇ يىلنىڭ كېيىنكى تورت ئېيى ئىچىدە موسكۋانىڭ 549 تۇرغۇنى ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرىۋالغان. بۇ توغرىلىق ستاتىستىكا بويىچە موسكۋا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ دېموگرافىيەلىك بولۇمدە ئىنتېرفاكسقا بېرىلگەن مەلۇماتلار گۇۋالىق بېرىدۇ.

يەتمىش يىل ھۆكۈم سۈرگەن كوممۇنىستىك تۈزۈم بەربات بولۇپ، قازاقستان ئۆز مۇستەقىللىگىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن بىزنىڭ ئۇلۇق ئىسلام دىنىمىزنىڭ ياڭلىۋاشتىن تەنتەنە قىلىشىغا كەڭ يول ئېچىلدى. جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ ھەممىلا جايلىرىدا مەسچىتلار سېلىنىپ، ئادەملەر ناماز ئوقۇپ، خۇداغا ئىبادەت قىلىش بىلەن بالىلىرىمىزنىڭ دىنىي ساۋاتىنى ئېچىپ، ئۇلارنى ئىمان-ئېتىقاتلىق، دىيانەتلىك بولۇشقا تەربىيەلەپ كەلمەكتە.

سۈرەتتە: تالغىر ناھىيەسى قىزىل غەيرەت يېزىسىدىكى ئىمام ئەخمەتجان ئاكا باشچىلىقىدىكى مەسچىت جامائىتى.

ر. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

بۇدديونوۋسكىدىكى ۋاقەلەرگە دائىر

روسسىيەنىڭ تەركىۋىدىكى چېچەن جۇمھۇرىيىتىدە يېڭى يىلدىن باشلاپ ج. دۇدايېۋنىڭ قانۇنسىز قۇرۇلغان ھەربىي كۈچلىرىگە قارشى روسسىيەنىڭ قۇراللىق كۈچلىرى تەرىپىدىن ئۇرگۈزۈلۈۋاتقان ئۇرۇش بۇگۈن - ئەتە ئاياقلىشىدۇ، دەپ كۈتۈلۈۋاتقان ۋاقىتتا «دالا كوماندىرى» شامىل باسايېۋ باشلىق چېچەن تېررورىستلىرى ستاۋروپولىنىڭ بۇدديونوۋسك شەھرىگە ھېچ قانداق توسالغۇسىز بېسىپ كىرىپ، ئالدى بىلەن ئالاقە بولۇمىنى، ئاندىن چوڭ ئاغرىقخانىنى ئىشخال قىلىۋېلىپ، مىڭدىن ئوشۇق ئاغرىقلارنى، ئاياللارنى، بالىلارنى گۆرۈگە ئالغانلىقىنى، ھەربىيلەردىن، مىلىتسىونېرلاردىن، تېچ ئاھالىدىن قىرىققا يېقىن ئادەمنى ئۆلتەرگەنلىگىنى بۇگۈنكى كۈندە ھەممە ئادەملەر بىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ، دۇدايېۋنىڭ تېررورىنى روسسىيە يېرىگە يۆتكەيمەن، دېگەن پوپۇزىسى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

گۆرۈگە ئېلىنغان بېگۇنا ئادەملەرنى باندىتلار قولىدىن ئازات قىلىش مەسىلىسى تۇغۇلغان چاغدا، قانداق چارە كۆرۈش-كۈچ قوللىنىش كېرەكمۇ ياكى مۇزاكىرە يۈرگۈزۈش كېرەكمۇ؟ دېگەن مەسىلە كۈن تەرتىۋىگە كەسكىن قويۇلدى. قىسقىسى، تېچلىق يولىنى تاللاۋالغۇچىلار بۇ مەسىلىدە ئۈستۈن چىقتى. پرېزىدېنت ب. يېلتسىن گالىفاكسقا كەتكەن چاغدا تەشەببۇسنى روسسىيە ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ۋ. چېرنومىردىن قولغا ئېلىپ، تېررورىستلارنىڭ باشلىقى بىلەن بىۋاستە تېلېفون ئارقىلىق مۇزاكىرە يۈرگۈزدى. ئۇنى ئىككى كۈن كېچە-كۈندۈز تېلېفون يېنىدىن كەتمىدى دېسىمۇ بولىدۇ. شۇ ئارىدا پاجىە يۈز بەرگەن يەرگە دولەت دۇمىسىنىڭ بەزى بىر دېپۇتاتلىرىمۇ، ئۇرغۇلىغان ژۇرنالىستلارمۇ يېتىپ باردى. باسايېۋ بولسا سىياسىي تەلەپلەرنى قويۇپ، ئۆزىنى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت دەپ ئېلان قىلغان، لېكىن دۇنيا يۈزىدە ھېچ بىر مەملىكەت ئېتىراپ قىلمىغان چېچەن جۇمھۇرىيىتىدە ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى توختىتىشنى، روسسىيە بىلەن چېچەن جۇمھۇرىيىتى ئوتتۇرىسىدا مۇزاكىرە يۈرگۈزۈشنى تەلەپ قىلدى. ئاخىرى ۋ. چېرنومىردىن مۇنداق كاپالەتنىمۇ بەردى.

ئەندى تېررورىستلارنى ھېچ بىر توسالغۇسىز ۋە دەخلىسىز ئۆز يېرىگە يەتكۈزۈش مەسىلىسى تۇغۇلدى. شۇندا يەنە يۈزدىن ئوشۇق ئادەم گۆرۈگە ئېلىنىپ ۋە بىر نەچچە ژۇرنالىستلارنىڭ ھەمرا بولۇشىدا باندىتلار بىر نەچچە «ئىكارۇس» ئاۋتوبۇسلىرىغا ئولتىرىپ، چېچەن جۇمھۇرىيىتىگە يەتكۈزۈلدى. ئۇنىڭ ھەممە تەپسىلاتلىرىغا توختىلىشنىڭ ئەھمىيىتى بولمىسا كېرەك. باندىتلار قولىدا ئۇرغۇن ئادەملەرنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىگىگە قارىماستىن، ئاغرىقخانىدىكى ئادەملەرنىڭ، تىببىي خادىملارنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قىلىش مۇمكىن بولدى.

مۇمكىن چېچەن مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ھە دېگەندىلا، يەنى ئەھۋالنى ئۇرۇش چىقىرىش دەرىجىسىگە يەتكۈزمەستىن ھەرىكەت قىلىنغان بولسا، (بۇنىڭدىن ئۈچ-تۆرت يىل ئاۋال) مۇنداق پاجىە يۈز بەرمىگەن بولار ئىدى.

ھازىر چېچەنلەر يېرىدە ئىككى تەرەپتىن ئوق ئېتىش توختىتىلدى. بۇ ئىمكانىيەتتىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ قىلىشقا بولامدۇ-يوقمۇ؟ ئۇنى ۋاقىت كۆرسىتىدۇ. ھەر ھالدا ھازىر تېگىشلىك ۋاكالەتكە ئىگە بولغان ئىككى تەرەپ دېلېگاتسىيەسى ئارىسىدا مۇزاكىرە يۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ. قوپال كۈچ قوللىنىشتىن كۆرە-پەم-پاراسەتنىڭ غالىپ چىقىشى ئەۋزەل بولار ئىدى.

ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرىنىڭ يەكۈنى

ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرىنىڭ ئاخىرقى يەكۈنى مەلۇم بولدى. بەلگۈلەنگەندىكىدەك، ئاشلىق كۆزلۈك بۇغدايى بىلەن بىللە 18.7 مىللىيون گېكتار مەيدانغا تېرىلدى، ئۇنىڭ 12.5 مىللىيون گېكتارىنى دېگەندەك پەقەت بۇغداي تەشكىل قىلىدۇ. بۇنى ئۆتكەن يىلقى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ھېچ قانداق ئۆزگىرىش يوق.

بىرىنچى قېتىم تېرىلغۇ مەبلەغ بىلەن تەمىنلەشنىڭ بوھرانغا قارشى يولى پايدىلىنىلدى. بىزدە بېنزىن بىلەن سولەركىنىڭ خوجايىنى كىم دەپ ئويلايسىز؟ بۇنىڭدىن كېيىن نېفت مەھسۇلاتلىرىنى ئالىدىغان زاۋۇتلار ئەمەس، بەلكى جەنۇبىي قازاقىستاننىڭ نېفت باشقارمىلىرى ھەقىقىي خوجايىن بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆگىلۋودورودلۇق خام ئەشياسىنى روسسىيە فېدېراتسىيەسىگە ئەۋەتىپ، ئۇ يەردىن تۈزۈلگەن كېلىشىم بويىچە بېنزىن ۋە سولەركە ئالىدۇ. بۇ ستروكتۇرىلارنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىكى باشقارمىلىرى ئوتتۇرىسىدا مۇۋاپىق كېلىشىملەر تۈزۈلدى. كېلىشىمگە باغلىق يېزا يېقىلغۇنى ئاۋانس رېتىدە ئالىدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن يېزا ئىگىلىكچىلارغا ھاجەتلىك مەھسۇلات بىلەن ھېساپ ئايرىدۇ.

بىرىنچى قېتىم كازكومېرتسبانك تەرىپىدىن چىقىرىلغان 70 مىللىيون ئاقش دوللارىغا تەڭ ئاكسىيە ئىشقا قوشۇلدى. دۆلەت رېسۇرسلىرىغا ئاشلىق ئەۋەتىشكە شەرتنامە تۈزگەن يېزا ئىگىلىكى كارخانىلىرى مەزكۇر ئاكسىيەلەرنىڭ ئىگىسى بولدى. شۇنداقلا يېنىكچىلىك بىلەن قەرز بېرىشمۇ يولغا قويۇلدى.

جۇمھۇرىيەت بويىچە بەلگۈلەنگەن تېرىلغۇ مەيدانلىرىغا شۇنداقلا ماي چىقىرىدىغان زىرائەتلەر، پاختا، قەنت قىزىلچىسى، كۆكتات، مال ئوزۇقى زىرائەتلىرى، ياڭيۇ تېرىلدى.

يېزا ئىگىلىكى مىنىسترلىكىدە تۈۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەشنىڭ بازار مۇناسىۋەتلىرى يولى تېرىلغۇ ۋاقتىدا ئۆزىنى ياخشى ئاقلىغانلىقىنى، بۇ ئۇسۇلنىڭ ھوسۇل يىغىشتۇرۇش ۋاقتىدىمۇ قوللىنىلىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

(قازتاگ).

قېرىنداش ئەشىرلەر سەھىپىلىرىدىن

تارىخ سەھنىسىدىن ئۆچمەيدۇ

قاھارمان-ماراش (تۈركىيە). خىتاي باسقۇنچىلىقى تۈپەيلىدىن تارقىتىلغان شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنىڭ باشلىقى (ئەسلىدە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ كاتىپى. تەرجىماندىن) ئەيسا يۈسۈپ ئالپ تېكىن تۈركىي مەملىكەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىق ئېلىشىدىن تەشۋىشلەنگەن خىتاي مەزكۇر ئۆلكىدە ھەددىدىن-زىيادە قىسىم كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى.

«تۈركئوچاقلارى» جەمىيىتىنىڭ قاھارمان-ماراش شوبىسى ئۇيۇشتۇرغان كونفېرېنسىيەدە سۆزگە چىققان ئالپ تېكىن ئۆزىنىڭ 1954 - يىلىدىن بۇيان تۈركىيەدە سۈرگۈندە ئۆرگەندىكىنى ۋە موشۇ ۋاقىت ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاننى تۈركىيە شۇنداقلا پۈتۈن دۇنياغا تونۇتۇش ئۈچۈن تىجىر سىڭدۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى.

شەرقىي تۈركىستانىنىڭ تارىخ سەھنىسىدىن ئۆچۈش ئەسنامىدا تۇرغانلىقىنى بىلمەيدۇ قىلغان ئالپ تېكىن، خىتاينىڭ ئەمەلدىكى مەنتىقسىز سىياسىتىدىن نەتىجىسى ئەلدىشدە ئېكەنلىكىنى ئېيتىپ، شۇنداق دېدى: ئىنسان ھوقۇقلىرى ھايات كېچۈرۈش، مۇستەقىللىق ئۈچۈن ياكى ھېقۇقسىزلىق تۇگەل شەرقىي تۈركىستانلىقلار بۈگۈن تارىخ سەھنىسىدىن يوقىلىپ كەتمەسلىكلىرى ئۈچۈن كۆرەشمەكتە. خۇسۇسەن، شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا قارشى خىتاينىڭ ژۇر گۈزۈلۈۋاتقان سىياسىتى تەشۋىش تۇغدۇرۇشقا باشلىدى. بۇ ئۆلكىدىكى ئىشسىزلىق، قىسىنچىلىق ۋە يوقسۇزچىلىق بىلەن بىللە خىتاينىڭ زۇلۇمى ھەم ئېشىپ بارماقتا. ئاساسلىق مەمۇرىي ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە خىتايلار بولۇش بىلەن، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئادەتتىكى ئىش ئورۇنلىرىنىڭ 90 پروتسېنتى خىتايلارنىڭ ئىلكىدە. شۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن يەرلىك ئاھالە ئوتتۇرىسىدىكى ئىشسىزلىق خىتايلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا خېلىلا ژۇقۇرى»

خىتاي پايدىلانماقتا

شەرقىي تۈركىستانىنىڭ بايلىقى زىيادە بولۇشقا قاراماستىن، يەرلىك خەلق بولۇشقا قىلغان بەھرىمەن بولالمايۋاتقانلىقىنى ئاتاپ ئۆتكەن ئالپ تېكىن: «شەرقىي تۈركىستان ئۇران، پلاتىنا (ئالتۇن) قاتارلىق قىممەتلىك ماددىلارغا بىغان ئاق رەڭلىك مېتالغا، ئاق ئالتۇنمۇ دېيىلىدۇ. تەرجىمان)، ئالتۇن، كۈمۈش، كۆمۈر ۋە مۇناي ئوخشاش يەر ئاستى مەدەنلىرىگە ئىنتايىن باي ئۆلكە. بۇ يەردە ئېلىپ بېرىلغان گېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەرگە قارىغاندا، يەر ئولچەمدە 20 مىليارد تونىنا مۇناي، 30 مىليارد كوپ مېتىر تەبىئىي گاز مەۋجۇتسى بار.

ھازىر 7 مىليون تونىنا مۇناي ئېلىنماقتا. بىراق، ئەپسۇسلىنەرلىكى شۇكى، بۇ بايلىقلارنىڭ بەدىلى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنى يوقسۇزچىلىقتىن ئامراللىقتىن قۇتقۇزۇشى مۇمكىن ئەمەس»، - دېدى.

خىتايچە ئوقۇشى شەرت

شەرقىي تۈركىستاندا ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلمەيدىغانلار 60 پىروتسېنت ئەترىپىدا (بۇ نورۇندا ئالپ تېكىن جاناپلىرى 50 - يىللاردىن كېيىنكى ئىككى قېتىملىق يېزىق ئۆزگەرتىشنى نەزەردە تۇتقان بولسا كېرەك. تەرجىماندىن). ئالى 70 پىروتسېنتى خىتايچە بولۇشى، بۇ يەردىكى خەلقلەرنى خىتاي تىلىنى ئۆگىنىشكە مەجبۇر قىلۇۋاتقانلىقىنى تەلگە تىيەك قىلغان ئالپ تېكىن جۇملىدىن شۇنداق دېدى: «ئوقۇش ئورۇنلىرىدا ئوتۇلدىغان دەرسلەرنىڭ ئۈچتىن ئىككىسى خىتايچە بولغانلىقتىن ستۇدېنتلار خىتاي تىلىنى ياخشى بىلشى كېرەك. ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتىپ، ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا چۈشۈشتە خىتاي تىلىنى راۋان بىلمەسلىكنىڭ نەتىجىسىدە تەلەپكارنىڭ 97 پروتسېنتى ئىمتىھانلاردىن ئۆتەلمەيدۇ.

پرېزىدېنت دېمىرېل خىتايغا سەپەر قىلىشى ئالدىدىن «سىزلەر بىلەن ئۇچراشتىمۇ؟»-دېگەن سوئالغا، «ئۇچراشقىنى يوق» دەپ جاۋاپ بەرگەن ئالپ تېكىن «پرېزىدېنتتىن تەكلىپ بولمىغاندىن كېيىن، بىزمۇ ھېچ نەرسە دېيەلمىدۇق. بىراق ئۇچرىششىنى بەك مۇ خالاتتىم»-دېدى.

ق. ماراش سۈتچۈ ئىمان ئۇنىۋېرسىتېتىدە مەرۇزە قىلغان ئەيسا يۈسۈپ ئالپ تېكىن دارىلغۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئوقۇتقۇچىلىرىغا شەرقىي تۈركىستان توغرىلىق مەلۇمات بېرىپ، كەلگۈسىدىن ئۈمۈتۋار ئېكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

«زامان قازاقىستان» گېزىتىنىڭ 16-ئىيۇن سانىدىن ئېلىندى.

تەن ساقلىق- زور بايلىق

ۋىتامىن - ئۆمۈر دېمەكتۇر

بىر دانىشمەننىڭ «ناچار رەسسام ياكى يازغۇچى، ئاكتيور بولۇشقا ئادەمنىڭ ھەققى بولىسمۇ، ئامما ناچار دوختۇر بولۇشقا ھەققى يوق» دېگەن سۆزىدە ناھايىتى چوڭ ھايات ھەقىقىتى بار. سەۋەۋى ئادەملەر دوختۇرغا ئەڭ قىممەتلىك ئۆمۈر بىلەن تەن ساقلىقىنى ئىشىنىپ تاپشۇرىدۇ.

تىبابەتچىلىكتە كېسەللىك سەۋەپلەرىنى ئېنىقلاپ بىلىشنى، ئاغرىقنى ساقايتىشنىڭ ئەڭ مۇھىم شەرتى دەپ ھېساپلايدۇ. كېسەلنى چىقارغۇچى سەۋەپلەرنى بىلمەي تۇرۇپ، ئۇنى داۋالاشقا بېھۇدە ئۇرۇنۇش ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ. كېسەل سەۋەۋى توغرا ئېنىقلانسا، ئۇنى تېز ساقايتىشقا بولىدۇ. ئۇنى پەيدا قىلغۇچى سەۋەپلەر ھەر خىل بولىسمۇ، ئۇ ئاساسەن ئادەم بەدىنىدە ۋىتامىنلارنىڭ يېتىشمەسلىكىدىن بولىدۇ.

ۋىتامىنلار ئىنسان ئۈچۈن ناھايىتى كېرەك بولۇپ، ئۇ ئادەم بەدىنىدە كام بولسا تۈرلۈك ئاغرىقلارغا دۇچار بولىدۇ. ۋىتامىن لاتىنچە سۆز بولۇپ، ئۆمۈر، بىلوك دېگەن سۆزلەرنىڭ بىرىكمىسىدىن تەشكىل تاپقان. ئادەم بەدىنىدىكى بارلىق ماددا ئالمىشىش جەريانى ۋىتامىنلارنىڭ ئىشتىراكى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرىلىدۇ. تۆۋەندە ئادەم ئۆمرى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بەزى ۋىتامىنلارنى كۆرۈپ باقايلى:

ۋىتامىن «ئا». سۈيۈق ماي شەكلىدە سېرىق رەڭلىك بولۇپ، ئۇ ئادەم بەدىنىدە كام بولسا، ئۆپكە، ژۈرەك، بېغىر، بۆرەك ئوخشاش مۇھىم ئەزالارنىڭ بىر خىل ئىشلىشىگە تەسىر يەتكۈزۈپ، سۈيدۈك يوللىرىدا تاش پەيدا بولۇش، ئاشقازان ئاغرىقلىرىنىڭ سادىر بولۇشى، ئامازشام قارغۇسى قاتارلىق كېسەللەرنىڭ پەيدا بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ ۋىتامىن بېلىق مېيى، سېرىق مايدا، تۇخۇم بىلەن سەۋزىدە، ئۆرۈك قېقىدا، بېدە كۆكى، پومىدۇردا كوپ بولىدۇ. بۇ ۋىتامىن كۈن نۇرىدا، ئوچۇق ھاۋادا تەسىر كۈچىنى يوقىتىدۇ. غىزا پىشۇرگەندە قازاننىڭ ئۈزىنى يېپىپ پىشۇرۇش لازىم.

ۋىتامىن «ۋ». بۇ ۋىتامىن بىر نەچچە تۈرلۈك ماددىلاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، ئۇ ئادەم بەدىنىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى، ئۈچۈن ناھايىتى كېرەك. ئۇ شۇنداقلا قان تەركىۋىنى بىر قېلىپتا ساقلاپ تۇرۇش ئۈچۈن ۋە ئىنسان نېرۋىسىنىڭ ئۆز قېلىپىدا ئىشلىشى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ۋىتامىندۇر. بۇ ۋىتامىن رەڭسىز كرىستال شەكلىدە بولۇپ، ئۇ كوپىرەك دانلىق زىرائەتلەردىن بۇغداي، ئارپا، قوناقلارنىڭ كېپەكلىرىدە، خېمىتۇرۇش، پىۋو ئېچىتقۇلىرىدا، پۇچاقتا، تۇخۇمدا، ياڭاقتا ئۇچرايدۇ.

ۋىتامىن «س». بۇ ۋىتامىننىڭ ئاق تۇزغا ئوخشاش چۇچۇمەل تەمى بار. بۇ ۋىتامىننىڭ يېتىشمەسلىكى سەۋەۋىدىن چىش قاناش، ئاغىز پۇراش، ماغدۇرسىزلىنىش، ئاياق-قوللاردا ئىششىق قان ئۇيۇش ۋە كام قانلىق، جۇدەش، ئۆپكە ئاغرىقلىرى پەيدا بولىدۇ. بىر نەچچە ئاي داۋامىدا بىر خىل ئوزۇقلىنىش ياكى كوكتاتلارنى كام ئىستېمال قىلىش تۈپەيلى بۇ ۋىتامىن بەدەندە كېمىيىپ كېتىشى مۇمكىن. بۇ ۋىتامىن ئازغان مېۋىسى، كوك پىياز، كاپۇستا، قاپاق لازا، چامغۇر، پومىدور ۋە كوكتاتلارنىڭ يوپۇرماقلىرىدا كوپ بولىدۇ. بۇ ۋىتامىن ھەر خىل يۇقۇملۇق ئاغرىقلارغا قارشى قابىلىيەتنى ئاشۇرىدۇ. ئەگەر ئىككى ئات ئاياللاردا بۇ ۋىتامىن يېتىشمىسە، ئانا ۋە قوساقتىكى بالا زەئىپلىشىدۇ. ساغلام بەدەندە- ساغلام ئەقىل بولىدۇ، دەپ بىكار ئېيتىلمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ، بالا-چاقىلىرىمىزنىڭ ساغلام بولۇشىنى ئويلىساق، بۇ ۋىتامىننى كۆپىرەك ئىستېمال قىلىپ تۇرۇشىمىز كېرەك.

ۋىتامىن «د» سېرىق سۈيۈق ماي شەكلىگە كەلتۈرۈلگەن بۇ ۋىتامىن يېتىشمەسلىگى سەۋەۋىدىن تاماق ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ كالتسىي - فوسفور ماددىلىرىنى بەدەنگە سىڭدۇرىشى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، چىشنىڭ ئىمال ماددىسى بۇزۇلۇشى بىلەن چىشنىڭ چۈشۈپ كېتىشىگە سەۋەپ بولىدۇ، ياش ئۆسمۈرلەرنىڭ سۆڭەك ئۆسۈشىگە تەسىر يەتكۈزۈپ، راخىت ئاغرىقىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا ئېلىپ كېلىدۇ. ھامىلدار ياكى بالا ئەمگۈزىۋاتقان ئاياللاردا بولسا ئۇستىخاننىڭ يۇمشاپ كېتىشى بىلەن بالا بېشى يوغان، دوقا ماڭلاي، پاقالچىگى قىڭغىر، قوسىقى يوغان بولۇپ ئۆسىدۇ، چىشىنىڭ چىقىشى كېيىنگە سوزىلىدۇ. بۇنداق ئەھۋاللار «د» ۋىتامىننىڭ يېتىشمەسلىگى سەۋەۋىدىن بولىدۇ. «د» ۋىتامىن تولاراق بېلىق مېيىدا، سۈت، قايماق، مەسكە ماي، ئەرىمچىك، تۇخۇم سېرىغىدا بولىدۇ.

ۋىتامىن «ئى». بۇ ۋىتامىننىڭ يېتىشمەسلىگى سەۋەۋىدىن جىنسىي بەزلىرىنىڭ خىزمىتى تۆۋەنلەپ، نەسل بېرىش پائالىيىتىگە تەسىر يېتىدۇ. ئاياللاردا ھېيز كۆرۈش مەزگىلىنى تۇراقسىزلاشتۇرىدۇ. بۇ ۋىتامىن كوكتات، مېۋىلەردە، ئۆسۈملۈك مايلىرىدا ياڭاق ۋە تۇخۇمدا كوپ ئۇچرايدۇ.

ۋىتامىن «ك». ئەگەر بۇ ۋىتامىن ئوزۇق ئاتاملاردا كام بولسا، قاننىڭ ئۇيۇشى كامىيىپ، ئادەمنىڭ بۇرنىدىن پات-پات قان ئېقىش ھادىسىسى يۈز بېرىدۇ. بۇ ۋىتامىن بېدە كوكىدە، پاقا يوپۇرمىقىدا، جۇسەيى بىلەن پالەكتە، سەۋزە، كاپۇستىلاردا كوپ بولىدۇ.

ژۇقارقى ۋىتامىنلار ئادەم تېنىنىڭ، ئۇنىڭ ھوجەيرە-توقۇلمىلىرىنىڭ ئۆسۈشى ۋە تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن تولىمۇ مۇھىم بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقىمۇ ۋىتامىنلارنىڭ تۈرى خېلىلا بار. ۋىتامىنلارنىڭ بەدەندە ئازىيىپ كېتىشى ھەر خىل ئاغرىقلارنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەپ بولىدۇ.

جەمىيەتتە ھوكۇم سۈرگەن قىممەتچىلىك ئادەملەرنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن يامان تەسىر كورسەتمەكتە. ئادەملەر ئىلاجسىزلىقتىن گودەك باللارنى ئۆيدە قالدۇرۇپ، تىجارەت بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتىدۇ. ئوقەتنىڭمۇ چېغى چاغلىقمۇ! تاپقان مال-دۇنيا ھېچ كىمگە باقى ئەمەسقۇ... ئارزۇلاپ تاپقان باللىرىمىزنىڭ پەم-پاراسەتلىك، ساغلام ئۆسۈشى بىز ئۈچۈن ھەممىدىن قىممەت ئەمەسمۇ؟. بۇ كۆڭۈلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر، ئەڭ مۇھىمى سالامەتلىك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئوزۇمىزنىڭ، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ھاياتى ئۈچۈن باش قاتۇرۇش بىزنىڭ ئىنسانىي بورچۇمىزدۇر.

ئومەرجان ئابدۇسەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

سەپەردىن كېيىنكى ئۇچرىشىش

ھازىرقى تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستان مۇئەممىسى خەلق ئارا سەھنىدىن چۈشمەي كېلىۋاتىدۇ. يېقىندا ۋىلنيوس شەھرىدە دۇنيا پارلامېنتارىيلىرى ۋەكىللىرىنىڭ باش قوشۇشى بىلەن خەلق ئارا كونفېرېنسىيە بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭغا ئامېرىكا، ياپونىيە، كانادا ئوخشاش تەرەققىي ئەتكەن مەملىكەتلەر بىلەن يەنە 36 دولەت پارلامېنتارىيلىرىنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشتى.

كونفېرېنسىيە ئىشىغا قازاقىستاندىن ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋمۇ قاتنىششقا مۇيەسسەر بولدى. كونفېرېنسىيەنىڭ مەخستى-تىبەت خەلقىنىڭ مۇستەقىللىگىنى ئىناۋەتكە ئېلىشتىن ئىبارەت بولدى. كونفېرېنسىيەدە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھازىرقى تەغدىرى توغرىلىق ق. غوجامبەردىيېۋ دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى.

شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يېقىندا ئىتتىپاق پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ ئالمۇتا شەھرى دروژبا مەھەللىسى ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتۇۋىدە جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ھېساۋات بەردى.

ئۇچرىششتا بۇ مۇھىم مەسىلەرئەتراپىدا قويۇلغان سوئاللارغا ق. غوجامبەردىيېۋ ۋە ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي خادىمى د. ئىسايېۋ جاۋاپ بەردى. ئەپسۇسكى، موشۇنداق مۇھىم ژىغىنغا ساناقلىقلا ئادەم قاتناشتى.

ب. سوبىيېۋ.
ئالمۇتا شەھرى.

ئاكادېمىك يارمۇھەممەت مۇبارەكوۋ

ئوتكەندە خەۋەر قىلغىنىمىزدەك، 11-ئىيۇن كۈنى تاشكەنت ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئوتكۈزۈلگەن خەلق سەيلىسىدە ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجا ئاكادېمىك توغرىلىق خوش خەۋەر بىر دەمدىلا ئېغىزدىن ئېغىزغا كوچۇپ، ھەممىنىڭ چېھرىسىدە تەبەسسۇم، شاتلىق-خوشاللىق ئۇيغۇر-ھېسسىياتلىرى جەۋلان قىلىشقا باشلىدى. كوپىنچە مىللىي ئىپتىخارنى مىللىي قەھرىمانلار ئويغىتىدۇ. بۇگۈن بىز ھېكايە قىلماقچى بولغان قەھرىمان-خەلقىمىز ئارىسىدىن چىققان تۇنجا ئاكادېمىك! ئۇ 1995-يىلى 8-ئىيۇن كۈنى ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئومۇمىي مەجلىسىدە يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش بىلەن سايلانغان 28 يېڭى ئاكادېمىكنىڭ بىرى بولدى. مىللىتىمىزدىن پەنلەر ئاكادېمىيەلىرىنىڭ مۇخبىر ئەزالىرى ئىلمىي دەرىجىسىنى ئالغان ئالىملىرىمىز خېلە بار. لېكىن ئاكادېمىك دېگەن ئۇقۇرى ئورۇنغا سازاۋەر بولغان پەن ئەربابلىرىمىز ئەندى دۇنياغا كەلدى. ئويلايمىزكى، بۇ ئوزبەكستاندىلا ئەمەس، بارلىق ئەللەردە، جۇملىدىن تارىخىي ۋەتىنىمىزدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ئۇچۇن مىللىي ئىپتىخار، چەكسىز خوشاللىقتۇر.

ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى مېخانىكا ۋە ئىنشائەتلەر سېيسمىكسى ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى، مېخانىكا پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور يارمەھەممەت نۇرمۇھەممەت ئوغلى مۇبارەكوۋ ئالمۇتا ۋىلايىتى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ كەتمەن يېزىسىدا تۇغۇلۇپ، كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋىنى ئەلا باھادا تۈگەتكەن.

ئەسلى دېخان ئائىلىسىدىن چىققان، پۈتۈل ھاياتى كولخوز ئىشىنى ئىشلەپ ئوتكەن مەرھۇم نۇرمەھەممەت ئاكا بىلەن ئۇنىڭ ئومۇرلۇك يولدىشى مەرھۇم تاجىرخان ھەدىنىڭ (ئۇلارنىڭ روھلىرى شات بولسۇن!) 1944-يىلدا تۇغۇلغان ئۇچىنچى ئوغلى ئوزىنىڭ يېرىم ئەسىرلىك ئومرىدەقا نداق قىلىپ ئىلىم-پەن چوققىسىنىڭ ئېگىزپەللىسىگە چىقالدى؟ خەلقىمىزدە «سوز قوغلىغان بالاغا يولۇقار، ئىلىم قوغلىغان-غەزىنىگە» دېگەن نەقىل بار. يارمۇھەممەتمۇ ئىلىم-پەن يولىدا ئىزدىنىپ، مانا، ئاخىرى بىباھا غەزىنە تاپتى.

ئون يىللىق يېزا مەكتىۋىنى تۈگەتكەن سەرا بالىسى مىللوندىن كوپىرەك ئاھالىسى بار تاشكەنت شەھىرىگە كېلىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىغا ھوججەتلىرىنى تاپشۇردى. «بىز، شەھەرلىكلەر، چۈشىلەيمىزمۇ، يوقمۇ، دەپ ئىككىلىنىۋاتساق، سەن سەرالىقتىن نېمە چىقار» دېگەندەك بېقىشتى ئۇنىڭغا گۇمان بىلەن. لېكىن ئوزبەكچىنى تېخى بىلمەيدىغان يارمۇھەممەت ئىمتىھان ئىشىگىنى دادىل ئېچىپ كىرىپ، بىر ھازادىن كېيىن خوشال قايتىپ چىقتى.

—ھە، قىشلاقى، قەندەي بولدى؟—سوراشتى تېخى ئۇبدان تو نۇشۇپ كەتمىگەن سەپداشلىرى.

—بەش!

ئۇلار خىجالەت بولغان ھالدا قول بېرىپ، يېزا ئوغلىنى تەبرىكلەشتى.

ماتېماتىكا يارمۇھەممەتنىڭ كىچىكىدىنلا سويۇپ ئۇگىنىدىغان پەنى ئېدى. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇ ئوزىگە، بىلىمىگە ئىشىنەتتى. بىردىنلا مېخانىكا-ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنى تاللاۋېلىشىمۇ تەسادىپى ئەمەس، ياش ستۇدېنتنىڭ ئاڭلىق ھالدا ئوزىنىڭ ھايات يولىنى ئېنىق بەلگۈلگىنى ئېدى.

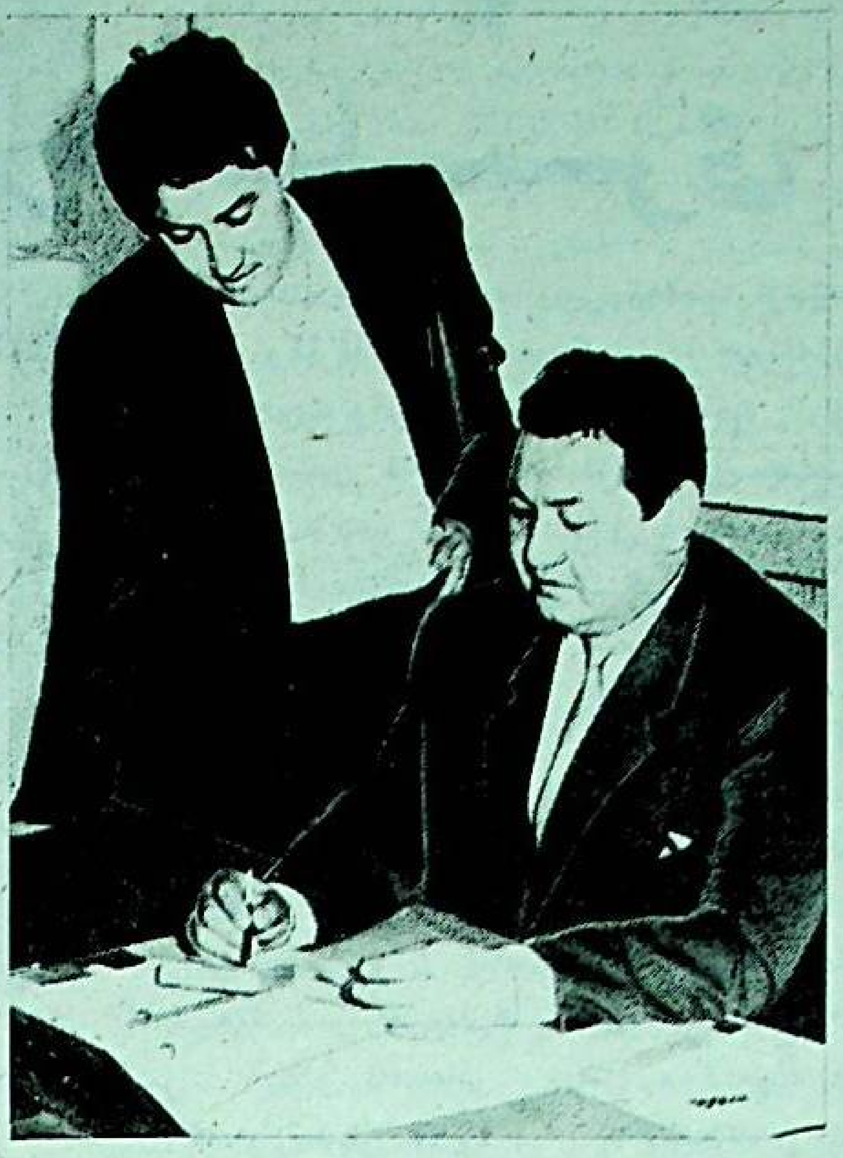

1970-يىل يارمۇھەممەتنىڭ مۇستەقىل ئىلمىي ھاياتىنىڭ دەسلەپكى قەدىمى بولدى. ئۇنىۋېرسىتېتنى ئەلا باھا ۋە لېنىن ستىپېندىيەسى بىلەن پۈتەرگەن يا. مۇبارەكوۋنى ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى مېخانىكا ۋە ئىنشائەتلەر سېيسمىكسى ئىنستىتۇتىغا ئىشقا قوبۇل قىلىشتى. ئۇ ئاۋال چوڭ تېخنىك، كېيىن كىچىك ئىلمىي خادىم، چوڭ ئىلمىي خادىم بولوپ ئىشلەپ ژۈرۈپ، ئاندىن ئاسپىرانتۇرىدا بىلىمىنى يەنىمۇ مۇستەھكەملىدى. 1975-يىلى مېخانىكا پەنلىرى نامزاتى بولدى. ئىلمىي ئىزدىنىش بىلەن ئىلمىي غەزىنىگە قاراپ قەدەممۇ-قەدەم ئىلگىرىلەش يارمۇھەممەت مۇباركوۋ ئۇچۇن داغدام يول ئېچىپ بەردى.

پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئەزالىرىغا ئاكادېمىكلارنى سايلاشتا يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش ئۇچۇن ھەر بىر نامزاتنىڭ ئىلمىي پائالىيىتى ھەققىدە مەخسۇس مەلۇماتنامە تارقىتىلغان. مانا مېنىڭ قولۇمدا-پروفېسسور، مېخانىكا پەنلىرىنىڭ دوكتورى، ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى مېخانىكا ۋە ئىنشائەتلەر سېيسمىكسى ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى، مىللىتى ئۇيغۇر دەپ كورسىتىلگەن ئالىم يارمۇھەممەت مۇبارەكوۋ توغرىسىدا مەلۇماتنامە. ئۇنى زېھىن بىلەن كوزدىن كەچۇرسىڭىز، ھەر تورت-بەش يىل ئىچىدە، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ قىسقا ۋاقىتتا ياش ئالىمنىڭ ئىلمىي پائالىيىتىدە قانداقتۇر بىر يېڭىلىق ياكى مۇھىم ئوسۇش-كوتىرىلىش جەريانىنى كورىسىز. ئۇ 1981-يىلدىن باشلاپ دىرېكتورلىق ئىلمىي ئىشلار بويىچە ئورۇنباسارى ھەمدە ھەربىي سانائەت مىنىستىرلىگىنىڭ مەخسۇس ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاش ئۇچۇن تۈزۈلگەن لابوراتورىيەسىنىڭ رەھبىرى. 1987-يىلدىن ھازىرغىچە مېتروپولىتېننىڭ سېيسمىك مۇستەھكەملىگى (ھازىر فازاۋىي سىستېملار ۋە مېترو پولىتېدىنامىكسى دەپ ئاتىلىدۇ) لابوراتورىيەسىگە رەھبەرلىك قىلىپ كەلمەكتە. 1991-يىلدىن مەزكۇر ئىنستىتۇتنىڭ دىرېكتورى بولۇپ ئۇنۇملۇك ئىشلەۋاتىدۇ.

1977-يىلى تاشكەنت مېتروسى قۇرۇلۇشىغا قوشقان ئىلمىي توھپىسى ئۇچۇن مېخانىكا ئىنستىتۇتىنىڭ بەش ياش ئالىمى قاتارىدا يا. مۇبارەكوۋ ئوزبەكستان كومسومولىنىڭ مۇكاپاتىنى ئېلىشقا سازاۋەر بولدى. 1983-يىلى ياش ئالىم دولەت مۇكاپاتىنىڭ ساھىبى ئاتالدى. ئوزبەكستان گېزىتلىرىدا ئېلان قىلىنغان پەرماندا «يەر ئاستى ئىنشائەتلىرىنىڭ يەر تەۋرەشىگە چىداملىقلىغى نەزەرىيەسىنى ياراتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىلىرىنى خەلق ئېگىلىگىگە تەدبىق قىلغىنى ئۇچۇن ئاكادېمىك تۇرسۇنباي رەشىدوۋ رەھبەرلىگىدىكى بىر توپ شاگىرتلىرىغا ئوزبەكستان دولەت مۇكاپىتى-بېرۇنىي نامىدىكى پەن ۋە تېخنىكا ساھاسىدىكى مۇكاپات بېرىلسۇن» دەپ كورسىتىلگەن ئېدى.

ژۇقۇرىدا تىلغا ئېلىنغان مەلۇماتنامىدا ئۇنىڭ ئىلمىي نەزەرىيەۋى پائالىيىتى ئاھايىتى ژۇقۇرى باھالانغان. بۇنى توۋەندىكى دەلىللەردىن روشەن كورگىلى بولىدۇ؛

«پروفېسسور يا. ن. مۇبارەكوۋ تۇتاش مۇھىتلار مېخانىكسىغا ئائىت دېفورماتسىيەلىنىدىغان قاتتىق جىسىم مېخانىكسىنى، ئاكادېمىكلار م. ت. ئورازباييېۋ، ۋ. ق. قابولوۋ ت. ر. رەشىدوۋلار ئاساس سالغان ئىنشائەتلەر سېيسمىك مۇستەھكەملىگى نەزەرىيەلىرىنى **رىۋاجلاندۇرۇۋاتقان**، مۇستەقىل دولەتلەر ھەمدوستلىغى ۋە باشقا چەت ئەللەر ئالىملىرى ھەم مۇتەخەسسىلىرى ئارىسىدا تونۇلغان ئالىمدۇر». (سىزىقلار مېنىڭ-خ.خ).

يا. مۇبارەكوۋ 1989-يىلى رىگا تېخنىكا ئىنستىتۇتىنىڭ مەخسۇس ئىلمىي كېڭىشىدە دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەسىنى ياقلىدى. بۇ يەردە نېمە ئۇچۇن رىگادا؟—دېگەن سوئالنىڭ تۇغۇلۇشى تەبىي. بۇنداق بولغىنىنى شۇ دەۋردە ئوزبەكستاندا، جۇملىدىن مەركىزىي ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىدىمۇ مېخانىكا پەنى دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەسىنى ياقلاش ئىمكانىيەتىنى بېرىدىغان دەرىجىدە رىۋاجلانمىغان ئېدى. ژۇقۇرىدا كەلتۈرۈلگەن مەلۇماتلاردىن مەلۇمكى، ھازىر تاشكەنتتە مېخانىكا پەنى بويىچە كۈچلۈك ئىلمىي مەركەز ۋۇجۇتقا كەلدى، چوڭ ئالىملار، ئاكادېمىكلار يېتىشىپ چىقتى. شۇ ئاساستا مېخانىكا پەنى بويىچە دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەلىرىنى ھىمايە قىلىش مەركىزى-مەخسۇس ئىلمىي كېڭەش تەشكىل قىلىندى. ھازىر ئاكادېمىك يا. ن. مۇبارەكوۋ مەزكۇر كېڭەشنىڭ رەئىسىدۇر.

بۇنىڭدىن تاشقىرى يا. مۇبارەكوۋ سەمەرقەند دولەت ئارختېكتۇرا-قۇرۇلۇش ئىنستىتۇتى ھوزۇرىدىكى قۇرۇلۇش مېخانىكسى بويىچە نامزاتلىق دىسسېرتاتسىيەلىرىنى ھىمايە قىلىش مەخسۇس كېڭەشنىڭ ئەزاسى. شۇنداقلا ئۇ ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى تەركىۋىدىكى بىر كېڭەشنىڭ مېخانىكا ۋە سۇ مۇئەممالىرى شۇبىسىنىڭ رەئىسى، پەۋقۇلاددە ھادىسىلەر بويىچە مۇستەقىل دولەتلەر ھەمدوستلۇغى ئىچىدىكى مەملىكەتلەر ھەم ئوزبەكستان جۇمھۇرىيىتى كېڭەشنىڭ ئەزاسى، «مېخانىكا مۇئەممالىرى» ژۇرنالى باش مۇھەررىرىنىڭ مۇئاۋىنى، «پەن ۋە تۇرمۇش» ژۇرنالى تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى.

پروفېسسور- ئاكادېمىك مۇبارەكوۋنىڭ پېداگوگىلىق پائالىيىتىمۇ ئۇنىڭ كەڭ دائىرىلىك تالانت ساھىبى ئىكەنلىگىدىن دالالەت بېرىدۇ. ئۇ ئوز ساھاسى بويىچە ياش مۇتەخەسسىس كادىرلارنى تەييارلاش مەخسىتىدە تاشكەنتنىڭ بىر قانچە ئالىي ئوقۇش دەرگاھلىرىدا لېكسىيەلەر ئوقۇيدۇ. شاگىرت تەييارلاشقا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىدۇ. ئۇنىڭ رەھبەرلىگىدە بەش ياش ئالىم مېخانىكا پەنلىرى نامزادى بولدى. ھازىر شەخسەن ئوزى بەش شاگىرتنىڭ نامزاتلىق ۋە ئۇچ نەپەر دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەلىرىگە رەھبەرلىك قىلىۋاتىدۇ. پروفېسسور مۇبارەكوۋ يەتمىشكە يېقىن ئىلمىي ئەمگەكنىڭ مۇئەللىپى. شۇنىڭ ئىچىدە ئىككى مونوگرافىيە ۋە ئوچۇق مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنمىغان 16 تومل ۇق ئەسەردە ھېساۋاتلىرى كىرگۈزۈلگەن.

مەلۇماتنامىدا مۇبارەكوۋ ئوز ساھاسى بويىچە ئوزبەكستان پەنىنىڭ ئوتۇقلىرىنى بىر قانچە غەرىپ ۋە شەرىق مەملىكەتلىرىدە ئوتكۈزۈلگەن خەلق ئارا ئەنجۇمەنلەردە ئاساسلىق قىلىپ كورسىتىپ بەرگەنلىگى قەيت قىلىنىدۇ.

ئوزبەك ئالىملىرى يېگانە ئاكادېمىك يېتىشىپ چىقىشىغا مۇناسىۋەتتى كورسىتىدىغان مونۇ بىر فاكت گېزىتخانلىرىمىزغا، ئۇمۇمەن ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىگە قىزىقارلىق بولسا كېرەك. بىيىل 6-ئىيۇن كۈنى بولغان ئاكادېمىكلار سايلىمىنىڭ بىرىنچى بالدىغى ھەر بىر بولۇنمە بويىچە ئوتتى. مېخانىكا بولۇمچىسىدە ئىككى نامزاتتىن بىرى ئومۇمىي مەجلىستىكى سايلامغا تەكلىپ قىلىنىش لازىم ئېدى. بۇ سايلامدا مۇبارەكوۋ ئون تورتتە ئۇچ ھېساۋى بىلەن يېڭىپ چىقتى. ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ھەل قىلغۇچى ئومۇمىي سايلام مەجلىسىدە سايلامغا قاتناشقان 158 ئاكادېمىيە ئەزالىرىدىن 149 زى ئوز ئاۋازلىرىنى يا. مۇبارەكوۋقا بەردى. شۇنداق قىلىپ، قېرىنداش ئوزبەك دىيارىدا تۇنجا ئۇيغۇر ئاكادېمىكى دۇنياغا كەلدى!

بۇ يەردە شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، ئۇيغۇر پەرزەندى پەن تارمىغىنىڭ ئەڭ ژۇقۇرى پەللىسىگە ئوزبەك خەلقىنىڭ دولەت مۇستەقىللىگىگە ئېرىشكەنلىگىنىڭ شارايىتى تۇپەيلى، شۇنداقلا ئۇيغۇر بولغىنى ئۇچۇنلا ئەمەس، بىلىمى، تالانتى رەھبەرلىك قابىلىيتى ئارقىلىق يەتتى.

ئاكادېمىك يا. مۇبارەكوۋ يېرىم ئەسىرلىك ئومرىدە بېسىپ ئوتكەن يولى، قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى ئۇيغۇر ئوزبەك، ئەنە مۇنە بولۇشى كېرەك. مەلۇمكى، دولەت مۇستەقىللىگىنى ئالغان ئايرىم خەلقلەرگە نىسبەتەن ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋىي-مەدەنىي ھاياتى ئېغىر. بولۇپمۇ مىللىي مائارىپ، ئانا تىلى، ئورپ-ئادەت، ئەنئەنىلىرىمىز ياش ئەۋلاتلىرىمىزنىڭ كوپچىلىگى ئۇچۇن قانداقتۇ مەۋھۇم ئۇقۇم بولۇپ قالماقتا. «ئالماپىش، ئاغزىمغا چۈش» دەپ دولەتنىڭ مەرھەمىتى كۈتۈپ تۇرۇش كېرەكمۇ؟ بۇ مۇئەمما مىللىتىمىزنىڭ ئىچىدىن قايناپ چىققان كۈچلەرنىڭ يەككى تۇرۇپ ھەرىكەت قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. بىز تۇنجا ئاكادېمىكىمىزنىڭ ئۇيغۇر مىللىي مەدەنىيتى دۇچ كېلىۋاتقان توسۇقلاردىن بىرلىشىپ ئوتۇش يوللىرىنى ئىزدەشكە دەۋەت قىلىدۇ، دەپ ئويلايمىز.

يارمۇھەممەت مۇبارەكوۋنىڭ ئىلىم ساھاسىدىكى ئەجايىپ پەرۋازىغا بېغىشلانغان ماقالەمنى ئاخىرلاشتۇرۇۋاتقىنىمدا يەنە ئىككى خوش خەۋەرنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇم. بۇ توغرىلىق ئاكادېمىك رەشىدوۋ مەمنۇنىيەت بىلەن توۋەندىكىلەرنى ئوقۇپ بەردى: «يا. ن. مۇبارەكوۋقا روسسىيە مېخانىكا نەزەرىيەسى مىللىي كومىتېتى ئوز مەجلىسىدە يوشۇرۇن ئاۋاز بىلەن سىزنى مىللىي كومىتېتىمىزنىڭ ئەزاسى قىلىپ سايلىدى».

ئىككىنچى خوش خەۋەر نيۇ-يوركتىن كەلگەن. ئۇنىڭدا مۇبارەكوۋ نيۇ-يورك پەنلەر ئاكادېمىيەسىگە ئەزا بولۇپ سايلانغانلىقى ئېيتىلىدۇ.

ئۇيغۇر ئاكادېمىكى دۇنياغا تونۇلماقتا. بىز ئۇنى بۇ ژۇقۇرى ئىلمىي ئۇنۋان بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەيمىز ۋە پەخىرلىنىمىز.

خېلەم خۇدايبەردىيېۋ،
ئوزبەكستاندا خىزمەت كورسەتكەن مەدەنىيەت خادىمى.

دولقۇن ئەيسا

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارشى كۈرەشلىرى

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

شۇ يىلى قىشتا خىتايلار تەرىپىدىن قەستەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن يازغۇچى ئابلىمىت مەسئۇدىنىڭ قانلىق جەسىدىنى كۆتەرگەن غەزەپلەنگەن نەچچە مىڭ ئىشچى ئۈرۈمچى كوچىسىدا «قانغا-قان، جانغا-جان» دەپ توۋلاپ نامايىش قىلدى. نامايىشقا ئوقۇغۇچىلار، شەھەر ئاھالىلىرى قوشۇلدى. ئۇلار پارتكوم بىناسىغا قەدەر بېسىپ كەلدى. غەيرى قانۇنلۇق ئېلىپ بېرىلغان بۇ نامايىشنى كوممۇنىستلار باستۇرۇشقا پېتىنالمىدى. خەلق ھۆكۈمەتنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىش پۇرسىتىنى ياراتقان بۇ دېموكراتىك كۈرەش ئاساسى قانۇنى ئۆزگەرگەنگە قەدەر داۋام قىلدى.

1981- يىلى پەيزىۋاتتا ئىككى يۈزدىن ئارتۇق شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى ئىسلام پارتىيەسى شوبىسىنى تەشكىللەپ، 5-ئاينىڭ 27-كۈنى ناھىيەلىك قۇراللىق ساقچى قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلىپ ئۇرغۇن ئوق- دورا غەنىمەت ئالدى. ئەپسۇسكى، خائىنىنىڭ ساتقۇنلۇقى بىلەن مۇجاھىتلار قورشاۋدا قېلىپ ئىنقىلاپ خىتايلارنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كەتتى.

بۇلاردىن باشقا 1981-يىلى قاغىلىقتا يۈز بەرگەن «ئون ئىككىنچى يانۋار ۋاقەسى»، قاغىلىق تەڭرىتاغ پارتىيەسى، 1983-يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان ياش ئۇچقۇنلار پارتىيەسى... قاتارلىق بىر قاتار ئىنقىلاۋى تەشكىلاتلار مەيدانغا كەلدى (خىتايلارغا مەلۇم بولمىغانلىرى تىلغا ئېلىنمىدى). بۇ پارتىيە، تەشكىلاتلار مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان قۇرۇش پروگراممىسى ئاستىدا ئۆز پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى. ئەجداتلىرىمىز ئىزچىل داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان خەلق ئازاتلىق ھەرىكەتلىرى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتىشقا باشلىدى. بولۇپمۇ سەكسىنىنچى يىللارغا كەلگەندە، يېڭى بىر دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتى مەيدانغا كەلدى. دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتىنىڭ كۈچلۈك رەۋىشتە تەرەققىي قىلىشى ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەردە روشەن ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى.

1985- يىلى 12-ئاينىڭ 12-كۈنى يۈز بەرگەن شىنۇئار ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نامايىش قىلىش ھەرىكىتى يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئەڭ كۈچلۈك دېموكراتىك ھەرىكەت بولدى. بۇ ھەرىكەت شەرقىي تۈركىستان دېموكراتىك ھەرىكىتىنى يېڭى بىر باسقۇچقا كۆتەردى. دېموكراتىك ئىنقىلاپنىڭ يېڭى بىر سەھىپىسىنى ئاچتى. شۇ كۈندىن بىر ھەپتىگە قەدەر ئۈرۈمچىنى مەركەز قىلغان ھالدا قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن، بورتالا قاتارلىق شەھەرلەردە ئون بەش مىڭغا يېقىن ئوقۇغۇچى كوچىلارغا چىقىپ نامايىش قىلىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىستىكىنى نامايەن قىلدى. بۇ قېتىمقى نامايىش سىياسىي پروگراممىسى: شىنۇئاردا دېموكراتىك سايلام ئېلىپ بېرىش، يادرو-ئاتوم سىنىقى ئېلىپ بېرىشنى توختىتىش، كوچمەن كۆچۈرۈشنى چەكلەش، مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاپتونومىيەنى ھەقىقىي تۈردە ئىجرا قىلىش، مۇسۇلمانلارغا قارىتىلغان پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، مىللىي مائارىپنى ھەقىقىي رىۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ ئىستەكلەر پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ، شۇنىڭدەك دۇنيا خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسى ئىدى. بۇ ئىنقىلاپ ۋەتەن تۇپرىقىدا غايەت زور ئويغىنىش پەيدا قىلدى. شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى، ۋەتەن داۋاسىدىن ۋاز كەچمىگەنلىكىنى دۇنياغا جاكالىدى. بۇ دېموكراتىك ھەرىكەتنىڭ ئىلھامى ئارقىسىدا ھەر قايسى ئالىي، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە، شەھەر-يېزىلاردا ياشلار ھەرىكىتى كۈچلۈك رىۋاجلىنىشقا باشلىدى. ئارقا-ئارقىدىن بىر قانچىلىغان ئاممىۋىي ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار بارلىققا كەلدى. 1985-يىلى ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتىدا قۇرۇلغان «تەڭرىتاغ پەرزەنتلىرى ئىجادىيەت ئۇيۇشمىسى»، بەش ئالىي مەكتەپتە قۇرۇلغان «ئوقۇغۇچىلار پەن-مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى»، «ئىزدەنگۈچىلەر ئىلمىي جەمىيىتى»، «جۇغراپىيە ئىلمىي جەمىيىتى» قاتارلىق تەشكىلاتلار جەمىيەتنىڭ، مىللەتنىڭ ئاڭ سەۋىيەسىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلدى. مىللەتنىڭ ئويغىنىشىغا تەسىر كۆرسەتتى. «پەن-مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى» ئون ئىككى شوبە ئۇيۇشما ۋە بەش قېرىنداش ئۇيۇشما تۈرىنى شەكىللەندۈرۈپ، سەنئەت ئۆمەكلىرىنى تەشكىللەپ، تارىخىي درامىلارنى قويۇپ ۋەتەنپەرۋەرلىك، ھىس-تۇيغۇلارنى ئويغاتتى. تەتىللەردە ۋەتەننىڭ كەڭ يېزا-قىشلاقلىرىغا بېرىپ، ئېچىنىشلىق مىللىي مائارىپ ئەھۋاللىرىنى، تۇرمۇش ھالەتلىرىنى تەكشۈرۈپ، سىنئالغۇ لىنتىلىرىنى ئىشلەپ، ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە بېسىم ئىشلەتتى. ھەقىقىي ئەھۋالنى ئىنكاس قىلىپ، ساختا تەشۋىقاتنى پاش قىلدى. جەمىيەتكە مىللەتنى خاراپلاشتۇرۇشقا سەۋەپ بولىۋاتقان، زەئىپ مىللىي مائارىپنى قۇتقۇلدۇرۇپ قېلىش چاقىرىقىنى چىقاردى. بۇ بىر قاتار كۈرەشلەر خىتاي كوممۇنىستلىرىنى ئاتوم-يادرو سىنىقىنى، پىلانلىق تۇغۇت قانۇنىنى، كوچمەن كۆچۈرۈشنى ۋاقىتلىق بولسىمۇ توختۇتۇشقا، دېموكراتىيەگە، مىللىي مائارىپقا يالغاندىن بولسىمۇ كۆڭۈل بۆلۈشكە مەجبۇر قىلدى. 12-دېكابىر ئىنقىلاۋى دەپ ئاتالغان بۇ پائالىيەتلەردىن ئۈچ يىل ئۆتۈپ، 1988-يىلى 6-ئاينىڭ 15-كۈنى «مىللىي كەمسىتىشكە نارازىلىق بىلدۈرۈش يىغىنى» ئېچىلىپ، ئىككى كۈن ئۇدا نامايىش ئۆتكۈزۈلدى. نامايىشقا ئۈرۈمچىدىكى تۆت مىڭدىن ئارتۇق ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى قاتناشتى. تۇيۇقسىز ئېتىلغان بۇ ۋولقان خىتاي كوممۇنىستلىرىنى پاي-پېتەك قىلىۋەتتى. شەرقىي تۈركىستان ياشلىرىنىڭ قەيسەر، تەۋرەنمەس ئىرادىسىنى نامايەن قىلغان بۇ ئىنقىلاپ دېموكراتىك كۈرەشنى يەنىمۇ بىر بالداق يۇقۇرى كۆتەردى. ئۇنىڭ پروگراممىسى ئىنسان ھوقۇقلىرىنى تەلەپ قىلىش، مىللىي كەمسىتىشكە نارازىلىق بىلدۈرۈش، خاراپلىشىپ كېتىۋاتقان مىللىي مائارىپىمىزنى قوغداپ قېلىشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ تەلەپلەر گەرچە ئىنسانىيەتنىڭ ھەقلىرىگە ئۇيغۇن بولغان، خەلقىمىزنىڭ ئەڭ ئەقەللىي تەلەپلىرى بولسىمۇ، ئامما خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە نەشتەردەك سانجىلدى. ئۇلار قاتتىق ساراسىمىگە چۈشتى. شۇڭلاشقا تەركىۋىدە قۇراللىق ساقچىلارمۇ بولغان تۆرت يۈز كىشىلىك دىكتاتۇرا گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ، جىخ ئىدارىسىدە مەخسۇس باشقارما قۇردى. ۋە ھەرىكەتكە يېتەكچىلىك قىلغان ئوقۇغۇچىلارنى ئازارەت قىلدى. سىياسىي تەقىپ ئاستىغا ئالدى. ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنى چەكلەش، ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلارنى ساقچى، دىكتاتۇرا ئارقىلىق ئىدارە قىلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەردە ناھىيە دەرىجىلىك ساقچى ئىدارىلىرىنى قۇردى. بۇ خىل بېسىم كۈچەيگەنسىرى، دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتى ئۈزلۈكسىز داۋام قىلىپ تۇرىۋەردى.

1989- يىلى 4- ۋە 5-ئايلاردا خىتاي دېموكراتىك ھەرىكىتى باشلىنىشى بىلەن تەڭ شەرقىي تۈركىستان ياشلىرىنىڭ دېموكراتىك پائالىيەتلىرىمۇ كۈچلۈك قانات يېيىشقا باشلىدى. ياشلار دەرھال «ئالىي مەكتەپلەردە ھەرىكەت قىلىش ھەيئىتى» تەشكىلاتىنى قۇرۇپ چىقىپ «مىللىي پارلامېنت قۇرۇش»، «پىلانلىق تۇغۇتقا قارشى تۇرۇش»، «ياشىسۇن ئىسلام ئىنقىلاۋى»، «ئالىي مەكتەپلەرنى قۇراللىق ئىدارە قىلىشقا قارشى تۇرۇش» قاتارلىق يىگىرمە بىر ماددىلىق پروگرامما تۈزۈپ چىقىپ، ھۆكۈمەتكە سۇنۇپ بۇ ماددىلارنى ئىجرا قىلىشقا قىستىدى. كۆپ قېتىم ئوچۇق ۋە مەخپىي خەت يېزىپ، مىللىي كەمسىتىش خاھىشلىرىنى پاش قىلدى.

1989-يىلى 5-ئاينىڭ 18- كۈنى ئۈرۈمچى ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى «جىنسىيەت ۋە ئەنئەنە» ناملىق رىئاكسيون كىتابقا قارشى نامايىش قوزغىدى. 19-كۈنى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ئۈچ مىڭدىن ئارتۇق مۇسۇلمان كوچىغا چىقتى، سەپ كېڭىيىپ ئون مىڭدىن ئېشىپ كەتتى. مۇسۇلمان ياشلار پارتكوم، ھۆكۈمەت بىنالىرىغا باستۇرۇپ كىرىپ ئەسلىھەلەرنى، ماشىنىلارنى پاچاقلاپ تاشلىدى. بىر قانچە قاتىل ساقچىلارنى، ئەسكەرلەرنى تۇتۇپ كېتىپ سوتلىدى. خىتاي كوممۇنىستلىرى قۇراللىق قىسىملىرىنى ئىشقا سېلىپ، بىر كېچىدىلا ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق مۇسۇلمان ئاممىسىنى تۇتۇپ قامىدى، قىيىن-قىستاقلارغا ئېلىپ، ۋەھشىلەرچە جازالاپ پاش قىلىشقا زورلىدى. تۇتقۇن قىلىنغانلار ئىچىدە ئون بىر ياشلىق ۋە ئون تۆرت ياشلىق ئاچا-سىڭىل ئۇيغۇر قىزلىرى بولۇپ، زالىم خىتاي ئەسكەر، ساقچىلىرى بۇ نارسىدە قىزلارنىمۇ قاتتىق ئۇرۇپ قىيناپ ئۈچ يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلدى. بۇ ۋەھشىيانە باستۇرۇشلار خەلق قەلبىدە ئۇنتۇلغۇسىز غەزەپ، قىساس پەيدا قىلدى.

1990- يىلى 4-ئاينىڭ 5-كۈنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ بارىن يېزىسىدىكى دېخانلار شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيەسىنىڭ بارىن شوبىسىنىڭ قۇرغۇچىسى زەيندىن يۈسۈپنىڭ يېتەكچىلىكىدە كۆلىمى ئەڭ زور بولغان قۇراللىق قوزغىلاڭ كۆتەردى. ئۇلار دەسلەپ قۇرال-ياراق ياساش، جەڭ ئۈچۈن ئات سېتىۋېلىش، ئەسكىرى مەشىق قىلىش، رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش، باشقا ۋىلايەتلەر بىلەن ئالاقىلىشىش قاتارلىق تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلەپ، شۇ كۈنى مىڭلىغان ئادەم قولىغا مىلتىق، گراناتا، كەتمە، ئوغاق، بولقىلارنى ئېلىپ، ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە باستۇرۇپ كىردى. تۆرت كۈن داۋام قىلغان شىددەتلىك ئۇرۇشتا خىتاي قوشۇنلىرى تەڭ كېلەلمەي، سىرتتىن ئۇرغۇن ئەسكەر يۆتكەپ كەلدى، زامانىۋىي قوراللانغان نەچچە يۈز مىڭ خىتاي قوشۇنىغا خىتاي دۆلەت رەھبەرلىرىدىن لى پېڭ، جاڭ زېمىنلار، ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ليۇخۇاچىڭلار قوماندانلىق قىلدى. ئىككى ئايغا يېقىن داۋاملاشقان ئۇرۇشتا خىتاي ئارمىيەسى ئىككى يۈزدەك جەڭچىمىزنى شېھىت قىلدى. يېزىدىكى بىگۇناھ ئاياللارنى، ھەتتا بۆشۈكتىكى بوۋاقلارنىمۇ قىرغىن قىلدى. ئۇرغۇن قەيسەر ئىنقىلاپچىلىرىمىز ئەسىرگە چۈشكەن بولسىمۇ قەتئىي باش ئەگمىدى. خىتايلار ئۇلارنىڭ ئۈچ نەپىرىنى ئېتىپ تاشلىدى. قالغانلىرىنى مۇددەتسىز، ئۇزۇن يىللىق قاماققا ئالدى. لېكىن «خىتاي كومپارتىيەسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇش»تىن ئىبارەت سىياسىي پروگراممىلىق، ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايراقلىق بۇ ئىنقىلاپ خەلقىنىڭ مۇستەقىللىق كۈرىشىنى، ئىشەنچىسىنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىغىچە كەڭ كۆلەمدە جاكالىدى. خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە خەلقنىڭ جىددىي ئاگاھلاندۇرۇشىنى ئاڭلاتتى.

دۈشمەن قانچە ۋەھشى ۋە غالجىرلاشقان بولسىمۇ، باتۇر ئۇيغۇر خەلقى قىلچە باش ئەگكىنى يوق. خەلق قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئۈزلۈكسىز داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى. شار يېزىپ چاپلاش، تەشۋىقات ۋاراقلىرى بېسىپ، تارقىتىش، جامائەت سورۇنلىرىدا ئاشكارا سۆزلەپ مىللىي ئويغىنىش ئېلىپ بېرىش، كىتاب، ماقالا يېزىش، يوشۇرۇن ھالدا ھۆكۈمەت بىنالىرىنى، ماشىنىلىرىنى، غالچا ئەمەلدارلارنىڭ ئۆيلىرىنى، پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىلىرىنى پارتىلىتىش، پارتىزانلىق ھەرىكەتلىرىنى تەشكىللەش، پىلانلىق ھالدا ئېلىپ بېرىپ خىتاي فاشىستلىرىغا قارشى قىساسكار روھىنى ئىپادىلەپ كەلمەكتە. 1987- ۋە 1989- يىللار ئىچىدىلا شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى تەرغىپ قىلىدىغان ئىككى يۈز قېتىملىق ئالتە يۈز پارچىدىن ئارتۇق تەشۋىق ۋارىقى تارقىتىلغان.

بۇلاردىن باشقا سەكسىنىنچى يىللىرى يۈز بەرگەن قاغىلىق «قوتاز ۋاقەسى»، «قەشقەر ۋاقەسى»، ئاقسۇ «يولۋاس ۋاقەسى»، توخسۇن «مەسچىت ۋاقەسى»، ئاتۇش «بەرىنچى ئورتا ۋاقەسى»، توخسىنىنچى يىللىرى يۈز بەرگەن قورغاس «قاتىل خىتاينى ئىزدەش ۋاقەسى»، توقسەن ئۈچىنچى يىلىدا قەشقەردە ئون يەتتە قېتىملىق چوڭ-كىچىك پارتلاش ۋاقەلىرى، 1994-يىلى تۆرتىنچى ئايدا ئۈرۈمچى سايباغ رايونى سوت مەھكىمىسىنىڭ قۇراللىرىنى بۇلاش ۋاقەسى، يەتتىنچى ئايدىكى ئاقسۇدىكى ئۈچ چوڭ پارتلاش ۋاقەسى قاتارلىقلار خەلقىمىزنىڭ خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئېلىپ بارغان مۇستەقىللىق يولىدىكى كۈرەشلىرىنىڭ دەلىللىرىدۇر.

ئومۇمەن، جەسۇر ئۇيغۇر خەلقى خىتاي كوممۇنىستلىرى ھۆكۈمرانلىق قىلغان قىرىق بەش يىل ئىچىدە، مىللىي مۇستەقىللىقى، ھۆررىيىتى ئۈچۈن يۈزلەرچە قېتىم قۇراللىق ئىنقىلاپ ھەمدە سىياسىي كۈرەشلەرنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى. بۇ جەرياندا ئون مىڭلىغان، يۈز مىڭلىغان قەھرىمانلىرىمىز قۇربان بولدى. ئىسسىق قانلىرىنى تۆكۈپ، ۋەتەن ئازاتلىقى ئۈچۈن مۇھىم شەرەپلىك سەھىپىلەرنى ئاچتى. خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارشى كۈرەشلەردە بەش يۈز يىگىرمە مىڭدىن ئارتۇق شەرقىي تۈركىستانلىق شېھىت بولدى.

. دېمەك، ژۇقارقى فاكتلار شۇ ھەقىقەتنى ئىسپاتلايدۇكى، خىتاي كوممۇنىستلىرى ھوكۇمرانلىق قىلغان قىرىق بەش يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستان خەلقى بىر كۈنمۇ ئۇخلاپ قالغىنى يوق. مىللىي مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلمىغان، قان توكمىگەن بىر كۈنى يوق. دۇنيادا ئۇيغۇر خەلقىدەك ئوز ئىستىقلالى، ھۆررىيىتى ئۈچۈن كوپ قوزغالغان، كوپ قۇربان بەرگەن بولسىمۇ ئوز مۇستەقىللىقىغا، ئوز ئەركىنلىكىگە ئېرىشەلمەي مەھكۇم ھالدا ياشاۋاتقان بىرمۇ مىللەت بولمىسا كېرەك.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شۇ قەدەر ئىنقىلاپلارنى قىلىپ، شۇنچىلىك قۇربانلارنى بېرىپمۇ يەنىلا مۇستەملىكە بولۇپ قېلىشىنىڭ، دۇنيانىڭ دىققىتىنى يېتەرلىك دەرىجىدە قوزغالماسلىقىنىڭ سەۋەپلىرى نېمىلەر؟

بۇنىڭغا ئۇرغۇلىغان ئىچكى-تاشقى مۇرەككەپ سىياسىي ئامىللار ئاساسلىق سەۋەپ بولۇپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاساسلىق توۋەندىكى تەرەپلەر مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن:

بىرىنچى. ئىنقىلاپلارنىڭ كوپ قىسمىغا سىستېمىلاشقان، توغرا ئىنقىلاپ نەزەرىيىسىنى شەكىللەندۇرگەن، چوڭقۇر ئاممىۋىي ئاساسقا ئىگە بولغان، مەلۇم ئىنقىلاپ تارىخىنى بېشىدىن كەچۇرگەن بىرەر سىياسىي تەشكىلات، پارتىيەلەرنىڭ بىر تۇتاش يېتەكچىلىك قىلمىغانلىقى.

ئىككىنچى. ۋەتەن سىرتىغا ھەر خىل سەۋەپلەر بىلەن چىقىپ كېتىپ، پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان تەشكىلات، گۇرۇپپىلارنىڭ ئوز ۋاقتىدا، ئۇيغۇرلار دىيارىدا بولۇۋاتقان خەلق قان بەدىلى بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرەشلەردىن خەۋەرسىز قېلىپ، ئۇنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە يېتەرلىك دەرىجىدە، توغرا يولۇنۇشتە بىلدۈرەلمىگەنلىكى، كەڭ تەشۋىق قىلالمىغانلىقى، قىسقىسى پائالىيەت ۋە تەشۋىقات كۈچىنىڭ ئاجىزلىقى.

ئۈچىنچى. خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ئىنگلىز، فرانسۇز ۋە باشقا مۇستەملىكىچىلەردەك بىر مەدەنىي مىللەت بولماي، دېموكراتىيە، ھۆرلۇك چۈشەنچىلىرى بۇ مىللەتنىڭ روھى دۇنياسىدا ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان غەيرى ئۇقۇم بولغانلىقى، ئۇلارنىڭ تارىخىي فېئودال ئۇچمەنلىكتىن باشقا ئىدېولوگىيەسىنىڭ مەۋجۇت بولمىغانلىقى قاتارلىقلار سەۋەپ بولغان.

خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئازاتلىق كۈرەشلىرىنى قانلىق باستۇرۇپلا قالماي، بەلكى دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىدىن قورقۇپ قاتتىق نازارەت قىلىپ كەلدى، ھەتتا بىرەر ۋىلايەتتە يۈز بەرگەن ۋاقەنى خوشنا ۋىلايەتلەرنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىدىنمۇ مۇداپىئە قىلىپ، ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىپ، يوشۇرۇپ، يالغان خەۋەر قىلىپ كەلدى. قانلىق باستۇرۇش، دەرھال تىنجىتىش، ئاڭلىغان، كورگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى تۇتۇپ قاماش ئۇسۇلى بىلەن ۋەتەندىكى ۋاقەنى ۋەتەندىكىلەرمۇ بىلەلمەسلىك تەك ۋەزىيەتنى شەكىللەندۇردى. دېمەك، خەلقىمىز شۇ قەدەر بەدەل تولەپمۇ ئوزلىرىنىڭ ئىنسانىي ھەقىقەتكە ئېرىشەلمەي، دۇنيا خەلقىنىڭ- ئىنسانلىق ئالىمىنىڭ كۈچلۈك دىققىتىنى جەلىپ قىلالماي كەلدى.

بۇگۈنكى كۈندە تارىخىي ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، توغرا يولۇنۇشتە، كۈچلۈك پارتىيە، تەشكىلاتلارنىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشۇپ، ۋەتەننىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن بىر كىشىلىك تۆھپە قوشىدىغان شارائىتلار ھازىرلانماقتا. ئۇيغۇر خەلقى ئازاتلىق نىشانى بويلاپ ئىلگىرىلىمەكتە.

سەئۇدىيە ئەرەبىستانى.

تۇغما قابىلىيەتلىك رېژىسسيور

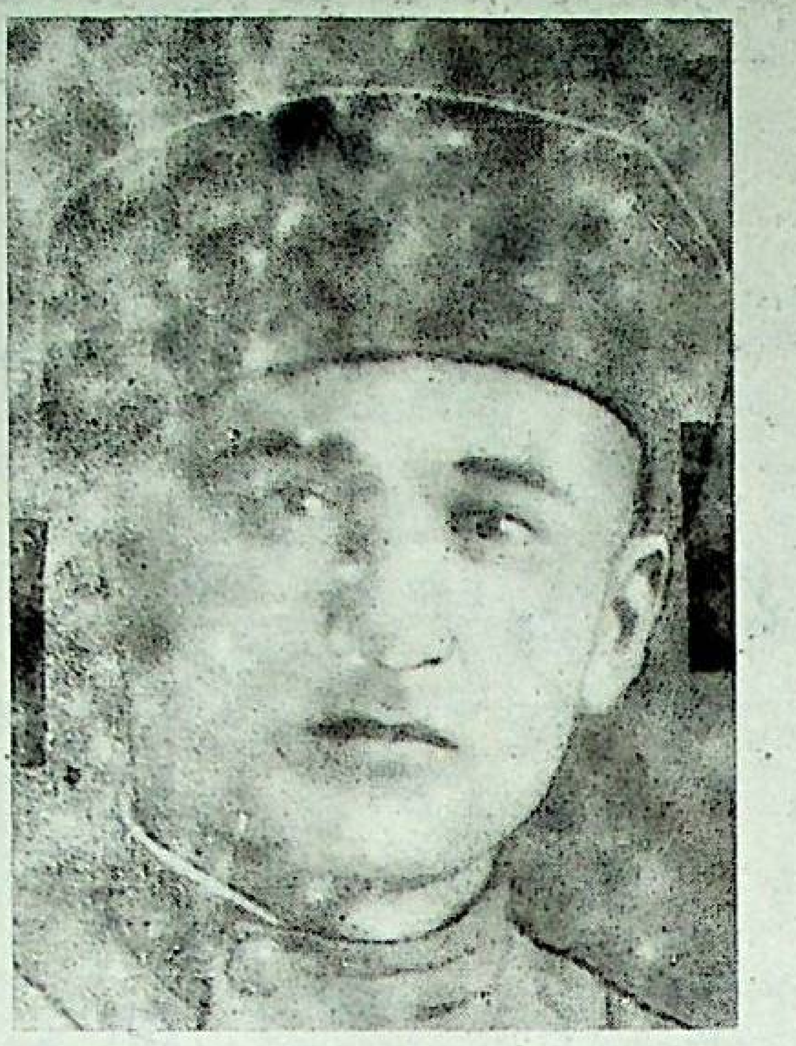

ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدا ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ مۇھىم ۋە ئاجرالماس بىر قىسمى بولغان تىياتىر سەنئىتى ئەسىرلەردىن بېرى تەرەققىي قىلىپ، بۈگۈنكى ئەۋالىغا يېتىپ كەلدى. خەلقىمىزنىڭ قەدىمىي مۇقام، ناخشا-ئۇسسۇل سەنئىتى مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز مەشرەپ، توي-توكۈنى، ھېيت، سەيلە، باراۋەت ۋە باشقىمۇ سورۇنلەردە رىۋاج تېپىپ، مىللىي تىياتىرىمىزنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىگە تۇرتكە بولدى.

30-يىللاردىكى قومۇل ئىنقىلاۋىدىن كېيىن ئۇيغۇرلار دىيارىدا مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرى بىر ئاز يۇكسۇلۇشكە يۈز تۇتۇپ، ھەر بىر ۋىلايەتلەردە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى تەشكىل قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ قارىمىقىدا سەنائىي-نەپىسە ئومەكلىرى قۇرۇلدى. غۇلجا شەھىرىدە بولسا 1934-يىلى 9-مارتتا «ئىلى ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» تەشكىل قىلىنىپ، ئۇنىڭ تەركىۋىدە سەنائىي-نەپىسە ئومىكى ئۇيۇشتۇرۇلدى. ئۇ ھەقىقتە يازغۇچى زۇنۇن قادىرىي مۇنداق ئەسلەيدۇ «1934-يىلىغا كەلگەندە غۇلجا شەھىرىدە تىياتر ئىشلىرى رەسمىي باشلاندى. ئۇ چاغدا بۇ سەنائىي-نەپىسە ئومىكى ئەر ھەۋەسكارلاردىن تەشكىللەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا مەتتۇسەيىن ھاجى ۋە تېيىپ ھاجى دېگەن كىشىلەر رەھبەرلىك قىلاتتى. بۇ تىياتىر ئىشىنى جانلاندۇرۇشتا تېيىپ ھاجى، قاسىمجان قەمبىرىي، زىيا سەمەدىي، مەرۇپ سەئىدىي، جالالىدىن يەھيارىي قاتارلىقلار قىزغىن ئارىلاشتى. سەھنىدە ئەڭ ئاۋۋال رول ئېلىپ، ئۇلگە كورسەتكەن ئارتىستلار: ئەيىندىن، ئەخمەت ناسىرىي، جالالىدىن يەھيارىي، قاسىمجان قەمبىرىلەر ئىدى. سەنائىي-نەپىسانىڭ مەخسۇس ئويۇن تەييارلايدىغان جايى بولمىغانلىقى ئۈچۈن دەسلەپتە داموللاباي دېگەن سودىگەرنىڭ بىر ئېغىزلىق چوڭ ئويىنى ئارىيەت ئېلىپ، شۇ يەردە پائالىيەت ئېلىپ باردى. («شىنجاڭ سەنئىتى» 1985-يىل، 6-سان). بىز بۇ تارىخىي مەنبە ئارقىلىق جالالىدىن يەھيارىينىڭ غۇلجا شەھىرىدىكى سەنائىي-نەپىسە ئومىكى ئاساسچىلىرىنىڭ بىرى بولغانلىقىنى بىلىمىز.

ج. يەھيارىي 1907- يىلى ياركەنت شەھىرىدە ھۇنەرۋەن ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتىسى ھېزىيار ئوقۇمۇشلۇق ئادەم بولغان. جالالىدىن دەسلەپتە ياركەنتتىكى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغان بولسا 1923-يىلدىن 30-يىللىغىچە ئۇ يەردىكى لوناچارسكىي ناملىق رۇس مەكتىۋىدە ئوقۇپ، ئوز بىلىمىنى ئاشۇرغان. ياش چېغىدىن تېتىك، زېرەك جالالىدىن بىلىم ئېلىشقا زوقمەنلىك بىلەن تەلپۈنەتتى، لېكىن تەغدىر قىسمىتى بىلەن ئۇ 1931-يىلى غۇلجا شەھىرىگە ئوتۇپ، سوۋتورگ شىركىتىنىڭ زۇلۇ-تېرە ئامبىرىدا ئىشلەشكە باشلايدۇ.

ئىلى تەۋەسىدىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەنىۋىي دۇنياسىنى ئويغىتىشتەك موشكۇل ۋە مۇقەددەس ۋەزىپىنى شۇندا ئوز ئۈستىگە ئالغان جالالىدىن ھاياتىنىڭ تولىمۇ مۇرەككەپ قايىنىمىدىن ئىستىقبالغا يول ئىزدىدى، جاھالەت، خۇراپات ئىسكەنجىلىرى چاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تۇرمۇش مۇھىتىنى قىسىۋاتقان ئېغىر پەيتلەردە ئۇنىڭ سەنئىتىنى گۇللەندۇرۇشكە بەل باغلىدى. ئوزىنىڭ تۇغما ئىستىداتىنى، بىلىمىنى ئوز خەلقىنىڭ روھى ھاياتىنى ئويغۇتۇشقا بېغىشلىدى. «ئۇيغۇر سەنائىي- نەپىسى ئومىكىنى قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن چولدە قۇدۇق قېزىشتەك موشكۇل ئىشقا بەل باغلىدى. شۇ مەخسەتتە جالالىدىن يەھيارىي دراماتۇرگ، ئارتىست، سەھنە خادىملىرى ۋە ناخشىچى - سازەندىلەرنى كىشىلەر ئارىسىدىن ئىزدەپ تېپىشقا كىرىشتى. ئۇنىڭغا قابىلىيەتلىك، ھەر خىل ئوخشىمايدىغان خاراكتېردىكى تىپلارنى يارىتالايدىغان، ئۇيغۇر تۇرمۇشىنى ياخشى بىلىدىغان تالانتلار كېرەك ئىدى. ئۇ ئەل ئىچىنى كېزىپ، موزدۇزخانە، بوزىخانە، كىيىم تىكىش ئىشخانىلىرى، مەدداھلار ۋە ئەھلى ھۇنەرۋەن كاسىپلارنىڭ ئىچىدىن شۇنداق كىشىلەرنى توپلاپ، ئاخىرى سەنائىي-نەپىسىنىڭ دەسلەپكى ھولىنى قۇردى.

- زامانداشلىرىمىزنىڭ ئىچىدە كوڭلۇمگە ئەڭ يېقىن ۋە ئىشەشلىك بولغان يولداشلىرىمنىڭ بىرى جالالىدىن يەھيارىي بولىدىغان، دەپ ئۇنىڭ تەربىيىنى قىلىدۇ ئاتاقلىق يازغۇچى زىيا سەمەدىي، - ئويۇشمىنىڭ سەنائىي-نەپىسە ئومىكىنى باشقۇرغان جالالىدىن تونۇلغان ۋە قابىلىيەتلىك سەنئەتكارلارنى خەلق ئىچىدىن توپلاپ، ئۇلارنى ئومەك ئەتراپىغا توپلاش ئىشلىرىدا پائال ھەرىكەت قىلىش بىلەن بىللە ئوزى سەھنىگە چىقىپ باش روللارنى ئويناتتى ۋە رېژىسسيورلۇق قىلاتتى. گەرچە ئۇ تىياتىر-سەنئەت مەكتەپلىرىدە تەلىم ئالغان كەسپىي رېژىسسيور بولمىسىمۇ ئوز تۇغما قابىلىيىتى، باشقىلارنى ئۇگىتىشى ۋە تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە قابىلىيەتلىك مىللىي رېژىسسيور دېگەن نامغىمۇ سازاۋەر بولغان ئىدى».

دەسلەپكى ۋاقىتلاردا سەنائىي-نەپىسە خەلق ناخشا-ئۇسسۇللىرى، ھەر تۇرلۇك قىزىق لەتىپىلەر ۋە خەلق ئارىسىدىكى يارامسىز ئىللەتلەرنى پاش قىلىدىغان كومېدىيەلەرنى ئويناپ چىقىپ، ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئىگە بولدى. بۇ ۋاقىتلاردا شەھەر ئىچىدە تېخى كلۇبمۇ يوق ئىدى. سەنئىي-نەپىسە ئوزلىرىنىڭ تەييارلىغان ھەر تۇرلۇك ئويۇن ۋە كونسېرتلىرىنى ۋاڭ قادىرنىڭ بېغى، گولشەنباغ ۋە شەھەر ئىچىدىكى چوڭراق مەكتەپ مەيدانلىرىدا كورسىتەتتى. «ئاپرېل بايرىمىدا» بولسا ئۇلار تەرىپىدىن ئالتۇنلۇقتىكى تاللىققا ھەر تۇرلۇك ئويۇنلار ئويىنىلاتتى. 1935-يىلىغا كېلىپ داموللا باينىڭ قوراسىدا «ئىچكولۇك نەتىجىسى»، «ئويلىنىش» دېگەن سەھنە ئەسەرلىرى ئوينالغان. 1936-يىلى غۇلجا شەھىرىدە «ئوقاق» كلۇبى سېلىنغاندىن كېيىن باشقا سەھنە ئەسەرلىرى، كونسېرتلار شۇ كلۇبتا قويۇلۇشقا باشلىدى.

جالالىدىن يەھيارىينىڭ شۇ يىللاردىكى پائالىيىتىنى مونۇ دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلاشقا بولىدۇ. «سەھنە كىتاۋى ياخشى يېزىلغان تەغدىردىمۇ ئەگەر ئۇ تەجرىبىسىز رېژىسسيور بىلەن قابىلىيەتسىز ئارتىستنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا ھاياتىي كۈچ تاپالمايدۇ. ئەكسىنچە تەجرىبىسى مول رېژىسسيور بىلەن تالانتلىق ئارتىست بەزىدە ئادەتتىكى سەھنە ئەسەرلىرىگىمۇ جان كىرگۈزۈپ تەلەيدۇ. ھازىرقى دراماچىلىقىمىزنىڭ تۇنجا تەشەككۇلاتچىلىرى جالالىدىن يەھيارىي، قاسىمجان قەمبىرىي قاتارلىق كىشىلەر ئەينە شۇنداق رېژىسسيورلاردىن ئىدى. ئۇلار بىر تەرەپتىن ئىجات قىلسا، ئىككىنچى تەرەپتىن ئوزلىرى رولغا چىقاتتى. جالالىدىن يەھيارىي «ئارشىن مال ئالان» دا قىزىقچى ۋەلىنىڭ رولىنى ناھايىتى كېلىشتۇرۇپ ئويناپ ئۇلگە كورسەتكەن ئىدى («يىللار شۇنداق ئوتكەن»، 1987، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى).

ئېيتىشلارغا قارىغاندا ج. يەھيارىي كىچىكىدىن تارتىپ قىزىقچى، مەسخىرەۋاز، دورامچى، ھەييارلىق قىلىدىغان، بەڭۋاش يىگىت ئىكەن. ئۇ ساتىرا ۋە يۇمۇرغا ئەجايىپ قىزىقىپ، ئۇ ھەقىقتىكى گېزىت-ژۇرناللارنى پايدىلىنىپ، ھەجۋىي گەپ سوزلىرى بىلەن ئوز تەڭتۇشلىرىنى كۇلدۇرەتتىكەن.

ئوزىگە تەلەپچانلىق بىلەن قارايدىغان ج. يەھيارىي دەسلەپ دۇنيا سەھنىسىدە مەشھۇر ئەزەربەيجان خەلقىنىڭ مۇزىكىلىق كومېدىيەسى «ئارشىن مال ئالاندىكى» ۋەلىنىڭ رولىنى زوقۇرى ماھارەت بىلەن ئورۇنلىغان بولسا كېيىن بۇ كومېدىيەگە رېژىسسيورلۇق قىلدى. ئۇ ئوز پائالىيىتىدە داۋاملىق باشقا خەلقلەر- ئەزەربەيجان، ئوزبەك، رۇس ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەر تىياتىر ئۇلگىلىرىدىن ئۇگىنەتتى. خۇسۇسەن ئۇ مەشھۇر تىياتىرشۇناس ك. س. ستانىسلاۋسكىي تەلىماتىنى چوڭقۇر ئۇگىنىش بىلەن 30-يىللاردىكى غۇلجا سەنەئىي- نەپىسە ئومىگىدىكى تىياتىر ئىشلىرىغا پايدىلاندى.

ئۇيغۇر سەنئىتى ھەممە جەھەتتىن جاھانغا مەشھۇر بولغان بولسىمۇ، ئامما تىياتىر سەنئىتى جەھەتتىن كەڭ تونۇلغان ئەمەس، ئاممىباپ تونۇلغان ئارتىست ۋە رېژىسسيورلىرىمىز قول بىلەن سانىغۇدەكلا شۇنداقلا 30-40- يىللاردا ئىلى دىيارى تىياتىرى ساھەسىدە ئورغۇلىغان سەھنە ئەسەرلىرى يېزىلىپ، سەھنىدە ئوينالغان بولسىمۇ، ئۇلارنى سەھنىگە ئېلىپ چىققان رېژىسسيورلىرىمىز تېخى ئاز ئىدى. ئۇلاردىن تونۇلغانلار جالالىدىن يەھيارىي، زۇنۇن قادىرىي، ئىسرائىدىن زۇپەر ۋە باشقىلار. ئەينە شۇلارنىڭ ئىچىدە جالالىدىن يەھيارىي قابىلىيەتلىك مىللىي رېژىسسيور بولۇشى بىلەن تەڭ تىياتىر سەنئىتىمىزنىڭ ھۇلىنى سېلىشتا ئۇ تەڭدىشى يوق ئەمگەك قىلدى، مىللىي سەنئەت بايلىقىمىزنى خەلق ئارىسىدىن ژىغىپ توپلىغان سەنئەتكار 30- يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن كېيىن رېژىسسيورلۇق قابىلىيىتىنى يەنىمۇ يېتىلدۇرۇپ، «قانلىق داغ»، «غېرىپ ۋە سەنەم»، «پېرىغۇن»، «ئارشىن مال ئالان»، «سىرى ئېچىلدى»، «غۇنچەم» ۋە باشقىمۇ درامىلارنى سەھنىلەشتۇردى.

30-40- يىللىرى ئىلى دىيارىدىكى تىياتىر سەنئىتىمىزنىڭ تەرەققىي قىلىشىدا چوڭ ھەسسە قوشقان جالالىدىن يەھيارىي بۇ ساھادىكى سەنئىتىمىز گۇللىرىنى ئېچىلدۇرۇشتا ئۇستاز-باغۋەنلىك رول ئوينىدى. ئەپسۇسكى كوپ ئارمانلار بىلەن سەنئىتىمىز ئىشقىدا ياشىغان ج. يەھيارىي 1948-يىلى 41 يېشىدا ئالەمدىن ئوتتى. لېكىن ئۇنىڭ شەرەپلىك ئەمگىگى بىلەن يارقىن سىماسى قەلبىمىزدە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

ت. قاھھارىي.

يۇرت خىزمىتىدە ئۆتكەن ھايات

ھەر بىر يۇرت، مەھەللىنىڭ ئۆز
مۆتىۋەر زاتلىرى بولىدۇ. شەھەردىكى
ئىشچىلار مەھەللىسىنىڭ ئۇيغۇر جاما
ئەتچىلىكى بىلەن تاۋگۇل مىكرورايو-
نىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر
جامائەتچىلىكى مەھەممەتجان ئاكا ۋې-
لىبايېۋنى يۇرت مۆتىۋەرى دەپ تو
نۇپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى ھۆرمەت-ئېھ-
تىرام بىلەن تىلغا ئالىدۇ. بۇ ھۆرمەت-
كە مەھەممەتجان ئاكا كۆپ يىللاردىن
بېرى يۇرتنىڭ جامائەتچىلىك ئىشلى-
رىنى دائىم ئورۇنلاپ كەلگەنلىكى ئار
قىسىدا ئېرىشكەن.

كىچىك پېئىل، خۇش چاقچاق، دىل-
كەش بۇ ئادەم يېشى يەتمىشتىن ئال-
قىپ قالغان بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ ئېتىك-
ئېپەتلىكى، ھازىر جاۋاپلىقى، مەس-
لىلەرگە ساغلام پىكىر قىلىشى ۋە ئۇي-
غۇر ئاقساقاللىرىغا خاس سالاپەتلىكى
بىلەن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ...

ئەسلى ئالمۇتا شەھىرىدە 1919 ـ
يىلى دۇنياغا كەلگەن مەھەممەتجان ۋې-
لىبايېۋ ئۆزىنىڭ ئاڭلىق ھاياتىنى خە-
لىق، جامائەت ئىشىغا بېغىشلىغان مۆ-
تىۋەر زاتتۇر. مۇنداق دېيىشىمىزنىڭ
سەۋەۋى، ئۇ ئەمگەك يولىنى ئەتكەن
باشلايدۇ. ئاتا كەسپى-تومۇرچىلىك
ھۈنىرىنى مۇكەممەل ئېگىلەپ، خەلق
ئېھتىياجىغا كېرەكلىك بولغان ھەر
خىل بۇيۇملارنى سۈپەتلىك ياسايدۇ،
جامائەت ئىشلىرىغا يېقىندىن ئارىلىشى-
دۇ. م. ۋېلىبايېۋ ياشلىق غەيرىتى بە-
لەن ئىشلەۋاتقان مەزگىلدە ئىككىنچى
جاھان ئۇرۇشى كېگەش خەلقىنىڭ غا
لىبىيتى بىلەن ئاياقلىشىپ قالغان بو
لىسىمۇ، بىراق يىراق شەرىقتىكى ۋە-
زىيەت ئېغىر ئىدى. بۇ دەۋردە ياپو
نىيەنىڭ ھۆكۈمران دائىرىلىرى ئۇزۇن
ۋاقىتلار داۋامىدا كېڭەش ئىتتىپاقى-
غا ئوچۇقتىن-ئوچۇق دۈشمەنلىك قى-
لىپ كەلگەن ئىدى. 1945 ـ يىلى 9 ـ
ئاۋغۇستتا كېڭەش ئىتتىپاقى ياپونىيە
گە قارشى ئۇرۇش باشلىدى. 24 كۈن
داۋام قىلغان بۇ قىسقا مۇددەتلىك ئۇ
رۇشتا ياپونىيەنىڭ قۇرۇقلۇق ئەس-
كەرلىرىنىڭ يادروسى بولغان كۋان-
تۇن ئارمىيەسى كېڭەش ئارمىيەسى
تەرىپىدىن تار-مار قىلىندى. مەزكۇر
ئۇرۇشقا باشقىلار قاتارىدا مەھەممەت-
جان ئاكىمۇ قاتناشقان ئىدى...

شۇ يىللارنى ئېسىگە ئالغان سوھ-
بەتدىشىم مۇنداق دەپ ئەسلەيدۇ:

ـ 1945 ـ يىلى بىز ھەربىي سەپتە-
كى خىزمەتكە چاقىرتىلغانلىدا، شەر-
قىي-جەنۇبىي ئاسىيا مەملىكەتلىرى يا
پونىيە ھۆكۈمران دائىرىلىرىنىڭ جە-
بىر-زۇلۇمى ئاستىدا ئىدى. شۇنداقلا
بۇ دەۋردە سابىق كېڭەش ھۆكۈمە-
تىنىڭ يىراق شەرىق چېگارىلىرىغا ئو-
چۇقتىن-ئوچۇق خەۋىپ تۇغدۇرۇپ
تۇراتتى. شۇنىڭغا بىنائەن كېڭەش ئار
مىيەسى ئۆزىنىڭ ئىتتىپاقداشلىق مەج-
بۇرىيەتلىرىنى ئوتەش ۋە چېگارا بې-
خەتەرلىكىنى تەمىنلەش مەخسىتىدە
ياپونىيە بىلەن ئۇرۇششقا توغرا كە-
لدى. مانا موشۇ جەڭدە بىزنى خو-
شنا ئەل ھېساپلانغان خىتاينىڭ دىيۇ-
شىن پورتىنى (پورت-ئارتۇر) مۇدا-
پىئە قىلىشقا ئاپاردى. بىراق، ئۇرۇش
قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تامام بولغىنى
بىلەن ئىككى تەرەپ خېلە چىقىمغا ئۇ
چرىدى. يەنى بىزنىڭ ھەربىي كېمە-
مىز دۈشمەن تەرىپىدىن پارتلىتىلىپ،
سۇغا چۆكۈپ كەتتى. شۇ سەۋەپتىن
ۋاقىتلىق بىزنى ھەر قايسى جايلارغا
تەخسىملىدى. مەن تەغدىرنىڭ تەقازا

سى تۈپەيلى ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ
كىندىك قېنى توكۇلگەن ئانا ۋەتەننىڭ
قارىماي شەھرىدە ئىشلەپ، ئىستىقا-
مەت قىلىشقا مۇيەسسەر بولدۇم. بۇ
ۋاقىتتا ئاتا-ئانام مېنىڭ ئۇرۇشتا ئو
لۇپ كەتكىنىمنى ياكى تىرىكلىگىمنى
بىلەلمەي، كوپ ئىزدىگەن ئېكەن. خۇ
داغا شۇكرى، ئون يىلدىن كېيىن، يە
نى 1955 ـ يىلى تۇغۇلغان يۇرتۇم-
ئالمۇتا شەھىرىگە قايتىپ كەلدىم. بۇ
ۋاقىتتا قۇتلۇق ۋەتەننى مەجبۇرىي
ھالدا تاشلاپ، سابىق كېڭەش ئېلىغا
چىقىۋاتقان مىڭلىغان قېرىنداشلار قا-
زاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەر قايسى
جايلىرىغا ئورۇنلىشىۋاتاتتى. مەن ئال-
مۇتا شەھىرىگە قايتىپ كېلىپ، موشۇ
ئىشچىلار مەھەللىسىگە ئورۇنلاشتىم.
1956 ـ يىلدىن باشلاپ ئاتا كەسپىم
بويىچە پايتەختتىكى ئاۋتوماشىنىلار-
نى رېمونتلاش زاۋۇدىغا تومۇرچى بو
لۇپ ئىشقا ئورۇنلاشتىم. مەزكۇر زا-
ۋودتا ئىشلەش بىلەن بىللە مەھەللى-
دىكى جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا يېقىن-
دىن ئارىلىشىشىمغا توغرا كەلدى. چۇ-
نكى، بۇ دەۋردە كوچۇپ كەلگەن ۋە
تەنداشلارنى ئۆي بىلەن تەمىنلەش، مە
ھەللىلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن،
يۇرت مۆتىۋەرلىرى ھەم ژىگىت باش-
لىرى زۇقارقى ئورۇنلارغا مۇراجەت
قىلىپ، كوپ ماڭغان ئىدى... مانا، ھا
زىر بىزنىڭ موشۇ كىچىك مەھەللىمىز
دە 150 ئويلۇك ئۇيغۇر ئاھالىسى باش-
قا قېرىنداش مىللەت ۋەكىللىرى بى-
لەن ئىناق ياشماقتا. كېيىنرەك مەن
5 ـ ئاۋتوموبىل بازىسىغا ئىشقا يوت-
كىلىش بىلەن مەزكۇر كارخانىدا تو-
مۇرچى ھەم كەپشەلىگۈچى بولۇپ
ئىشلەپ، 1979 ـ يىلى ھۆرمەتلىك دەم
ئېلىشقا چىقتىم.

مەھەممەتجان ئاكا ۋېلىبايېۋ كېيىن-
كى 40 يىلغا يېقىن ۋاقىتنى يۇرت-
جامائەتچىلىكىنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا
بېغىشلىدى. بۇ توغرىلىق يۇرتداش-
لىرىنىڭ پىكرى توۋەندىكىچە:

ئەخترەم ئەخمەتوۋا: مەھەممەتجان
ئاكا كوپ يىللاردىن بېرى موشۇ ئىش-
چىلار مەھەللىسى بىلەن تاۋگۇل مىك
رو رايونىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان
ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنى باشقۇرۇپ
كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئادەمنىڭ ئەجايىپ
خىسلىتى باركى، چوڭغا-چوڭچە، كە
چىككە-كىچىكچە ھۆرمەت، مۇناسى-
ۋەت قىلىدۇ. ئەگەر بىر ئىشنى قولغا
ئالسا، ئۆز مەزگىلىدە ئورۇنلاشقا تى-
رىشىدۇ. قولىدىن كېلىدىغان ياخشىلىق-
نى يۇرتداشلىرىدىن ئايىمايدۇ. مە-
لەن، 1990 ـ يىلى 109 ـ سانلىق رۇس
ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ قارىمىغىدا ئۇي-
غۇر سىنىپلىرى تەشكىل قىلىندى. سى-
نىپلارنى مىللىي ئەنئەنە بويىچە بېزەش-
لەش ۋە رېمونت قىلىش ۋاقتىدا مە-
ھەممەتجان ئاكا جان كويەرلىك بىلەن
ياردەم بەرگەن ئىدى. ھازىرمۇ مەك-
تەپ ئىشلىرىغا يېقىندىن ئارىلىشىپ،
مەسلىھەت بىلەن ئىش ئېلىپ بارماقتا.

ئازات شاھاجىيېۋ: تۇرمۇشنى ياخ-
شى بىلىدىغان، ئىشنى ئۇيۇشتۇرۇشتا
تەشكىلىي قابىلىيىتى بار ئادەملا يۇ-
رت خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالاي-
دۇ. مانا، قىرىق يىلغا يېقىن ۋاقىت
بولدى، مەھەللىمىزنى ھۆرمەتلىك ئا-
كىمىز مەھەممەتجان باشقۇرۇپ كېلى-
ۋاتىدۇ. بۇ ئادەمنىڭ بىر ئالاھىدىلىگى
شۇكى، يېشىنىڭ يېتىپ قالغىنىغا قا-
رىماي، جامائەت تەرىپىدىن تاپشۇ-
رۇلغان ھەر قانداق ئىشنى ۋاقتىدا ئو
رۇنلاشقا تىرىشىدۇ.

سېيىت زۇلپىقاروۋ: مەھەللىمىزنىڭ
ئاقساقىلى، يۇرت ژىگىت بېشى مەھەم
مەتجان ئاكىنى 1960 ـ يىلدىن بېرى
ياخشى تونۇيمەن. بۇ كەمتەر ئىنسان
ئائىلىدە قانچىلىك ئىززەت-ئېھتىرامغا
ئىگە بولسا، جامائەت ئارىسىدىمۇ شۇ-
نچىلىك ئابرويلۇق. موشۇ ئوتكەن يىل-
لار ئىچىدە ئۇ ھەر قانداق ئىشنى مە
ھەللە جامائەتچىلىكى بىلەن مەسلىھەت-
لىشىپ كوڭۇلدىكىدەك ئېلىپ بېرى-
ۋاتىدۇ.

بىيىل مەھەممەتجان ئاكا 75 ـ باھار
نى قارشى ئالىدۇ. موشۇ پۇرسەت-
تىن پايدىلىنىپ، ئېنىغا سالامەتلىك
تىلەيمەن.

ياقۇپ سەمەدىي.

ئالمۇتا شەھىرى.

خەلق سۆيگەن ژىگىت

شۇنداق ئادەملەر بولىدىكى، بىر كو
رۇشۇپلا ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئا-
رىلىشىپ يۇرگەن قېرىنداشتەك يېقىن-
لىشىپ كېتىسەن. پات-پات ئۇ ئادەم
بىلەن ئۇچرىشىپ سوھبەتلىشىشنى ئار
زۇ قىلىسەن. مەن ھېكايە قىلماقچى بو
لغان ئابدۇخالىق ئاكا ھەمرايېۋ ئەي-
نە شۇنداق ئاق كوڭۇل، كىچىك پېئىل
ئىنسانلاردىندۇر.

تۇرمۇشتا ئىسمى جىسمىغا ياراش-
قان دېگەن سوزنى كوپ ئاڭلايمىز. بۇ-
نى ئابدۇخالىق ئاكىغا قارىتا ئېيتساق
ھېچ خاتالاشمايمىز. سەۋەۋى ئۇنىڭ
ئىسمىنىڭ تەرجىمىسى «خەلق قۇ-
لى» دېگەن مەنانى بىلدۇرىدىكەن. ئە
ندى شۇ «خەلق قۇلى»؛ يەنى ئابدۇ
خالىق ئاكىنىڭ تەرجىمە ھالىغا قىس-
قىچە توختىلىپ ئوتەيلى:

ئۇ 1950 ـ يىلى گوزەل غۇلجا شە-
ھرىدە ئەبەيدۇللا ۋە رىزۋانەملەر-
نىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى.
1959 ـ يىلى ئابدۇخالىقلارنىڭ ئائىلى-
سى كېڭەش ئىتتىپاقىغا كوچۇپ چىق-
ى ۋە چېلەك ناھىيەسىنىڭ بايسېيىت
يېزىسىغا كېلىپ ئورۇنلاشتى. ئابدۇ-
خالىق موشۇ يۇرتتا ئوقۇپ ئەر يەت-
تى. كىچىكىدىنلا بىلىمگە خۇشتار بو
لغان ئۇ ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىيات پەنى-
نىڭ مۇتەخەسسىسى بولۇشنى ئارمان
قىلاتتى. 1968 ـ يىلى ئۇ چېلەك تاما-
كا سوۋخوزىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنى
تاماملاپ بىر نەچچە دوستلىرى بىلەن
ئوزبەكىستان دولەت پېداگوگىكا ئىنس-
تىتۇتىنىڭ فىلولوگىيە فاكۇلتېتىغا چۇ-
شۇش مەخسىتى بىلەن تاشكەنتكە با-
رىدۇ. ئەپسۇسكى، تەغدىر ئۇنىڭ بۇ
بىلىم دەرگاھىدا ئوقۇشىغا ئېسىپ قىل
مىدى. شۇڭا ئۇ بىرەر كەسىپنى بول-
سىمۇ ئىگىلەي دەپ شەھەرنىڭ كىنو
تېخنىكۇمىدا ئوقۇيدۇ. لېكىن ئۇ بۇ
ساھادا ئىشلىمەي ئىككىنچى يۇرتى بو
لغان بايسېيىتقا قايتىپ، ئېگىلىكنىڭ
ھەر خىل ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ ئەم-
گەك قىلىدۇ. ئاز ئوتمەي خوشنا يۇرت-
نىڭ قىزى مېلىكەم بىلەن تونۇشۇپ ئا
ئىلىلىك بولىدۇ. 1977 ـ يىلى بولسا ئا
ئىلىسى بىلەن ئايېروپورت ئەتراپىدى-
كى مەھەللىلەرنىڭ بىرى كولخوزچى
يېزىسىغا كوچۇپ كېلىدۇ. ئۇيغۇرلار-
نى ئاساس قىلىدىغان بۇ يۇرتتا ئۇي-
غۇر سىنىپلىرىنىڭ يوقلىغى ئۇنى ئە-
چىندۇرىدۇ. ئۇ چاغلاردا شەھەردە ئۇ-
يغۇر ئاھالىسى زىچ جايلاشقان مەھەل-
لىلەردە مىللىي سىنىپلارنىڭ ئەھۋالى
ماختىنغىدەك ئەمەس ئىدى. ئاللاغا شۇ-
كرى، قايتا قۇرۇش، يېڭىلىنىش يۈز
بېرىپ ھەر مىللەتنىڭ ئانا تىلى مە-
دەنىيىتىنى قايتا تىكلەشكە ياخشى شا
رائىت يارىتىپ بەردى. ئابدۇخالىق
ئاكا شۇ يىللاردا دەسلەپ ئېچىلغان مە
دەنىيەت مەركىزىنىڭ پائال ئەزالىر-
نىڭ بىرى بولدى. ئۇنىڭ تەشەببۇسى
بىلەن ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان ئىش-
چىلار ۋە تۇركسىپ مەھەللىلىرى ھەم
ئايېروپورت يېنىدىكى «كولخوزچى»
يېزىسىنىڭ مەكتەپلىرىگە ئۇيغۇر سى-
نىپلىرى ئارقا-ئارقىدىن ئېچىلىشقا با
شلىدى. شۇ تۈپەيلى ئۇتۇلغان گودە
كلىرىمىز ئانا تىلىدا ئوقۇشقا باشلى-
دى.

ـ بىز مەكتەپ ئېچىلىشتا يالغۇز
باللىرىمىزنىڭ ئانا تىلىدا ئوقۇشى ئۇ

چۇنلا ژۇگەرگىنىمىز يوق. شۇنىڭ بى-
لەن بىللە بىز ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تې-
خى ھايات-موجۇت ئىكەنلىگىنى ھەر
قانداق ئىنسانىي مەيلى ئۇ قايسى
مىللەت بولمىسۇن- مەھلىيا قىلىد-
ىغان ئازۇك نەپىس سەنئىتىمىزنىڭ بار
لىغىنى مىڭ يىللار ماباينىدا ئىجاتكار،
ئەمگەكچان خەلقىمىزنىڭ كوپ مىللەت-
لەرگە ئۇلگە بولغان مەدەنىيىتىمىزنىڭ
بارلىغىنى ئىسپاتلاشنى مەخسەت قىل-
دۇق،- دەيدۇ ئابدۇخالىق ھەمرايېۋ،-
بۇ ئۆزى بىر كۆرەش بولدى. يەنى
شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، باللىرى-
مىزنى ئانا تىلىمىز بىلەن ئوقۇتۇش
بىلەنلا بىز مىللىتىمىزنىڭ كېلەچىكىنى
تەمىن قىلالايمىز. ئەگەر مەكتەپ بول-
مىسا، مائارىپ بولمىسا، مىللەتنىڭ يو
قۇلۇپ كېتىشى تەبىئىي ئەرسە. مو-
شۇنى نەزەردە تۇتقان ھالدا بىز يۇ
قۇرىدىكى ئېچىلغان مەكتەپلەرنى ساق-
لاپ قىلىشىمىز كېرەك ۋە شەرت. ئۇ-
نىڭ ئۈچۈن بىرىنچى نوۋەتتە شۇ مە
كتەپلەردە ئىشلەۋاتقان خەلق پەر-
ۋەر شەرەپلىك كەسىپ ئىگىلىرى،ئۇس-
تازلار بىلەن شۇ يەردىكى يۇرت جا-
مائەتچىلىكى، ئەشۇ ئانا تىلىدىكى مە
كتەپلەر خەلقىمىزنىڭ كېلەچىگى ئۇ-
چۇن قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىگىنى رو
شەن ھىس قىلىپ بىرلىكتە ئىش ئېلىپ
بېرىشىمىز لازىم. مىللىتىمىزنىڭ كېلە-
چىگى ئانا تىلىمىزدىكى مەكتەپلىرىمىز
نىڭ ھاياتىغا باغلىق بولسا، مەكتەپلە-
رىمىزنىڭ كېلەچىگى شۇ يەردىكى مۇ
ئەللىملىرىمىز بىلەن جامائەتچىلىك ئا
رىسىدىكى مۇستەھكەم مۇناسىۋەتكە
باغلىق. بۇ قانۇنىي ماتېماتىكىلىق تەڭ-
لىمە- خەلقىمىزنىڭ كېلەچىگىگە تو-
لۇق كاپالەتلىك قىلالايدۇ.

ـ دەسلەپكى يىللىرى يېڭى ئېچىلغان
سىنىپلاردا دەرسلىكلەر ۋە مۇئەللىم-
لەر يېتىشمەيتتى. شۇڭا بۇ سىنىپلار-
نىڭ يېپىلىپ قېلىش خەۋپى بار ئې-
دى. بۇنى ياخشى چۈشەنگەن ئابدۇ
خالىق دائىم مەكتەپلەرنىڭ ئەھۋالى-
دىن خەۋەردار بولۇپ تۇردى. كې-
رەك يەردە ئۆز ياردىمىنى ئايىمىدى.
ھەتتا مەكتەپكە ئىشقا كىرگەن ياش
ئۇستازلارغا غەمخورلۇق قىلىشنىمۇ
ئۇنتۇمىدى.

ھەر قاچان خەلقنىڭ مەنپىئىتىنى
ئۆزىنىڭكىدىن ئۈستۈن قويغان ئابدۇ-
خالىق ئاكا ئۆزى ياشاۋاتقان يۇرت
كولخوزچى مەھەللىسىگىمۇ كوپ خىز
مەتلەرنى قىلدى. ھەممىنىڭ دىققەت
نەزىرىدىن چەتتە قالغان بۇ كىچىك ئۇ
يغۇر مەھەللىسى ئۇ ئارقىلىق زىيال-
لىرىمىزغا تونۇلۇشقا باشلىدى. ئەندى
مەھەللە بىلەن شەھەرنى تۇتاشتۇرۇ-
دىغان بىر كىلومېتردىن ئارتۇق يول
ئاسفالتلاندى. كوچىلارغا ئېلېكتر چى-
رىغى ئورنىتىلىپ، كىچىك يېزا زاما-
نىۋى تۈس ئالدى.

سوھبەت جەريانىدا ئابدۇخالىق ئاكا
يەنە شۇنداق دەيدۇ:

ـ ئىنىم، مېنىڭ كىچىك ۋەتىنىم مو-
شۇ ئائىلەم، ئومۇرلۇك يولدىشىم مې-
لىكەم، قىزلىرىم مېھرىبان، زەينۇرەم
ھەم نەۋرەم مۇتەللىپلەر دائىم خەلقىمى-
نىڭ تەغدىرى، مەنپىيىتى يولىدا خىز
مەت قىلىشىمغا ھەمنەپەس بولۇپ،
زور مەدەت، كۈچ-قۇۋەت ھەدىيە
قىلىدۇ.

ئۇ ھاياجانلىنىپ خەلقىمىز تەغدى-
رى توغرىلىق سوزلىگەندە كوزلىرىدىن
ياش ئەگىدى. بۇ ئۇنىڭ يېشى ئە-
مەس، بەلكى، ئەسىرلەر بويى ئېز-
ىلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ كوز يېشىدەك
بىلىندى ماڭا. ئىلاھىم ئۇيغۇر خەلقى-
نىڭ ئابدۇخالىق ھەمرايېۋ كەبى ئوغ-
لانلىرى بار ئىكەن، مۇقەددەس زې-
مىنىمىزدا چوقۇم قۇتلۇق بايرىقىمىز
تىكلىنىپ، ھۆررىيەت، ئەركىنلىك ھۆ-
كۈم سۈرىدىغان كۈنلەر كېلىدۇ.

پ. باقىيېۋ.

تالغىر ناھىيەسى.

ت. ۋاھىدى

غەزەللەر

جۇدا

ئېتىنىڭ قېرىتىنىڭ ھايات، راست، قىلماي مېنى جانىدىن جۇدا،
ئەجەبا، قىلمىدىڭ ئامما، مېنى ھىجراندىن جۇدا.
ۋەسلى كۆتۈپ ئۆلمىگەن جاننى خوپ ئېدى قەتلى ئەتسەڭ،
ئەكسىنچە ئەيلىدىڭ ئاھ، ئۈستەككە جانالدىن جۇدا.
جان ئېمە، جانانە ھەم ھەر نە، ھەر ئالدىن ئەزىز،
ۋاھكى، قىلدىڭ بېرەھىم مېنى ئاخىر ئاناجاندىن جۇدا.
سەن مېنى دۇچ ئەتمىگەن تەركىي جۇدالىق قالمىدى،
كەچتىم، كۆتەردىم بارىنى بولغانچە دەرماندىن جۇدا.
ئەچچە ئون ژىل ئەزدى تاغ ھىجران، ئېگىلدىم، سۇنمىدىم،
ھەققە ئىشەندىم، بولمىدىم ئىنسانىي-ئىنساندىن جۇدا.
مەيلى، جۇدالىق دەردىدىن ئالىپ يېگانە كەتكەيمەن،
باركى، بەرھەق، بولمىغايمەن ۋىجدانۇ-ئىماندىن جۇدا.
تىلى، تارىم-ئانا دىيارىم ئەركىسىز ئۈچىنىنىڭ قولى،
ۋەتىنىمنى قىلمايسەن ئېچۈن شۇم خاقاندىن جۇدا.
زىرقىتىپ ئورتەر مېنى، بۇ ھەق سوئاللار ۋەزنىسى،
زەردىسى قىينار-ئەلەم، قىلماي پۇشايماندىن جۇدا.
قىزىق دەر دادىغاسىغا، قىل ئازات ئۇيغۇر ئېلىنى،
ئامما چوڭ توينى كورسەتمەي قىلما مېنى جاندىن جۇدا.

ئويغان

جاھان ئويغاندى ئەي غاپىل، يېتەر ئەنلى تۇر، ئويغان،
كور، بۇ تاڭ ئۆتمەكتىدۇر ياڭرىتىپ قوڭغىراق كارۋان.
ئۇ ئۇزاپ كەتكىچە يولدىن پېشىۋاز چىققىن ئالدىغا،
ئاڭلا، كەلتۈرگەي ساڭا خۇش خەۋەر ئويغاقتىن بۇ ئان.
بۇ شۇ كوھ كارۋاننى قۇتلاپ ئېيت مۇددايىڭنى،
ئاڭلار ئۇ كارۋان بېشىدا ئادالەتپەرۋەر ئىنسان.
ئۇ بىلەر خانتەڭرىنى تاج قىلغان مەزلۇم دىيارىڭنى،
ئەگىلگىدە ھەقىقەتنىڭ ئايرىلار راست بىلەن يالغان.
كەل، تىلۇ-دىل، ئىمان بىلەن دەرت توكەيلى پاسبانغا،
رەھىمدە قول سوزۇپ، ئېچىنسا كورستەر خەيرى-ئېھسان.
ئېھ، بەخت، ئۆزبەك، قازاق، قىرغىز ئالدىغۇ ئىستىقلال،
جاھانغا كوز-كوز قىلىپ قۇردى ئۆز نامىدا ئىستان
قىزىق دەر چوڭ كۆرەشنى بىزمۇ قىزىتساق ئامەت كېلەر،
كۆڭلى ئۇيغۇرمۇ تويى ئوينار دوست بىلەن بولۇپ شاديان.

كورسەڭ

ئېھ، ھايات قانداق گوزەل ھوسنىنى تاڭ سەھەر كورسەڭ،
گۈلدەك تەبەت-كائىنات، مۇسەپپا كوك-يەر كورسەڭ.
باسار ھىجران كويۈكلىرىنى ژۇرىگىڭ ئارام ئېلىپ،
تاڭدا گۈللۈك دالانى سەيلىتىپ، كەچ شەھەر كورسەڭ.
تەرك ئېتىپ تەشۋىشنى بىر پەس، جاھاننى سەيلىگاھ ئەيلەپ،
ئامىتىڭ كەلسە، تاكى مەغرىبۇ-مەشرىق قەدەر كورسەڭ.
بۇ ئويغاق كەڭتاشا ئالەم كېزىپ، ئېپەك يولى بويلاپ
قۇچاغلاپ يېڭى دوستلارنى قېشىڭدا ھەمسەپەر كورسەڭ.
تىلى باشقا ئامما دىلى بىر دوستلار تويلىرىن ئويناپ،
مۇبارەك ئەيلەبان ھەر ئان پاراغەت، شان-زەپەر كورسەڭ.
قىزىق دەر ياخشىدى شۇنداق جاھاننى ئايلىنىپ تاڭدا،
ئانا يۇرتۇڭ قولىدا نۇر جاقنىغان ئەڭگۈشتەر كورسەڭ.

بار

دوستلار، بۇ ھايات ئۇممان، تۆگىمەس سىر-ھېكمىتى بار،
ئوزى مەڭگۈ، جانۇ-جانغا قىسقا ئومۇرا مۇددىتى بار.
يارالدىڭمۇ، ئېمە قىلساڭ ئوزەڭنىڭ ئەركى پەيلىڭدىن،
جاھان جەننىتى، دوزىخىدا ئوزەڭنىڭ سۇرئىتى بار.
ھايات-ئۇ ھوسنى گۈل، بۇلبۇل-ناۋا گەر ئۇنى خۇش مۇڭلۇق،
ئاھاڭرە بادەك سېھىرلىك جەلپكارلىق قۇدرىتى بار.
شۇ كۆچ-ھاياجان مەيلىڭنى تارتۇر ئەپىس گۈل قوينىغا
ئاۋايلاپ قۇچقىن ئۇنى پىنھان تىكەن-زىننىتى بار.
تولۇئاي، قۇياش كەبى ئۇ يارۇ-دىلبەر نۇرەپشان،
قەھرىدە دوزىخى بارۇ، مېھرىدە خۇش جەننىتى بار.
چىن ھايات-سەن مەن بىلەن جانۇ-جان ئىنسان بىلەن،
ھوشيار، ھالال بولغىن تەغدىرىڭ تۇرلۇك قىسمىتى بار.
نە كورۇپ، نە كەچسەڭ سەبرى قىل، ھاياتقا قول شىلتىما،
كەچۇرمەس ئەگرى يول باسساڭ، سوئال-سوراق نوۋىتى بار.
ئېتمەي،دوست، ئوزگەردى ئالەم ئىنسان ئەقلى تاڭ قالغىدەك،
ئەجەبا، ئۇيغۇردىن بولەك مىللەتنىڭ دولىتى بار!
كى ئېچۇك بولماقلىغى ھەر قەلبىنىڭ ئوزىگە باغلىق
شىجائەت ئەيلىسە بەر ھەق ئۇ ئەلنىڭ ئەرك-نۇسرىتى بار.
تاڭ بېدار قىلدىم بۇ كۈينى ئانۇشتا دەپ ئاچچىق-چۈچۈك،
دوستقا ئاتىسا ئەززىتى قىزىقنىڭ كوپ رەھمىتى بار.

يېڭى قوشاقلار

يۇرت ئېتىگى كەڭ

يۇرت ئېتىگى كەڭ دەيدۇ،
ھەممە جانغا تەڭ دەيدۇ.
باشقا ئېغىر كۈن كەلسە،
يۇرتۇڭ بىلەن يەڭ دەيدۇ.
يۇرت ئېتىگى كەڭ دەيدۇ،
سالغىن ياخشى زەڭ دەيدۇ.
ژىغا بىلەن كۆلكىسى،
ھەممىسىگە تەڭ دەيدۇ.
ئارىلاشمىغان يۇرتىغا
يالغۇز قېلىپ قاخشايدۇ.
ئەل-يۇرتىغا ئارىلاشقان
گۈلدەك ئېچىلىپ ياشايدۇ.
كۈن چۈشكەندە بېشىڭغا
يۇرتۇڭ كېلىپ يولەيدۇ.
ئەزىر-چىراق، تويلىرىڭ،
يۇرتۇڭ بىلەن گۈللەيدۇ.
يۇرتنىڭ مېھرى بەك ئىسسىق،
چىقىپ تۇرغان كۈن دەيدۇ.
يۇرتتىن ئايرىلىپ ياشاش،
قاراڭغۇ بىر تۈن دەيدۇ.
بۇ دۇنيانىڭ ھاياتى
بىر دەمدىلا تۈگەيدۇ.
يەتسەڭ شۇ دەم قەدرىگە،
يۇرتۇڭ بىلەن گۈللەيدۇ...

باھار

ياڭراپ كەتتى بېغىمدا،
بۇلبۇللارنىڭ ئاۋازى.
تەڭكەش بولۇپ سايرىدى،
ژۇرىگىمنىڭ شوخ سازى.
يەرنىڭ ئۈزى گۈل چىمەن،
باغ-بوستاننىڭ گىياسى.
ئېقىپ تۇرغان سۇلىرى،
ژۇرىگىمنىڭ داۋاسى.
ئىشقا ئۈندەر دېخاننى،
باھار ئاينىڭ دالاسى.
ئېمە ئارمان باھاردەك
ئۆتسە ئومۇر ساپاسى.

تىلەيمەن

بېغىمغا كىرەي دەيمەن،
گۈلۈمدىن ئۈزەي دەيمەن.
دەستە-دەستە گۈل تىزىپ،
يارىمغا بېرەي دەيمەن.
گۈل ئېچىلىپ تۇرغاندا،
غۇنچىسىنى ئۈزمەيمەن.
غۇنچىلىرىم ئېچىلىپ،
گۈل بولۇشنى تىلەيمەن.
گۈلنىڭ بالىسى- غۇنچە،
بەك چىرايلىق ئۇ شۇنچە.
ئاسرايمەن شۇ غۇنچەمنى
گۈل بولۇپ ئېچىلغۇنچە.
سەھەر تۇرۇپ ئورنۇمدىن
بېغىمغا ئالدىرايمەن.
خۇش، يېقىملىق ئېچىلغان
گۈل-غۇنچىنى پۇرايمەن.

چايخانام

چايخانىمىز چىرايلىق،
ئۈستى باراڭ ئاستى گۈل.
باراڭنى مەن ياسىدىم،
گۈلنى تەرگەن پاتىگۈل.
ھويلا ئىچى تولغان گۈل
رەڭمۇ-رەڭ بوپ ئېچىلغان.
ياپ-يېشىل ياپراق ئارا
ئۈزۈملەر ھەم ئېسىلغان.
گۈل باراڭدا ئولتارسام،
ئەتكەن چاينى قۇيدارسام.
چىقار مېنىڭ ھادىغىم.
جۇپۇم بىلەن بىر بولسام.
جۇپۇم دۇتار چالغاندا،
مەن ئېيتىمەن ناخشىنى.
شۇنداق ئۆتەر چىرايلىق
يازنىڭ ئەتە-ئاخشىمى.

يار بولسا

يار بولسا كۈلۈپ تۇرسا،
ۋاپادار كويۇپ تۇرسا.
ئېمە دېسەم ماقۇل دەپ،
ئېيتقانغا كونۇپ تۇرسا.
يار بولسا لېۋەن بولسا،
ئىشقىغا تىمەن بولسا.
دوستلىرىغا گۈل-غۇنچە،
دۈشمەنگە تىكەن بولسا.
يار بولسا زېرەك بولسا،
خەمەكلىك پېلەك بولسا.
دەرت كەلگەندە بېشىمغا،
قولنۇقا يولەك بولسا.
يارىم بولسا مېھماندۇست،
دەستىخىنى كەڭ بولسا.
سېنىڭ-مېنىڭ دېمەستىن،
ئىككى ياققا تەڭ بولسا.

يەتتىم مۇرادىمغا

مەن بېغىمغا كىرگەندە،
يارىم چىقىنى ئالدىمغا.
بىر دەستە گۈل ئەكىلىپ،
باستى ژۇرەك-باغرىمغا.
يارىم بىلەن كورۇشۇپ،
يەتتىم مەن مۇرادىمغا.
ۋاپادار ئەشۇ يارىم
چىڭ ئېكەن قارارىغا.
قاراپ كوزۇم تويمىدى،
يارنىڭ زىلۋا بويىغا.
تۇتالماستىن ئوزەمنى،
گىرە سالدىم بويىنىغا.
بويىنى قارىپ سويگەندە،
ئوت تۇتاشتى بويۇمغا.
گوزەل باغنىڭ ئىچىدە
چۈشۈپ كەتتۇق ئويۇنغا...

ئابدۇۋەلى ئوسمان.

ئەدەبىي ئۇچۇر

پارىژدىكى ئاباي كۈنلىرى

ئىيۇن ئېيىنىڭ 1-7كۈنلىرى ئارلىغىدا فرانسىيەنىڭ ئاستانىسى پارىژدا ئاباي كۈنلىرى بولۇپ ئوتتى. ئۇلۇغ ئاباي تەۋەللۇدىنىڭ 150ژىللىغى شۇ تېرىقە دۇنياۋىي ئەھمىيەتكە ئېگە بولۇپ، يۇنېسكونىڭ پارىژدىكى شتاب-قارارگاھىدا خەلىق ئارا دەرىجىدە ئاتاپ ئوتۇلدى. جۇمھۇرىيەت باش ۋەزىرىنىڭ مۇئاۋىنى ئىمانغالى تاسماغامبېتوۋ باشچىلىغىدىكى قازاقستان دېلېگاتسىيەسى. تەركىۋىدە يازغۇچىلار، ئالىملار، ئاتاقلىق سەنئەت ماھىرلىرى، جەمىيەت ئەربابلىرى، ۋەزىرلىكلەر بىلەن مەمۇرىي مەھكىمىلەرنىڭ رەھبەرلىرى بولدى. شۇنداقلا پارىژغا «سازگېن» ئانسامبلى، «سىمبات» بەدىئىي-سەنئەت ئاكادېمىيەسىنىڭ،جۇمھۇرىيەتلىك مۇزېينىڭ خادىملىرىمۇ تەشرىپ قىلىشتى.

ئاباي كۈنلىرى ھارپىسىدا يۇنېسكونىڭ مەتبۇئات خىزمىتى مەزكۇر ئىناۋەكۈنلەرنىڭ بىرىدە يۇنېسكونىڭ شتاب-قارارگاھىدا ئوتكەن ئابايغا ئاتىلىپ ئوتكۈزۈلگەن خەلىق ئارا ئىلمىي ئەنجۇمەندە ئابايىنىڭ مۇبارەك نامى دۇنياۋىي بۈيۈك مۇتەپەككۇرلار جۇملىسىدە ئاتىلىپ، ئۇنىڭ ئادەمزات ئەقىل-پاراستىنىڭ تەرەققىياتىغا قوشقان بېقىياس تۆھپىسى ھەر تەرەپلىمە مۇھاكىمە قىلىنىپ، ژۇقۇرى باھالاندى.

«قازاق ئەدەبىياتى» گېزىتىدىن

* * *

خىتايدا ئاباي كۈنلىرى باشلاندى

ئۇلۇغ قازاق شائىرى، مۇتەپەككۇر ۋە مەرىپەتپەرۋەر ئا. قۇنانبايېۋنىڭ150 ژىللىغىغا بېغىشلانغان تەۋەللۇد تەنتەنىلىرى شۇ كۈنگە قەدەر روسسىيە ۋە تۈركىيەدە ئوتكۈزۈلگەن ئېدى. مانا ئەندى، بۇ ئەنئەنىنى خىتاي داۋاملاشتۇرۇپ، ئىيۇن ئېيىنىڭ 20-

تىلىك تەشكىلاتقانەزا بولغان 180گە يېقىن مەملىكەتلەرنىڭ ئاممىۋىي ئەخباراتۋاستىلىرىغا ئۇلۇق شائىر توغرىلىق ماتېرىياللارنى تارقاتتى. قازاقنىڭ بۈيۈك مۇتەپەككۇرى، پەيلاسوپ، مەشھۇر شائىرىغا بېغىشلانغان تېلېۋىزىيەلىك خەۋەر موشۇ كۈنلەردە دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ تېلېكلوسپانىيەلەردىن بىرى-سى-ئېن-ئېن ئارقىلىق بىر يېرىم مىللىارد تاماشىبىننى جەلىپ قىلغان ھالدا كورستىلدى. شۇنداقلا يۇنېسكو يېقىندا ئابايغا بېغىشلانغان مەخسۇس ئالبوم-كىتاپ نەشر قىلدى. موشۇ

سىدە بېجىندە ئاباي كۈنلىرى باشلاندى.

بۇ يەردىكى قازاقستان ئەلچىخانىسىدا خەلىق تەۋرىي-سەنئەت كورگەزمىسى ئېچىلدى. ئۇنىڭغا جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بەلگۈلۈك ماھىرلىرىنىڭ ئىجاتلىرى قويۇلغان. خىتاينىڭ خارىجى ئەللەر بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋەتلەر جەمىيىتىنىڭ خەلىق سارىيىدا قازاقنىڭ پۈتكۈل ئالەمگە مەلۇم بولغان پەرزەنتىنىڭ تەۋەللۇد تويىغا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك ژىغىن بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭغا بېجىنگە جۇمھۇرىيەت ھوكۈمەت دېلېگاتسىيەسىنى باشلاپ كەلگەن مەدەنىيەت ۋەزىرى ئالغات ماماشېۋ قاتناشتى. ژىغىن ئاخىرىدا قازاقستان سەنئەت ساھىپلىرى چوڭ كونسېرت كورسەتتى.

(قازتاگ).

ئەزەربايجان ئابايغا ھورمەت بىلدۈرمەكتە

باكۇدا ئۇلۇغ ئابايىنىڭ 150ژىللىغىغا بېغىشلانغانتەۋەللۇد تەنتەنىلىرى باشلاندى. بۇ تەدبىرلەر كاتتا ئەنجۇمەن بىلەن باشلاندى. ئۇنىڭدا ئەزەربەيجاننىڭ مەدەنىيەت ۋەزىرى پولاد بۇلبۇل ئوغلى، قازاقستاننىڭ مەزكۇر مەملىكەتتىكى ئەلچىسى ئىبراھىم ئامانغالىيېۋ، ئاتاقلىق ئەزەربەيجان ئەدەبىياتشۇناسلىرى بىلەن قازاق خەلقىنىڭ بۈيۈك مۇتەپەككۇرىنىڭ ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلغۇچىلار سوزگە چىقتى. ئاندىن كېيىن ئاكادېمىيەلىك دراما تېياتىرى ئارتىستلىرىنىڭ كونسېرتىدا ئاباي ناخشىلىرى بىلەن شېئىرلىرى ئەزەربايجان تىلىدا ئېيتىلدى ۋە ئوقۇلدى.

(قازتاگ).

ئالمۇتىدا ئۆتكەن «سابانتوي»

«سابانتوي» تاتار خەلقىگە بولغار
ئاتا-بوۋىلىرىدىن قالغان مىراس بو
لۇپ، ئۇ 1200 ژىلدىن بۇيان ئۆتكۈ-
زۈلۈپ كېلىۋاتىدۇ. ئاتا-بوۋىلار بۇ
تويىنى ئەتىيازلىق تېرىم-تېرىق، كۆ-
چەت تىكىش ئىشلىرىنى تاماملىغاندا،
ئاھايىتى داغ-دۇغىلىق ھالدا ئۆتكۈ-
زەتتىكەن.

ھەممىگە مەلۇم بولغىنىدەك، ئارى-
دا ئۆتكەن يەتمىش ژىل مابەينىدا بار
لىق ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-
ئادەتلىرى، دىنىي ئېتىقاتلىرى چەكلىمى-
گە ئۇچراپ، ئۈزۈلۈپ قالغىنىدەك،
«سابانتوي»مۇ ئۆتكۈزۈلمەي كەلگەن
ئىدى. يېقىنقى ژىللاردا قازاقىستان ئۆز
مۇستەقىللىقىنى ئالغاندىن كېيىن بۇ
جۇمھۇرىيەتتە ئاز سانلىق مىللەتلەر
ئۆرپ-ئادەتلىرىنى قايتىدىن جانلاش-
تۇرۇشقا كىرىشتى. جۈملىدىن تاتار
خەلقىنىڭ «سابانتوي» باي-
رىمىمۇ قايتىدىن بىرىنچى قې-
تىم ئۆتكۈن ژىلى ئۆتكۈزۈلگەن
بولسا، بىيىل 18-ئىيۇن كۈنى ئالاتاۋ
ناھىيەسى مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ غەم-
خورلۇغى بىلەن ئالمۇتا شەھرى 4-
مىكرورايونىنىڭ دەم ئېلىش بېغىدا
داغ-دۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى.

«سابانتويغا» شۇ كۈنى سائەت
ئوندىن باشلاپ تاتار خەلقى بىلەن بىل-
لە تۈرلۈك مىللەت ۋەكىللىرىمۇ كېلىش-
كە باشلىدى. شۇ كۈنى ھاۋامۇ ئوچۇق
بولۇپ بەردى. «سابانتوي» مەرىكى-
سىنى تاتار-باشقۇرت مەدەنىي، ئىجتى-
مائىي مەركىزىنىڭ باشلىغى ئىلمىرات
ۋافىن كىرىش سۆز بىلەن ئېچىپ 7-
8مىڭغا يېقىن قېرىنداشلارنى تەبرىكلى-
دى. شۇندىن كېيىن قۇرئان تىلاۋەت
قىلىندى. ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ باشلى-
غى ئەنەس ئوسمانوۋ ۋە باشقۇرت-
ستاننىڭ 7-قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىپ قاي-
تقان مالىم ئەمىنوۋ، ئۇيغۇر ئىتتىپاقى-
نىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەر-
دىيېۋ، ژ. ژ. كېنژېتايېۋ، س. مولد-
اش، ئە. مولكوۋلار «سابانتوي» مەر

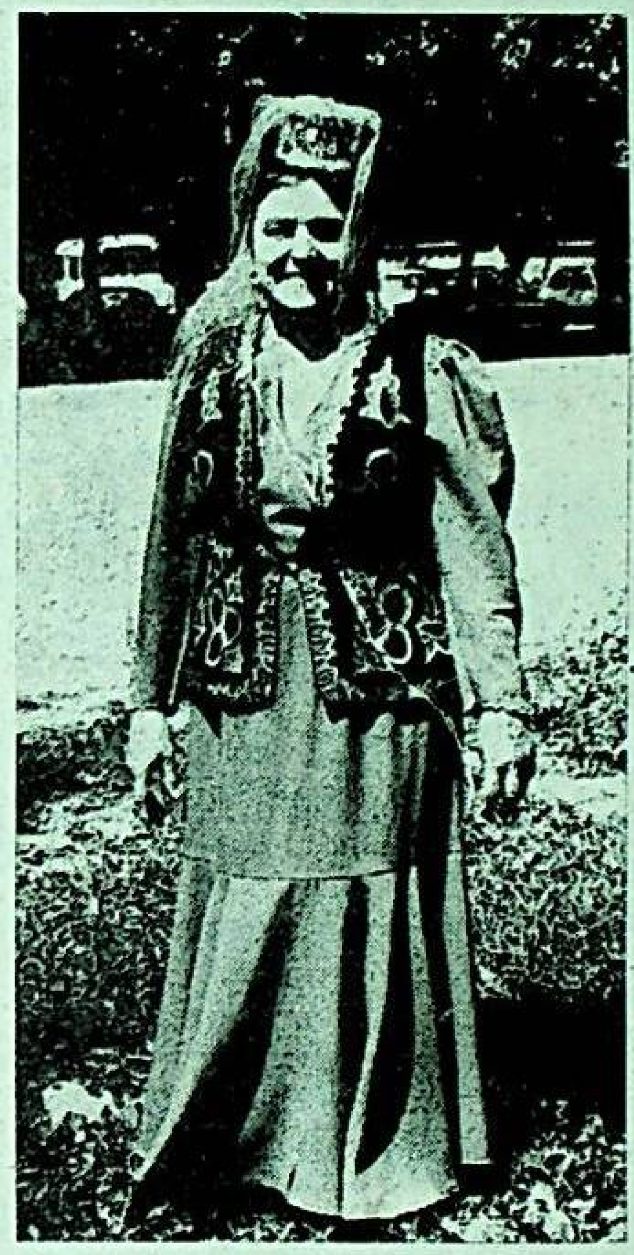

ىكىسى مۇناسىۋىتى بىلەن قېرىنداش
تاتار خەلقىنى سەممىي تەبرىكلىدى.
شۇنداقلا تاتار شائىرى رۇستەم ئابدۇ
سەلوموۋ تويغا ئاتاپ يازغان يېڭى شې-
ئىرىنى ئوقۇپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن
«سارمان» ئانسامبلى كونسېرت قو-
يۇپ بەردى.

بىر تەرەپكە ئۇزۇن ئۇستەلگە قو
يۇلغان تاتار خەلقلىرىنىڭ مىللىي تائا
ملىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا مىللىي كى-
يىم كىيگەن ئانىلار، ئاياللار ۋە قىز-
ژىگىتلەر تويىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇپ
تۇراتتى. باققا ئاق ئوي تىكىل-
گەن بولۇپ، ئۇنىڭدا تويغا كەلگەن
ھۆرمەتلىك مېھمانلار ئولتىرىدۇ. كەڭ
مەيداندا بولسا تاتار خەلقىنىڭ مىللىي
سپورت ئويۇنلىرى قىزىپ كەتتى. بۇ
ئويۇنلاردا غالىپ چىققانلارغا ماددىي
مۇكاپاتلار تاپشۇرۇلماقتا. قېنىمىسى ئا
دەت بويىچە چېلىشتا غالىپ چىققان

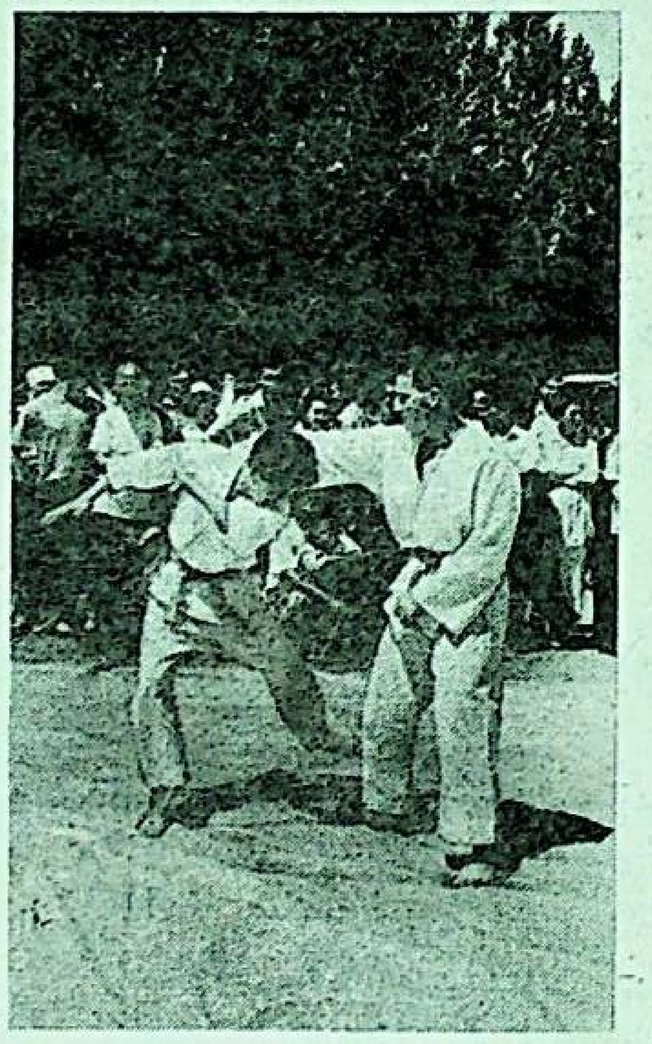

15 ياشلىق ژىگىتكە قوشقار تەغدىم قىل
ىندى. شۇنداق قىلىپ، بۇ توي ھەقى-
قەت خەلق سەيلىسىگە ئايلىنىپ كەت-
تى. تۆرت تەرەپتە توپ-توپ بو-
لۇپ، ئاخشا ئېيتىپ، ئۇسۇل ئويناۋاتقان
قان خەلقنى كۆرسىز. مويسىپىتلەر بۇ
نداق خوشال-خورام «سابانتوينىڭ»
ھەر ژىلى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرۇشىنى تە-
لەپ دۇئا قىلىشتى. كەچ سائەت 5-6
غىچە داۋام قىلغان بۇ خەلق سەيلى-
سى كۆڭۈلدە ئۇزاق ۋاقىت قالغىدەك
كۆڭۈللۈك ئۆتتى.

جەزىرە بۇرھانوۋا،
ئالمۇتا شەھرى.

سۈرەتلەردە: 1. «سارمان» ئانسا مبلىنىڭ گارمۇنچىلىرى. 2. مەزكۇر ئانسامبلىنىڭ سولىستى ئاقىيە ۋافىنا. 3. چېلىشتىن كۆرۈنۈش.

سۈرەتلەرنى پەيزۇللام ئەخمەت چۈشەرگەن.

مەخسۇت مەڭسۇر ئوغلى نورۇزوۋ

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدىن كېيىنكى
ئۇيغۇر مەتبۇئاتىنىڭ تەرەققىياتىغىمۇ
ئاسىپ ئۇلۇش قوشقان پېشقەدەم ژۇ-
رنالىست، ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرا
نى مەخسۇت مەڭسۇر ئوغلى نورۇ-
زوۋ 1995- ژىلى 14-ئىيۇن كۈنى
84 يېشىدا ۋاپات بولدى.

م. نورۇزوۋ 1911-ژىلى ئالمۇتا
شەھرىدە تۇغۇلغان.. ئۇ 1923-ژىلى
سوپى زەرۋات نامىدىكى مەكتەپكە
ئوقۇشقا كىرىدۇ، ئەندى1929-1932-
ژىللىرى بولسا موسكۋادا ئىشچىلار
فاكۇلتېتىدا (رابفاك) ئوقۇيدۇ، ئاندىن
ئالمۇتىغا قايتىپ كېلىپ، كومسومول
ئورگانلىرىدا ئىشلەيدۇ. 1933- ژىلدىن
1941-ژىلغىچە قازاقىستان مەركىزىي
ئىجرائىي كومىتېتىدا جاۋاپكەر لاۋا
زىملاردا بولىدۇ.

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى باشلانغاندا
م. نورۇزوۋ دەسلەپكىلەردىن بولۇپ
جەڭ مەيدانىغا ئاتلىنىدۇ ۋە 1945 -
ژىلغىچە ژىراق شەرىقتىكى كېڭەشلەر
بىي قىسىملىرىدا خىزمەت قىلىدۇ.

مەخسۇت نورۇزوۋنىڭ ژۇرنالىستىك
پائالىيىتى ئۇرۇشتىن كېيىنكى ژىللىرى
باشلىنىدۇ. ئۇ 1949-ژىلدىن باشلاپ
«قازاق ئېلى» (كېيىنرەك «يېڭى ھا
يات») ژۇرنالىدا ئىجادىي خادىم، مەس-
ئۇل كاتىپ لاۋازىملىرىدا ئىشلەيدۇ.
1957-ژىلى بولسا جۇمھۇرىيەتلىك
«كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇي-
غۇر ئاۋازى») گېزىتىنىڭ دەسلەپكى
سانىنى چىقارغۇچىلار قاتارىدا بول-
دۇ. م. نورۇزوۋ مەزكۇر گېزىت رېدا
كسيەسىدە تا پېنسىيەگە چىققىچە،
يەنى 1973-ژىلغىچە خەلق ئارا ئەخ
بارات ۋە تەرجىمە بولۇمىنىڭ باشلى-
غى لاۋازىمىدا ئىشلەيدۇ ۋە ئۇيغۇر
تىلىدا ئىلىم-پەن، تېخنىكا، ئىختىسات
ۋە باشقىمۇ ساھالار بويىچە ئاتالغۇلار
نىڭ شەكىللىنىشىگە ئىنتايىن چوڭ ھە
سسە قوشىدۇ. موشۇ ژىللار جەريانىدا
ئۇ شۇنداقلا ئوتلىغان شاگىرتلارنى تە
ربىيلەپ چىقىدۇ.

م. نورۇزوۋ ئۇيغۇر ژۇرنالىستلى-
رى ئارىسىدا دەسلەپكىلەردىن بولۇپ
پىداكارانە ئەمگىكى ئۈچۈن «ھۆر-
مەت بەلگۈسى» ئوردېنى، بىر نەچچە
مېدالار بىلەن مۇكاپاتلانغان ئىدى.

ئىنتايىن كەمتەر، مېھرىۋان ئىنسان،
تالانتلىق ژۇرنالىست ۋە تەرجىمان
مەخسۇت مەڭسۇر ئوغلى نورۇزوۋ-
نىڭ يارقىن قىياپىتى بىزنىڭ قەلبىمىز
دە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قو-
شۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلى-
رىنىڭ ژۇرنالىستلىرى.

ئەدەبىي ئۇچۇر

گۇما ناھىيەسىدە «داستانى شېرىن سۇخەن» ناملىق قەدىمكى ئەسەر تېپىلدى

يېقىندا گۇما ناھىيەسىدە «داستا-
نى شېرىن سۇخەن» ناملىق ئەسەر تې-
پىلدى. بۇ ئەسەر 180 بەت، فورما-
تى 20-10 سانتىمېتر بولۇپ، ئاۋات
رەڭلىك قەدىمكى خوتەن قەغىزىگە
ھىجرىيە 1310 (مىلادى 1892-ژى-
لى) توخۇ ژىلى ماھى سەپەرنىڭ20-
كۈنى مازار بېشى ئەتراپىدىكى ئەي-
سا موللام بىلال ئوغلى ئەھمەدئاخۇن
تەرىپىدىن ئۇيغۇر-چاغاتاي يېزىغىدا
كۆچۈرۈلگەن. مەزمۇن جەھەتتە ئىنك-
ىكى مەشۇق ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەب-
بەت شېرىي شەكىل ئارقىلىق بايان
قىلىنغان ...

بۇ ئەسەرنى گۇما ناھىيە كونا با
زار ئەنجان كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق
70 ياشلىق راشىدىن قارىم ساقلاپ
كەلگەندى. ھازىر بۇ ئەسەر مۇئاس-
سەسەلىك خادىملار تەرىپىدىن نەشرگە
تەييارلانماقتا.

ھېكىم مەتسىيىت.

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»نىڭ
1995-ژىل، 29-ماي سانىدىن.

گېزىتخانىلار دىققىتىگە!

باسمىخانىدىكى بەزى بىر تېخنىكىلىق سەۋەپلەرگە بولا گېزىتىمىز
نىڭ نۆۋەتتىكى سانى 1-ئىيۇلدا ئەمەس 8-ئىيۇلدا چىقىدۇ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
پەيزۇللام ئەخمەت

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59-84-33، باش
مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33،
مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي -
سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى-81-86-
33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى- 27-
86-33، ئىختىسات بۆلۈمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60